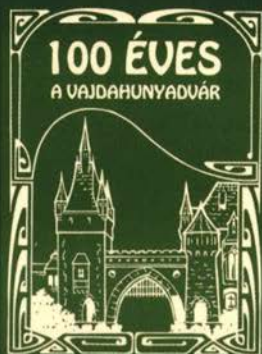

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM

2005–2007

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum
Közleményei
2005–2007

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum
Közleményei
2005–2007

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Budapest, 2007

Ez a kiadvány

nka

Nemzeti Kulturális Alap

a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg

Főszerkesztő
Fehér György

Szerkesztő
Estók János

Fotók
Cseh Andrea, Papp Tibor

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

© Szerzők, 2007

© Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2007

Tartalom

MÚZEUMTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK	7
<i>Fehér György</i> A Magyar Mezőgazdasági Múzeum alapítása és új épületének átadása	9
<i>Rosch Gábor</i> A városligeti Vajdahunyadvár és tervezője, Alpár Ignác	19
<i>Fülöp Éva Mária</i> A Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményeinek gyarapodása az elmúlt száz esztendőben	37
<i>Csók Márta</i> Száz esztendő a „köz” művelődéséért	59
KIÁLLÍTÁSTÖRTÉNET	79
<i>Nagy Ágota</i> A növénytermesztési kiállítások története	81
<i>Beck Tibor</i> A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szőlészeti–borászati kiállításainak története	93
<i>Oroszi Sándor</i> Az Erdészeti Gyűjtemény és az erdészeti kiállítások története	103
<i>Szatmári Sarolta</i> A lótényesztés és a lósport bemutatása a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban	111
GYŰJTEMÉNYEK	123
<i>Takáts Rózsa</i> Az Agrártörténeti Iratok Gyűjteményének története	125
<i>Vörös Éva</i> Az Archív Fotók Gyűjteménye	151
<i>Csoma Zsigmond</i> A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívuma és tudományos jelentősége a kutatásban	177
<i>Szabó László – Székelyhidy Iván</i> A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Halászati Gyűjteménye	191
<i>Bányai József</i> Adatolt trófeák a Vadászati Gyűjteményben	201
<i>Kőrösi Andrea</i> A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Régészeti Állatcsontgyűjteménye	213
<i>Szőllősy Gábor</i> A Képzőművészeti Gyűjtemény története	263

MÚZEUMTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum alapítása és új épületének átadása

FEHÉR GYÖRGY

Budapest turisztikailag egyik legkedveltebb helyén, a Városligetben található a Vajdahunyadvár figyelmet felkeltő épületegyüttese, falai között pedig a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Európában egyedülállóan gazdag gyűjteménye. A 2007-ben 100 esztendőes épület és a 111 éves Magyar Mezőgazdasági Múzeum története az idők folyamán elválaszthatatlanul összekapcsolódott. A múzeum egy évtizednyi „otthontalanság” után megtalálta méltó helyét a Vajdahunyadvárban, hogy azóta közösen állítsanak emléket a magyar építészetnek és a honi mezőgazdaságnak egyaránt.

A MILLENNIUMI KIÁLLÍTÁS

Az 1851. évi londoni és az 1867. évi párizsi világkiállítások sikerét látva Európa több országában megpróbálták azokat utánozni. A szervezők a széles tárgykört felölelő bemutatókon szórakoztatni és egyben tanítani akarták a látogatókat. Magyarországon a mezőgazdasági termelésben érdekelt gazdálkodók és szervezeteik egyre nagyobb rendszerességgel szakvásárokon és kiállításokon mutatták be termékeiket. Országos visszhangot váltott ki 1871-ben a Kőbányai Sertéshizlaló Társaság által szervezett szakmai seregszemle.¹ A polgári forradalom után, de még hangsúlyosabban a kiegyezést követően mind gyakrabban merült fel az igény, hogy a bemutatás és az ismeretátadás céljaira múzeumot, pontosabban gazdasági múzeumot hozzanak létre. Ezért kezdeményezte a legnagyobb befolyással bíró mezőgazdasági érdekképviselői szervezet, az OMGE titkára, Korizmicz László, a magyar nyelvű gazdasági szakújságíró kiemelkedő személyisége egy alapító bizottság felállítását. A grémium 1871-ben elkészítette és benyújtotta alapítási javaslatát a földművelési, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumnak, amelyben külföldi példákra és sikeres hazai kezdeményezésekre hivatkozva szorgalmazta az elképzelés megvalósítását.² Ez azonban egyre váratott magára, miközben minden szakmai fórum kiállt az elképzelés mellett. Az egyik legtekintélyesebb gazdasági szaklap, a *Köztelek* egyik 1891-ben született írásában a leendő intézmény előtt álló sokrétű feladatokat is felsorolva követelte annak megteremtését. „A magyar mezőgazdaságnak nincsen olyan gyűjteménye, ahol speciális, a nyugati európai államoktól elütő viszonyaink, az egyes termelési ágak, vidékeink számos különlegességei egybegyűjtve és állandóan bemutatva volnának úgy a gazdalközönségnek okulása miatt, mint a külföld

¹ S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum 1896–1956. Bp. 1956. 1.

² Uo. 27–28.

számára, terményeink forgalmának élénkítése, megkönnyítése céljából.”³ Az írás megszületésében minden bizonnyal közrejátszott, hogy ebben az esztendőben bezárta kapuit az OMGE székházában a Köztelken az 1870-es évek eleje óta látogatható, több termet elfoglaló, és a mezőgazdaság 19 szakágát bemutató kiállítás. Az 1873-as és 1878-as világi kiállítások anyagát tartalmazó gyűjtemény azonban nem veszett el, mert Balás Árpád, az óvári akadémia akkori igazgatója megbízást kapott a tárgyak biztonságos elhelyezésére.⁴

A múzeum alapításában kétségkívül döntő fordulatot hozott az 1896. évi millenniumi kiállítás minden képzeletet felülmúló sikere. Elsősorban a Kárpát-medencei magyarság szellemi kultúráját, anyagi javait bemutató több hónapos, rendkívül látványos kiállítás különböző pavilonjaiban, valamint a szabadtéren helyet kaptak az ösfoglalkozásokat reprezentáló tárgyi eszközök mellett a korszerű nagyüzemek termékei, a gazdálkodás modern gépei. A mezőgazdaság számára épített 4200 négyzetméter alapterületű csarnok mellett tematikus (tejgazdaság, szőlészet) kiállítóhelyek és magánkiállítók tárgyai is gazdagították a látnivalókat.⁵ A millenniumi „városrész” kétségkívül legnagyobb közönségsikert aratott szénzációját az ország történelmét bemutató, ún. Történelmi Főcsoport épületegyüttese, az Alpár Ignác elképzelése szerint felépült „Vajdahunyad-vára” jelentette. Az eredeti elképzelések szerint az épületegyüttest az ezredévi kiállítás bezárása után lebontották volna, ezért az épületet alapok nélkül, fából, vázsonból, gipszből és egyéb nem időtálló anyagból készítették. A siker felülírta az eredeti elképzelést, és az illetékesek már további hasznosításáról gondolkodtak. A lehetséges alternatívák között szóba került a gazdasági múzeum neve is.

A kiegyezés után rohamosan kapitalizálódó, mind nagyobb piaci kihívás előtt álló mezőgazdasági termelők számára létfontosságúvá vált a korszerű gazdálkodási ismeretek minél gyorsabb és hatékonyabb elsajátítása. A korabeli földművelési kormányzat, élén az 1895 óta miniszteri székhelyen ülő Darányi Ignáccal támogatta a külföldön is elfogadott gyakorlatot. Ennek lényege a gazdálkodási ismeretanyag többszintű oktatása, aminek egyik színhelye a múzeum. A miniszter 1896 elején a képviselőházban elmondott egyik felszólalásában avatta be képviselőtársait ilyen irányú terveibe.⁶ Az említett millenniumi kiállítás sikere felgyorsította az eseményeket. 1896 júniusában Darányi az OMGE-nek küldött leiratában lényegében intézkedett a múzeum alapításáról, és annak helyszínét is kijelölte. „Budapesten gazdasági múzeumnak létesítését elhatározván, ennek kiinduló pontjául az ezredéves kiállítás nyújt jelenleg legkedvezőbb alkalmat, minthogy tanügyi és gazdasági szempontból egyaránt számos oly becses tárgyaknak a múzeum részére való biztosítása ez idő szerint legcélszerűbben lenne eszközölhető.”⁷ – olvasható 1896. június 20-án kelt levelében. Ebben a miniszter megnevezte a „múzeum-előkészítő bizottságot”, és vezetésével Balás Árpádot bízta meg.⁸

³ Köztelkek, 1891. X. 17. Idézi: S. Szabó F.: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m. 33.

⁴ Gazdasági Lapok, 1891. XII. 13. 609.; S. Szabó F.: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m. 30–32.; Takács Imre: A Mezőgazdasági Múzeum rövid története. Bp. 1959. 3–4.

⁵ S. Szabó F.: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m. 42.

⁶ Fehér György (szerk.): Darányi Ignác. Válogatott dokumentumok. Bp. 1999. 63.

⁷ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára (A továbbiakban: MMgMA) IX. 867/12.

⁸ S. Szabó F.: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m. 47.; Takács I.: A Mezőgazdasági Múzeum rövid története i. m. 5.

MÚZEUM A TÖRTÉNELMI FŐCSOPORT ÉPÜLETÉBEN

A közel fél éven át nyitva tartó, fényes külsőségekben bővelkedő millenniumi rendezvénysorozat 1896. október 31-én zárta kapuit. A néhány hónappal korábban életre hívott bizottság a történelmi csoport reneszánsz épületét javasolta múzeumi célra hasznosítani.⁹ Végül a főváros és a Földművelésügyi Minisztérium egyezségének eredményeképpen Budapest törvényhozása 10 évre engedélyezte a Vajdahunyadvár gótikus és reneszánsz szárnyának múzeumi célra történő hasznosítását.¹⁰ A meg egyezést követően kezdetét vette a kiválasztott tárgyak átszállítása, a kiállítások berendezése. A munkálatokat az első kinevezett igazgató, a múzeum ügyében alaposan jártas Balás Árpád irányította, aki Paikert Alajos hathatós közreműködésével látta el a rábízott feladatokat.¹¹

A több hónapon át folytatott munka eredményeként 1897. szeptember 12-én Darányi Ignác földművelésügyi miniszter jelenlétében megnyílt a múzeum első nagy kiállítása.¹² A rendezők a tágabb értelemben vett mezőgazdaság 22 területét mutatták be úgy, hogy ezek tükrözzék az alapító szándékát, azaz a múzeum „célja és hivatása mindannak bemutatása, ami a magyar mezőgazdaságra érdekel és fontossággal bír, amiből a hazai mező-, kert-, szőlő- vagy erdőgazdaság megbízható és gyakorlati tanulságot meríthet”.¹³ A kiállítások – szerdai nap kivételével – minden nap 10–13 és 15–18 óra között ingyenesen voltak megtekinthetők. A tárlatok nagy népszerűségnek örvendtek, hiszen a megnyitástól az év végéig eltelt három hónap alatt több mint 26 ezer látogató tekintette meg a tárgyakat.¹⁴ A múzeum a politikai protokollban is fontos szerepet kapott, hiszen a megnyitást követően néhány nappal Ferenc József itt fogadta vendégét, II. Vilmos német császárt.¹⁵

A kiállítások kétségtelen sikere ellenére mégis meg voltak számlálva a városi-leti múzeum napjai, hiszen az ideiglenes jelleggel megépített épületegyüttes állaga fokozatosan romlott, több pontján életveszélyessé vált. Az 1898 végén készült jegyzőkönyv tanúsága szerint a múzeum üzemeltetői ismételten jelezték az ingatlan állapotának fokozatos rosszabbodását, egyben indítványozták egy „új és állandó épület” létesítését. Ezen túlmenően a múzeumban uralkodó komfortviszonyok, a kiállítótermek fűtetlensége szintén indokolta a javasolt megoldás megvalósítását.¹⁶ 1899 májusában Darányihoz írott levelében Alpár Ignác még bizakodott, hogy a reneszánsz épület megerősítése után még több éven keresztül biztonságosan hasznosítható.¹⁷ Az állagromlás azonban megállíthatatlannak bizonyult, és az 1899 nyarán készült jelentések már egyértelműen a kiállítások lezárását javasolták. A főváros és a minisztérium illetékesei még egy rövid ideig fontolgatták az épület statikai megerősítését, majd azt elvetve elrendelték a gót és reneszánsz épületrész bontását, s csak a román szárny esetében döntöttek a további fennmaradásról.¹⁸ 1899. július 27-én utoljára fogadott vendégeket a múzeum, majd megkezdődött a kiállítások lebontása és a tárgyak átszállítása a Kerepesi út (ma Rákóczi út) 72-be.

⁹ MMgMA IX. 867/12.

¹⁰ Takács I.: A Mezőgazdasági Múzeum rövid története (1959) 10.

¹¹ Paikert Alajos: A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum rövid leírása. Bp. 1928. 4.

¹² Köztelek, 1897. IX. 15. 1283.

¹³ Takács Imre: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum rövid története. Bp. 1967. 5–6.

¹⁴ Gazdasági Lapok, 1897. IX. 19. 660.; Köztelek, 1897. XII. 25. 1814.

¹⁵ Köztelek, 1897. IX. 22. 1321.

¹⁶ MMgMA IX. 914/452/2.; uo. IX. 914/410.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban: MOL) K 184. 1899–43/3–36646.

¹⁸ MOL K 184. 1899–43/3–36646.

A múzeum munkatársai dicséretes gyorsasággal, alig fél évvel később, 1899. december 3-án már itt fogadták a látogatókat. Az új helyszínen változásokat hajtottak végre a városligeti kiállításhoz képest, mert az akkor még látogatható román épületrészben hagyták többek között a vadászattal, halászattal, háziiparral foglalkozó bemutatót.¹⁹ A múzeumot megkedvelők reménykedtek, hogy ez az állapot csak átmeneti lesz, hamarosan állandó épületébe költözhét az időközben közkedvelté vált intézmény.

AZ ÉPÜLŐ VAJDAHUNYADVÁR

A közvélemény mellett a kortárs építészek jelentős csoportja szintén támogatta a Történelmi Főcsoport épületegyüttesének megújítását. Az elképzelés egyik lelkes pártfogója volt Mannheimer Gusztáv festőművész, aki ugyan elfogadta a lebontás elkerülhetetlenségét, de egyik írásában azt követelte, hogy „azután építsék föl a lebontott rész helyébe szilárd, maradandó anyagból”. Ugyancsak ő hívta fel a figyelmet a leendő épület kettős hasznára: „A földművelési minisztériumnak szüksége lesz olyan épületekre, amelyben a mezőgazdasági múzeumot elhelyezheti. Az épület sokba fog kerülni, kerüljön valamivel többbe, de gazdagítsa művészetünket is, ha már gyarapítani fogja mezőgazdaságunkat.”²⁰ Miután a politikai döntéshozók is támogatták az állandó Mezőgazdasági Múzeum épületének megteremtését, szinte vita nélkül született meg a kedvező döntés. A képviselőház számottevő ellenvélemény nélkül fogadta el az 1900. évi XXXIV. törvényt, amelynek (h) pontja felhatalmazta a kormányt, hogy „a jelenleg bérhelyiségekben elhelyezett mezőgazdasági múzeum céljaira szolgáló végleges épület emelésére 2 400 000 koronát” fordítson.²¹ A törvény december végi kihirdetését követően az épület tervezésére 1901 elején pályázatot írtak ki, amelynek ismételten Alpár Ignác lett a nyertese. Az állami adminisztráció példás gyorsasággal dolgozott, mivel a földművelésügyi minisztérium az előszerződést már 1901. június közepén jóváhagyta. Darányi miniszter az év októberében aláírta a 2 279 578 korona költségvetésű építkezés szerződését, és az ebben foglaltak szerint a tervezőt 110 000 korona tiszteletdíj illette meg. A költségvetést épületrészenkénti bontásban állapították meg azzal a kikötéssel, hogy azt nem lehet túllépni.

*Az építkezés költségvetése*²²

Reneszánsz	1,323 782 K
Csúcsíves (gótikus) csoport	617 980 K
Román csoport	206 016 K
Kapuzat és tornyok	63 747 K
Összekötő épület	68 053 K
Összesen	2,279 578 K

A minisztérium a munkálatok felügyeletére – a mindenkorai államtitkár irányítása alatt – építési bizottságot hozott létre, a közvetlen felügyeletet azonban a Tárca Gazdasági Műszaki Hivatala látta el.²³

¹⁹ Takács I.: A Mezőgazdasági Múzeum rövid története (1959) 10–14.

²⁰ Műcsarnok. 1899. V. 14. 247.

²¹ Magyar Törvénytár. 1900. évi törvénycikkek. 1901. 230.

²² MOL K 184. 1907–106–18023.; MOL K 184. 1905–106–10111.

²³ MOL K 184. 1902–106–28841. In: 1911–106–10494.

Kezdetben nemcsak a tervezés, hanem a kivitelezés üteme is rendkívüli gyors volt. Az aláírást követően azonnal, tehát 1901 októberében Zauner Alajos mérnök irányításával elkezdődtek a munkálatok. Ezt követően egy évvel később, pontosan 1902. szeptember 20-án került sor a főépület bokrétaünnepére, vagy ahogy akkor nevezték: „falegyenünnepélyére”. Az ünnepség dátumát tudatosan időzítették a király öt évvel korábbi látogatásának évfordulójára, amikor II. Vilmos német császár társaságában megtekintette a múzeumot. Hogy emlékeztetessé tegyék az eseményt, a „falegyenünnepélyen” az építkezésen dolgozó 300 munkás között az ünnepi vacsorát követően 7000 korona jutalmat osztottak szét.²⁴

Még ennek az esztendőnek a végén a múzeum jövőjét érintő igen fontos kérdésekben újabb szerződést kötött a Földművelésügyi Minisztérium és a székesfőváros közgyűlése. A dokumentumban a felek megállapodtak, hogy a főváros évi 20 korona bérleti díj mellett a kincstárnak adja a 6049 négyszögöles Széchenyi-szigeten levő épületcsoportot, amelyet a minisztérium vesz kezelésbe. A szerződésben lefektették, hogy a sziget többi része felett a főváros rendelkezik, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a múzeum esetenként területet kapjon, ha „időlegesen gazdasági kiállításokat kíván rendezni”. A főváros feltételei közé tartozott, hogy a múzeum kiállításai „hetenként 3 napon át a nagyközönség részére díjtalanul nyitva tartandók”. A meg egyezésben rögzítették az építkezés befejezésének dátumát, melyet 1904. december végében állapítottak meg.²⁵

A Városligetben sétálók szeme láttára napról-napra jó ütemben épült az Alpár által megálmodott Vajdahunyadvár, ám az 1904-es esztendőben az eddig mintaszé-
rűen haladó építkezés történetében nem várt, kedvezőtlen fordulat következett be. Mindezt a múzeum vezetésében beállott változás előzte meg: az addig nagyszerű munkát végző Balás Árpád megromlott egészségi állapotára tekintettel lemondott az igazgatóságról, és helyére (főosztályfőnöki, azaz főosztályvezetői fizetési fokozattal) a méhészeti kérdésekben szaktekintélynek számító miniszteri tanácsos, Saárossy-Kapeller Ferenc került.²⁶ Így már az ő igazgatása alatt állt az intézmény, amikor 1904 februárjában ünnepélyes keretek között megtörtént a reneszánsz, és októberében a gótikus – ahogyan akkor nevezték: a „csúcsíves” – épületrész átadása.²⁷ A munkálatok előre haladtával szakaszosan végbement az elkészült részek birtokbavétele, és már februártól elkezdődött a múzeum anyagának fokozatos átköltöztetése a Kerepes úti ideiglenes kiállítóhelyről és a VIII. kerületi Baross utcai raktárból.²⁸ Mindezek fedezetére a költségvetés 1904-től kezdődően 400 ezer korona támogatást biztosított a Földművelésügyi Minisztérium költségvetésében, amit évi 60 ezer koronás részletekben lehetett felhasználni.²⁹

Időközben a minisztérium élén is változás állott be. Az 1903 novemberében bekövetkezett kormányváltás elsodorta a mezőgazdasági múzeum ügyét mindvégig kiemelten pártfogoló Darányit, aki Alpárral is jó viszonyt ápolt. A miniszteri támogatásra a problémák jelentkezésével fokozottan szükség lett volna, kiváltképp 1904 elején, amikor a román épületrészben az egész építkezésre is kiható váratlan ese-

²⁴ MOL K 184. 1902–43/3–6123. In: 1908–106–18701.; Köztelek, 1902. IX. 24. 1514.

²⁵ MOL K 184. 1905–106–10111. In: 1911–106–10494.

²⁶ Magyar múzeumi arcképcsarnok. (Főszerkesztő: Bodó Sándor, Viga Gyula). Bp. 2002. 36–37. és 756–757.; MMgMA IX. 920/3.

²⁷ MMgMA IX. 920/147. és IX. 971/262.

²⁸ MMgMA IX. 920/74. és 920/114.

²⁹ A M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. 1907. 11.

mény történt. Az igazgató év eleji jelentése megállapította, hogy az épület „rozoga állapotban van”, és „állandó beomlással fenyeget”. A fennálló körülményeket tanulmányozó építési bizottság 1904 májusában „a román csoport újbóli felépítésére” tett javaslatot.³⁰ Az épület sorsáról hónapokon keresztül folyt a vita, Saárossy – többek véleményével egyetértve – az épületcsoport mielőbbi „lerombolását” javasolta.³¹ A minisztérium egyes tisztviselői – így Rapaics Raymund tanácsos – nem osztották ezt az álláspontot.³² Mivel az eredeti terv az épület lebontásával nem, hanem annak jelentős szerkezeti megerősítésével számolt, e fejlemény nemcsak a beruházási költségvetés túllépését vonta maga után, hanem a Vajdahunyadvár eredeti építési határideje is – 1904 vége – tarthatatlanná vált. Alpár – látva a felgyülemlett problémákat – a miniszterhez írott levelében a múzeum teljes átadásának a dátumát 1906 végében jelölte meg.³³ A kivitelezők hiába haladtak tervszerűen a főépület munkálataival, a román épület körül keletkezett bonyodalom a múzeum működését is befolyásolta, hiszen itt szándékozták elhelyezni az adminisztrációt, a könyvtárat, az auditóriumot, az igazgató szolgálati lakását, egyszóval a múzeumi infrastruktúrát. Miközben folyt az elkészült épületrészek berendezése, a román szárny helyzetének megoldatlansága blokkolta az építkezést, ráadásul az 1905 nyaratól kezdődően kialakult belpolitikai állapot miatt – a Fejérváry-kormány regnálásának ideje alatt nem ülésezett a parlament – a helyzet megoldására irányuló döntések sem születtek meg. Közben a főváros az építési szerződés megsértése miatt nemtetszését fejezte ki a hivatalban levő földművelésügyi miniszternél, György Endrénél.³⁴

A közel egy évig tartó alkotmányos válság után az 1906 áprilisában megalakuló Wekerle-kormányban földművelésügyi miniszterként visszatért Darányi Ignác. A kedvező fordulatot kihasználva a törvényhozás megszavazta az 1906. évi költségvetést, és ennek értelmében 100 000 koronával megnövelték az építkezés költségvetését,³⁵ egyúttal intézkedtek a Városligeti-tó szabályozásáról is. A költségvetési támogatás biztosítását követően 1906 tavaszán lebontották a román stílusú épületet, és még az év novemberében döntés született az újjáépítéséről.³⁶ A végrehajtást elrendelő szerződés 370 000 koronás költségvetési összegről szólt, és a terveket elkészítő Alpár Ignácot további 11 000 korona díj illette meg.³⁷

Miközben folyt a román épületrész körüli problémák elhárítása, kitartoan végezték a belső munkálatokat a gót és a reneszánsz szárnyban. A feszített tempónak köszönhetően 1907 májusában a kiállítások berendezőinek átadták a termeket, elkezdődhetett az utolsó munkafázis.³⁸ Az eredmény minden képzeletet felülmúlt: a múzeum 35 termében bemutatásra került 28 téma teljes keresztmetszetet adott a kor magyar mezőgazdaságáról.³⁹ Az egyes kiállítások feldolgozták a gyakorlat és a tudomány legújabb eredményeit, tárgyalták a növénytermesztés és az állattenyésztés minden részterületét, csakúgy, mint a gépesítés, az élelmiszer-feldolgozás, a szőlészet, borászat, erdészet legfontosabb kérdéseit, de a látogatók megismerhették

³⁰ MOL K. 184. 1904–106–3577. In: 1911–106–10494.

³¹ Uo.

³² MMgMA IX. 971/265.

³³ MOL K 184. 1904–106–3577. In: 1911–106–10494.

³⁴ MOL K 184. 1905–106–10111. In: 1911–106–10494.

³⁵ Magyar Törvénytár. 1906. évi törvénycikkek. 1907. 116.; MOL K 184. 1906–106–73847.

³⁶ MOL K 184. 1906–106–12386.

³⁷ MOL K 184. 1907–106–18023. In: 1911–106–10494.

³⁸ Paikert A.: A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum i. m. 4.

³⁹ Takács I.: A Mezőgazdasági Múzeum rövid története (1959) 16.

a gazdasági statisztika, a meteorológia és a gazdaságimunkás-ügy legújabb eredményeit. A kiállítás szellemi előkészítésében, a korszerű ismeretek megfogalmazásában szinte kivétel nélkül részt vettek a magyar agrártudomány legkiválóbb képviselői; Rodiczky Jenőtől kezdve Deininger Imréig, Hutýra Ferencen át Cserháti Sándorig és Kosutány Tamásig.⁴⁰

A múzeumépületet, benne a szakmai szempontból kiemelkedő kiállításokat Ferenc József 1907. június 9-én nyitotta meg, aki magyar királlyá történő koronáztatásának 40. évfordulóján tartózkodott Budapesten. Az eseményről szóló tudósítások némi hazafias pátosztól sem mentesen, de érthető büszkeséggel állapították meg a múzeum egyediségét és szépségét. „Nagy ünnepe (..) a magyar mezőgazdaságnak” – fogalmazott a *Köztelek*, majd jóleső érzéssel állapította meg az írás szerzője: „Külföldön már régen van ilyen intézmény, de ehhez hasonló nagyszerűségében sehol a világon, ebben a tekintetben vezetünk most már az összes kultúrállamok előtt.” Az eseményről tudósítók méltán emelik ki Darányinak a múzeum megteremtésében játszott szerepét. „A sors különös kegye megadta Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek – fogalmazott a fenti cikk szerzője –, hogy éppen ő, aki a múzeum keletkezésében annyit fáradozott és akinek ezért különös hálával tartozik a gazdaközönség (...) ő adhatta át e múzeumot megnyitásra Őfelségének.”⁴¹

A díszes ünnepségen részt vettek a legnagyobb birtokosok, a minisztérium, a legfontosabb gazdasági érdekképviselői szervezetek képviselői, az agrártudomány jeles személyiségei. Darányi a királyt üdvözlő beszédében utalt a múzeum szimbolikus jelentőségére, amely „dióhéjba szorítva feltűnteti Magyarország mai mezőgazdaságának képét, feltűnteti egyszersmind a magyar föld erejét, és feltűnteti azon nép életrealitását, amely (..) a földet meg is akarja tartani.” Az uralkodó rövid válaszában örömeinek adott hangot, „hogy a mezőgazdasági múzeumnak állandó elhelyezését méltó és célszerű módon sikerült biztosítani”. A múzeum jövőjét illetően reményét fejezte ki, „hogy ezen múzeum is egyik eszköze lesz a magyar mezőgazdaság felvirágzásának, amelyet annyira szívemen viselek, s melyet előmozdítani elsődrendű fejedelmi gondjaim közé tartozik.”⁴² Az uralkodó a beszédek után átvette a múzeum díszkötésben elkészült ismertetőjét, majd ezt követően megtekintette a reneszánsz szárny első emeletén található kiállításokat. A látogatás egy órát tartott, és a program az emlékkönyvbe történő bejegyzéssel ért véget.⁴³ Az eseményről szóló egyik tudósítás szerzője jóleső érzéssel állapította meg: „Most hát van már mezőgazdasági múzeumunk is. Olyan amilyenre az új közigazdasági élet viszonyai között szükségünk van.”⁴⁴

A múzeum a megnyitást követő hónapokban hétfő kivételével hétköznapi 10 és 13, szombaton 15 és 19 óra között várta a látogatókat, akik ingyenesen tekinthették meg a kiállításokat. A Vajdahunyadvár óriási népszerűségnek örvendett, hiszen az év hátralevő hat hónapjában 119 ezren tekintették meg. A múzeum személyi állományát Saárossy-Kapeller Ferenc igazgatón és helyettesén, Paikert Alajos múzeumi őron, Hertelendi Adolf gondnokon kívül további 30 munkatárs alkotta.⁴⁵ A múzeum

⁴⁰ Az egyes kiállítási témákat és a közreműködők névsorát lásd A. M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. 1907. 14–17.

⁴¹ *Köztelek*. 1907. VI. 12. 1217.

⁴² *Természettudományi Közlöny*. 1908. XI. k. 453.

⁴³ *MMgMA IX.* 969/440.

⁴⁴ *Vasárnapi Újság*. 1907. VI. 16.

⁴⁵ *MMgMA IX.* 971/268. A költségvetés 1907-ben a múzeumban ideiglenesen foglalkoztatott munkaerő („szakközeg”) bérfedezetére 10 000 koronát biztosított. *Magyar Törvénytár*. 1907. évi törvények. 1908. 139.

vezetőinek tennivalója nem ért véget az üzemeltetési feladatok ellátásával, a tárgyak gyarapításával, hiszen a román szárny építése még nem fejeződött be. A „falegyenünnepélyre” 1908 októberében került sor, majd ezután a belsőépítészeti munkák következtek, köztük a fűtés és a villanyvilágítás szerelése.⁴⁶ Az elhúzódo munkálatok miatt újabb pénzügyi injekcióra volt szükség, ezért 1908-ban további 90 000 koronát állítottak be a költségvetésbe.⁴⁷ Az épület átadása végre 1909 nyarán megtörtént, és ezzel a közönség és a munkatársak végleg birtokba vehették a főváros egyik építészeti remekét, a magyar mezőgazdaság közel 15 000 négyzetméteres emblematikus épületét.

A Mezőgazdasági Múzeum és a Vajdahunyadvár az eltelt egy évszázad során sok megpróbáltatáson ment keresztül. Egyaránt sújtották háborús károk, természeti csapások, és hibás emberi döntések nyomán bekövetkezett veszteségeket is el kellett szenvedniük, de „frigyük” mindeddig tartósnak bizonyult.

The establishment of the Museum of Hungarian Agriculture and the opening of its new building

GYÖRGY FEHÉR

Heroes' Square and City Park, from which the impressive, turreted building complex of Vajdahunyad Castle is easily seen, are among the favourite tourist spots of Budapest. The romantic castle houses the exceptionally rich collections of the Museum of Hungarian Agriculture. Of the hundreds of thousands of visitors to the building quite a few raise the question: which ruler and at what time have had this monumental complex built that covers almost 15,000 sq metres? In each case they receive the exact though unexpected response, detailing the shared history of the building and the museum. Let us make a mental time travel to the last decade of the 19th century, when, as a result of the rapid economic growth of Hungary, the capital city underwent a spectacular growth, taking its place among European metropolises. In 1896, to honour the 1000th anniversary of the Magyar Conquest, several weeks of festivities and exhibitions were held, serving as a venue for the presentation of the history of Hungary and Budapest.

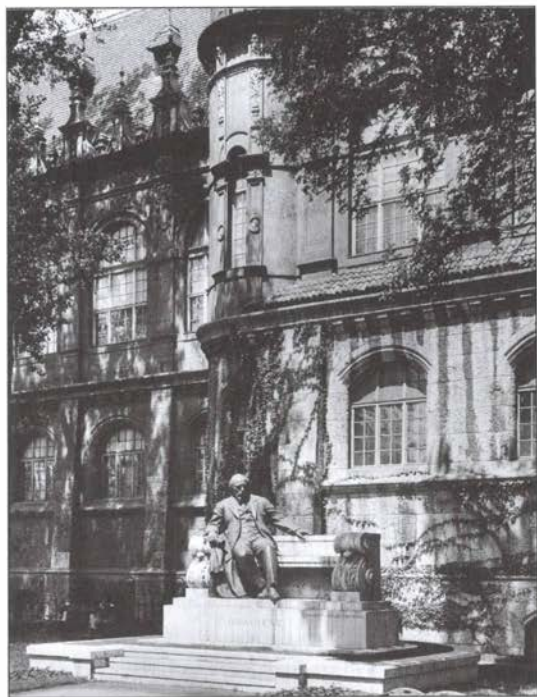
This exhibition, apart from contemporary goals, created enduring values. A proud example could be the Millennial Underground, the first subsurface railway on the continent, which still operates and comfortably directs visitors to the biggest agricultural museum in the world. The Museum of Hungarian Agriculture itself was born from the atmosphere and worldview of the Millennial Exhibition: it serves as a monument to all those values that Hungary could and continue to depend on. The agricultural sector was responsible for the major part of Hungary's economic output for centuries. Ignác Darányi, the politically influential Minister of Agriculture, pronounced his expectations in the Deed of Foundation dated 20 June 1896: 'The agricultural production and development of the country is to be presented in a permanent and modern museum'. The founder planned to establish

⁴⁶ MOL K 184. 1908–106–18701.

⁴⁷ Magyar Törvénytár. 1908. évi törvénycikkek. 1909. 691.

a permanent museum which was realized with the official opening of Vajdahunyad Castle on 9 June 1907. It is a remarkable fact that the supervisor, the Ministry of Agriculture, obliged the museum to present everything that 'bears interest and importance to Hungarian agriculture and from which Hungarian agriculture, horti- and viticulture and forestry can draw dependable and practical lessons'. In the few decades following its foundation the institution did not undertake traditional museum activities (collecting, presentation), but could be regarded as a practical venue of presentation and instruction, where interested visitors could learn about the contemporary and up-to-date procedures of virtually all segments of agricultural production.

A portion of the current, several hundred thousand strong museum stock had been destroyed due to catastrophes (fires, war damage) but thanks to donations and planned collecting it still gives a unique presentation of the history of Hungarian agriculture. Its collections include a steam locomobile which was taken to Hungary in 1852 as well as a wide spectrum of Hungarian and foreign-made agricultural tools and machines. Visitors and professionals alike are impressed by the world-famous trophy collection, which offers a chronological presentation of once or currently world record setting stag, fallow deer, roe and boar trophies. A great asset of the museum is the collection of those wheat varieties that dominated European markets in the 19th century and the interwar period. The same consideration is given to the collection of Hungarian Grey cattle skulls, a breed which was highly popular in foreign markets during the 16th-18th centuries. Highly elaborate hand-crafted sets of harness, a great number of hunting weapons and the exceptionally rich array of vini- and viticultural accessories are also held in great esteem.

A városligeti Vajdahunyadvár és tervezője, Alpár Ignác

ROSCH GÁBOR

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum egy évszázada talált végleges otthonra a budapesti Városliget Széchenyi szigetén, Alpár Ignác zseniálisan megtervezett és ismételten fölépített épületegyüttesében. Ez a megvalósult mű azonban nem csupán jól funkcionáló múzeumépület, sajátos várkastélyszerű palota, hanem hazánk ezeréves építészettörténetének gyűjteménye, amely különleges egységekben mutatja be a román kor, a gótika, a reneszánsz és a barokk stílus hazai, és egyben európai jellegzetességeit. A külföldi és hazai turisták városnéző programjában, a közeli Hősök terével együtt, kihagyhatatlan látványosságként szerepelt az elmúlt száz év folyamán, születésétől napjainkig.

Európa mezőgazdasági múzeumai között valószínűleg nem sok akad, amelyik ilyen rendkívüli, romantikus hangulatú várkastélyban kapott helyet: olyan épületben, amely idegenforgalmi látványosság, kultúrhistóriai nevezetesség is egyben. Mindezek mellett funkcionálisan jól működő szakmai múzeum, ami nem csupán a szakemberek számára fontos, de szinte valamennyi korosztálynak tud hétről hétre folyamatosan szórakoztató programot, kikapcsolódást nyújtani. A budapestiek és a külföldi turisták szemében ez – „a Vajdahunyadvár” – annak ellenére, hogy nem a Hunyadiak erdélyi várának szolgai másolata. A róla készült fotók egy évszázada nem hiányozhattak egyetlen budapesti idegenforgalmi prospektusból vagy képes albumból, és számos képző- és iparművészeti ábrázolása ismert. Ahhoz, hogy megérthessük ezt az épületcsoportot, feltétlenül szükséges létrejöttének okait és építészettörténeti előzményeit is megismerni.

Az 1867-es kiegyezést követően Magyarország végre elindulhatott a függetlenebb fejlődés útján. A gazdasági fejlődés óriási iramú volt. Az önállósodó ország mezőgazdaságából és erősödő iparából származó jövedelem jelentette a fejlődés alapját, és a külföldi tőkebefektetők is fölismerték a rendkívüli befektetési és építési lehetőségeket. A külföldi – angol, francia, német, és főként osztrák – tőke folyamatosan áramlott az országba. Agrárországból fokozatosan és egyre gyorsuló iramban alakult ki az iparosodott gazdaság. Budapest – az addig szegényes provinciális kisváros – hirtelen modern európai fővárossá épült át. Ezt a gyors átalakulást a három városrész, Pest, Buda és Óbuda 1873-as egyesítése is elősegítette. A lendület a 19. század utolsó évtizedében, a millennium idején érte el a tetőpontját, s ezt az iramot csak az első világháború törte meg. Ekkoriban zajlott a főváros szerkezetének átalakítása.

A városrendezési tervek szerint kiépültek a körutak, a sugárutak. Az Andrássy út alatt megépült a kontinens első földalatti vasútja. Óriási építkezések folytak városszerte. Ekkor formálódott át a budai Várpalota, a Mátyás-templom és a Halászbástya. Befejezték a Bazilikát, és nekiláttak az Országház hatalmas tömbje

építésének. A kulturális és az oktatási épületek sokasága készült el ekkor, többek közt az Operaház, a nagy múzeumok, az egyetemi épületek, az elemi és középiskolák, a templomok sokasága. Néhány évtized elteltével nem csupán a fővárosban, hanem a történelmi Magyarország egész területén bankok, kórházak, színházak, gyógyfürdők, pályaudvarok és laktanyák sora épült fel. A főváros lakossága ebben az időszakban megkétszereződött, ami a bérlakások sokemeletes, sűrű beépítésű lakónegyedeit hozta létre a város belső területein. Budapest gyarapodása a leggyorsabban változó európai nagyvárosok fejlődésével vetekedett. A szakemberképzés főleg külföldön, Bécsben, Berlinben és Párizsban folyt, ám rövidesen a középfokú szakoktatás és az új egyetemek megjelenésével már a hazai oktatási intézmények is ottontták a kapitalizálódás igényelte szakembereket.¹

A technikai vívmányok már Európa-szerte, így Magyarországon is tért hódítottak. Az építészet már alkalmazta a vasbetont, az üveggel kombinált acélszerkezeteket, ennek ellenére még mindig a múlt emlékei között keresték a formai kialakítás módját. Ez a kor a késői historizmus kora. A nagy európai akadémiákon, egyetemeken a klasszikus építészet arányrendszerét, stíluselemeit és ékítményeit tanították. Az építészet a történelmi korok építészetének, bútorainak és ruházatának kelléktárából válogatott tetszése szerint. 1896-ban Magyarország fennállásának ezeréves évfordulóját ünnepelte, s ez a tény még fokozta is azt az igényt, hogy az évszázadok során elpusztult, elveszett értékeket rekonstruált, újraálmodott formában pótolják. A milleniumi kiállítás színhelyéül a budapesti Városligetet jelölték ki a múltat megidéző seregszemle bemutatására.

A MILLENNIUMI KIÁLLÍTÁS TÖRTÉNELMI FŐCSOPORTJA

A pesti Városligetben fölépített nagysikerű Történelmi Főcsoport historikus együttese lett – maradandó anyagból újra felépítve – a magyar mezőgazdaság modern bemutatásának színhelye.²

Ez a terület a 19. század közepén még a város külső pereme, erdős liget, ahová a polgárok kikocsiztak egy kis pihenésre, friss levegőt szívni. A Duna mellékágából visszamaradt tavak egyike volt a városligeti tó, közepén az akkor még üres Széchenyi-szigettel. Ezt a területet jelölték ki a 19. század végén az ezredéves kiállítás céljára. Az épületcsoport tervezése is az 1896-os kiállítás előkészületeihez fűződik. Az időszak a nagy történelmi évfordulókhoz kapcsolódó világkiállítások kora. Párizs 1889-ben a francia forradalom centenáriuma, Chicago 1893-ban Amerika felfedezésének 400 éves jubileumára rendezett kiállítást.

Budapest a honfoglalás ezeréves évfordulójára szeretett volna világkiállítást rendezni, de anyagi okok miatt csak hazai seregszemle mellett döntöttek.³ Országos bizottságot hoztak létre a kiállítás ügyeinek intézésére, és 1893. február 8-án pályázatot írtak ki a kiállítás nemzeti történelmi kiállító pavilonjának tervezésére.⁴

¹ A K. K. Josef Polytechnikum 1857–1858-ban kezdte meg működését, és József Műegyetem elnevezéssel 1871-ben emelték egyetemi rangra.

² Ilyen példák a nemzetközi gyakorlatban is ismeretesek: az 1896-os budapesti kiállítás horvát pavilonja Zágrábban ismét felépítve máig műcsarnokként funkcionál, illetve az 1958-as brüsszeli világkiállítás osztrák pavilonja Bécsben a Schweitzer Gartenben a 20. század művészetének bemutatására szolgál.

³ Sinkó Katalin: A história a mi erős várunk. A milleniumi kiállítás mint Gesamtkunstwerk. In: A historizmus művészete Magyarországon. Bp. 1993. 132–147.

⁴ A történelmi kiállítás épületeinek pályázata. Építő Ipar, XVIII. 1894. 87–99.

A megadott határidőre 11 pályázó nyújtotta be művét, de a bíráló bizottság akkor még nem adott ki díjakat, hanem négy építész között egyenlő arányban osztotta el a pályázati összeget.⁵ A zsűri döntését azzal magyarázta, hogy egyik pályamű sem teljesítette a kiírás alapkoncepcióját, ami szerint: „Kíváncsús, hogy a magyar történelmi, vagy régi magyar épületek motívumai lehetőleg fölhasználtassanak.” A négy pályázó Alpár Ignác, Pfaff Ferenc, Schickedanz Albert és Tandor Ottó volt, akiket új programmal, új pályázatra kértek fel. A végleges helyszínt, most már egyértelműen a városligeti tó közepén álló Széchenyi-szigeten jelölték ki.

A négy pályázó az első fordulóban még teljesen más karakterű épületet képzelt el. Alpár terve például még szimmetrikus elrendezésű, középen kupolás, minaretszerű tornyokkal gazdagított bizánci-török hatású épület lett volna, utalva a keleti eredetre. Schickedanz különböző román, gótikus és átmeneti elemekből állította össze pályaművét, de nem magyar, hanem keverék európai típusokból. Tandor Ottó szintén szimmetrikus, egyetlen kupolával kiemelt merev eklektikus épületet, Pfaff Ferenc pedig zárt udvar köré rendezett, szimmetrikus, de a késői historizmus várkastélyaihoz hasonló, tornyokkal tagolt pályaművet adott be. A Történelmi Csoport előadója, Czobor Béla régész fogalmazta meg a második pályázat programját, amely a jelent és a múltat összekötő új látványosságban gondolkodott. A második pályázati kiírás már nem egyetemes stílustanulmányt, hanem a hazai műemlékek felhasználását követelte meg. Ezért az 1894-es pályázaton 17 szavazattal 2 ellenében a többiek lazább, terjedősebb vagy merevebb tervével szemben Alpár Ignácnak ítélték az első díjat, mint a legjobban összefogott, alaprajzilag is jól rendezett, látványos elképzelésnek.⁶

A továbbtervezéshez szempontként határozták meg, hogy három részre tagolódjon: egy Árpád-házi román stílusú, egy Anjou- és Hunyadi-kori gótikus, illetve egy Habsburg-birodalmi reneszánsz–barokk egységre. Egyúttal azt is előírták, hogy a három elsődíjas tervező a kiviteli tervezést ossza meg egymás között. Végül a szakmai közvélemény nyomására mégis belátták ennek az elképzelésnek az irreálisát, s a külső tervezéssel egyedül Alpár Ignácot, míg a belső terek kialakításával Schickedanz Albertet bízták meg. Alpár már a pályatervében is került mindenfajta merev raszteres, vagy szimmetrikus rendszert, s a három stíluscsoport figyelembe vételével kiviteli tervében is megtartotta a Széchenyi-sziget amorf kontúrjához igazodó festői elrendezést.⁷

A megbízást követően Alpár nagy lendülettel látott munkához a Széchenyi-szigeten, ahol egy, az őrszemélyzet számára felállított házban helyezte el nagy létszámú irodáját, hogy a kivitelezéshez minél közelebb legyen. Igyekezett tehetséges fiatal építészeket is foglalkoztatni. Így biztosan tudjuk, hogy ekkor az irodájában dolgozott Vágó László, Vágó József, Jámbor Lajos, Knötgen Gusztáv és Hajós Alfréd. Alpár természeténél fogva bohém, kapcsolatteremtő ember, mellette a szigorú és akkurátus Haaber Károly volt a helyettes irodavezető.

A kivitelezés fővállalkozásával Neuschlosz Ödön és Marcell cégét bízták meg, akik a millenniumi kiállítás legtöbb pavilonján dolgoztak. Alpár a pályafutása során később is megtartotta a kiváló együttműködést a fent említett vállalkozókkal, sőt két reprezentatív villát is tervezett számukra a budai Rózsadombon.

⁵ A millenniumi kiállítás történelmi csarnokára hirdetett pályázat alkalmával díjazott művek. Építő Ipar, XVII. 1893. 139–144.

⁶ Ezredévi kiállításunk történelmi csarnoka. Első terv. Vasárnapi Ujság, 1893. 512., 603.

⁷ *Alpár Ignác*: Az ezredéves országos kiállítás. A történelmi kiállítás főcsoportjának épületei. In: Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye, 1897. XXXI. kötet. IV. füzet 153.

A városligeti Vajdahunyadvár megtervezése előtt Alpár alaposan felkészült a felhasználásra kerülő történeti részletek és stílusformák kialakítására. Több tanulmányutat tett a Felvidéken és Erdélyben. Fényképezte és rajzolta Magyarország jellegzetes műemlékmotívumait. Az akkor folyó nagy műemléki rekonstrukciók fényképeit Möller István és Divald Károly eredetiben vagy fototípiai kiadványokban hozta nyilvánosságra. Alpár az így gyűjtött fényképfelvételeket felhasználta az épülethez készített több száz részletrajzhoz, amelyek szerencsére máig fennmaradtak a Magyar Mezőgazdasági Múzeum adattárában. A kiválasztott műemléki részletek léptékrendszer-arányait úgy változtatta meg – sok esetben kicsinyítve vagy nagyítva –, hogy az összkép egységes harmóniába álljon össze. Ezt az egyes stíluscsoportok közé iktatott átkötő részletek is segítették.

Ebben az időben kívánatos volt Erdély, illetve a Hunyadi-kor előterbe helyezése, ezért a restaurálás alatt álló gótikus vajdahunyadi vár kínálta az épületcsoport fő motívumát. Az erdélyi vár restaurálását az 1854-es tűzvész után Friedrich Schmidt, Steindl Imre és Schulek Frigyes tervei szerint végezték.⁸ A publikált fölméréseket és rekonstrukciós tervrajzokat Alpár is felhasználhatta a városligeti csoportnál. Az egyes épületelemeknél számos egyéb műemléki részlet is megjelent, így a jáki templom kapuja, a pécsi dóm kápolnarésze, a szepescsütörtökhelyi Szapolyai-kápolna, a löcsei és besztercebányai pártázatos házak, a brassói Szent Katalin-bástya tornya, a bártfai városháza erkélye, a gyulafehérvári Károly-kapu, vagy a gödöllői kastély néhány motívuma. A magyar műemléki részletek mellett francia, olasz román kori várkastélyrészleteket és francia reneszánsz kastélymotívumokat, valamint osztrák barokk palotaelemeket is felhasznált Alpár. Ezt a rendkívül széles építészeti anyagot rendezte el a három, illetve négy építéstörténeti egységben.

A bejáratí hidat akkor még fagerendákból épített rusztikus megjelenéssel alakította ki. Innen tárult fel a gótikus csoport domináns látványa. Baloldalt csatlakozott a román stílusú várkastély, amelyben a királyi pihenő- és fogadószobák kerültek elhelyezésre. A főbejáratí kapun átlépve a látogató a Mária Terézia korát idéző barokk kastéllyal találta szembe magát. A belső udvarok erre a látványtengelyre csatlakoztak, a jobb oldalon a Hunyadi-udvar, bal oldalon a románkori kolostorke-rengő. A műjépgálya felől a gótikus szárny véghomlokzata és a reneszánsz palota tükröződött a tó vizében.

A Történelmi Főcsoport elsősorban a millenniumi rendezvény történelmi kiállítási-nak befogadására szolgált. A homlokzaton számos eredeti szoboralakot helyeztek el, így például Szent Istvánnak a Mátyás templom és a Halászbátya környezetében feltárt szobrát, vagy a szepescsütörtökhelyi kápolna Mária-szobrát, illetve gipszmásolatban a jáki templom apostolszobrát. Az akkor még kiállító teremként használt Jáki kápolnában az első magyar királyné, Gizella passai síremlékének gipszmásolatát, és Salamon király eredeti vörösmárvány síremlékét mutatták be. A barokk épületcsoport belső tereiben a millenniumi kiállítás idején az esztergomi Bakócz-kápolnát és főúri kastélyok barokk szobabelsőit alakították ki másolatban.

A román stílusú épületcsoport belső terei jelentősen eltértek a mai látványuktól. Belső térformálásában Alpár vállalta a főszerepet, hiszen nem csupán az építészeti részleteket, de a díszesen faragott bútorokat is ő tervezte. Ezeknek néhány kivételen-sen szép darabja az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében, illetve családi magán-

⁸ Sisa József: Vajdahunyad várának 19. századi restaurálásáról. *Ars Hungarica*, XXVIII. 2000. I. 97–108.

tulajdonban maradt meg.⁹ A terek formai kialakítása I. (Szent) István korának vélt román stílusjegyeit tükrözte. Festett fagerendás mennyezetű helyiségeinek oldalfala natúr kőfalat imitált, részben kárpittal borítva, díszesen faragott ajtókkal és bútorokkal. Róth Miksa színes ólomüveg ablakai történeti jeleneteket ábrázoltak Szent István, II. Endre és Nagy Lajos életéből.¹⁰ A fogadóterem díszítőfestéssel ellátott keresztboltozatos mennyezetű volt. A díszes kovácsoltvas munkák Alpár Ede műhelyéből kerültek ki, míg a mennyezetig érő pompás francia-román stílusú kandalló Langer Ignác szobrász-iparművész munkája volt. A gótikus és a reneszánsz csoport színgazdag belső tereinek kialakítását Schickedanz Albert munkássága alapvetően meghatározta. A díszítőfestéseit Glaser János készítette. A barokk épületcsoport burjánzó plasztikai elemeit és a homlokzati párkányon álló szobrokat akkor Kallós Ede, Bezerédi Gyula és Köllő Miklós készítette. A millenniumi kiállításra a kivitelezési munkáknak rendkívül gyors ütemben kellett elkészülniük. Részben a gyorsaság, részben az alacsony költségkeret, valamint az időszakos jelleg miatt favázzal építették, amit kétoldalt téglával falaztak ki, majd a felületén vakolatból készítették a kőfal imitációt. Gyakran problémát jelentett, hogy a precíz munkához szokott kőművesek nehezen követték a rusztikusabb, egyenetlen történeti hatású falazásmódot. A kiírásnak megfelelően fontos volt a tűzbiztonság, amit gipszpallókkal, rabicboltozattal oldottak meg. A Történelmi Főcsoportból először a reneszánsz rész készült el, majd a csúcsíves szárny, végül a Mária Terézia-kori barokk épület.

A Széchenyi-szigeten a Történelmi Főcsoporthoz kapcsolódva még további három épület született Alpár tervei szerint. A román kori szárny előtt, a tó felületén, cölöpökön állt a fából készített és náddal fedett Őshalászat-pavilon, amely Herman Ottó szakmai elképzeléseit tükrözte. A Jáki kápolna mellé került a Müller cukrászda hosszú favázas épülete, majd az Ősfoglalkozások, a vadászat és pásztorélet favázas vadászkaftélyt imitáló pavilonja következett. A kiállítási épületek átadására 1896. május 1-jén ünnepélyes keretek között került sor. A tervezés elején elhangzott néhány irigy és fanyalgó kritika után, melyben ironikusan „kakaslábon forgó várkastély”-nak emlegették, végül általános sikert aratott, s a millenniumi kiállítás fő szenzációja lett. A szaksajtó, a látogatók tömege és az építészársadalom elismeréssel fogadta, Ferenc József kitüntetéssel jutalmazta a művet.¹¹

AZ ÉPÜLETEGYÜTTES TÖRTÉNETE, 1907–2007

Az egy esztendeig látogatható millenniumi kiállítás bezárása után a városligeti pavilonok döntő többségét lebontották. Néhány épülettel kapcsolatban mégis fölmerült, hogy esztétikai értékük okán a bennük rejlő nagy mennyiségű, értékes és színvonalas iparosmunka ne menjen veszendőbe.¹²

⁹ Láda Alpár tervei alapján ónorvég betétes vésett motívumokkal. Tölgyfa, 1896. Magántulajdonban. Közölve: Az Iparművészet 1895-ben. Magyar Iparművészeti Társulat. Bp. é. n. 27.; valamint Rosch Gábor: Alpár Ignác építésze. Bp. 2005. 24. Karosszék Alpár tervei alapján 1896. Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. L. sz. 54.223.1. A karosszék tervrajza. Iparművészeti Múzeum adattára. L. sz. KRTF 399. Íróasztal Alpár tervei alapján 1896. Tölgyfa, magántulajdonban. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum épületének 100. évfordulóján kiállítva 2007-ben.

¹⁰ Alpár Ignác: Az ezredéves orsz. kiállítás királysobái. In: Az iparművészet 1896-ban. Szerk. Ráth György, Györgyi Kálmán. Magyar Iparművészeti Társulat. Bp. 1897. 138.

¹¹ A korabeli sajtókritikák részletes szemelvényeit I. Magyar Vilmos: Alpár Ignác élete és működése II. rész. Ut a Hírnév felé 1882–1896. Magyar Építőmesterek Ipartestülete. Bp. 1935., és Vasárnapi Ujság, 1896. 214–220., 285–296.

¹² Reprezentatív albumok kiadásával már 1896-ban, a kiállítás idején is lobbiztak szakmai körökben a tartós megőrzés érdekében. Alpár maga is közzétett egy díszalbumot Klösz György 24 fotójával. Vö. Alpár Ignác: Az ezredévi országos kiállítás főcsoportjának épületei. Bp. 1897.

A Történelmi Főcsoport is a legsikeresebb látványosságok közé tartozott, s a kiállítás zárása után szakmai körökben felmerült, hogy konkrét funkcióval ellátva továbbra is megtartsák. Úgy ítélték meg, hogy az épületcsoport a Városligetnek olyan színpontja lesz, ami növeli az egész liget látogatottságát. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesülés mozgalmat indított annak érdekében, hogy a kiállítás zárását követően használják fel a létesítendő Mezőgazdasági Múzeum céljára, remélve, hogy az épület még hosszabb ideig megtartható lesz.

Alpár már a tervezés során kifogásolta, hogy elegendő pénz hiányában csak ideiglenes épületként születhetett meg a Vajdahunyadvár együttese. A főváros vezetősége mégis hozzájárult, hogy a múzeum ebbe az épületbe kerüljön, így 1897. szeptember 17-én itt nyílt meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Ez az elhelyezés ekkor mégsem bizonyult tartósnak. Nem számítottak arra, hogy a tó nedves talajában az ideiglenesre tervezett fagerendás alapozás és favázás szerkezet gyorsan korhadni kezd, és rövidesen életveszélyessé válik. Ezért a múzeumot már 1899-ben át kellett költöztetni egy Kerepesi (ma Rákóczi) úti bérházba, s a Történelmi Főcsoportot le kellett bontani. A sajtó, a hivatalos szakma és a művésztsadalom felemelte szavát a mű védelmében, követelve, hogy eredeti formájában, Alpár tervei alapján készítsék el újra – de most már tartós anyagokból, évszázadokra megőrizhetően.

A Múcsarnok című lap főszerkesztőjének, Magyar-Mannheimer Gusztáv festőművésznek az 1899-ben megjelent Morituri című cikke indította el azt a mozgalmat, amelyhez a kor legkiválóbb művészei, újságírók egész sora: Benczúr Gyula, Fadrusz János, Lotz Károly, Rákosi Jenő, Vészi József csatlakozott, és még a konkurens építészek is – Schickedanz Alberttel az élen – követelték az ismételt felépítést.¹³ Ezt a skanzenszerű, a magyar építészetet bemutató épületegyüttest a historizmus speciális mintapéldájaként a világturizmus felé nyitó Budapest történeti és művészi szempontból egyaránt tanulságos együttesének tekintették. A mozgalom meghozta eredményét. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter egyetértett a követeléssel, amit a főváros és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is támogatott.¹⁴

Alpár nagy energiával újra nekiláthatott a tervezésnek. 1902-ben megindulhatott a Magyar Mezőgazdasági Múzeum építése, most már időtálló anyagokból, kőből, téglából, vasbeton- és acélszerkezetekkel. A kivitelezést Gerstenberger Emil építőmester vállalkozása végezte. A gyorsan fejlődő főváros nagy beruházása lett az új Mezőgazdasági Múzeum, melyre a berendezésekkel együtt végül 2 900 ezer koronát irányoztak elő. A reneszánsz és gótikus csoport 1904 tavaszára elkészült. A múzeumot 1907. június 9-én nyitották meg ünnepélyes keretek között.

Alpár az új épület kialakításánál a korábbi formákat meglehetősen pontossággal követte, ragaszkodott az eredeti látványképhez, de a múzeum rendeltetésének megfelelően néhány alapvető funkcionális változtatást hajtott végre. Alapozása, szerkezeti falai most már rendkívül tartós anyagból készültek, a tóhoz viszonyítva megemelt szinten. A legjelentősebb eltérés a barokk-reneszánsz épületnél figyelhető meg, mivel megnövekedett a mérete. A belső két udvart modern üvegtetővel fedte le, így kitűnő felső megvilágítású, új termekkel tudta bővíteni a kiállító teret. Meglepő, ahogy a modern üvegtetőt alátámasztó rácsos acéltartókat csipkeszerű, barokkos díszműlakatos burokkal öltöztette fel. A reprezentatív fölépcsőházzal szemben, az

¹³ Múcsarnok II. 1899. május 14. Az írásban kiemelik, hogy szinte nélkülözhetetlen kiegészítő részévé vált a Városligetnek. A történelmi épületcsoport ügye. In: Múcsarnok II. 1899. 247–250., 266–270.

¹⁴ Az 1900. évi 34. törvénycikk 2 400 000 koronát engedélyezett a munkára, valamint a berendezésre 400 000 koronát.

emeleten eredetileg ismét egy királyi fogadó lett volna, de később itt helyezték el a múzeum könyvtárát. A másik jelentős változás, hogy a korábban szabadon álló barokk-reneszánsz épületet egy árkádos szárnnyal hozzákapcsolták a gótikus csoporthoz. A tervezés közbeni fázisában, 1901-ben Alpár ide tervezte a főbejáratot, valamint egy nagy előadótermet, de végül ez az elképzelése nem valósult meg. A terv szerint a Jáki kápolnát sem építették volna vissza, hanem a helyén a könyvtár nagyobb épülete lett volna. A barokk és gótikus épületek között az átmeneti tömegben szolgálati lakást, lépcsőházat helyeztek el. Ennek következtében elmaradt a keresdi kastély árkádos folyosója, s további helyiségekkel szaporodott a műjégpálya felőli várfal bástyája, bezárva ezzel az így létrejött gazdasági udvart. Újabb nagy változás az egykori királyi fogadó helyiségcsoportjának kialakításánál következett be, ahol ma a múzeumi adattár, az igazgatóhelyettesi szobák, és egy máig jól használható rendezvényterem található. Alpár idején még auditoriumként és miniszteri fogadóként szolgáltak ezek a szobák. Természetesen e helyiségek mára nélkülözik az egykori királyi termek gazdag pompáját. A főbejáratához vezető híd elvesztette korábbi archaizáló fa köpenyét, és egyszerű, felépítmény nélküli kőhíd lett, előtte kétoldalt egy-egy kőoroszlánnal, melyek a főváros címerét tartják.¹⁵

Az egész épületegyüttes homlokzatképzése, felületalakítása megváltozott azzal, hogy a patinázott, festőibb kőimitációt sokkal markánsabb és szabályosabb kőfal váltotta fel. Alpár, hogy a kőfal ridegségét mégis feloldja, változatos kőanyagot: haraszi, sóskúti, kolozsmonostori mészkövet, a belsőben ruskicai fehér márványt, és magyaryüdi márványt használt. A „Nye bojsza” és segesvári toronynál a festőibb színhatás érdekében pilisszántói követ, míg a román épület udvarán csobánkai követ alkalmazott. A Jáki kápolna sóskúti burkolatát – a már más épületénél is alkalmazott eljárással – vasgálicos patinázással színesítette. Bár az újra felépített Magyar Mezőgazdasági Múzeumot 1907 júniusában megnyitották, belső kialakítása csak évek múltán fejeződött be.¹⁶ A bútorozás meglehetősen nehézkesen készült el. Alpár ragaszkodott ahhoz, hogy a kiemelt helyiségek bútortervezését két fiatalabb építészre, Györgyi Dénesre és Kós Károlyra bizzák. A múzeum vezetősége viszont költségtakarékosabb, gyári bútorokat szeretett volna beszerezni. Végül Schmidt Miksa cége gyártotta le őket – a korabeli irodalom szerint Györgyi Dénes terveinek felhasználásával. A 43 darab patkó formájú, három lábú, robosztus, alul fonatos díszítésű széket, karfás „trónszékeket”, asztalokat ma is a múzeum használja.

Alpár halálát követően jó néhány kisebb átalakítást hajtottak végre az épületen 1930-ban. Ennek során elsősorban az összekötő rész alakították át a múzeum használati igényei szerint. A második világháború idején, 1944–1945-ben hat bombatalálat és számos belövés érte az épületszövetet. Különösen a reneszánsz-barokk rész sérült meg, továbbá ledőlt a csonka torony. A reneszánsz épületrész keleti fala és földemje elpusztult. Ezt a homlokzatot a háború után nem az eredeti Alpár-tervek szerint építették vissza, hanem a gödöllői kastély stílusában. A háborús károk helyreállítása 1948-ban Hajós Alfréd közreműködésével folyt. Az 1956-os magyar forradalom fegyveres összeütközései újabb belövéseket, ismét súlyos károkat okoztak, elsősorban a gótikus szárnyban, a vadászati kiállítás területén és a „Kínzótorony” tetőrészen. Ezek helyreállítását 1959-re befejezték ugyan, de a teljes rekonstrukcióra

¹⁵ A budapesti Mezőgazdasági Múzeum hídjára vonatkozó tanulmány-vázlatok. Építő Ipar, XXX. 1906. 252–253.

¹⁶ A múzeum megnyitásán részt vett Ferenc József is, aki a megnyitó előtt elragadtatását fejezte ki Darányi miniszternek: Ilyen intézmény alig van Európában. Pesti Hírlap, 1907. június 7.

csak az 1980–1990-es években kerülhetett sor. A múzeum épületét 1991-ben nyilvánították védett műemlékké.¹⁷

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum, azaz a városligeti Vajdahunyadvár a Kárpát-medencében fennmaradt történelmi épületrészek harmonikus együttese, az imitáció és kreáció összhangjának szép példája, mely magyar építészeti specialitásként jelent meg az elmúlt századfordulón. Alpár Ignác akkor még nem sejthette, hogy az első világháború után az ország területének megcsonkításával elvesztett legjelentősebb magyar építészeti emlékeit sikerült látványosan és mindannyiunk számára megközelíthetően az érdeklődők elé tárni. Nem csupán a magyar mezőgazdaság kitűnő múzeumát sikerült jól funkcionáló épületben elhelyeznie, de időtálló, markáns és festői kialakításával az idegenforgalom mai célpontjaként a főváros egyik kiemelt műemléki nevezetességét is megteremtette.

A VÁROSLIGETI VAJDAHUNYADVÁR ÉPÜLETEGYÜTTESE

A román stílusú épületegyüttes

Már az 1893-as tervpályázati kiírásban is rögzítették: „A történeti kiállítási épület architektúrája úgy tervezendő, hogy az a hazánkban eddig dívott főbb építészeti stílusokat, a románt, csúcsívest, reneszánszt és utóbbinak válfajait – a barokkot és rokokót, egészen véve szellemükben, részleteiben pedig nevezetesebb hazai műemlékeink hű utánzataiban tüntesse fel.” Alpár mindezeket következetesen figyelembe vette úgy a millenniumi kiállítási épületnél, mint a végleges Mezőgazdasági Múzeum épület tervezésénél. A négy stíluskorszak csoportja jól elkülöníthető egymástól, annak ellenére, hogy egységes hangulatot árasztanak.

A román stílusú csoport a sziget északnyugati részén, a főbejárati kaputól balra, a tó felé esik. Belső terei csak különleges események alkalmával látogathatók, külső homlokzatai azonban a tó túloldaláról, illetve a belső udvar felől bármikor megtekinthetők. A román csoport három fő egységből áll. Legismertebb része a Jáki kápolnaként emlegetett kis templom. Bélletes kapubejárata az 1256-ban felszentelt Vas megyei Jáki község román kori templomának részleges másolata. A kapubéllet rendkívül gazdag kőfaragású, fölötté a lépcsőzetesen emelkedő oszlopos fülkékben tíz apostol szobra áll, középen Krisztus-ábrázolással. Két további apostolszobor és Mária a kis Jézussal kétoldalt a homlokzat falfülkéiben látható. A kapuzat oszlopai előtt álló oroszlánok pontosan követik a jáki székesegyház építészeti részleteit. A szobrok gipszmásolatai a jáki szobrok erős korróziója miatt mára az egyetlen pontos lenyomatot jelentik. Az oromfalon mindössze annyi különbség figyelhető meg, hogy Alpár elhagyta a kapu első ívmezőjéből a két angyal között álló trónoló Krisztus-alakot, s helyére a húsvéti bárány allegorikus domborműve került.

A templom tömege szabad tervezésű. Az eredeti bencés apátsági templom nagyméretű homlokfalát két csonka gúlával fedett torony fogja közre, míg a városligeti kápolna középtengelyében szerény egyszintes, alacsony torony emelkedik, mellette két kis zömök toronycsúccsal. Természetesen a méretei miatt az alaprajzi elrendezés is eltérő. Itt a bal oldali apszis egyenes záródású, belső tere rövidebb és alacsonyabb. A templom oltárképe a Szent Családot ábrázolja. A megejtően szép, színes márvá-

¹⁷ A Mezőgazdasági Múzeumnak a második világháborút követő évtizedekről részletesebben: *Fehér György – Istvánffy Gyula – Oroszi Sándor: A 100 éves Mezőgazdasági Múzeum.* Bp. 1986.

nyok felhasználásával készült „hímeskő” mozaik Mattioni Eszter műve 1950-ből. Az oltár fölé függesztett nagyméretű Krisztus-korpusz, Ohmann Béla szobrász-művész alkotása, román kori szobrokat idéz. A Jáki kápolnát eredetileg a múzeum könyvtárának szánták, csak az első világháború idején alakították át templommá. A templom színes ólomüveg ablakaiból a jobboldali hajóban lévő négyet (Árpád-házi Szent Kinga, Árpád-házi Boldog Ágnes, Izabella, Boldog Margit) és az oltár fölötti, Szent László királyt ábrázoló ablakot Róth Miksa készítette. A baloldali hajó végfalán a Krisztus feltámadása, Árkayné Sztehló Lili ólomüvegeablaka 1951-ből. Alatta Molnár C. Pál Négy boldog halál című, 1949-ben készült triptichon festményét láthatjuk az oltáron. A kórus végfalán helyezték el Feszty Masa Szent Filoména festményét. Körben a falakon, a B. Z. monogramos Stáció kerámiaképein az adományozó családok nevei olvashatók. A fehér mennyezetet a kőbordák finom színezésű középkori jellegű díszítőfestése tagolja.

A kápolnával egybeépített Árpád-kori szerzetesrendi kolostorudvar szabad tervezésű. A kerengő motívumai, a pillérek, gyámkövek, oszlopfők hazai középkori műemlékek részleteinek másolatai, elsősorban a jáki templom elemeit felhasználva. A 24 oszlopon más-más motívum jelenik meg. Az udvar közepén egy növényindákkal díszített románkori kútmedence pontos másolata áll. A millenniumi kiállítás idején a kerengő másik oldalán a király, Ferenc József számára berendezett fogadópihenő helyiségsor csatlakozott. Annak idején a szobák rendkívül gazdag belsőépítészeti kialakításúak voltak. Alpár leírásában olvasható, hogy a pontos hazai előképek hiányában igyekezett valamilyen középkori magyar palotabelsőt bemutatni, a túlságosan díszes burkolatok, bútorok, kandallók mégis inkább a rövid időre ide látogató király kényelmi igényeit elégítették ki. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum részére 1904-ben ezen a helyen lényegesen egyszerűbb helyiségsor készült. Az itt kialakított miniszteri fogadósoba – ma irodahelyiségek – belsőépítészeti igényessége továbbra is megmaradt. Az irodák boltozott mennyezete a pécsi székesegyház színpompás belső díszítőfestéséhez hasonló. A fa ajtószárnyak sűrű vésett geometrikus mintái a népi pásztorfaragások, és az Alpár részéről ősmagyar rokoneredetűnek vélt ónorvég faragott ornamentika keveréke.¹⁸ Alpár millenniumi ünnepségekre tervezett bútorain is ezek a díszítések figyelhetők meg. A kerengőből nyíló – ma rendezvények és esküvők céljára használt – nagyterem falain ugyancsak az ónorvég hatású, díszes fa lambéria burkolat fut körbe, de a mezőgazdaság allegorikus jele-neteinek részleteivel. Az ablakokban korábban Róth Miksa színes üvegekpei voltak. A fogadóterem külső homlokzatán egy-egy falfülkében Szent István király és Asztrik püspök szobrát helyezték el.

A román csoport tő felőli külső homlokzata komor középkori hangulatú, erődszerű olasz várkastély képét mutatja. Alpár ezt azzal indokolta, hogy a magyar építészettörténetben nem ismertek a Szent István-kori várak. A tő felől a legalsó szinten, romantikus környezetben, külső megközelítéssel érhető el az Anonymusról elnevezett étterem. A belső udvari homlokzatok sokkal vidámabb hangulatúak, nyitottab-

¹⁸ Az ajtószárnyak és a millenniumi kiállítás idején itt elhelyezett, Alpár tervezte bútorok jól érzékeltetik törekvéseit egy új magyar építészeti formavilág megteremtésére. Gyűjteményéből került a Műszaki Egyetem könyvtárába L. Dietrichson-H. munte: Die Holzbaukunst Norwegen in Vergangenheit című (Drezda, 1893) könyve. Alpár az ónorvég faépítmények díszítését és a magyar pásztorfaragások formakincsét elegyítette a fent említett épületelemeken. Alpár cikkében is kifejtette: „Meg vagyok győződve arról is, hogy a formáknak tanulmányozásából s fejlesztéséből, s ezeknek a hímzések és egyéb jellegzetes magyar díszítésekkel való egybevetésével mégis sikerülni fog egy oly stílfajt alkotni, mely határozott magyar jellegű lesz.”

bak és részletgazdagabbak. A középrész párkányán Árpád-házi Szent Erzsébet és egy kámszás szerzetes szobra áll. A románkori szárny a népiesen „Kínzótorony”-nak hívott szeglettoronnyal vezet át a gótikus épülethozsoprt felé.

Gótikus épülethozsárnyak

A Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak ez a része romantikus külsejével messziről felhívja magára a figyelmet, s egyúttal megadja az egész épülethozsoprt alapkaraktérét. A főbejárati homlokzat élethűen idézi a Hunyadi-család 1450-ben épült erdélyi Vajdahunyad várát, bár léptékében, arányrendszerében jelentősen eltér attól.¹⁹ Az épülethozsaszek általában az 1301 és 1526 közötti időszakot jelenítik meg. A gótikus csoport a széles, csúcsíves bejárati kapuval kezdődik. Ez a „hidas” kapu tipikus középkori vár bejáratát utánozza, de fixen rögzített kapurácsosozattal. A tetején végigfutó ostromfolyosó bástyafokai és lőrései a diakovári (ma Horvátország) püspöki erődtímenyéhez hasonló. A kapuzat bal oldalán a már említett kora gótikus jellegű, szabad kompozíció, a „Kínzótorony” látható, melynek külső homlokfelületébe a hunyadvári vár egyik kiugró gótikus zárterkélyét építették be. A kapuzatot a másik oldalról zömök torony határolja. Folytatásában négy nagyméretű, csúcsíves ablakkal megnyitott épülethozsaszek következik, benne a Bethlen-család keresdi kastélyából (ma Románia) megidézett reprezentatív lépcsőtérrel. A homlokzat folytatását a „Nye bojsza” (Ne félj) torony zárja. A torony átvezetést biztosít a műjégpálya felé eső lovagterem tömegéhez. A rendkívül markáns torony – amely a Vajdahunyad várának szabadon álló utolsó védőműve volt a belső udvarban – itt átkötő elemként jelenik meg a beforduló homlokzaton. A toronnyal és a köríves toronyszerű zárterkély-sorral gazdagított lovagterem homlokzattal az építész Vajdahunyad várának legszebb részleteit emelte be az együttesbe, méltó emléket állítva a Hunyadiak korának.

A lovagtermet az épülethozsoprt végén az 1460-as években épült szepescsütörtök-helyi (ma Szlovákia) Szapolyai-kápolna apszisa zárja, magas, díszes, mérműves ablakkal, gazdag kőfaragású támpillérekkel. A kápolna apszisától egy átmeneti, román-gótikus, lőréses, csipkés bástyafal halad a reneszánsz csoport felé – közbeiktatott várszerű kisebb félköríves toronnyal – a gazdasági bejárat középkori hangulatú kapujához. A főkapun belépve, a belső udvarban a gótikus csoport templomhomlokzat-szerű részletét láthatjuk. A jellegzetes dómhomlokzat mögött nem templomcsarnok, hanem a két szintet összekötő lépcsőház helyezkedik el. A homlokzat közepét óriási, színes, mérműves ólomüveg ablak tölti ki. Az ablak a ránc maradt szignált rajzok alapján egyértelműen Alpár tervezése.²⁰ A rózsablab közepén a magyar állami címer, a felső mezőben a magyar Szent Korona oroszlánok között, a körív szegélyén Erdély, Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, Fiume címerei Nagy-Magyarország egységét szimbolizálják. Homlokzatán a Hunyadi Mátyás korabeli páncélos vitézek szobrai állnak őrséget a rózsablab mellett. Középen, alul a Hunyadiak címerállata, a holló ül az osztópárkányon.

¹⁹ Alpár a példaként szolgáló eredeti épületek helyszíni tanulmányozása során számos rajzot, vázlatot készített, melyeket a korabeli újságok is publikáltak. Vö. *Toborffy Géza*: Vajdahunyad vára a Mezőgazdasági Múzeum épülete. Búvár, 1939. június. 426., 428–429., 431–432.

²⁰ A rózsablab eredeti színezett tervei Alpár Ignác szignójával a Magyar Mezőgazdasági Múzeum irattárában eredeti felkásírozott és restaurált állapotban megtalálhatók MMgMA IX. 50.

A külső homlokzat az úgynevezett Hunyadi-udvarban folytatódik. A négyszögletes U alakú udvar jobb oldala a szepescsütrőtőkhelyi kápolna itt másolatban elhelyezett baldachinos kiképzésű, kőfaragványokkal finoman csipkézett bejárójával indul. A csücsívek közötti konzolon Magyarország koronás Nagyszonyának, a Madonnának az érzékenyen formált szobra áll. Folytatásában szintén a szepescsütrőtőkhelyi kápolna belsejéből vett erkélymotívumot láthatunk, a késő gótika díszes csavarodó korlátoszlopaival. Az oszlopfőkön és a baldachin felső mezőinek rozettáiban középkori vitézek, Árpád-házi királyok portréi sorakoznak.²¹ Az udvar hátsó záró falán a hármas olaszos árkád alatt gótikus mérműves ólomüveg ablakokat, fölötté faragott, fa konzolokkal alátámasztott, kiugró tető alatt végigfutó erkélyt tervezett az építész. A homlokzatra Mátyás király és Beatrix királyné közismert domborművének másolatát építették be. A konzolos tető alatt gazdag díszítőfestés takarja be az egész falfelületet, melyeken heraldikus környezetben Mátyás korabeli címerek sorakoznak (a Hunyadiak, Aragóniai Beatrix, Szilágyi Mihály, Vitéz János, Bakócz Tamás és Corvin János címere). A gótikus csoport rendkívül romantikus, festői belső terei nagyrészt a vajdahunyadi vár lovagtermének nyúlnak, csücsíves boltozatsorát, oszlopfőit utánozzák. Eredeti helyén a kőbordákat fehér falfelületek töltik ki. Itt azonban ragyogó színvilágú díszítőfestést kaptak a belső terek. Az ornamentális festéseket Götz Adolf csak a Magyar-Mezőgazdasági Múzeum megnyitása után, 1909-re fejezte be.²² A kőfaragványok Langer Ignác művei, míg a változatos, virágokból, geometrikus mintákból álló ólomüveg ablakok a Forgó és társa cég munkáját dicsérik.

A reneszánsz épületrész

A millenniumi kiállítás idején a reneszánsz és Mária Terézia-kori barokk épületrész közel négyzetes tömege teljesen szabadon állva jobban elkülönült a Történelmi Főcsoport egyéb részeitől. 1901-ben, amikor Alpár először bemutatta az ismételt felépítésre kerülő múzeumépület terveit, a reneszánsz és gótikus rész közé egy olyan összekötő szárnyat helyezett volna el, amiben a múzeum főbejárata és egy időszaki kiállítások és előadások megrendezésére szolgáló helyiség lett volna, a hozzá kapcsolt ruhatárral együtt. Az elképzelés szerint elmaradt volna a Jáki kápolna, hogy helyén a könyvtár befogadására egy nagy, román stílusú terem épüljön. Az utóbbi gondolatot hamar elvetették, mivel a korábban megkezdett, növelt alapterületű reneszánsz-barokk épület költségei túllépték a tervezettet. Ezen felül az általános igény is inkább az volt, hogy a Jáki kápolnát vagy meg kell tartani, vagy azonos külsővel újra fel kell építeni. A gótikus és reneszánsz épület zárt összekötését a múzeum is igényelte, ezért a végleges terveken itt a szolgálati lakásokat, a személyzeti bejáratot és az emeleti irodák lépcsőfeljáratát helyezte el a tervező. Ez a díszítésmentes, egyszerű homlokzatú kötőszárny semleges átmenetet képez a két stíluskorszak között. A várudvar felőli homlokzat északolasz, korai reneszánsz árkádok kapuként jelenik meg. Mellette magasodik az úgynevezett „Apostolok tornya”. A részben tég-

²¹ A Hunyadi-udvar közepén a millenniumi ünnepségek idején még egy szökőkút állt, mely a bécsi Hohen Marktról ismert, de elpusztult kút pozsonyi másolata volt, melyet Pozsony város tanácsa 1520-ban rendelt meg Luttinger hainburgi kőfaragónál. Ennél a Hunyadi-kútnál a páncélos vitéz már a magyar címet tartotta. Az udvaron 1908 óta Károlyi Sándor gróf ülőalakos szobra látható.

²² A két melléklépcső mennyezetének megtervezésére Huszka József, a magyar ornamentika jeles kutatója kapott megbízást. A díszítőfestés csiksomlyói motívumgyűjtés felhasználásával készült.

laburkolatú építmény előképe a segesvári vár (ma Románia) kaputornya. Alsó része még középkori eredetű, míg szeglet-tornyocskákkal díszített árkados felső része már 16. századi reneszánsz formákat mutat. A torony felső téglaburkolatába koronás angolos magyar címer fehér mészkő domborművét építették be.

A reneszánsz és barokk csoport csak a homlokzatokon különíthető el egymástól, mivel belső terei egységes barokk stílusúak. Hátralát, a műjépgála felől és a keleti oldalon tervezett Alpár reneszánsz formajegyeket. A kissé komorabb nagy hátsó homlokzatfelületet az ablakok fölött színes, csavarodó grafitto díszítések, és a párkányon végigfutó felvidéki – szepességi – pártázatos reneszánsz elemek teszik bontottabbá. A homlokzat jórészt szimmetrikus felépítésű, közepén magasan kiugró toronnyal koronázott rizalittal, melyet Alpár ónémet reneszánsz palotahomlokzatként jellemzett.²³ Ezek az épületrészletek főleg a szepességi német városokban fordultak elő. A homlokzat két végének záróeleme viszont már eltér egymástól. A gazdasági bejáró kapu melletti épületszakasz az I. (Valois) Ferenc korabeli francia reneszánsz kastélyok szellemében van kialakítva, részben vakolt felülettel, aprólékos oszlop és relief díszekkel ékesítve. A homlokzatsík másik, déli vége részben a brassói Szent Katalinbástya (ma Románia) barokk tornya alapján készült. Középe árkadosan áttört, fölül különös toronysisakkal és négy kis saroktoronnyal. A torony alsó nehézkes tömör testét a bártfai (ma Szlovákia) városháza reneszánsz és barokk díszítésű erkélyeinek és ablakkereteinek felhasználásával tette az építész oldottabbá. Alpár eredeti tervei szerint a tömb nyugati homlokzatát a löcsei reneszánsz városház-torony, és az eperjesi Rákóczi-ház (ma mindkettő: Szlovákia) pártázatos reneszánsz homlokzata töltötte ki. Ez az épületrész a második világháború idején teljesen elpusztult. Az újjáépítés során – az eredetitől eltérően – a gödöllői Grassalkovich-kastély homlokzati elemeinek felhasználásával állították helyre, most már barokk stílusban. Ezzel sajnos néhány különleges elemét veszítette el az épületcsoport.

Az épületegyüttes barokk részei

A Mezőgazdasági Múzeum főbejárata, s egyben a múzeumlátogatók bejárati kapuja a barokk-reneszánsz épülettömb várudvarra néző egységes, összefüggő oldalára került. Ezt a főhomlokzatot Habsburg (Mária Terézia) kori stílusnak nevezte tervezője. Az íves vonalvezetésű, kupolás rizalitokkal kialakított épület tipikusan barokk karakterű, mégsem követ egyetlen meglévő műemléképületet sem. Alpár szerint is szabad kompozíció, amely a gödöllői királyi kastély, a nagyváradi püspöki palota, valamint a bécsi Fischer von Erlach és Lucas von Hildebrand épületeinek motívumkincséből táplálkozott. A homlokzat közepén a különös formájú, gazdag tagozatú kupolánál a gyulafehérvári vár (ma Románia) II. Károlyról elnevezett kapujának rokokó stílusú fő elemét használta föl a tervező. Az épület homlokzata fölfe emelve monumentálisabbá tette azt. A két szélső, kör alaprajzú kupolával fedett rizalit szabad tervezésű. A főhomlokzatot a nagy, íves záródású ablakok közt a barokk stílusra jellemző burjánzó épületplasztika, domborművek, szobrok sokasága borítja. A kidomborodó rizalitokon páros oszlopokat, a negatív hajlású homlokzatsíkokon férfi-női Atlasz-szobrokkal díszített pilasztereket láthatunk. Az ablakívek fölfe a

²³ Alpár Ignác: A Mezőgazdasági Múzeum. Építő Ipar, 1902. XXVI. évf. január 3. 1–2. szám, valamint Magyar Építőművészet, 1907. augusztus 11–23.

földszinten sisakos záróköveket, az emeleten férfifejeket és íves geometrikus zárófejezeteket tervezett az építész. A hosszú homlokzatszakaszokon a lefelé keskenyedő hermapillérekéből is emberi alakok emelkednek ki.

A főbejárat fölötti „kapuzat” épületszobrászati díszítettsége dús mozgalmasságával már túllép a szokványos barokk homlokzatképzésen: trombitáló szárnyas angyalok, páros puttócsoportok, oroszlánfők, sárkányok között barokkos címerpajzsok, kagylók, füzérindák, kő- és bádoggvázák láthatók. A mai épületen már néhány szoborelem hiányzik az eredeti műhöz képest. A kupola tetejét a magyar korona zárja. A két szélső rizalit homlokzatának talán a legszebb részlete az allegorikus férfi-női szobrok között elhelyezett Nagy-Magyarország címer, fölötte kőpárnán nyugvó magyar koronával. A főpárkányon és az ablakok alatt baluszteres sávok futnak. A kupolák körül és a tetőmellvéd fölött a mezőgazdaság egyes ágazatait jelképező szobrok szinte lebegni látszanak. A szoboralakok allegorikus jelentése: a nő galambokkal az állattenyésztést, a magvető férfi a növénytermesztést, a férfi ekével a földművelést, a halásznő a halgazdálkodást, a nő ekével a talajművelést, a férfi íjjal a vadászatot, a bacchánsnő a borászatot, a kalapácsos férfi az erdei kőfejtést, a gereblyés nő a kertészetet jelképezi. Továbbá még két kagylót tartó puttó és amorettek csoportja látható. Ezeket a szobrokat más sorrendbe állítva megismételte az építész, így a szemlélő a szoboralakok még bővebb választékát tételezheti fel, amelyeket Damkó József, Füredi Richárd, Margó Ede, Markup Béla, Radnai Béla és Tóth István szobrászművészek készítették.

Az épületbe lépve mindenhol a késői historizmusra jellemző, túlburjánzó, barokkos stukkódíszítések borítják a falak és mennyezetek teljes felületét. A bejárat aulából széles márványlépcső vezet az emeletre. A lépcsővel szemben, a tükörfal mögött, Alpár még királyszoobát tervezett, de később mégis a múzeum rendkívül gazdag könyvtárát helyezték ide. A bejárat ovális csarnok és a fölépcsőház a gyulafehérvári vár részleteit tükrözi vissza. A két szintet összekötő ovális földemáttörés, valamint a fölépcső balusztrádos mellvéd könyöklőjét szürkésbarna siklósi márványból, míg a szögletes balusztereket rózsaszín ruskicai márványból tervezte Alpár. A térfalak párkányzatán ülő puttók, páros férfi-női allegorikus alakok, valamint a falfülkébbe állított szobrok, a pilaszterek fejezetét képező női fej-domborművek jelzik a túldimenzionált díszítőszobrászatot. A mennyezetekről függesztett hatalmas csillárok a kor jellegzetes eklektikus díszmúlakatos termékei, melyek a tér reprezentatív hangulatát fokozzák.²⁴

Szobrok és emlékművek a Vajdahunyadvár környezetében

A Széchenyi-szigeten a múzeumi épületcsoport környezetében már a megépítés idején, s az azóta eltelt évszázad alatt számos kiváló szobrot, kisebb-nagyobb képzőművészeti alkotást állítottak föl. Ezek egy része közvetlenül kapcsolódik az épületcsoporthoz, vagy utal a magyar mezőgazdaság kiemelkedő alakjaira. Az épületben, az épület falain, párkányzatán megjelenő szobrokról és domborművekről a fentiekben már esett szó. A továbbiakban az épülethomlokzatok előtt, a belső

²⁴ A kivitelezési munkákat Alpár Ignác leírása szerint a hazai iparogárda legjobbjai nyerték el, közülük számos iparos a Steindl cég tagja volt. Kőfaragó munkák: Füscher János és Seenger Béla, asztalos munkák: Csepreghy János és Michl Alajos (Alpár rokona), lakatos munkák: Alpár Ede (Alpár Ignác testvére), üveges munkák: Klopfer János és Forgó István, vízvezetékek: Bründl János, faburkolatok: Neuschloss Károly, Neuschloss Ödön és Marcell, szigetelő munkák: Biehn János, rabicmunkák: Erös Sándor.

udvarokban, vagy a kapcsolódó parkban felállított szobrokkal szeretnénk az olvasót megismertetni. Még 1925-ben, Alpár Ignác hetvenedik születésnapján díszes ünnepség keretében avatták fel a gótikus épületrész falán, a Hunyadi-udvar sarkán a tervező építész bronzból készült ovális koszorúban elhelyezett portrédomborművét, Telcs Ede alkotását. Egész alakos szobrát a múzeum kapubejáratán kívül, a bejáró híd előtti parkban a budapesti Építőmesterek Ipartestületének megbízása alapján közadakozásból állították fel 1931-ben. A posztamensen álló bronzszobor középkori céhmester öltözetében ábrázolja az építészt, amint sikeres műve felé tekint. A szobor szintén Telcs Ede alkotása, aki Alpár mindenkori hű művészbarátja, és számtalan esetben alkotótársa volt.²⁵ A múzeum jégpálya felőli hátsó, reneszánsz homlokzata, a „Német torony” előtt állt egykor Darányi Ignác földművelésügyi miniszter szobra, aki oly sokat tett a Vajdahunyadvár felépítése ügyében. Az 1931-ben felállított szobrot Kisfaludi Stróbl Zsigmond mintázta meg. Talapzatát még korábban Alpár Ignác tervezte.²⁶ A szobor az 1950-es években megsemmisült, helyére Pátzai Pál kisméretű Hunyadi-szobra került 1985-ben, utalva az épületcsoport Vajdahunyad elnevezésére. A Hunyadi-udvar közepén helyezték el 1908-ban Károlyi Sándornak, a 19. század végi szövethetesi mozgalom elindítójának ülőszobrát, Stróbl Alajos alkotását. A bronzszobor ívesen hajlított, oroszlánkörmös, fekete gránit ülőpadját Alpár Ignác tervezte. Tovább haladva a múzeum barokk főbejáratával szemben áll 1903-óta a Városliget talán legismertebb, legtöbbet fotózott köztéri alkotása, az Anonymus-szobor, mely valószínűleg III. Béla király írnokát kámzsás szerzetesként ábrázolja. Ligeti Miklós mintázta meg a szoboralakot, amint egyik kezében kódexet, másikban írószerszámot tart. „P. dictus magister” a 12–13. század fordulóján írta le Gesta Hungarorum című munkájában a honfoglalás utáni magyarság történetét.²⁷

A reneszánsz–barokk épületcsoport oldalhomlokzata előtt jeles magyar természettudósok, mezőgazdászok portrészobrai sorakoznak: Mitterpacher Lajos természettudós szobra – Takács Ferenc műve 1962-ből, Nagyváthy János mezőgazdasági író portréja – Vastagh László szobra 1960-ból; Pethe Ferenc mezőgazdász – Vastagh László alkotása 1971-ből, majd Tessedik Sámuel szobra – Szabó Iván 1971-ben készült műve. A Vajdahunyadvár főbejárata előtt, a híd tövében áll két, fehér mészkőből faragott oroszlánszobor, mancsában a főváros címerét tartva. Markup Béla 1930-ban készítette el a várat szimbolikusan védelmező oroszlánszobrokat.²⁸ A Vajdahunyadvárát ábrázoló nagyméretű dombormű került Alpár Kerepesi úti temetőben elhelyezett síremlékének egyik oldallapjára. Ezt a bronz domborművet is Telcs Ede készítette 1929-ben.

²⁵ A szobor talapzatán az alábbi szövegek olvashatók. A jobb oldalon: A történelmi emlékcsoport megalkotásával nemzeti dicsőségünket tette maradandóvá. A bal oldalon: Budapest székesfőváros közönségének áldozatkészségével a nagy magyar építőmesterek közadakozásból emelte a Budapesti Építőmesterek Ipartestülete, 1931.

²⁶ Az elpusztult szobor kisméretű vázlata a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tulajdonában megmaradt, és a 2007-ben megrendezett centenáriumi kiállításon a nagyközönség előtt is bemutatták.

²⁷ Az Anonymus-szobor elhelyezésére Alpár három alternatívát dolgozott ki, melyből az első változatot fogadták el. Lásd OSZK, Alpár levele Koronghy Lippich Elekhez, 1902. május 16.

²⁸ Kotál Henrik, Alpár egykori munkatársa az építész egészalakos szobrát eredetileg a hídfőre akarta helyezni. Miután a szobrot mégis a parkban állították fel, az oroszlánszobrok a híd tövébe kerültek

Vajdahunyad Castle in City Park and its designed, Ignác Alpár

GÁBOR ROSCH

Ignác Alpár was born on 17 January 1855 in Pest-Buda into a tradesman's family of eight children. His family originally hailed from Styria in Austria. Through his father's joinery work he became acquainted with Alajos Hauszmann, the famous architect, who employed him in his studio as a draughtsman. Hauszmann encouraged him to study architecture abroad. Alpár started his studies at the Academy of Architecture in Charlottenburg. At the academy he gained distinction with his unusual diligence, strong persistence and excellent organizational skills – which he took advantage of throughout his career. After finishing academy, he worked in the Berlin studios of famous architects and made study trips to Germany, Denmark, Sweden, Italy and Tunisia.

In 1881 Hauszmann offered him an assistant status at the Technical University at Budapest, which Alpár accepted and returned to Hungary. Apart from teaching he also worked in Hauszmann's studio and later he opened his own designing office. During his career he submitted altogether 39 competitive designs, out of which 23 won first and 5 won second prizes. He designed a total of 130 notable buildings.

In Transylvania he designed the Szapáry Baths at Herkulesfürdő as well as two other baths near Nagyvárad and another at Pöstyén in Upper Hungary. He was commissioned with the design of the county halls of Segesvár, Dicsőszentmárton and Déva, which were followed by three further large county halls in Nagyenyed, Nyíregyháza and Kolozsvár. All county halls had a representative neo-Renaissance character both on their façades and in the interiors, except for the Nagyenyed one which showed the influence of the crenellated Renaissance style typical of Upper Hungary. The successes of these designs resulted in commissions for seven churches in Transylvania and one in the Southland.

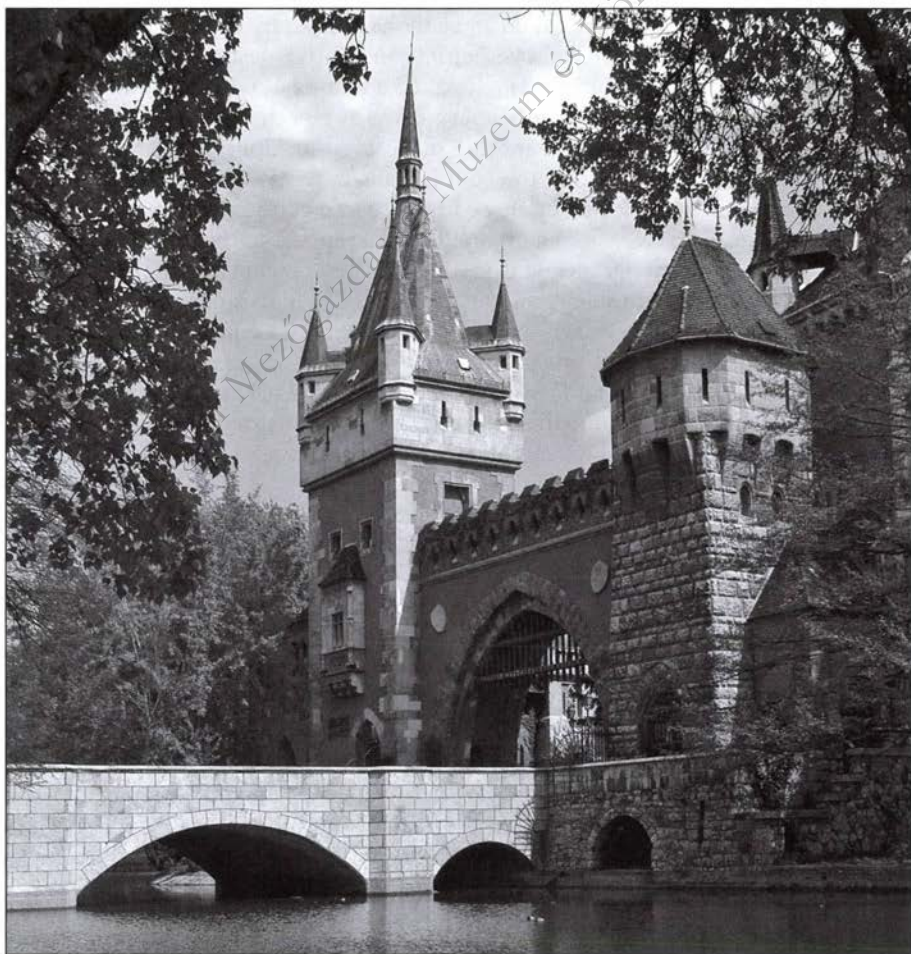
The values of Vajdahunyad Castle, built in the City Park, were appreciated in professional circles. He became the most engaged and most renowned architect of the country. His exceptional talent, diligence and organization – managerial skills in the modern sense – made him fit for this role.

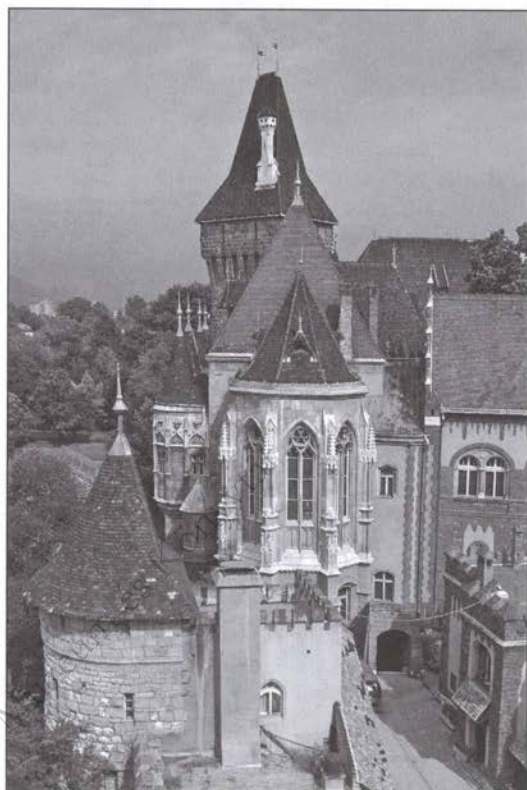
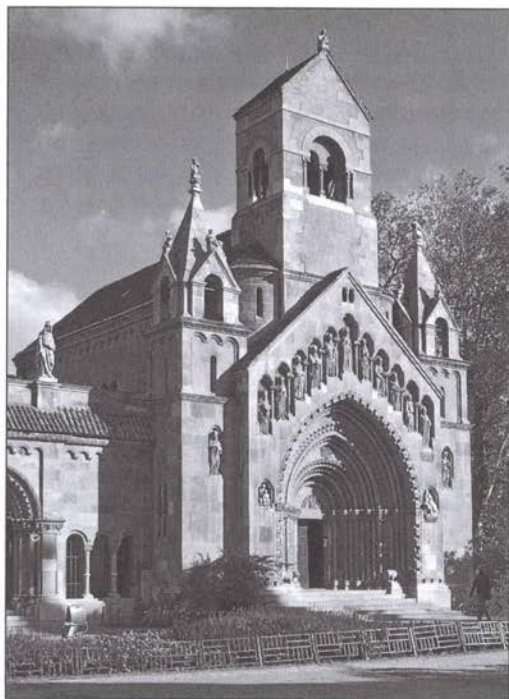
Within two decades he planned over 30 elementary and secondary schools and a university. His schools were characterized by a rather stern functionalism with excellent ground-plans – only the façades were dressed with Renaissance and Baroque elements. Several of his school buildings now function as universities, such as the University of Wood Industry at Sopron, the Academy of Music at Pozsony and the Babeş-Bolyai University at Kolozsvár. Apart from public buildings, his oeuvre also included several private homes, most of which are also dominated by neo-Renaissance forms and decorations. However he gained international recognition by his designs for banks.

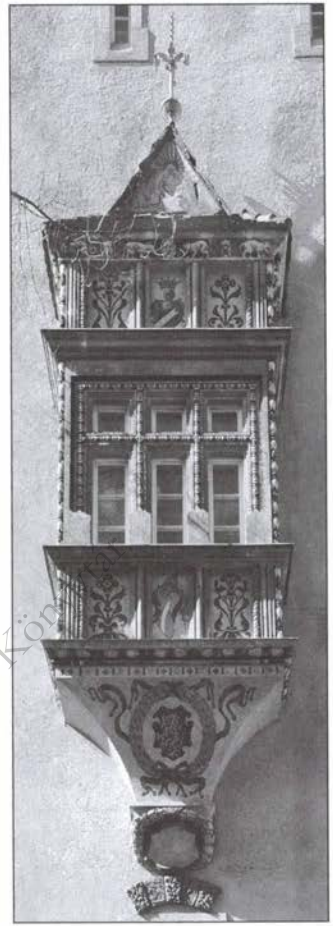
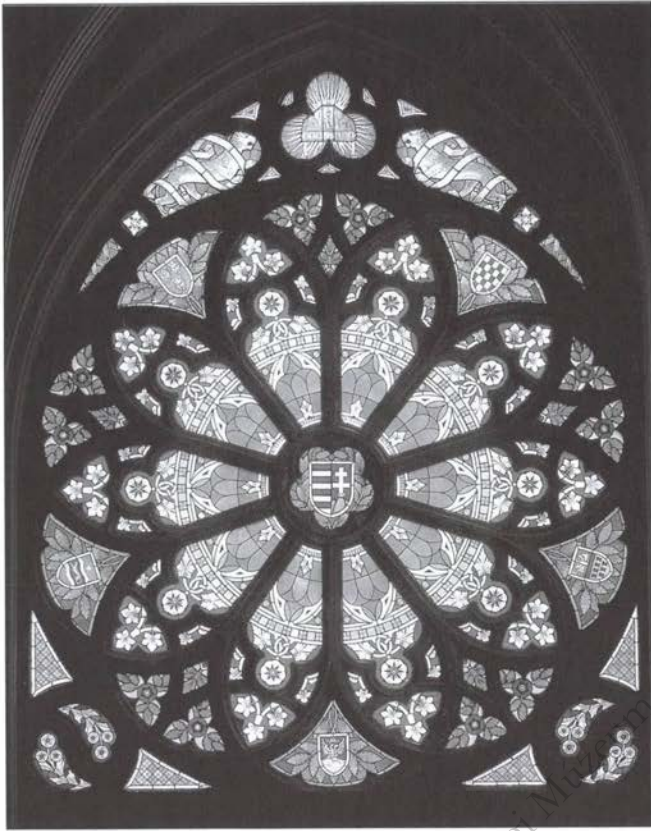
His first successful bank building design was that of the Hungarian Merchant Bank of Pest in present-day Roosevelt Square. The interiors of his First Hungarian Savings Bank of Pest were made friendlier with sculptural decorations, lead glass windows and a special steelwork lantern-light roof made of glass bricks. His other design, the Hungarian National Bank in Szabadság Square was finished in 1905, facing the Stock Exchange Palace whose monumental façade dominates the Square.

The palace of the Hungarian General Credit Bank (now Ministry of Finance) in József nádor Square fills a large block, but compared to his other banks it has a friendlier, more playful French neo-Renaissance character. Its interiors are highly atmospheric, with magnificent wood panelling, friezes and lead glass windows. The construction of the Cashiers' Hall is especially beautiful and novel, where a glass roof made of sculptural, cast elements, covers both the client area and the tellers' rooms. Apart from the above, some of his designs with other functions can be mentioned, such as the Postal Palace in Temesvár and the Corona Hotel in Nyíregyháza. Following World War I and as a result of the Treaty of Trianon, Hungary lost two-thirds of its area. Several of Alpár's buildings were now outside the new national borders which filled him with great bitterness. He barely designed any new buildings.

Ignác Alpár died in 1928. His tomb is in Kerepesi Cemetery in Budapest. His full-sized standing statue in front of Vajdahunyad Castle as well as his tomb were designed by Ede Telcs.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményeinek gyarapodása az elmúlt száz esztendőben

FÜLÖP ÉVA MÁRIA

Európában a múzeumok, mint a szélesebb néprétegek oktatását, művelését és művelődését szolgáló intézmények alapítása iránti igény szorosan egybefüggött a polgári nemzetállamok megalakulásának folyamatával. 2002-ben, amikor a magyar múzeumtörténet immár kétszázadik évfordulóját köszönthettük, büszkén állapíthattuk meg, hogy hazánk igen hamar lépett a közgyűjtemények létrehozásának útjára. A 18. századi nyugat-európai előzmények nyomán gróf Széchenyi Ferenc 1802-ben ajánlotta fel gyűjteményeit nemzetünk javára, s nemes tette nemzeti múzeumunk megalakulásához vezetett. Az európai múzeumi gyűjtemények királyi, főúri magángyűjtemények megnyitása, felajánlása révén jöttek létre, de számos példát ismerünk arra is, hogy egyes szerzetesrendek iskoláinak először didaktikai célú gyűjteményei fejlődtek egy-egy település vagy régió történetét bemutató múzeumi gyűjteménnyé. A 19. század második felében, a polgári élet, a civil szerveződések jeleként alakultak meg hazánkban a megyei és városi múzeumi egyletek.

Sajátos szerepet töltöttek be a közgyűjtemények kialakulásában és későbbi gyarapodásukban is az ugyancsak a polgárosodás, az iparosodás előrehaladását tükröző kiállítások. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményeinek története, különösen a múzeum létrejöttékor és korai fejlődési szakaszában, szorosan összekapcsolódott az 1896. évi millenniumi kiállítással, majd a világkiállításokkal is. „A mai Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményeit a budapesti Városligetben 1896-ban megrendezett Országos Millenniumi Kiállítás mezőgazdasági, vadászati, néprajzi és egyéb értékes anyagából kiválogatott tárgyak alapozták meg.”¹ A mai múzeumnak tehát nemcsak az épülete, hanem gyűjteményeinek az alapja is az ezredéves megemlékezések, ünnepek² tárgyasult emlékeit őrzi.

Nem véletlen, hogy a gazdasági szerkezetében az agrárágazat túlsúlyát őrző Magyarországon már a 19. század folyamán felmerült állandó, agrár jellegű bemutató létrehozásának igénye. Az Országos Gazdasági Egyesület köztelekbeli pomológiai gyűjteménye 1860-ban valósult meg.³ Ismeretes, hogy az 1860-as években felvetődött ennek a gyűjteménynek kertészeti múzeummá fejlesztése. Ám a Kertészeti Múzeum megvalósulása után az egyesület általános gazdasági múzeum létesítésére küldött ki bizottságot.

¹ Szabó Loránd: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. (A továbbiakban: Szabó L.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum) 5. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd. Bp. 1986.

² „...első gyűjteményét szintén a Millenniumi Kiállítástól örökölte.” A Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiállításainak ismertetője. Szerk. Pintér János. h. n. é. n. 3.

³ Gr. Széchenyi István nevezte el Közteleknek az Országos Gazdasági Egyesület székházát.

Paikert Alajos, aki a későbbiekben a múzeum főigazgatói tisztségét is betöltötte,⁴ 1896-ban miniszteri megbízott volt. A múzeum történetéről készített rövid ismertetése szerint a mezőgazdasági múzeum alapítása Darányi Ignác földművelésügyi miniszter által „abból a célból [történt], hogy az ország mezőgazdasági termelése és fejlődése állandó és modern muzeumban bemutatassék.”⁵ A gyűjtemények első anyaga az 1896. évi millenniumi kiállításról ered, azóta „főleg adományok és hagyatékok, valamint a földművelésügyi minisztériumtól és a múzeum által eszközölt vételek, kül- és belföldi kiállítások, stb. révén” gyarapodott. A múzeum 1897–1899 között az ezredévi kiállítás történelmi épülethozzájárulásában kapott helyet, majd a gyűjteményt az épület időtálló anyagból történő újjáépítésének idejére a Kerepesi út 72. sz. bérházba⁶ szállították át. Kivételt jelentettek az eredetileg is szilárd anyagból épült román stílusú épületrészben elhelyezett vízépítészeti, vadászati, halászati⁷ és háziipari tárgyak.⁸

A gyűjtemény korai időszakához az Adattár IX. Mezőgazdasági Múzeum Dokumentációs Gyűjteményében őrzött „Tárgyak bevétele”⁹ című nyilvántartási segédlet ad támpontokat.¹⁰ A „Bevétel 1897” felsorolása november 7-től indul, a tárgyakat növekvő sorszámozással, „f. sz.” (folyószám) megjelöléssel vették nyilvántartásba. A folyószám a későbbi adattári leltározási gyakorlat tételszámának (a mai múzeumi törvény szerint leginkább a gyarapodási naplónak) felel meg, így a darabszámok nem azonosak a folyószámmal. Az 1897. év gyarapodása 63 tétel, a beszerzés módja pedig ajándék, megrendelés, vétel, letét. A megrendeléseket vizsgálva azonban hamar kiderül, hogy nem csak a műtárgyakat, de a múzeum, mint működő intézmény mindennemű vásárlását itt tüntették fel, a sorszámozást nem megszakítva.¹¹ Letét csak egyetlen szerepel ebben az évben, Balás Árpád¹² könyvgyűjteménye (az egyes kötetek közelebbi megnevezése nélkül). A napló nem minden esetben alkalmas a tárgyak azonosítására. Így például a 10. folyószám szerinti „Eggenberger f. könyvek, csomag könyv, 2 csomag, R51” azonosítása is további kutatást igényelne. Az első itt bejegyzett gyűjteményi darab a földművelésügyi minisztertől kapott, s a múzeum könyvtárába elhelyezett ajándék, „A világ búza termesztése 1897.” című kötet. A gyarapodások közt említjük meg a 22-45. folyószámok közt feljegyzett ajándékot, a „Californiai gyűjteményt”,¹³ melyet szintén a szaktárca minisztere közvetítésével a Kertészeti Tanintézet által szerzett meg a múzeum. Az éves bevételek közt szerepelnek még üvegben aszalt gyümölcsök és vetemények (például „fekete

⁴ A hatodik igazgatóként, 1923–1930 között.

⁵ Paikert Alajos: A m. kir. MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM (VI. Városliget, Széchenyi-sziget). (A továbbiakban: Paikert A.: Mezőgazdasági Múzeum) Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattár (A továbbiakban: MMgMA) IX. 1564/11. Paikert az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ kérésére készítette el összeállítását. Az Adattárban fennmaradt, 1987/28. ikt. sz. példány tulajdonképpen a kefélenyomat javítása.

⁶ A későbbi Excelsior Szálló épülete, amelyet 1944-ben bombatalálat ért, s ezért a háború után lebontották. Szabó L.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 9.

⁷ A halászati és erdészeti tárgyakat egyenesen a jáki kápolnában helyezték el. Későbbi története során a kápolna a múzeum könyvtárának is helyet adott. A Magyar Kir. Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szak-katalógusa. Két épülettervezéssel. (A továbbiakban: Szak-katalógus 1899.) Bp. 1899.

⁸ Szabó L.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 9.

⁹ Hangsúlyozzuk, hogy itt az éves tárggyarapodásról van szó, a múzeum kiállított összes tárgyainak számát a későbbiekben ismertettük.

¹⁰ Tárgyak bevétele. 1897–1899. MMgMA IX. 868/14. (Ez a kézzel írt füzet első oldalán szereplő cím, ám a címlap vignettáján „Tárgyak kiadása bevétele 1897” felirat található. A címlapra az évszámokat utólag, ceruzával írták rá.)

¹¹ Így például az 5. tétel: a „Nagy és Róna cégtől, 2 darab teherszállító kocsi, elhelyezve a raktárban”. A 12. tétel szerint Fogl Emiltől vettek 2 darab takaréktűzhelyt, a román és a reneszánsz épületszárnyak számára.

¹² Balás Árpád a múzeum első igazgatója volt 1897–1903 között.

¹³ Maggyűjtemény.

szemű bab”), befőttek (olajbogyó, őszibarack, szilva, nyári barack, fehér cseresznye stb.), selyemgubók („üveg alatt”), „papírtartókban” magvak.

A tárgyak leltározását és osztályozását már Máday Izidor is szükségesnek tartotta. Máday, mint a létrehozandó gazdasági múzeum¹⁴ előkészítő bizottságának tagja, külföldi tanulmányútját követően, 1871-ben készített elaborátumában főként a berlini Gazdasági Múzeumot emelte ki, mint követendő példát.¹⁵ A múzeumi nyilvántartás kezdeti időszakára utal az a két bélyegző, amelyeket az 53. és 54. folyószámok alatt vettek nyilvántartásba. Az egyik „ruggyanta stampiglia” felirata „Magy. Kir. Mezőgazdasági Múzeum. Könyvtára 1896.”, a másiké pedig: „A m. kir. mezőgazdasági múzeumnak ajándékol adta...”.

Az 1898. év bevételeit már havonként elkülönítették. A 179 tétel több mint ketőezer tárgyat jelent, de ezek sem mind műtárgyak. A gyűjtemény gyarapodását elsősorban az ajándékozások tették ki ebben az évben. Gazdasági könyveket adtak ajándékba a múzeumnak az Abaúj-Torna és Esztergom vármegyei főispánok, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE),¹⁶ a magyar és az osztrák földművelésügyi minisztérium (5., 35., 19-20., 92-93. folyószámok), történeti könyveket az MTA (9. tétel). A Sebes-Körösi Vízzszabályozó és Ármentesítő Társulat 4 modellt ajándékozott, amelyek a védgát-szakítás befogását ábrázolták (4. f. sz.). Az ajándékot a reneszánsz épületben lévő vízépítészeti tárlatban helyezték el.

A magánszemélyek közül Balás Árpád könyveket, Nagyváthy Kálmán gazdasági könyvek mellett Nagyváthy János kéziratát, dohányzacskóját, papírnyomóját adta a múzeumnak (21–24., 107. f. sz.). Balás Árpád az év folyamán a múzeumnak adományozott egy georgikoni aranyozott bronzérmét is (161. f. sz.). Kühne Ferenc méhészeti eszközök 70 darabból álló gyűjteményével gyarapította a múzeumot (115. f. sz.). Metternich hercegnő gr. Sándor Mórictól ábrázoló festményt küldött, amely a reneszánsz épület „Eszterházy-aktusában” kapott helyet (11. f. sz.).

Az ajándékozók közül kiemelt hely illeti meg a szakoktatási intézményeket. A Kassai Gazdasági Tanintézet modellt (73. f. sz.), a Magyaróvári Gazdasági Akadémia ugyancsak modelleket,¹⁷ a rimaszombati, adai, szentimrei, algyógyi földművesiskolák malommodelleket, zacskókban gabonamagvakat adtak át (74., 81., 94., 101., 106. f. sz.). Ugyancsak zacskókba gyűjtött magvakat adományozott a Bábolnai Ménesigazgatóság (109. f. sz.). További mintamagvak érkeztek a gazdasági akadémiáktól (Keszthely, Magyaróvár), a Kassai Gazdasági Tanintézettől, a jászberényi, rimaszombati, csákovai, kecskeméti földművesiskoláktól, a Bábolnai Ménesbirtokról (111–112., 116–120., 122., 125. f. sz.).

Az OMGE a raktárak berendezését is segítette: egy 4 m hosszú, üvegfedeles szekrény, egy ugyancsak üvegfedeles, három ablakos fekete szekrény és további szekrények (tárlók?) mellett, az egyesülettől származott a „préselt gyógynövények üveggel rámban” gyűjteményi darab is (13., 15–18. f. sz.). Átadta a múzeumnak

¹⁴ Máday Izidor a bizottság tagjaként javasolta a fentebb említett, köztelekbeli pomológiai gyűjtemény beolvasztását a létesítendő új múzeum gyűjteményébe, de előtte a tárgyak szükséges leltározására hívta fel a figyelmet. Felismerte a világkiállítások anyagában rejlő lehetőséget a múzeumi gyűjtemény gyarapítására. Szólt a cserekapcsolatok fontosságáról is. In: Szabó L.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 5–6.

¹⁵ „...annak anyagi forrásait és tagozódását.” Uo. 5.

¹⁶ Egyedül az OMGE könyvadománynál neveztek meg pontosabban magát a kötetet: az OMGE történetét tartalmazta. A Gazdasági Egyesület közelebről nem azonosított „kéziratokat” is adott a gyűjteménynek.

¹⁷ Emellett – sajnos részletesen fel nem tüntetett – „egyéb múzeumi tárgyakat” adományozott.

a Köztelek alapkövetésénél használt ezüst kőműveskalapácsot, s további ezüst- és bronzérmeket (28–30. f. sz.).¹⁸

A 10. folyószám tanúsága szerint, ez évben visszahozták a Köztelekről a szőlésze-ti tárgyakat és ekéket.

A kevés vétel közt szerepel Zala György szobrászművész Kozma Ferencről készí-tett gipsz mellszobra (50. f. sz.).¹⁹ Vastagh György szobrászművésztől 24 állatszobrot rendelt a múzeum (134. f. sz.).²⁰ Az Állatorvosi Akadémiától egy szimentáli bika csontvázát vették meg.²¹

Az 1899. év bevételeit 115 tétel képezi. A bejegyzésekből kitűnik, hogy az előző évben több tárgykölcsönzés is volt a múzeumban, hiszen a visszahozott anyagokat is feljegyezték a bevételek közt: a Selyemtenyésztési Felügyelet könyveket, modelleket, a Baromfitenyésztési Egyesület zászlókat hozott vissza (42., 43. f. sz.).

Bár az előző évben is szerepel tárgy elhelyezéseként kiállítás, most a „kiállítva” bejegyzés is megjelenik a rovatokban: az Állatorvosi Akadémia és a Földművelésügyi Minisztérium ajándékaiként cigája kos és racka juh csontváza, valamint amerikai gyümölcscsomagoló hordó és láda került a tárlatokba.

Az igazgatói szobában Wertheim-szekrény állott, melyben az arany-, ezüst- és bronzérmeket tartották.²²

A vásárlások közt ismét szerepel Vastagh György által készített szobor: ekkor vette meg a múzeum „Hetyke” tehén szobrát a művésztől 80 forintért (87. f. sz.). Lendl Adolf négydoboznyi tojásgyűjteményét is vásárlás útján szerezte meg a múzeum (11. f. sz.). A fotógyűjteményt Klösz György felvételeivel gazdagították: „muzeumtermi” fényképek 33, a múzeum épületét ábrázoló fotó 5, klisék 5 darab (30–32. f. sz.).²³

A nyilvántartásban szereplő „Tárgyak kiadása” sorozatában az 1897. évben 23 tételben 149 darab tárgy található. Volt közöttük kölcsönzés, selejtezés (ez nem műtárgyakra vonatkozott), és kölcsönzött tárgyak visszaadása is.²⁴ A 15–21. f. sz. közötti bejegyzés szerint, a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgató-ságának is a „részben kölcsön, részben ajándékba adott tárgyak megküldettek”.²⁵ A következő évben 93 tételben, 200 körüli darabszámmal növekedett a kölcsönzött, visszaadott, selejtezett tárgyak száma. Ismét megjelent a tárgyak között a letét: egy magánszemélytől kapott tárgy formájában.²⁶ A restauráltatásra is találunk már utalást az ez évi tételek közt: a 81. f. sz. tanúsága szerint, a brüsszeli világkiállításról sérülten „visszajött” szobrokat „kiigazításra” Vastagh Györgynek adta ki a múzeum.

A kiadott műtárgyak száma folyamatos, lassú emelkedést mutat: 1899-ben 74 tételben, mintegy hét-nyolcszáz darab tárgy szerepel a kimutatásban. A darabszám

¹⁸ Az érmeket a „Bakács”-kápolnában helyezték el (az esztergomi Bakócz-kápolna másolata).

¹⁹ Bár a tárgy „ajándék” megnevezéssel szerepel, ugyanezen bejegyzésnél feltüntették a vételárat is: 200 forint.

²⁰ 23 szobrot ki is fizettek még ez évben (930 forint). A szobrokat a reneszánsz épületben és a „Vajdahunyad várban” (valószínűleg a gótikus szárnyban) helyezték el.

²¹ Az állat a Majláth-birtokról származott (Patvarecz, Nógrád vm.). A csontvázért 100 forintot fizettek.

²² Ez évben a Magyar Királyi Kertészeti Tanintézetétől kapott új érmeiket helyezték ide (1. f. sz.). A Magyaróvári Gazdasági Akadémiától további ezüst-, nikkel- és bronzérmek gyarapították a gyűjteményt (35–37. f. sz.).

²³ A két utóbbi vásárlásnál a vételárat nem tüntették fel.

²⁴ A múzeum ekkor szállította vissza például a M. Kir. Állami Rovartani Állomáshoz a filoxéra által károsított szőlőle-velek gyűjteményét, szőlőpermetezőket.

²⁵ Így az ógyallai obszervatóriumról, holdfogyatkozásról stb. készült diapozitívok, és pontosabban nem jelölt kiadványok. Az sem derül ki a bejegyzésből, hogy az ajándékba adott tárgyakat miért küldték vissza (talán egy ottani kiállításra?).

²⁶ A 10. f. sz. szerint például Borszéki Soma „mézpörgetőt” helyezett letétbe a múzeumban. A selejtezett tárgyak közt már gyűjteményi darab is szerepel: a 79. f. sz. szerint egy „kitömött liba” avult el ennyire.

megállapításánál azonban figyelembe kell vennünk, hogy például a gyümölcsöket (mulázsokat?) is egyenként vették nyilvántartásba.²⁷

A bevételekről és kiadásokról fennmaradt korabeli napló mellett az alakuló múzeumi gyűjtemény hasonlóan korai időszakára vonatkozik egy másik értékes forrás, az ajándékozók neve szerinti nyilvántartás.²⁸ A füzet borítója feliratának megfelelően valóban regiszteres nyilvántartásról van szó. Az 1896–1897. évekre vonatkozó bejegyzések az adományozó nevét és egy, itt közelebbről meg nem jelölt számot tartalmaznak (az adomány sorszáma, vagy inkább valamely nyilvántartási szám?). Sajnos, az ajándékozott tárgy megnevezése a regiszterben nem szerepel, kivéve az utolsó bejegyzést: „Zsembeky János NagyMihály. Zemplén m. régi újságokat küldött.”

Az adományozók közt szép számmal képviseltetik magukat egyes, az Osztrák–Magyar Monarchia kapcsolt részeihez tartozó országrészek, a magyarországi vármegyék és a vármegyei gazdasági egyesületek, a városok, a nagybirtokok.²⁹ Az adományozók közt szerepelnek a szaktárca borászati és statisztikai osztályai, az OMGE, a M. Kir. Rovartani Állomás, a Dohányjövedék m. kir. Igazgatóság, a M. Kir. Földtani Intézet, az Országos Halászati Felügyelőség, a Kőbányai Sertéshizláló RT. Az adományozó vízszabályozó társulatok köre is széles,³⁰ de a Kultúrmérnöki Hivatal egyes részlegei is képviseltették magukat (Budapest, Kassa). Természetesen a szakoktatási intézmények is megtalálhatók a sorban.³¹ Az agrárkiállítások továbbra is meghatározták a múzeum gyűjteményének fejlődését: az adományozók közt található a Földművelésügyi Minisztérium Kiállítási Irodája, a Gyapjúkiállítási Csoport, a Komlókiállítási Csoport. Érkezett anyag a Gazdasági Egyesületek Csoportos Kiállításáról (Budapesten mutatkoztak be), s a cukoripari kiállításról is.

A múzeumi gyűjtemény új szervezeti berendezését alakították ki Saárossy-Kapeller Ferenc miniszteri tanácsos igazgatása alatt.³² Az immár egészében szilárd anyagból újjáépített, a közönség által Vajdahunyadvárnak nevezett múzeumi épületben az új kiállítást 1907. június 9-én nyitották meg. Az ekkori gyűjteménytárak és osztályok a következők voltak:³³

²⁷ „Különféle alma 68 db” – olvasható például az 50. f. sz. alatt. Ezeket Budapesten, Padicska István vette át „elismervény mellett”.

²⁸ Register az ajándékozók neve szerint az Országos Gazdasági Múzeum Ideiglenes Leltárához az 1896./97. évekre. MMgMA IX. 868/15.

²⁹ A teljesség igénye nélkül: Bosznia és Hercegovina országrészek kormánya; Horvátország kormánya, Zágráb; Békés, Hunyad, Hajdú, Háromszék, Nógrád, Pozsony, Somogy, Szatmár, Torontál vármegye; Debrecen sz. kir. város; Abaúj-Torna, Komárom, Somogy, Szolnok-Doboka, Torontál, Tolna vármegyék gazdasági egyesületei. Gr. Batthyány József köpcsenyi, gr. Eszterházy Miklós tatai, gr. Hunyadi Imre kéthelyi domíniuma, a gr. Chotek- és a Károlyi-uradalom. Az egyházi birtokok sorában található az Esztergomi Érsekség uradalmának bajcsi kerülete, az Egri Érsekség és Káptalan uradalmi. Az állami birtokok közt szerepel a M. Kir. Állami Ménesbirtok, Kisbér. Az iparszerű termelést folytató nagyüzemek képviselőiként a Mezőgazdasági Ipar Rt., Kaposvár, s a Malomipar Rt., Budapest ugyancsak a gyarapítók közé tartozik. Az adományozó magánszemélyek köre is széles: a Frigyes és József főhercegek „ő királyi fenségeitől” a Coburg Fülöp herceg, Mauthner Ödön, Rovara Frigyes, „Fein D. tanár, Budapest”-ig terjedő bejegyzések szerint a társadalom széles rétegei mozdultak meg az alakuló gyűjtemény gyarapítására.

³⁰ Így az Alsó-Csallóközi Vízszabályozási Társulat, Komárom, az Alsó-Fehér Körösi Vízszabályozási Társulat, Gyula, a Debrecen központú Alsó-Szabolcsi, a Perbenyiken székelő Bodroközi társulatok stb. A Folyammérnöki Hivatalok sorában a temesvári, komáromi, zombori, eszéki, budapesti, szolnoki, szegedi található. Az Országos Vízépítészeti Hivatal is adományozott gyűjteményi anyagot.

³¹ Többek között, a Magyaróvári Gazdasági Akadémia, a pozsonyi vincellériskola. A szőlészettel kapcsolatos szervezetek közül a Pozsonyi Szőlőművesek Egylete, az Országos Szőlőoltvány-telep Rt., Arad található a listában.

³² Saárossy-Kapeller Ferenc a múzeum második igazgatója volt 1904–1910. között.

³³ Paikert A.: Mezőgazdasági Múzeum i. m.

1. Gazdasági statisztika	14. Gazdasági gépek és eszközök
2. Agrogeológia	15. Gazdasági építészet
3. Növénytermelés	16. Állattenyésztés
4. Kertészet	17. Állategészségügy
5. Növénybetegségek	18. Ősfoglalkozás
6. Káros és hasznos állatok	19. Mezőgazdasági szakoktatás
7. Szőlészet és borászat	20. Folyószabályozás és talajjavítás
8. Kísérletügy	21. Méhészet
9. Tejgazdaság	22. Selyemtermelés
10. Mezőgazdasági iparok	23. Erdészet
11. Gazdasági munkásügy	24. Halászat
12. Gazdasági történelem	25. Vadászat
13. Meteorológia	

A Paikert-kézirat megkülönböztet „a) gyűjtemények” és „b) könyvtár” egységeket, előbbinél tárgyalva a kiállításokat. Ekkor már a dokumentációs gyűjteményeknél is körvonalazódni látszik a tematikai elkülönülés: „A muzeum több külön gyűjteménnyel, így: életrajz, arckép, fénykép, okmány, térkép, stb. gyűjteménnyel... rendelkezik.”³⁴ A szintén 1896-ban, „részint ajándékozások, részint beszerzés útján” létesült könyvtár szakkönyvtár, állománya 29 100 darab.³⁵

A gyűjtemény szónak a kiállítással csaknem azonos értelmű használata a raktár-kiállítások korszakára utal Paikert múzeumi ismertetőjében.³⁶

A múzeumok története kezdeti szakaszánál említettük az eredetileg didaktikai jellegű, oktatási céllal létrehozott gyűjteményeket. A Mezőgazdasági Múzeum kiállításai is a korszerű gazdasági ismeretek közvetítését voltak hivatva szolgálni, bemutatva a gazdaközönségnek agrárgazdaságunk legfrissebb eredményeit. Nem véletlenül írta erről a korszakról Badics József igazgató, hogy a múzeum szónál a „lényegét hívebben szólaltatná meg, ha oktató jellegű állandó mezőgazdasági kiállitásnak neveznénk.”³⁷ A kiállítások története természetesen sohasem választható el a gyűjtemények történetétől. A gyűjteménytárakban őrzött anyagokra következhetünk a kiállításokban bemutatott műtárgyak felsorolásából: „Kitűnő preparátumok, modellek, művészi kisplasztika, fénnyel és levegővel telített diorámák, művészkezek festményei, Vastagh György világhírű állatszobrai könnyítik meg és teszik marandóvá a látogató tájékozódását.”³⁸

A múzeum 60 éves fennállása tiszteletére rendezett jubiláris kiállítás rendezőkönyve, amelyet Barbarits Lajos állított össze, alkalmat ad a gyűjtemények több mint fél évszázados fejlődése történetének felvázolására.³⁹ Nem gyűjteménytör-

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ Feljegyezte a múzeum korabeli nyitvatartási rendjét is: „A gyűjtemények naponkint, vasárnap is, hétfő és péntek kivételével d. e. 10-1-ig, mindig ingyen megtekinthetők.” Uo.

³⁷ *Badics József: Ábrázolt agrárpolitika. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum grafikonanyaga sűrűtett ismerteti az idősebbi gazdasági kérdéseket. (A továbbiakban: Badics J.: Ábrázolt agrárpolitika.) MMgMA IX. 497. 2. Badics József a múzeum tizedik igazgatója volt. Tisztét 1937 és 1945 között töltötte be.*

³⁸ Uo. 3.

³⁹ 1896–1956. Múzeumtörténeti jubiláris kiállítás rendezőkönyve. Összeállította Barbarits Lajos. (A továbbiakban: 1896–1956. Múzeumtörténeti jubiláris kiállítás) MMgMA IX. 215. A rendezőkönyv három, „szöveg”, „kiállítás”, „jegyzet” feliratú hasábjában a kiállítás szövegei, a kiállított tárgyak megnevezése (múzeumbeli elhelyezésük feltüntetésével) és megjegyzések szerepelnek.

ténet azonban ez a rendezőkönyv sem, hanem elsősorban épület-, múzeum- és kiállítástörténet.⁴⁰

A kiállítás bevezető részének főszövegében Barbarits Lajos felvázolja a múzeum történetét, széles körűen értelmezve az előzményeket. Felfogása szerint „A Mezőgazdasági Múzeum őse az a kicsi szoba, ahol a szenci⁴¹ nevelőház preceptorai gyűjtögették a különböző mezőgazdasági szerszámokat, és azokat látogatóiknak is mutogatták.”⁴² Továbbá ide sorolja az 1798. évet, amikor a Georgikon mezőgazdasági szerszám-, gép- és terménygyűjteményét „már 'múzeumnak' hívták.”⁴³ A következő dátum 1833, amikor is Pesten, az Üllői úti Köztelek-házban „műszerek mutatása” történt. Az egyesület alapításától, 1835-től, az OMGE-kiállítások sorát is számba veszi, kiemelve az 1841. évi mezőgazdasági szerszám- és gyapjúkiállítást.⁴⁴

Látható, hogy Barbarits felfogása szerint is milyen szoros összefüggést mutat a múzeum kialakulásának története az oktatási célú gyűjteményekkel és a kiállítások anyagával. Barbarits Lajos a múzeum létrehozása eredeti céljáról, amely egyrészt a gazdaközönség megismertetése volt a korszerű eredményekkel, másrészt mezőgazdaságunk adott színvonalának és sikereinek bemutatása, már saját kora múzeum-szemléletéből kiindulva vélekedett. A főszövegben a Mezőgazdasági Múzeum első kiállítása 1897. szeptember 12-i megnyitásának említése mellé ceruzával írt utóbb bejegyzést a gépelt szöveghez: „akkori fogalmak szerint furcsa múzeum volt: kevés volt benne a régiség, annál több a mezőgazd. akkori eredményei.”⁴⁵

A második világháború után, 1945 és 1949 között a használható részekben különböző intézmények (1945-ben a Madártani Intézet, majd vendéglő, diákszálló stb.) kaptak helyet, illetve 1947-től áruminta-vásárokat tartottak. 1948-ban a Mezőgazdasági Tudományos Tájékoztató Intézet a múzeumi könyvtárat is elfoglalta.⁴⁶ Végül 1950. október 5-én nyílt az első időszaki kiállítás madárvédelemről, majd november 7-én az első állandó kiállítás, a vadászat. Az épületet csak 1951 februárjában kapta vissza a múzeum, ezt követően már augusztus 21-én megnyílt az erdőgazdálkodási kiállítás. „A megmaradt gyűjteményanyag egyre szűkebb helyre szorult a múzeum pincéiben.”⁴⁷ A megoldandó feladatok között Barbarits továbbra is első helyen említi: „Megoldásra vár a gyűjteménytárak megfelelő elhelyezése”, majd ezt áthúzva, kézírással javítva: „Új gyűjteménytárak építése a gyűjtött anyag megfelelő elhelyezésére.”⁴⁸

A kiállított anyagból megkísérelhető a gyűjtemények kiemelkedő darabjainak rekonstruálása, a gyűjteménytárak elhelyezése.

eke-, gépmodellek
magok üvegben
szakkönyvek

a Nyebojsza-toronyban
preparátor műhelyben
„MM Könyvtár”

⁴⁰ A múzeum hatvanéves fennállása történetét megíró S. Szabó Ferenc főigazgató sem foglalkozott kiemelten a gyűjtemények történetével. A múzeum és kiállításai történetéhez, illetve a működés bemutatásához magáról az épületről csatolt külön fejezetet. S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum. 1896–1956. Bp. 1956.

⁴¹ Szempcen (Senec) 1763-ban állították fel az első, kamarai tisztviselők és mérnökök képzésére szolgáló iskolát a gr. Eszterházy Ferenc kancellár által adományozott épületben. Az iskola vezetését a természettudományok művelése terén is jeleskedő piarista rendre bízták. Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1983. 111., 495.

⁴² 1896–1956. Múzeumtörténeti jubiláris kiállítás i. m. 1.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 3.

⁴⁶ Uo. 18.

⁴⁷ Uo. 9.

⁴⁸ Uo. 16.

gőzekemodell	főigazgatói iroda
Kühne vetőgépmodell	Nyebojsza-torony
eredeti Alpár-rajzok	„Nálam” (vagyis Barbarits Lajos főigazgató-helyettes szobájában)
Vastagh-szobor	„raktár”
épület külső és belső képek	Fotóarchívum
kukoricagóré	Nyebojsza-torony
(vagy más építészeti modell)	*
vadkanagyarak	preparátor-műhely
Herbárium-kötet	Nyebojsza-torony
pár régi tabló és felirat	„Vegyes raktár”
búzatermesztési plakát	„Vegyes raktár”
kitömött madarak	vadászati raktár
fakorongok	erdészeti raktár

Stabilnak mondható a könyvtár (itt már katalógusok is voltak), s a negatív számokkal nyilvántartott állományú Fotóarchívum helyzete. Korán kialakult és elkülönült az erdészeti és vadászati gyűjtemények raktára. A vegyesnek nevezett raktárban viszont gyűjteményi anyagokat és kiállítási segédanyagokat egyaránt tároltak.

Sokkal inkább helyet kap a gyűjtemények története egy másik, ugyancsak Barbarits Lajos által írt kéziratban.⁴⁹ Bár gondolatmenete megegyezik az előbbi forráskönyv részleteivel, és illusztrációs, tárgyi és dokumentációs anyagát is ugyanabból a körből válogatja, mégis részletesebben kitér a gyűjtemények kialakulására. A múzeum létrejöttének előzményeit kutatva itt az OMGE 1893. január 10-ei, a földművelésügyi tárcához írt kérelmével indít. Az egyesület szorgalmazta, hogy a közelgő millenniumi kiállításra „gazdasági múzeum és állandó gazdasági kiállítás” létesüljön. Célként az agrárválságnak a korszerű gazdasági ismeretek terjesztésével való leküzdését jelölték meg.⁵⁰

A millenniumi kiállítás után tíz évre adták át a történelmi épületcsoportot, hogy az ezredéves állandó kiállítás mezőgazdasági anyagából az országos mezőgazdasági múzeumot berendezzék. Az agrártárca a múzeum létrehozására felállíttatott egy 10 tagú bizottságot, melynek elnöke Balás Árpád, a Magyaróvári Gazdasági Akadémia igazgatója lett, előadója pedig Paikert Alajos, az OMGE titkára. „A minisztérium felhívására a kiállítók a múzeumnak ajándékozták a mezőgazdasági csoportban kiállított tárgyak tömkelegét.”⁵¹ A gyűjteménytárakat illetően: „Az állattenyésztési kiállítás anyagából megmaradt a Mezőgazdasági Múzeumnak az az 50 darab állatszobor, amelyeket Vastagh György készített a kiállítás számára.”⁵² továbbá 27 állatfestmény Pállik Bélától. A millenniumi kiállításról származnak a Kincsem-relikviák is.⁵³

Ha számba vesszük az 1897. évi kiállítás egységeit, következtethetünk a múzeum első gyűjteményi anyagára is. Szerepelt itt a dohánytermesztés (dohánylevél-

⁴⁹ *Barbarits Lajos: Múzeumtörténet. Az OMGE múzeumának keletkezése, működése, megszűnése. (A továbbiakban: Barbarits L.: Az OMGE múzeuma) MMgMA IX. 216.*

⁵⁰ Kiemeli, hogy az épület tervére a Kereskedelemügyi Minisztérium, s nem az agrártárca írta ki a pályázatot, s az „történelmi fűcsoportnak”, s nem mezőgazdasági kiállítás befogadására létesült. Uo.

⁵¹ A millenniumi kiállítástól eredeztethető anyagokból sokat elvittek az 1897. évi brüsszeli világkiállításra is. Uo. 10.

⁵² Uo. 9.

⁵³ Uo. 10–11.

gyűjtemény, szárítópajták makettje, dohányfeldolgozó gépek). A burgonyatermesztés bemutatását vetőgumómodellek szolgálták. A kertészeti és gyümölcsészeti kiállítás gazdag anyaga 2182 tárgyból állott: bemutatták az amerikai maggyűjteményt,⁵⁴ babminta-összeállítást, aszalt és befőtt gyümölcsöket, szerszámokat a kertészet és szőlészet területéről, gyümölcs- és zöldségmintákat, gyümölcsöket ábrázoló képeket, az ország gyümölcstermesztési térképét stb. Gyapjúkiállítást is rendeztek még ez évben.⁵⁵

A múzeum első leltára szerint 12 120 tárgy tartozott a gyűjteményébe, ez a szám az 1897. évi összesítés alapján 14 695, az 1898. évben 15 741 darab.⁵⁶

A múzeum legkorábbi „tájékoztató szak-katalógusa” 1899-ben készült.⁵⁷ A mindössze 24 oldalas füzet a múzeumban kiállított „gyűjteménytárgyak” felsorolása, „osztályonkénti csoportosításban”.⁵⁸ Külön csak a „legkiválóbb” tárgyakat nevezték meg, a gyűjteménycsoportba foglalt tárgyaknál magát az érintett gyűjteményt tüntették fel csupán.⁵⁹ A szakkatalógus a következő osztályokat nevezi meg, összesen 16 211 darab tárggyal:⁶⁰

1. Talaj- és trágyaismeret	1144 darab
2. Gazdasági növénytermesztés. Növényekre hasznos és káros állatok. Növénybetegségek és élősdiek	1811 darab
3. Kertészet és gyümölcsészet	2182 darab
4. Szőlőművelés és borgazdaság	445 darab
5. Gazdasági állattenyésztés. (Szarvasmarha-tenyésztés és tejgazdaság, ló-, sertés-, juhtenyésztés és gyapjúismeret)	1272 darab
6. Baromfitenyésztés	540 darab
7. Méhészet	345 darab
8. Selyemtermelés	1159 darab
9. Halászat	579 darab
10. Gazdasági gépek és eszközök	697 darab ⁶¹
11. Gazdasági s egyéb, a gazdaságra vonatkozó épületek	140 darab
12. Gazdasági műipar (cukor- és szeszgyártás, malomipar)	343 darab
13. Vízépítészet és kultúrmérnökség	892 darab
14. Földművesnép házi ipara	600 darab
15. Mezőgazdasági statisztika és a jószágkezelésre vonatkozó adatok	150 darab
16. M. kir. állami ménesebirtokok	545 darab ⁶²
17. Gazdaságtörténet és emléktárgyak	71 darab
18. Gazdasági szakoktatás tárgyak és tanszerek gyűjteménye	334 darab
19. Erdészeti és vadászati tárgyak	0803 darab
20. Társországek és külföld	2159 darab

⁵⁴ A múzeum a philadelphiai múzeumtól ajándékba kapta a „világkereskedelem összes magmintáit tartalmazó gyűjteményt”. Uo. 10.

⁵⁵ Uo. 23.

⁵⁶ Barbarits Lajos kéziratában nem hivatkozik sem irattári számokra, sem konkrétan az egyes korai leltárkönyvekre.

⁵⁷ Szak-katalógus 1899 i. m.

⁵⁸ Uo. 3.

⁵⁹ Uo. 4.

⁶⁰ Uo. 4–22.

⁶¹ Modellek és eredeti tárgyak együtt.

⁶² Mezőhegyes 286, Kisbér 100, Bálolna 101, Fogaras 18, Gödöllői m. kir. koronauradalom 40 darab.

Az 1900. évi leltár 20 529, az 1901. évi 25 799 darab tárgyat tüntetett fel.⁶³ Amint ismeretes, az átépítés alatt a gyűjtemény egy része a Kerepesi útra került. Bár a Kerepesi úti termek is látogathatók voltak, de az „voltaképpen csak egy túltömött raktár volt.”⁶⁴

Ismételten megjelenik Barbarits Lajos kéziratában a kiállítások és a múzeum gyűjteményi anyagának kölcsönös kapcsolata: a múzeum kül- és belföldi kiállítások anyagából alapozta meg gyűjteményeit, és kölcsönzött is kiállításokra már megalakulásától kezdve.⁶⁵ A kiállítási anyagra épült múzeumi gyűjtemény a világkiállítások látnivalóit is gyarapította: az 1900. évi párizsi világkiállításon bemutatott magyar mezőgazdasági, erdészeti és vadászati tárgyak egy része is már a Mezőgazdasági Múzeumból került ki, a pavilont is a Vajdahunyadvár mintájára építették. Viszont „1901-ben a Párisból visszakerült egész mezőgazdasági, erdészeti, vadászati anyagot a Mezőgazdasági Múzeumnak adták át.”⁶⁶

1912-ben bővült a múzeum kiállításainak témaköre „gyűjtemények bemutatója” sokatmondó név alatt.⁶⁷

növényvédelem
állategészségügy
szakoktatás
munkásügy
kísérletügy
meteorológia
etnográfia

A Természettudományi Szövetség 1919. évi ankétja leszögezte: a múzeumnak közvetítőnek kell lennie a termelés és az áruforgalom között. A szövetség állásfoglalásának következtében a múzeum fokozott figyelemmel gyűjtötte a termelők és kereskedők címeit, árjegyzékeit, a díjszabásokat.⁶⁸ Ugyancsak ettől az évtől fordult nagyobb figyelem a külföldi összehasonlító anyag gyűjtésére.⁶⁹

A mezőgazdasági termények bemutatása és a kereskedelem közötti közvetítés jegyében 1933-ban a Külkereskedelmi Hivatal állandó mezőgazdaságiexport-kiállítási csarnokot hozott létre a Mezőgazdasági Múzeumban. A bemutatóhoz a helyet sajátos és sajnálatos módon a múzeumi anyagban végzett selejtezéssel teremtették meg. Az 1934. év felújításának gyarapodása viszont az agancsgyűjtemény bővülése és egzotikus vadászsákmányok bemutatása.⁷⁰ 1934-ben, a Toborffy Géza igazgatósága⁷¹ alatti múzeumi újjászervezés évében Budapesten rendezték meg a XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszust, amely az olyan időszerű témáknak adott elsőbbséget, mint például a talajjavítás, a zöldmező-gazdálkodás, a gabona- és liszt-kísérlet, az Alföld-fásítás és a szövetkezetek.

⁶³ Barbarits L.: Az OMGE múzeuma i. m. 11.

⁶⁴ Uo. 12.

⁶⁵ A „gyűjtemény, mint kiállítás, vagy kiállítás, mint gyűjtemény” gondolata a raktárkiállítások korát idézi.

⁶⁶ Barbarits L.: Az OMGE múzeuma i. m. 13.

⁶⁷ Uo. 14.

⁶⁸ Uo. 15.

⁶⁹ Szabó L.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 12.

⁷⁰ Barbarits L.: Az OMGE múzeuma i. m. 25.

⁷¹ 1945–1948 között vezette a múzeumot.

A kongresszus által kiemelt területek kaptak nagyobb hangsúlyt a múzeum tárlatain, így a muzeológiai tevékenységben, a gyűjtőmunkában is háttérbe szorult a gazdaságtörténet, a régészeti ásatásokból származó leletek begyűjtése.⁷² Viszont ettől, az indíttatásában jórészt a kongresszus vendégei előtti megfelelő színvonalú bemutatkozás kíváncsiságából eredő átszervezéstől eredeztethetjük a raktárkiállítások korszakának lezárultát a múzeum tárlatainak történetében.

A második világháború pusztításai nem kímélték a múzeumot sem: épülete, kiállításai, gyűjteménye súlyosan károsodott. Az 1944. július 12-ei bombázás által tönkretett kiállításainak pusztulását tetézte a romok eltakarításának és az épület helyreállításának elhúzódnása, közben a megmaradt anyagból is sokat elhordtak.⁷³ Mivel a szaktárca elhatározta a múzeum megszüntetését, a megmaradt berendezést és gyűjteményi anyagot is elkezdték szétosztogatni más intézeteknek. 1949-ben a főváros megkezdte az épület átalakítását úttörőpalota céljára, ez azonban a pénzügyi keretek szűkössége miatt abbamaradt.⁷⁴

1951-ben a Vajdahunyadvárban kapott helyet a Természettudományi Múzeum növénytára. 1953-ban az állandó múzeumi kiállításon bemutatott tárgyak száma 6521 darab volt, ebből az eredeti 4177 (64%), a modell, a makett 563 (9%), fotó 1781 (27%) darabot tett ki. Az eredeti tárgyak megoszlása szerint a viszonylag legkevésbé pusztult állattenyésztési gyűjteményekből került ki 1844 (28%), vadászati volt 2658 (41%), erdészeti 1015 (16%), halászati 1004 (15%) műtárgy.⁷⁵ 1954-től a rendszeressé váló vásárnap délelőtti filmvetítések új segédgyűjteménynek, a keskenyfilmek kollekciójának kialakítását eredményezték (1954-ben 7, de a következő évben már 124 darab filmmel). A fotóarchívum 1956-ra mintegy hétezer, szakmák szerint csoportosított fényképet foglalt magában. A 60 éves jubiláris kiállítás illusztrációs anyagában pedig „múzeumi levelezőlap-gyűjtemény” szerepel, az aprónyomtatvány-gyűjtemény gyarapodásának jeleként.⁷⁶

A háborús károk felszámolásának korszakát követően, az 1960-as évektől jelentős fellendülés tapasztalható a gyűjtő- és nyilvántartó munka terén egyaránt. „A mezőgazdasági, erdészeti, szőlészeti-borászati munkaeszközök, felszerelési tárgyak rendszeres gyűjtése mellett folyamatossá vált a numizmatikai gyűjtés, a természetes növények magvainak, a háziállatok csontjainak gyűjtése,⁷⁷ a mezőgazdasági gép- és épületmodellek beszerzése.”⁷⁸ Nagyobb figyelmet fordítottak az írott források begyűjtésére is. „Levéltári anyag gyűjtése, illetve rendezése úgyszintén a személyi emléktárgyak begyűjtése körülbelül 2 év óta folyik rendszeresebben...”⁷⁹ Az 1961. évi leltári állomány 11 259 „dokumentációs tárgy”.⁸⁰

A tárgyak gyarapodása mellett, a múzeumi nyilvántartások terén is igyekeztek pótolni a lemaradásokat. Amint Matolcsi János főigazgató a múzeum háború utáni

⁷² *Barbarits L.*: Az OMGE múzeuma i. m. 16.

⁷³ Megsemmisült a múzeum anyagának mintegy harmada, megsérült 15-20 százaléka. *Szabó L.*: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 15.

⁷⁴ Így a múzeum átköltöztetése az óbudai volt Schmidt-kastélyba is terv maradt csupán. *Barbarits L.*: Az OMGE múzeuma i. m. 18–20.

⁷⁵ Uo. 20.

⁷⁶ Uo. 27., 31.

⁷⁷ A csonttár megalapozása, a régészeti és recens anyag gyűjtésével, Matolcsi János nevéhez fűződik, aki 1957-től lett a múzeum főigazgatója. Tisztét 1969-ig töltötte be.

⁷⁸ *Szabó L.*: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 18.

⁷⁹ *Matolcsi János* főigazgató: Jelentés a Mezőgazdasági Múzeum felszabadulás utáni években végzett munkájáról. MMgMA IX. 340. 5.

⁸⁰ Uo. 5.

tevékenységének bemutatása kapcsán hangsúlyozta: „Az 1959. év végén elrendelt és hónapokig tartó általános leltározás és revízió folyt, melynek során nyilvántartásunkat még rendezettebbé tettük.”⁸¹

1963-ban időszaki kiállítás nyílt a román épületrészhez tartozó kerengőben az új szerzeményekből.⁸² A Múzeumi Hónap alkalmából megrendezett tárlat célja szerint „az agrármuzeológus gyűjtőmunkájába” kívánt bepillantást nyújtani. „A messze őskor eredeti kőszerszámaiktól a szinte gólyalábakon járó hidas traktormodellig a mezőgazdasági szerszám- és eszközfejlődés és a modern géptechnika körébe tartozó muzeális tárgyak sorakoznak nagy számban a boltíves folyosókon.” Felillantva néhány kiemelkedő gyűjteményi darabot a bemutatóból, látható volt itt az 1823-ból származó dobozi nagyprés, vagy az egykori Kvasz-féle forgóvasú eke prototípusa. Az állattenyésztés-történeti gyűjteményeket, a múzeum gyűjtőtevékenységében erőteljesen jelentkező biológiai szemléletnek megfelelően, a Planet nevű törzsalapító bika csontváza, a bakonyi sertés koponyája, s a kor nagyüzemi sertésenyésztése fajtáinak bemutatása képviselte. A növénytermesztési gyűjteményekre régészeti feltárások során talált gabonamagvak, a 18. századból fennmaradt búzaszemek utaltak. Bemutatták a céhek és a falusi háziipar egyes termékeinek újabban beszerzett példányait is. „Egész tárló tanúskodik a Mezőgazdasági Múzeum egyik új gyűjtési ágazatának, az agrárvonatkozású numizmatikai és pecsétani gyűjtésnek eredményességéről.” A vadászati gyűjteményekbe ekkor került a parókás őzagancs. A textilgyűjteményt – a paraszti viselet köréből – az utolsó alföldi szűrszabómester remekei reprezentálták.

Az 1960-as évekre a múzeum szakkönyvtára is kezdte kiheverni azt a veszteséget, amelyet állományának az Agrártudományi Egyetemnek történt átadása okozott a háborút követően, amikor magának a múzeumnak a további fennmaradása is kérdéses volt még. Matolcsi főigazgató kimutatása szerint a könyvtár gyarapodása így alakult:⁸³

Év	Könyvtári állomány (darab)
1913	20 000
1926	24 000
1933	31 000
1943	40 000
1951	5 365
1953	7 602
1956	12 196
1957	15 919
1958	17 754
1959	18 369
1960	19 078
1961	19 620

1963. évi februári ülésén, az MTA Agrártörténeti Bizottsága megtárgyalta a Magyar Mezőgazdasági Múzeum az év január 15-én készített agrártörténeti

⁸¹ Uo.

⁸² A Magyar Mezőgazdasági Múzeum új szerzeményeinek kiállítása. MMgMA IX. 342.

⁸³ Barbarits L.: Az OMGE múzeuma i. m. 30.; Matolcsi J.: Jelentés i. m. 4.

munkatervét.⁸⁴ A munkaterv vitája és a kialakult, egyeztetett álláspont nemcsak a múzeum tudományos munkáját tette gazdagabbá, de a gyűjtemények bővülését, illetve a tárgyi anyag mellett az adattári gyűjtemények szerepének erősödését és gyarapodását is eredményezte.

A munkaterv szerint a múzeum a szaktárca „tudományos és kísérletügyi intézetei” közé számított. Fő feladata „a tömegek szemléltető eszközökkel való mezőgazdasági nevelése” volt. Bemutatta a „haladó tudományos felfogásnak” megfelelő módszereket és eljárásokat, de azt az utat is, melyet „mezőgazdaságunk az agro- és zootechnika korszerű színvonaláig megtett.”⁸⁵ Ez utóbbi értelmében, agrártörténeti osztályt kívánt kiépíteni a múzeum.

A hasonló tevékenységet folytató tudományos intézetekkel történt előzetes egyeztetés alapján úgy tűnt, hogy a kutatandó terület a termelőerők és az agrotechnika vizsgálata, időben a majorsági termelés kibontakozásától az 1848 utáni paraszti gazdálkodásig, továbbá a 19/20. századok fordulójától 1945-ig terjedő korszak.⁸⁶ Maga a munkaterv két részre tagolódott: I. Forrásfeltárás és -kutatás; II. Feldolgozó munka.

A forrásfeltárás és -kutatás öt területre irányult. Forrásfeltárásra azért is szükség volt, hogy megfelelő áttekintést kapjanak a múzeum szakemberei és a kutatók a hazai agrártörténet forrásanyagáról. Ezért a múzeum elhatározta, hogy „agrártörténeti archívumot létesít”.⁸⁷ Az archívum egyrészt számba venné a mezőgazdasági munkaeszközöket: „A hazai múzeumi és más – régészeti, néprajzi – gyűjteményekben s egyebütt található mezőgazdasági munkaeszközökre vonatkozó lényeges adatok nyilvántartása megfelelő lapokon, fénykép illetőleg rajz kíséretében. Ilyen áttekintés a speciálisan mezőgazdasági jellegű tárgyi anyagról, sajátos tematikával s országos méretben nem áll rendelkezésre. Létrehozását magának a múzeumnak a gyűjtőtevékenysége is kívánatosá teszi, hiszen olyan tárgyanagról van szó, amellyel más múzeumok állománya lényegesen már nem gyarapodik...”⁸⁸ A szaktárca is támogatja ezt a felmérést, hiszen így a Mezőgazdasági Múzeum, mint országos múzeum elláthatná a mezőgazdasági gyűjtemények vonatkozásában a helyi múzeumok szakmai irányítását. A felmérés a régészeti eszközöktől az újkoriakig terjed. Ehhez az adatbázishoz csatlakozna az újabb kori ábrázolások ikonográfiai anyaga (kép, metszet, rajz, fénykép stb.), a mezőgazdasági termelőeszközökről és eljárásokról. Az Agrártörténeti Archívum kiépítése 15 vidéki és budapesti múzeum gyűjteményére kiterjedően történne. Az első két terület munkája felelősének Balassa Ivánt jelölték ki.⁸⁹

A következő, harmadiknak megfogalmazott feladat a sorban a térképek körének felmérése lenne, közösen a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézettel. Ezt követné a levéltári források feltárása az MTA Történettudományi Intézete és a KSH együttműködésével. Ez utóbbi feltárás főként a Magyar Országos Levéltár kamarai

⁸⁴ Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottsága 1963. évi február hó 21-én tartott üléséről. (A múzeumi munkaterv iktatószáma: 64/1963.) MMgMA IX. 203. A múzeumot Matolcsi János főigazgató, Barbarits Lajos főigazgató-helyettes és Wellmann Imre osztályvezető képviselték. A bizottság elnöke Lázár Vilmos, titkára Hoffmann Tamás volt. Tagjai közül hozzászólt a vitatott kérdéshez Balassa Iván (a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályának akkori vezetője), Szabad György, Mócsy András stb.

⁸⁵ Uo. 3–4.

⁸⁶ Uo. 5.

⁸⁷ Uo. 6.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo. 60.

archívuma Urbaria et Conscriptiones állagát érintené. A munka felelőse Wellmann Imre.⁹⁰ Az Agrártörténeti Bizottság javasolta e pont kiterjesztését az országos összeírásokra. Az 5. programpont a könyvtári források összegyűjtésére vonatkozott, így a múzeum által gondozott agrártörténeti bibliográfia 1963-tól a nemzetközi irodalomra is kiterjedne.

A munkaterv második pontjában, a tudományos feldolgozás terén három készülő kötetet vettek számba: Wellmann Imre – földműves-rendszerek, Balassa Iván – eke, és Barbarits Lajos – mezőgazdasági gépesítés.⁹¹ Az ismeretterjesztő célú feldolgozás terveinél körvonalazódott az 1980-as években megvalósult *Agrártörténeti életrajzok* köteteinek tematikája.⁹²

Az Agrártörténeti Bizottság tagjainak hozzászólásai között Szabad György történész az eddigi – gyűjteménytárakként készült – mutatók mellett egy „generális” felállítást is javasolta, földrajzi és tárgyi bontásban. Wellmann Imre válaszában szövelt „egy már kidolgozott tárgyi rendszerről”.⁹³ Mócsy András régész arra hívta fel a figyelmet, hogy a múzeumok anyaga a törökör végéig igen jelentős számú régészeti anyaggal gyarapszik, ez lehet mezőgazdasági vonatkozású is. Kíváncos tehát az együttműködés a régészet és az agrártörténet között.⁹⁴

Az 1963. augusztus 31-én kelt, Matolcsi János főigazgató által megerősített határozat szerint *A magyar nép anyagi kultúrájának rendszerezése* lett ennek az öt egységből álló témacsoportnak a neve, ennek keretében folytak a kutatások.⁹⁵

Ami az írásos források gyűjtésének előzményeit illeti, azok történetét így foglalta össze Pintér János, aki a dokumentációs gyűjteményeket őrző Adattár, illetve annak szervezeti kerete, az Agrártörténeti Főosztály vezetője volt: „A több mint nyolc évtizedes múlta visszatekintő Magyar Mezőgazdasági Múzeumban a felszabadulás előtti időszakban az írásos és dokumentációs anyagok, fényképek rendszeres gyűjtéséről, feldolgozásáról nem beszélhetünk. Az ilyen jellegű anyagoknak külön gyűjteménytárunk nem volt, mert csak a kiállításokban szerepeltek néhány kivételtől (fényképalbumok) eltekintve, melyeket az akkori könyvtárban helyeztek el.”⁹⁶ A dokumentációs anyag tervszerű gyűjtése csak 1959-ben kezdődött, s az Adattár alapjai a 60-as évek elején alakultak ki.

A múzeum Adattára IX. Mezőgazdasági Múzeum Dokumentációs Gyűjteménye őriz egy keltezetlen iratot „A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárának felállításával kapcsolatos néhány elvi kérdés” címmel.⁹⁷ A valószínűsíthetően az 1960-as években keletkezett összefoglalás pontosabb meghatározás nélkül az Adattárba tartozónak sorolja a múzeum „tárgyi gyűjteményekhez nem tartozó anyagát”. Megállapítja azt is, hogy ez a gyűjteménycsoport nem lezárt, újabbak kialakítására is van lehetőség. A tárolásnál, korjellemző módon, a Honvédelmi Minisztérium rendelkezésének megfelelően, különleges kezelést kívánt a térképtár. A gyűjtemény egyes részei közül csak a fénykép-, illetve filmgyűjteményt kívánták tűzbiztos szekrényekben elhelyezni. A nyilvántartási elképzelések közt néhány gyűjteménynél (iratgyűj-

⁹⁰ Uo. 69.

⁹¹ Uo. 9.

⁹² Uo. 11.

⁹³ Uo. 51–54.

⁹⁴ Uo. 39–43.

⁹⁵ Uo. 60.

⁹⁶ Pintér János: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Agrártörténeti Osztálya a tudományos kutatás és ismeretterjesztés szolgálatában. In: Agrármuzeológiai Füzetek II. Szerk. Balassa Iván. Bp. 1981. 33–44. 33–34.

⁹⁷ MMgMA IX. 353.

temény, gazdaságtörténeti gyűjtemény, munkaeszköz-történeti archívum) szerepelt a lyukkartonos rendszer bevezetése. E tervszerűség szerint, az Adattár gyűjteményeit a következőképp csoportosították:

- I. Biográfiai Gyűjtemény
- II. Agrártörténeti kalendárium⁹⁸
- III. Iratgyűjtemény
- IV. Gazdaságtörténeti Gyűjtemény⁹⁹
- V. Törzskönyvi Gyűjtemény
- VI. Kézirattár
- VII. Mezőgazdasági Munkaeszköz-történeti Archívum,
- VIII. Fényképtár
- IX. Térképtár
- X. Muzeológiai Dokumentum Gyűjtemény¹⁰⁰
- XI. Aprónyomtatvány Gyűjtemény
- XII. Fonotéka
- XIII. Filmarchívum
- XIV. Műszaki Dokumentációs Gyűjtemény

1962-ben a múzeum felügyeleti szerve, a földművelésügyi minisztérium irányelvet fogalmazott meg a közgyűjtemény kutatómunkája mellett a tárgyi és dokumentációs anyag gyűjtéséről és feldolgozásáról.¹⁰¹ Ennek következtében 1963-tól általános leltározás indult, s megtörtént az adattári gyűjtemények kialakítása. E gyűjtemények mutatóinak tárgyi szerinti részére az ETO-n alapuló szakrendszert dolgozott ki Wellmann Imre.¹⁰²

Az Adattár létrehozását követő évben, 1964-ben, újabb, nagy jelentőségű gyűjteménytár felállítására került sor. Pál Istvánné elaborátuma alapján körvonalazódott az Agrobotanikai Gyűjteménytár.¹⁰³ A tervet bevezetőjében elmondja, hogy a múzeum a II. világháború előtt igen gazdag növényfajta-gyűjteménnyel rendelkezett. Ez az anyag magában foglalta hazánk minden megyéjéből a termesztett gabonafélék kalász- és magmintáit, a gazdasági növények magvait, továbbá számos külföldi országból származó növényfajtát. Ez a gyűjtemény azonban a háború alatt megsemmisült. A múzeum ezt a hiányt kívánta pótolni, amikor a tápiószleai Agrobotanikai Intézettel együttműködve agrobotanikai gyűjteménytár létesítését határozta el. A gyűjteménytár céljai szerint őrzi a magyarországi szántóföldi, ipari és takarmánynövények, a kertészeti, szőlészeti növények magvait; a gyommagvak mintáit; az erdőgazdálkodásban ismert fák, cserjék és bokrok terméseit. Tartalmazza a más országokban termesztett mezőgazdasági növények magvait is. Megtalálható lesz a gyűjteményben a búza, a rozs, az árpa kalászainak, a zab, a köles, a rizs, a cirok buga-termésének, és a hazai és külföldi termesztett kukoricafajták csőgyűjteményének fajtakollekciója. Itt tervezték elhelyezni a második nagy gyűjteménytári egységként

⁹⁸ Egyfajta agrártörténeti kronológia.

⁹⁹ Tudományos feldolgozás során született regeszták, másolatok, jegyzetek stb.

¹⁰⁰ A múzeum tevékenységére vonatkozó dokumentumok.

¹⁰¹ A gyűjteménytári munka természetesen nem választható el a feldolgozástól.

¹⁰² Pintér J.: Agrártörténeti Osztály i. m. 34., 39.

¹⁰³ Pál Istvánné: Tervzet a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Agrobotanikai Gyűjteménytárának felállítására és rendjére. Budapest, 1964. június 19. MMGMA IX. 356.

a mezőgazdasági növények és a gyomnövények herbáriumát, valamint ezek kórtani vonatkozású herbáriumgyűjteményét is. S végül ide kerültek az ásatásokon feltárt és a múzeum tulajdonába tartozó magvak, termések, növényi maradványok.

1966-ban, a múzeum munkatársai, Balassa Iván, Wellmann Imre és Für Lajos meghatározták a múzeumi tárgyak gyűjtésének alapelveit. Ennek alapján összegezte a kérdést a múzeum akkori főigazgatója, Matolcsi János.¹⁰⁴ Mint megállapította, az utóbbi öt évben sikerült megkészserezni a gyűjteményi anyagot. A veszteségek lehetséges mennyiségi pótlása időszakát követően most már át kell térni a minőségi tárggyűjtésre, azaz a tervszerűbb, a tudományos kutatásokhoz kapcsolódó gyűjtőmunkára. Indokolja ezt az is, hogy a múzeumban az elmúlt években a magyar agrártörténeti kutatások fontos bázisa alakult ki. „Kifejezettebben kell tehát számításba venni a gyűjtött anyag forrásértékét, gyakorlati funkcióját, vagyis meg kell valósítani a gyűjtés és az agrártörténeti kutatás szorosabb egységét. Ebből következik, hogy a tárggyűjtő munka éppen olyan tárgyi tudást és elméleti felkészültséget igényel, mint maga a tudományos feldolgozás.”¹⁰⁵ A tudományos ismeretterjesztés szempontjai legalább ennyire fontosak, vagyis a tárgyi anyagnak a kiállítások megvalósítását is szolgálnia kell. Matolcsi János szerint, a múzeumi műtárgyak gyarapodásának elsődleges forrása a gyűjtés,¹⁰⁶ ezért éves munkatervben, tervszerű terepmunkával kell azt előkészíteni. A múzeum gyűjtőkörét hat csoportban foglalva határozta meg:

1. A mezőgazdaság valamennyi ágazatának történeti értékű kézi és gépi eszközei a kialakulástól napjainkig, valamint a mezőgazdasági népesség termeléssel kapcsolatos használati tárgyai.
2. A növénytermesztés, kertészet, erdészeti növényi leletei, a termesztett növényfajták és a gyomnövények.
3. Az állattartás és -tenyésztés leletei, a házi és vadászott állatok csontváza, bőre, trófeája; továbbá az erdők-mezők hasznos és káros rovarai, madarai és emlősei.
4. A mezőgazdaságot kisegítő és kiegészítő ipari tevékenység, a mezőgazdasági termékfeldolgozás eszközei, tárgyai, termékei.
5. A mezőgazdasági intézmények fejlődésének, a szaktudósok működésének emlékeanyaga.
6. A mezőgazdasági objektumok, munkafolyamatok, munkaeszközök, növények, állatok adatai, fénykép- és képzőművészeti ábrázolásai.

Fontos szempontra hívta fel a figyelmet, amikor a nem azonosítható tárgyak selejtezését javasolta, „mert különben mindig csak tehertételként maradnak meg a múzeumban.”¹⁰⁷ Az új rendszerű tárggyűjtésre való áttérés előfeltétele az addig összegyűjtött anyag felmérése. Így derülnek ki a hiányok, így lehetséges a szükséges gyűjtőterületek kijelölése. Pótolni kell a már gyűjteménytárakban lévő anyagok adatait, s ez csak egy általános raktárrendezés és a leírókartonok elkészítése során valósulhat meg. Mindez átvezet a gyűjtéssel szoros kapcsolatban álló nyilvántartás kérdéskörébe.

¹⁰⁴ Matolcsi János: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tárgy-gyűjtő tevékenységének irányelvei. Budapest, 1966. december 19. MMgMA IX 354.

¹⁰⁵ Uo. 1.

¹⁰⁶ A vásárolt anyagok esetében a kellő adatolás hiányát feltételezte.

¹⁰⁷ Matolcsi J.: Tárgy-gyűjtés i. m. 6.

A Művelődési Minisztérium 153/1966. sz. utasítása nyomán a Mezőgazdasági Múzeum is elkészítette nyilvántartási rendjének szabályozását.¹⁰⁸ „A gyűjtés és nyilvántartás rendjének kialakításában elsőrendű követelmény a két munkafolyamat összehangolása.” Körvonalazódott a központi nyilvántartás, amely a tárgyi gyűjteményekre terjedt ki: „A leltározási munka egységére és szabályszerűségére a múzeum főigazgatója által megbízott tudományos dolgozó ügyel fel.” A főigazgató egyes gyűjtemények önálló leltárkönyvbe történő bevezetését a gyűjteménykezelő hatáskörébe utalhatja (például csonttár, agrobotanika), de ezeket a leltárkönyveket is ellenőrzi a leltározás felügyeletével megbízott kolléga. A múzeumba került tárgyat az évente újrakezdődő, egyszerű sorszámozással ellátott gyarapodási naplóba vezették be, majd a tárgy a restaurátorhoz került. A tárgy gyűjtője a tárgycédula és a gyűjtés során írt feljegyzései segítségével feljegyezte a leltározáshoz szükséges adatokat, és elkészítette a leírókarton vázlatát. A leltározás a restaurálás után történt, s a végleges leltári szám bekerült a gyarapodási napló megfelelő rovatába is. „A szakleltáros munkája a végleges leírókarton elkészítésével ér véget.” Az új nyilvántartási rendszert a tervezet szerint 1967. április 1-jétől tervezték bevezetni. Ami a leltárkönyveket illeti, addig három fő tárgyi leltárkönyv volt: tárgyak, modellek, képek, s ezek mellett létezett még a csont, a dermoplasztika, az agrobotanika, a régészet, valamint a numizmatika külön-külön leltárkönyve.¹⁰⁹ Ezt a rendszert is fent lehetett volna tartani az új szabályzat szerint, s ez persze kevesebb munkát is adott volna. A múzeum vezetése azonban mégis úgy döntött, hogy „a különböző gyűjtési ágazatok igénye szerint különféleképpen rovatozott leltárkönyvek” használatát vezeti be. Mivel a minisztériumi nyilvántartási szabályzatból hiányzott a szerszám és eszköz tárgykategória, ezért e tárgyak leltározása továbbra is az általános 18 rovatos leltárkönyvben történt. Ide sorolták a kézi és fogatos szerszám- és eszközanyagot. Indokoltnak tartották bevezetni az új leltárkönyvek közül a természettudományi (állat, növény, ásvány, kőület), a régészeti, az állatcsont-, a numizmatikai, a néprajzi, a képzőművészeti, valamint műszaki leltárkönyvek használatát. (Az iparművészeti tárgyakat a képzőművészeti leltárkönyvben, de külön csoportban tervezték nyilvántartani.)

Ekkoriban készülhetett az a tervezet is, amely a múzeum gyűjteményeinek gyarapítására országos gyűjtőhálózatot javasolt megszervezni.¹¹⁰ Előzménye lehetett már ennek a próbálkozásnak, hiszen az irat bevezetőjében – ahol a gyűjtést a muzeológia első és legfontosabb feladatának nevezi – arról van szó, hogy a tapasztalatok szerint 6 gyűjtő nem elég, s eddig a gyűjtők nem voltak érdekeltté téve a begyűjtött anyag mennyiségét és minőségét tekintve. Kiemeli a bevezető rész azt is, hogy a múzeum gyűjteménytári anyagának helyzete a raktározás, megőrzés és restaurálás szempontjából sem kielégítő: „szűk, nehezen hozzáférhető, nehezen megközelíthető és kezelhető szükséghelyiségek, amelyek az anyag megóvása tekintetében sem meg-

¹⁰⁸ Az Adattár többször hivatkozott IX. Mezőgazdasági Múzeum Dokumentációs Gyűjteményében megtalálható a múzeum ezt megelőző, 1960. évi nyilvántartási szabályzata. A szakleltári nyilvántartás keretében négy elkülönített csoportban a muzeális eredeti tárgyakat; a műanyagból készült tárgyak, modellek, makettek körét; a képeket (térképeket stb.) és a könyveket sorolták. A szakleltári nyilvántartás alapját a szakleltárkönyvek, a letéti leltárkönyv, az előjegyzési napló (a múzeumba érkezett, de valamely okból csak később leltározható tárgyak bejegyzésére), a leírókartonok és a betűrendes katalóguscédulák („keresőlapok”) szolgálták. Látható, hogy e tervezetben még nincs gyarapodási napló, s a tárgyi gyűjtemények gyűjteménycsoportokként elkülönített szakleltárkönyvei is csak a későbbiek folyamán jöttek létre. A Mezőgazdasági Múzeum szakleltári nyilvántartási rendjének Szabályzata. *Matolcsi János* főigazgató. Budapest, 1960. április 5. MMgMA IX. 362.

¹¹⁰ *Orbán László*: Vázlat a Mezőgazdasági Múzeum gyűjtőhálózatának kiépítése tárgyában készítenendő javaslattervezhez. s. d. MMgMA IX. 355.

felelőek.”¹¹¹ Éppen ezért a gyűjtőhálózat kialakítása mellett, gondoskodni kellene a beérkező műtárgyak megfelelő elhelyezéséről is.

A tervezett gyűjtemény-gyarapítást illetően a javaslattervezet szerint általános és speciális gyűjtéseket kell végezni. Előbbihez a néprajz, a régi mezőgazdasági eszközök, az írásos anyagok (okmányok, térképek, rajzok, képek, személyi dokumentumok) körét, utóbbihoz a konkrét feladatok (például új kiállítás) teljesítéséhez szükséges gyűjteménytári kiegészítéseket, pótlásokat sorolja. Az általános gyűjtés szervezetét egy központi gyűjtőfelelős irányítaná és ellenőrizné, 10 körzeti, a múzeum munkatársai közül kikerülő gyűjtőfelelőssel, s körzetenként legalább egy társadalmi gyűjtő segítségével. A körzeteket közigazgatási alapon, a megyék területe szerint állapították meg:

1. Zala, Vas, Veszprém
2. Somogy, Tolna, Baranya
3. Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Fejér
4. Pest, Bács-Kiskun
5. Csanád, Csongrád
6. Abaúj, Zemplén
7. Szabolcs, Szatmár, Hajdú-Bihar
8. Szolnok, Békés
9. Hont, Nógrád
10. Heves, Borsod

A társadalmi gyűjtőhálózat „olyan személyekre épülne, akik a múzeumi gyűjtésre hajlamot éreznek, gyűjtmunkával esetleg már foglalkoztak, és hivatásuknál fogva erre lehetőségük, alkalmuk nyílik (erdészek, tanárok, tanítók stb.).”¹¹² Fáradozásaikért költségtérítést kapnának, s eredményeikhez mérten évente jutalomban is részesülnének. Munkájukat a begyűjtendő tárgyakat szakcsoportosításban, magyarázó rajzokkal bemutató, a múzeum szakemberei által készített összefoglalók segítenék.

A begyűjtött, gyűjteménytári elhelyezésre méltó anyagot a központi gyűjtőfelelős rendezné, előkészítené a leltározásra, s átadná gyűjteménytári megőrzésre. A körzeti gyűjtőfelelősök kutatnák fel a társadalmi gyűjtőknek alkalmas személyeket, tartanák velük a szakmai kapcsolatot, elsődlegesen elbírálnák és jegyzékbe vennék a gyűjtött anyagot. A speciális gyűjtéshez külső szakemberek segítségét is igénybe lehetne venni.

Bár nem ebben a formájában, de a társadalmi gyűjtők hálózata valójában a múzeum baráti köre önkénteseinek munkájában öltött testet.

A tudományos ismeretterjesztés jegyében az 1970-es évektől létrejöttek a múzeum gyűjteménytárai között a tanulmányi gyűjteménytárak. Amikor Matolcsi János főigazgató a múzeum 75 éves történetét összegezte,¹¹³ munkájának *A gyűjtemények* című alfejezetében máig érvényes módon határozta meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum sokszínű gyűjteményeit: „A mezőgazdasági termelés és a múzeumban folyó agrártörténeti munka sokoldalúsága következtében a múzeum gyűjteményei

¹¹¹ Uo. 1.

¹¹² Uo. 2.

¹¹³ *Matolcsi János: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum működésének 75 éve. 1896–1971. Bp. 1971.*

rendkívül szerteágazóak. A tárgyak sokfélesége az alapítás utáni első gyűjteményekre is jellemző volt, azóta pedig a gyűjtőkör jóval szélesebbé vált.”¹¹⁴ Az általa kategorizált múzeumi gyűjtőkörök napjainkig meghatározóak:¹¹⁵

1. a mezőgazdaság valamennyi ágazatának (beleértve az erdészetet, vadászatot, halászatot) bármely korszakból származó történeti értékű kézi és gépi eszközei;
2. a növénytermesztés, kertészet, szőlészet, erdészet növényi maradványai, a termesztett növényfajták és a gyomnövények;
3. az állattartás, állattenyésztés és állatgyógyászat tárgyai, a házi- és vadászott állatok csontváza, bőre, trófeája stb., az erdő-mező hasznos és káros rovarai, madarai, emlősei;
4. az élelmiszeripari ágazatok és a mezőgazdasági üzemi termékfeldolgozás eszközei, tárgyai, termékei;
5. a mezőgazdaságot kisegítő és kiegészítő ipari tevékenységgel összefüggő felszerelések, szerszámok;
6. a mezőgazdasági intézmények fejlődésének, a szaktudósok működésének emlékeanyaga;
7. a mezőgazdasági objektumok, munkafolyamatok, munkaeszközök, növények, állatok adatai, fotó- és képzőművészeti ábrázolásai, műszaki dokumentumai.

Amint az eddigiekből is kitűnik, a gyűjtemények története kutatásához mindig is hozzájárultak a múzeum fennállásának jubiláris évfordulói. Az is látható azonban, hogy gyűjteménytári-gyűjteményi vonatkozásokban nem mindig elkülönítetten, hanem főként a kiállítások történetéhez csatolva találhatók adatok a feldolgozásokban. Nagy előrelépést jelentett a múzeum alapítása 90. évfordulója tiszteletére megjelent kötet,¹¹⁶ amelyben nem csak önálló fejezetet kaptak a gyűjtemények, de a tárgyi és dokumentációs anyagot külön tanulmányok mutatták be.¹¹⁷ A könyvtár, mint a harmadik nagy gyűjtemény fordultatos sorsát, szintén önálló fejezet foglalja össze.¹¹⁸ A tárgyi gyűjteményeket az adott korszakban felügyelő főosztály, illetve az Adattár akkori vezetői, P. Erményi Magdolna és Knézy Judit kiváló összefoglalóikban kronologikus felépítéssel, az egyes korszakok kiemelkedő beszerzéseit bemutatva vették számba a műtárgyak múzeumba kerülésének, és a az egyes gyűjtemények kialakulásának történetét. Mindketten kiemelik az 1960-as évektől kibontakozott, fentiekben már jelzett korszak jelentőségét, a gyűjtés és nyilvántartás kereteinek máig ható megszervezését.

Az elődök áldozatos munkájára alapozva jelenleg a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban a tárgyi gyűjtemények több mint hetvenezer, a dokumentációs gyűjtemények kétszázezer feletti leltározott műtárggyal rendelkeznek. A könyvtár állománya meghaladja a nyolcvanezer kötetet. A jelenlegi és következő szakembergárdának a felelőssége, hogy az alapvető múzeumi feladatok szellemében (örzés, feldolgozás, nyilvánosságra hozatal, kiállítások, publikációk, kutatószolgálat) megőrizték és fejlesszék gyűjteményeikben agrármúltunk eme tárgyiasult emlékeit.

¹¹⁴ A múzeum tárgyi és adattári gyűjteményeinek együttes darabszáma 158 000 volt ekkor. Uo. 17., 30.

¹¹⁵ Uo. 30.

¹¹⁶ Szabó L.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m.

¹¹⁷ P. Erményi Magdolna: A múzeum tárgygyűjtő tevékenysége, valamint Knézy Judit: Az Adattár gyűjteményeinek története. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd. Bp. 1986. 69–103., illetve 147–156.

¹¹⁸ Taraba Mária: A múzeum könyvtárának története. Uo. 157–168.

The history and acquisitions of the collections of the Museum of Hungarian Agriculture in the past 100 years

M. ÉVA FÜLÖP

In Europe the claim to founding museums was in close connection with the process of forming the bourgeois nation-states. The exhibitions mirroring the progress of achievement concerning middle-class status and industrialization played an important part in the creation and later enrichment of public collections. The establishment of the museum of Hungarian Agriculture and history of its collections bore closely upon the exhibition celebrating the 1000th anniversary of the existence of the Hungarian State and the world exhibitions, too. Today's collections of the museum were founded with the objects selected from the agricultural, hunting, ethnographical and other valuable materials of the National Millenary Exhibition which was organized in 1896 in the City Park of Budapest. At the invitation of the Agricultural Ministry the exhibitors donated the abundance of the objects displayed in the agricultural section to the museum.

After the exhibition had been closed, the material of the museum was being enriched by means of donations and bequests, the purchases of the agricultural ministry as well as outlandish and inland exhibitions. The museum collection based on the exhibition material originally enriched the show-pieces of the world exhibitions, as well: thus one part of the Hungarian agricultural, forestry and hunting objects shown at the Paris World Exhibition in 1900 came already from the Agricultural Museum; even the pavilion was built on the model of Vajdahunyad Castle. Some information on the early history of the collections can be gathered on the basis of the register called „entering of objects in the receipts 1897–1899” having the names of donors on record. According to the first inventory of the museum 12,120 objects belonged to the collection. The earliest „information subject catalogue” of the museum was made in 1899. The book including not more than 24 pages is a list of the objects exhibited at the museum which includes 16,211 objects altogether „in groups according to classes”. Until the early 20th century concerning the history of the museum, the word ‘exhibition’ meant almost the same as the word ‘collection’ which refers to the era of stock exhibitions. In 1934 the 16th International Agricultural Congress was organized in Budapest, which yielded precedence to timely topics such as soil-improvement, green field-farming, corn- and flour experiment, afforestation of the Great Plain and co-operatives. The areas laid emphasis on by the congress were most highlighted at the exhibitions of the museum, thus these professional fields came into prominence both in the work of the museologists and the collecting work. However, the end of stock exhibitions in the history of museum exhibitions dates from that time.

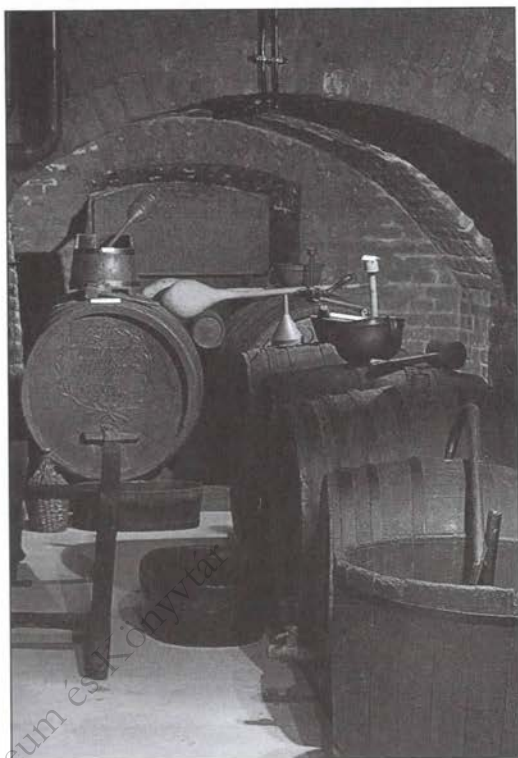
After the damages caused by WW2 had been got rid of, from the 1960's significant upswing was experienced in the respect of both collecting- and recording work. Not only the collection of agricultural, vini- and viticultural and forestry-tools and fittings, but also the numismatic collecting work, the collection of the seeds of cultivated plants and bones of domestic animals as well as the acquisition of agricultural machine- and building models became continuous. More attention was paid to the collection of written sources, too: the systematic enrichment of

the documentation material started in 1959, and the bases of the database were formed in the early 1960's. In 1963 the Agrarian-historical Committee of the Hungarian Academy of Sciences discussed the agrarian-historical work schedule of the Museum of Hungarian Agriculture. The discussion did not only enrich the scientific work of the museum but also resulted in the increase of the collections, the increase of the role and enrichment of the collections in the documentation department. At the museum stock-taking was begun that year and the collections were established in form of a documentation department. The registers of the collections were classified by means of a classification system based on the Universal Decimal Classification.

In 1964 another most significant collection cabinet was established: the Agrobotanical cabinet was adumbrated. From the 1970's in the spirit of propagating scientific knowledge the collection cabinets for educational purposes appeared among the cabinets of the museum.

At the very moment the collections of the museum are in possession of over 70,000 inventoried works of art, the documentation collection over 200,000 objects. The book stock of the library exceeds 80,000 volumes.

Száz esztendő a „köz” művelődéséért

(A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM ÉS KÖZÖNSÉGE)

CSÓK MÁRTA

„Íme a mezőgazdaság: mesterség, tudomány, bölcsészet, művészet”

Pesti Hírlap, 1904. június 9.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum az elmúlt száz esztendő alatt folyamatosan, sokféle módon és nagy-nagy igyekezettel fáradozott azért – egyes korszakaiban hihetetlenül rossz körülmények és adottságok között –, hogy szoros és hasznos kapcsolatot tartson fenn felnőtt és gyermek, szakmabeli és „laikus” közönségének széles rétegeivel.

Most, amikor száz esztendő közönségéről szeretnék képet adni, a rendelkezésemre álló dokumentumok alapján „megidézni”, először is annak az útnak az állomásairól kell szólnom, melynek alapján elkészítettem kutatói tervemet, hiszen nagy időtávot, s benne több fontos, egymást követő időszakot kell áttekintennem ahhoz, hogy a múzeumot közönsége oldaláról láttatni tudjam. A tervezés időszakában azt gondoltam, hogy a múzeum működésének hatvanadik, majd kilencvenedik évfordulójára készült tanulmányok, és az ünnepségekhez kapcsolódó visszaemlékezések tüzetes átnézése, továbbá az éves munkabeszámolók, jelentések, tervek és újság-cikkek fellelhető dokumentumainak megismerése, valamint saját személyes, több mint egy évtizedes munkatársi tapasztalatom elegendő alapot ad a vizsgálódáshoz és céloom eléréséhez. Ebben azonban tévedtem.

Már a munka megkezdésének elején látszott, hogy a közönséghez kapcsolható tevékenységek kétségtől számottevő, szerteágazó és változó mennyiségű dokumentummal alátámasztott területeinek mindegyikét képtelenség e dolgozat keretei között lelkiismeretes pontossággal feldolgozni. Hiszen akkor a száz év lényegesebb kiállításai megtervezésének, felépítésének, kivitelezésének, fogadtatásának és hasznosításának folyamatait (az egyes korszakok jellemzőit) is láttatnom kellene. Ez esetben külön-külön tanulmányozhatók és bemutatathatók lennének a kiállításoknak olyan érdekes „rétegei”, mint például a technikai korszerűsödésük, ennek változatai, a kiállított anyag bemutatásának módjai, az elkészítés mikéntje (esztétizáló, demonstratív, didaktikus), valamint a pedagógiai módszerek, melyekkel feldolgoztak egy-egy kiállítást. Megdöbbenve tapasztaltam, ahogy elmerültem a rendelkezésemre álló anyagban, hogy múzeumunkban a korai tudománynépszerűsítésnek, a „közművelődési”, elsősorban „múzeumpedagógiai” vonatkozású törekvéseknek megfogalmazásuk időszakától kezdve milyen komoly, megszívlelendő és tanulságos bizonyítékaik léteznek. S egy másik nagy terület – ennek dokumentumaiba is örömmel és érdeklődéssel néztem bele – a múzeum tevékenységének sajtóvisszhangja, amely még kortörténeti csemegékkel is szolgál. És a sornak még nincs vége, gondoljunk csak a filiálék megalakulására, történetükre, tevékenységükre, vagy a többi országos gyűjtőkörű múzeumot messze meghaladó méretű baráti köri „mozgalomra”, az egyes körök által kezelt és őrzött tárgyi gyűjteményekre. A fentiekben

említett mindegyik múzeumi tevékenységek külön-külön megérdemelné, hogy egy-egy dolgozat keretein belül részletesebben foglalkozunk velük.

A fentiekből következően az elmúlt száz év tükrében a múzeum és a közönség kapcsolatát úgy mutatom be, hogy néhány tevékenységi kört (például kiállítások, azok korszerűsödése, az oktató jelleg kidomborodása, a közönségkapcsolat formái és módszerei) részletesebben, helyenként az elemzés igényével közelíték meg. Szintén néhányat az adott korszak jellemzőinek és jelentőségének megfelelően (például új formák, új utak a közönségkapcsolatokban) említék. Végül néhány, a közönségkapcsolatok szempontjából szintén nem elhanyagolható területre (például a baráti körű hálózat és a filiálék megalakulása) csak lényegesen rövidebben hivatkozom.

A rendelkezésemre álló és felhasznált forrásokat ki kellett egészítenem statisztikák, egyéni munkaterv, beszámoló, tanulmányok feldolgozásával vagy végigbongészásával, jó néhány alkalommal pedig (az 1970–1980-as évek törekvéseinél) aktívan dolgozó és nyugdíjas kollégák személyes visszaemlékezéseivel is.

Dolgozatom tárgyának körülhatárolásakor, már a félkész anyag szerkesztésekor látnom kellett, hogy – a fentiekből következően – nem szerencsés történelmi korszakok szerint (a múzeumalapítástól 1945-ig; a „felszabadulás” előtti és utáni időszak; a „késő” Kádár-korszak; végül a rendszerváltás utáni és napjainkig terjedő időszak) mereven tagolni a mondanivalót. A múzeumnak és közönségének kapcsolatát plasztikusabban, és helyenként sokkal pontosabban tudom láttatni akkor, ha a rá legjellemzőbb tevékenységi köröket veszem sorra. (A dolgozat terjedelmi lehetőségei is erre ösztökélnek.) Ha ezzel a szemmel tekintek végig tehát a száz esztendő – dokumentumokban fellelhető – hatalmas anyagán, néhány, a mindenkor közönség szempontjából legfontosabb csomópont (időszak, esemény) köré célszerű rendeznem mindazt, amiről az alábbiakban szólni szeretnék.

„A GAZDASÁGI MÚZEUM LÉNYEGÉBEN EGY TANÍTÓ ORGÁNUS.”

„Az önálló mezőgazdasági múzeum gondolatának csírái azokból a nagyszabású nemzetközi kiállításokból nőttek ki, amelyeken Magyarországot gazdag történeti anyagán kívül főleg mezőgazdasága képviselte.” Ezt Barbarits Lajos írja¹ a Magyar Mezőgazdasági Múzeum alapítását megelőző időszakról. A kiállítás szemléltetésének módszereit is számba vevő írásából tudjuk, hogy a 19. század közepétől ugyan megjelennek a magyar mezőgazdaság termékei rangos külföldi kiállításokon, (London, Párizs, Bécs), de ekkor még csak az Osztrák–Magyar Monarchia termelési eredményeiként. Itthon először 1879-ben hoztak létre országos méretű mezőgazdasági kiállítást, ezt követően aztán 1885-ben is, mintegy előkészítve a későbbi millenniumi kiállítás terveit. Az OMGE 1893. január 16-án tartott választmányi ülése keretében kérelmet intézett a földművelési miniszterhez, hogy a „millenáris kiállítás alkalmát felhasználva egy gazdasági múzeum és állandó gazdasági kiállítás létesítésére a szükséges előmunkálatokat” tegye meg.

A millenniumi kiállítás a következő fontos állomás a múzeum létrejöttének folyamatában, amely a Városligetben 52 hektáron épült fel, emellett 12 hektáron még 205 különféle épületet is emeltek. A kiállítás történelmi főcsoportja számára

¹ A részletekre vonatkozóan lásd az OMGE múzeumának keletkezése, működése és megszűnése. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattár /4779/

Alpár Ignác tervei szerint felépült a Vajdahunyadvár 618 000 forint költséggel, 2001 darab tárggyal.

S. Szabó Ferenc művéből a múzeum története alapításától kezdve nyomon követhető.² Eszerint 1896. június 20-án Darányi Ignác földművelésügyi miniszter egy állami mezőgazdasági múzeum létesítéséről értesítést küldött az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, majd a későbbi első igazgatónak, Balás Árpádnak is megírta ezt. (A múzeumalapítás céljaira 8000 forintot irányzott elő.) Kijelölte az irányelveket, a szerzési munkálatokról intézkedett, ezeknek irányításával Paikert Alajost bízta meg. A múzeum első, szemléltetés céljaira átengedett tárgyait állami intézményektől kapta.

Amikor megvolt az épület, és a tárgyak is együtt voltak, tatarozási munkákba fogtak, és beszerelték a millenniumi kiállítás arra alkalmas tartó és tároló anyagait. Ezzel megvetették a múzeum műtárgyállományának alapját, és megteremtették kiállítások létrehozásának lehetőségét. Hozzáfoghattak a rendezéshez. A sok tárgy „ügyes összefoglalása”, azaz „egymással összefüggésbe helyezése” kifejező kiállítást eredményezett.³ Amit Darányi Ignác megfogalmazott a megnyitón, azt iránymutatónak tekinthetjük mai céljaink megfogalmazásánál is: „Én azt tartom, hogy ezen mezőgazdasági múzeumnak nem szabad befejezett művet képeznie, annak a haladó idővel fejlődnie és haladnia kell, annak a mezőgazdaság vívmányait is mindenkor képviselnie kell és fel kell mutatnia.”

Ennél valamivel többet a (mindenki számára ingyenesen látogatható) kiállítás sajtóvisszhangjából tudhatunk meg. Üdvözlük az „állandó jellegű oktató kiállítást”, a *Budapesti Hírlap* (a gazdákhöz szólva) azt is hozzáteszi, hogy „szemléltetően, érthetően, tanulságosan” követhető kiállítás nyílt a „mezőgazdaság új otthonában”. A *Gazdasági Lapok* egyenesen kimondja, hogy a múzeum „tanító orgánus, a felnőttek szórakoztató oktatója”, amelyre továbbra is oda kell figyelni, „complettírozni kell a most még hézagos gyűjteményeket.”

A lendületes és ígéretes kezdést kényszerű megtorpanás követte, mert – noha a szakértői vélemény szerint legalább egy évtizedig veszélytelenül állnak a falak – 1899 elején a gótikus épület megrongálódott a vizenyős talajon, így a nyár folyamán a nemrégiben megnyitott múzeumot bezárták.

Az immár kőből épített falak 1904 tavaszán várhatták vissza a műtárgyakat. A belőlük felépített kiállítás „szépen hatott és általában véve tanulságos volt”. Az oktató jelleg és szándék megvalósulását a „kicsinyített vagy nagyobbított modellek”, a szobrok, képek, kiegészítő rajzok és diorámába helyezett tárgycsoportok biztosították. Létrejött az első, említésre méltó „protokoll lista”, amely termelők, kereskedők címeiből, árjegyzékeiből és egyéb tarifáiból állt. A korabeli sajtó, úgy tűnik, örömmel foglalkozott a múzeum újjáépítés utáni bemutatkozó kiállításával: „céljuk, hogy minél közvetlenebbül, minél világosabban és vonzóbban mutassák be az ország mezőgazdasági termelésének gazdagságát és változatosságát”.⁴ Akkor még nem beszélnek „nyitott”, vagy „élő” múzeumról, de azt megállapítják, hogy „nem szekrényekbe dugva, hanem szabadon és teljesen útbaigazító rövid feljegyzésekkel vannak a múzeum dolgai ellátva.”⁵

² S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum, 1896–1956. Bp. 1956.

³ Uo.

⁴ Pesti Hírlap, 1907. június 9. Idézi: S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m.

⁵ Uo.

1907. június 9-én az uralkodó adta át ünnepélyes keretek között a múzeumot rendeltetésének, az eseményt híradófilm is rögzítette. Csak a sajtóból következtethetünk arra, hogy mit látott az ekkori közönség az „új” múzeumban. Hangsúlyozzák, hogy „főelv a gyakorlati életnek való szolgálás”. Kiemelik azt is, hogy a látóival jól, feldolgozható módon csoportosítva, tudományos szempontból is közvetlenül, „világosan és vonzóan mutatják be az ország mezőgazdasági termelésének gazdagságát és változatosságát, de egyúttal azt is, hogy mi módon tenyészsen, termesszen és termeljen a gazda”.⁶ Mintául szolgáltunk a külföld számára is.

Az első világháború idején és azt követően a múzeum nem tölthette be hivatását, látogatóinak száma jelentősen visszaesett, a tömegek oktatására, szellemi élmények nyújtására alig-alig, fejlődésre pedig egyáltalán nem gondolhatott.

A közönség és múzeum kapcsolatának következő figyelemre méltó, korszerű és fontos megfogalmazását az első világháború után Lambrecht Kálmán adja.⁷ Ő a múzeumok kettős céljának (kutatásra ösztönzés és oktatás) határozott képviselőjét és eredményeit hiányolja. (Azzal, hogy egy múzeumnak mi a funkciója, hogy tevékenysége mely tevékenységi területekből tevődik össze, Magyarországon csak a hatvanas években kezdtek el ilyen határozott koncepció szerint foglalkozni!) Lambrecht 1919-ben a személyzet megfelelő szakemberekkel való bővítését, a könyvtár gyarapítását, és nyilvános olvasótermet javasol. Javasolja továbbá vidéki gyűjtemények szervezését és vándorkiállítások rendezését.

1923-tól a múzeum közönsége új kezdeményezésekkel és eredményekkel szembeüthetett. Paikert Alajos igazgató a riasztó pénzhány miatt hajlott a gyakorlatias megoldások felé: intézeten kívüli szervezetekkel több időszaki kiállítást is szerveztetett. Ezek sikeres bemutatók voltak, a közönség tetszését – a korabeli kritikák ellenére – elnyerték.

1926-ban megalakult a Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre, mely feladatának érezte anyaintézménye támogatását mindenek előtt abban, hogy az a mezőgazdaság mindenkori állapotát és fejlődését bemutathassa. A múzeum közönségének mégis jó néhány évet kellett várnia arra, hogy újítások, korszerű termelési módok, állat- és növényfajták sokaságát láthassa a múzeumban, mert az pénz- és helyhiánnyal küszködött. Nehezítette helyzetét az agrárválság is. Csak 1933-ban kezdődhetett el – a miniszter kezdeményezésére – a múzeum életében egy olyan, a közönség szempontjából fontos korszak, mely egy „múzeumátszervező bizottság” nevéhez fűződik. A vezérgondolat szerint: „a látogató a gazdálkodás alapjaitól, az éghajlati és tulajdonviszonyok megismerésétől kiindulva (...) jusson el a termelvények ipari feldolgozásáig, s a feldolgozott termékek bemutatásáig.” Szem előtt tartották az oktató céllal történő bemutatást, az ismeretnyújtást, azt tehát, hogy a látogató összefüggő képet nyerjen, s rendszeresebb ismeretanyaghoz juthasson. Létrejött egy propaganda- és tanácsadó szolgálat (és évekig hatékonyan működött), amely nagyon figyelemre méltó módon akár levélben, akár személyesen tájékoztatta a közönséget, és felvilágosítással szolgált.

Az átrendezett múzeum ünnepélyes megnyitására 1934 júniusában került sor. A közönség véleményéről, benyomásairól a sajtóemlékekből nyerhetünk képet. Eszerint az újjászületett múzeum anyaga „kifogyhatatlan gazdagságot” sugallt,

⁶ Bándi Sándor írása. Köztelek, 1907. június 9.

⁷ Lambrecht Kálmán: Modern múzeumpolitika. 1919. Idézi: S. Szabó F.: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m.

áttekinthető volt, a megértést pedig a szemléltető módszerek és eszközök sokasága biztosította. Az érezhető újságírói túlzás nyilvánvaló, mégis tény, hogy ez idő tájt a múzeumot már évente átlagosan 90-100 ezer látogató kereste fel, köztük 8-9 ezer külföldi. (A külföldi sajtóban is rendszeresen hírt adtak a múzeumról.) Elsősorban vidéki látogatók számára oktatófilmeket is bemutattak, és jó néhányszor természet engedtek át emberbaráti egyesületeknek, társulatoknak. (A látogatók múzeumba szoktatására a legjobb módszerek egyike.) A helyzet azonban mégsem lehetett túl rózsás, mert az akkori igazgató, Badics József kérelmet terjesztett fel a földművelési miniszterhez, amelyben figyelmeztet, s ez témánk szempontjából különösen fontos, hogy a múzeum oktató, ösztönző hivatását nem tudja betölteni.

Az ötvenes évek elejére eljutott odáig a múzeum az újjáépítésben, hogy kiteljesedett a muzeológiai munka, és – a dokumentumokból gyaníthatóan – ezzel egyidejűleg a közművelődési tevékenység is rendszeressé, az intézmény életében meghatározó tényezővé vált.

A múzeum egyik összefoglaló beszámolójából⁸ tudjuk, hogy év végi jelentések pontos regisztrálással sajnos hét esztendőn keresztül nem készültek, így egészen árnyalt képet nem kaphatunk erről az időszakról. Az bizonyos, hogy nagyon mélyről kellett ismét felhozni a múzeumot, ennek illusztrálására háborús károkat megörökítő, megrázó fényképekkel indul az összefoglaló. 1945-ben elhunyt Badics József igazgató, s ezzel bizonytalan idők köszöntöttek be. A minisztérium miniszteri biztosokat helyezett az intézmény élére, akik azonban „deportálásnak tekintették” ott tartózkodásukat, így aztán a tudományos anyag megmentése terén semmiféle eredményt nem ért el az intézmény. 1946–1947-ig kellett várni, amikor Toborffy Géának köszönhetően a külsőleg is igen megrongálódott épület tetőzetét helyreállították. 1947 őszén a közönség az Árumintavásár és Kiállítási Rt. vásárait láthatta az épületben, 1948-ban a Mezőgazdasági Tudományok Tájékoztató intézete is ott székelt, így a már 1945-ben odaköltözött Madártani Intézettel együtt három intézmény osztozott az épületen. A ziláltsághoz hozzájárult, hogy 1948. második felében az FM fegyelmi vizsgálatai súlyos szabálytalanságokat derítettek ki, ennek következtében a személyzet egy részét felfüggesztették. A helyzet drámaivá vált, amikor egyéb intézetek között fel akarták osztani a műtárgyállományt, ezt azonban a múzeum dolgozói úgy akadályozták meg, hogy kérelemmel fordultak (1949) a minisztériumhoz, hogy a gótikus épületrészben az anyagot osztályonként rendszerezhessék. Tavasszal S. Szabó Ferenc néhány fizikai dolgozóval hozzákezdett az intézet tudományos gyűjteményeinek és berendezési tárgyainak rendbetételéhez, így próbálták elejét venni a pusztulás újabb hullámának. A múzeum iránt érdeklődő közönség kiállítást ekkor még nem láthatott.

Az akkori dokumentumokban lapozgatva érzékelhető: az mentette meg az intézményt, hogy dolgozói a reménytelennek látszó helyzetben, a legnehezebb időszakokban is tovább folytatták munkájukat. Erre az elszánt megmentő tevékenységre terelődött a Magyar Tudományos Központ vezetőségének a figyelme, Nagy Imre és Erdei Ferenc miniszterek pedig személyes közreműködésükkel igyekeztek a múzeum fennmaradását biztosítani, fejlődésének lehetőségét megteremteni.

Erdi Ferenc földművelési miniszter tárcája 1950-ben közel 300 ezer forintot biztosított az elpusztult intézmény újjászervezésére, s csaknem ugyanennyi tervberuházási hitelt az építkezésekre. 1949-ben kerül a múzeum az FM felügyeletébe.

⁸ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum összefoglaló jelentése 1945–1951. 114/1959.

Ennek ellenére ekkortájt újabb veszély fenyegette a múzeum létét: úttörőpalotát akartak formálni belőle. Szerencsére a megkezdett költözés valami miatt lelassult, majd leállt. A múzeum vezetősége pedig (a megmaradásért harcolva) az anyag egy részének felhasználásával időszaki vadászati kiállítást tervezett meg és hozott létre. A beszámolóban leírtak alapján képet kapunk arról, milyen szándékkal: „feladatunkul tűztük ki, hogy a régi formalisztikus trófea-kiállításokkal (...) szemben a magyar népgazdaság vadgazdálkodási kérdéseit tárjuk fel a látogatók előtt és a vadtenyésztés és vadovás biológiai és gyakorlati kérdéseire adunk felvilágosítást.” Így mentették meg a múzeumot.

A közönség olyan kiállításban gyönyörködhetett, amely oktatót és tanított, egyben értékmérőnek számított, segített a helyes fogalomalkotásban.⁹ Egy másik újság azt emeli ki, hogy nagyon hasznos képsorozatot láthat a közönség, mely a vadászat fejlődését mutatja, vadvédelmi rezervátumokról, vadbiológiai telepekről, fácántyésztő telepekről is tudósít.¹⁰ Az erdőgazdasági kiállításon a „fejlődés dialektikus bemutatását” követhették nyomon az erdészeti őstörténet, az erdő alkotóelemei, az erdőművelés, az erdőápolás, az erdővédelem és az erdőhasználat vonatkozásában. A hal- és nádgazdálkodási kiállítás egyik célja „egy elmerülő világ rekvizitumait” összegyűjteni, a hal és az ember viszonyát bemutatni, a magyar halászat megindulását ábrázolni. Hangsúlyos rész volt a Duna „ritka vendége”, a viza történeti bemutatása.

A következő években a „múzeum az ismeretterjesztő tevékenység különféle módjai közül” kiállítások rendezését, korszerűsítését, fejlesztését tartotta a legfontosabbnak. Ennek szellemében készült el 1956-ban – az „októberi események” miatt némi csúszással átadott – új állandó borászati kiállítás, melynek egyik célkitűzése: domborodjon ki az oktató jelleg. A közönség a múzeum friss gyűjtéseinek köszönhetően például Fadrusz által faragott hordófeneket, régi patinás csapokat, teljes kádárfelszerelést láthatott a kiállításon, amely az ország ötven legkiválóbb borászának szakértő útmutatása alapján jött létre. A meglévő kiállítások felújítása azt jelentette, hogy forgó diorámákat, installációkat helyeztek el bennük. Időszaki kiállítás keretében informálták a közönséget a 60 éves múzeum történetéről és tevékenységéről, létrehoztak egy vadgazdálkodási és trófea-bemutatót, s egy szabadtéri, bemutató növénykertet is. Cél: „a múzeum holt anyagát az élő természettel kiegészítve” ismeretgyarapításra használni. Ez a múzeum közönségkapcsolatainak történetében figyelemreméltó, hiszen a hazánkban újonnan honosított gazdasági növényekkel barátkozhattak természetes közelségből a látogatók, és megismerkedhettek a jelentősebb egynyári, kétnyári, és vető ipari, kerti, gazdasági, erdei és gyógynövényeknek is több száz fajával. Nehéz az 1956-os év dokumentumaitól elszakadni, mert olyan sok – a múzeum akkori életével kapcsolatos – fontos információt tartalmaznak. Ekkor jelenik meg a kiállításokban az „intézeti pedagógus”, a múzeum-pedagógus elődje, aki „élőszavas magyarázattal” szolgál. Módszere: „kapcsolódjon a látogatók meglévő ismereteihez, mellőzze a hosszú magyarázatokat”. A múzeum főigazgatója és tudományos munkatársai 703 esetben nyújtottak szakvezetéseket, ami akkor is megdöbbentően nagy szám, ha azt gyanítjuk, hogy nyilván ide sorolták a tanácsadásért folyamatosan érkezőket is. A tanácsadás „a mezőgazdasági termelést közvetlenül segítő” szándékkal folyt. Emellett mezőgazdasági tárgyú előadások is tájékoztat-

⁹ Magyar Vadász, 1951. február 10.

¹⁰ Kis Újság, 1951. április 26.

ták a „tudomány és gyakorlat legújabb eredményeiről” az érdeklődőket. Az „októberi események” miatt ugyan sok előadás elmaradt, de még így is 41 alkalommal 3100 érdeklődőt vonzottak! A 60. évfordulóra rendezett ünnepségek leírásából az akkori viszonyok közt nagyon modern múzeum képe kerekedik ki előttünk, elég csak arra gondolni, hogy egyebek mellett a közönség magánénekesek közreműködésével rendezett nagyzenekari hangversenyeken vehetett részt, toronyzenét hallhatott harsonnások előadásában a Segesvári-toronyból, időszerű filmbemutatókat nézhetett, és gyönyörködhetett az épületcsoport esti díszvilágításában. Ez október elején volt. Sajnos, novemberben újabb súlyos károkat szenvedett az épület.

Az elkövetkező néhány évben a közönség és a múzeum kapcsolatában olyan eredményes és maradandó időszak nem volt, mint amit az 1956-os év részletes, hosszú beszámolója tükröz, noha „a szemléltető oktatás és a mezőgazdasági kiállításrendezés módszertani kérdéseinek kutatása tovább folytatódott.”¹¹ Matolcsi írja: „1956 után, a gazdasági és politikai konszolidáció korában múzeumunk Budapest leglátogatottabb múzeuma volt.”¹² A dokumentumokat vizsgáló az ezzel kapcsolatos tervek, eredményeket évről-évre „agrármuzeológia” címen találja meg a beszámolóknak. Úgy vélték, hogy az agrármuzeológia elméletének kidolgozása és kiállításokon való gyakori alkalmazása a múzeum egyik jelentős feladata. Barbarits a szemléltetés régi és korszerű módjait is taglalva megállapítja, hogy „a munkaeszközök felsorolásszerűen szerepeltek ugyan a gyűjteményben, de a termelésig vezető út, annak problémái, a fejlődés távlatai sehol.” Figyelemre méltó dolgokat fogalmaz meg a bemutatás módjával kapcsolatban; soraiból egy olyan múzeumi kiállítás képe rajzolódik ki az olvasó előtt, amely korszerűségben ma is megállná a helyét.¹³

Érdekes és tanulságos az, ami az 1957. évi beszámoló látogatottsági adataiból kitűnik: annak ellenére, hogy a károkat szenvedett épület- és kiállításrészeket hozták helyre (ennek érdekében gyakran zárva tartottak az ún. „takarító napok” miatt), a látogatottság „felülmúlt minden eddigit”. A csoportos látogatás adataiból kiderül, hogy 512 csoport diák érkezett oktatási intézményekből, 115 egyéb helyről és 12 csoport a honvédségtől. Ha kérték, mindannyian kaptak szakvezetést!

Az 1960-as évek kiállításait nézve szintén „a bemutatásra kerülő anyag oktató jellegű csoportosítása” volt a rendező elv. A múzeum igazgatójának dolgozatából¹⁴ tudjuk, hogy „a kiállítások szocialista rekonstrukciójára” törekedtek, hiszen az 1960-as évek elejére uralkodóvá váltak a szocialista nagyüzemi viszonyok, melyeket a kiállításoknak – komoly politikai támogatást élvezve – tükrözniük kellett.

A hatvanas évekre jellemző, hogy majdnem minden évben megnyílt egy-egy új állandó kiállítás a közönség számára „fejlődést” mutatva, egyúttal mindig újabb és újabb látogatási alkalmat teremtve. Új kiállítások: szarvasmarha-tenyésztési (1961), erdőművelési, erőgép-történeti (1962), baromfitenyésztési, a 18–19. századi ekék fejlődéstörténetét bemutató, sertésitenyésztési (nagyüzemi keretek közötti tartás, vágás és feldolgozás is) (1963), pásztorkiállítás, ami nem tartozott a kiállítások szocialista rekonstrukciójának koncepciójához (1966), juhtenyésztési (1967), végül lótenyésztési (1969). Szerencsésen társultak mindehhez az 1970-es évek törekvései:

¹¹ Magyar Mezőgazdasági Múzeum beszámoló jelentése, 1957.

¹² Matolcsi János: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum működésének 75 éve. 1986–1971. Bp. 1971.

¹³ A részletekre vonatkozóan l. Barbarits Lajos: Múzeumtörténet. Az OMGE múzeumának keletkezése, működése, megszűnése. MMgMA IX. 216.

¹⁴ Szabó Loránd: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd. Bp. 1986.

az állandó kiállításokat kiegészítő időszak kiállítások. Volt kendertermesztési, gyümölcsfa-bemutató és gomba-, kenyértörténeti, valamint öntözéstörténeti kiállítás. 1970-től évente rendszeresen megrendezték a „Mezőgazdaság a képzőművészetben”, évente pedig a „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” c. kiállításokat. Előfordult az is, hogy egy-egy táj, termelőszövetkezet mutatkozott be. Felívelő időszak volt: az 1970-es években hozta létre a múzeum a fiáléit is.

CÉLTUDATOSAN, HATÉKONYAN, EREDMÉNYESEN

1976-ban megszületett és hatályba lépett a közművelődési törvény.¹⁵ A törvény II. fejezete „A közművelődési feladatok megvalósításáról” szól, ennek hatására az ország múzeumaiban egymás után alakultak meg a tudománynépszerűsítéssel, múzeumpedagógiával foglalkozó osztályok, részlegek.¹⁶ A törvény a múzeumok szerepének akkori legkorszerűbb megfogalmazását adta: „A múzeumoknak (...) keresniük kell a lehetőséget és a módszereket, amelyek a történeti, kulturális és művészeti értékeket minél szélesebb rétegek közkincsévé teszik. Mint elsősorban közművelődési intézményeknek a tudományos munkájuk mellett céltudatosabb és hatékonyabb nevelő-művelő szerepet kell vállalniuk.”

A múzeumok tehát igyekeztek új közművelődési formákkal, módszerekkel hatékonyabbá tenni a közönség múzeumi ismeretszerzését, elsősorban a kutatóik által létrehozott új, tudományos eredmények közkinccsé tétele által. Természetesen a legfontosabb szintér a kiállítás volt, a múzeumi pedagógiai munka akkor még sokkal szorosabban tapadt a kiállításokhoz, mint manapság. (Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy sokkal inkább a színvonalas tudománynépszerűsítés és pedagógia lehetőségeit és módszereit próbálgathatták, mint a ma múzeumi, melyek fenntartásukért többnyire magukra hagyva küszködnek a kultúra széles „konkurenciaharcában”, hisz a fenntartók részéről riasztóan szűkös anyagi támogatás a korszerűsödéshez édeskevés.)

Intézményünk közművelődési teendői egy főosztály köré csoportosultak, s ahogy az akkori főosztályvezető fogalmazott, feladatuknak érezték „valamennyi kiállítás változatos, differenciált és komplex hasznosítását”.¹⁷ Az intézményben szakvezetések, ismeretterjesztő előadások (köztük a TIT Szabadegyetem filmvetítésekkel kísért szőlészeti-borászati előadássorozata), s *Műhelytitkok* címmel műhelylátogatások is zajlottak. Az Agroinform filmesztályával közösen módja volt a múzeumnak saját filmeket is készíttetni, melyeket idegen nyelvű kópiákkal is kiegészítettek. Emellett hangosított diáraszorozatokat is készíttettek.

1978 óta szakképzett múzeumpedagógus dolgozott a múzeumban, ennek köszönhetően a pedagógiai munka hatékonyabbá vált. Az akkori társzmúzeumokhoz képest valamivel később jelent meg nálunk a múzeumpedagógus, és úgy tűnik, a múzeumpedagógia is kevésbé próbálkozott a hagyományos módszerek mellett újabbakkal, hatékonyságban azonban megelőzte a többi fővárosi múzeumot, ugyanis szoros és évekig gyümölcsöző kapcsolatot alakított ki az Országos Pedagógiai Intézettel, és az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatallal. Füzet jelent meg kifejezetten

¹⁵ 1976. október 26-án fogadta el az Országgyűlés az 1976. évi V. törvényt a közművelődésről.

¹⁶ 1976-ban jelent meg a Kulturális Minisztérium Múzeumi Főosztályának állásfoglalása „A múzeumi közművelődési és propaganda szervezeti egységek működésének szabályozásáról”.

¹⁷ Sági Pál: Közművelődési tevékenység. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd. Bp. 169.

iskolák, pedagógusok részére, megindultak a pedagógus-továbbképzések. (Ebben az előnyben itt „kamatozott” az oktató funkció, a tanító jelleg, ami az alapítástól kezdődően hangsúlyosan jelen volt kiállítás-rendezői gyakorlatunkban.)

Még mielőtt a közönségkapcsolatainkra leginkább jellemző, az intézmény életében kiemelkedő fontosságú – következőképpen száz esztendő összefoglalásában jelentős helyet elfoglaló – „diák pályázatról” esne részletesebben szó, egy példaként kiválasztott, az 1970-es évek második felére jellemző múzeumpedagógiai tevékenységről szükséges említést tenni. Ekkoriban terjedtek el a múzeumpedagógiában az aktivizáló, játékos formák. Így jött létre az ún. „bázisiskola–bázismúzeum”-programsorozat, amely a XXI. kerületi tanács kezdeményezésére 1978-ban indult meg az országos múzeumok és a csepeli általános iskolák között. Célul tűzte ki, hogy a felső tagozat négy éve alatt a gyermekek minél több országos múzeumba jussanak el, s ez idő alatt korszerű múzeumszemléletet alakítsanak ki – mindenek előtt lelkesítő és vonzó, az oktatási célokat is szem előtt tartó múzeumpedagógiai foglalkozások résztvevőiként. E kezdeményezés keretében minden iskolának volt egy „bázismúzeuma”, ahová szorosabban tartozott, tulajdonképpen ott kezdte múzeumi négy évét. Figyelemre méltó eredmények születtek, remek foglalkozások zajlottak a főváros múzeumaiban,¹⁸ de a legnagyobb eredménynek mégis az számított, hogy több ezer iskolás gyermek kapott rendszeres, kitörölhetetlen képet a múzeumokról, olyan kisgyerekek serege, akik még a főváros belső kerületeiben sem igen jártak addig, nemhogy múzeumi foglalkozásokon.

A múzeumokban ekkortájt rendezték a változatosabbnál változatosabb zenei programokat, hangversenyeket. Mi *Vajdahunyadvári esték* címmel hétfőnként klasszikus zenei hangversenyekkel kapcsolódtunk a fővárosi múzeumok hasonló törekvéseihez. (A *Jazzkörkép* című előadássorozat a jazz iránt érdeklődők számára is kedvelté tette múzeumunkat.) Máig tartó hagyományként akkor kezdődtek a KÓTA (Kórusok Országos Tanácsa) hangversenyek. Nálunk rendszeres, interaktív népzenei program is várta az érdeklődőket, ehhez hasonló csak a Néprajzi Múzeumban volt.

1977-ben a később mozgalommá terebélyesedett Tájékozódás – Korok – Múzeumok honismereti játéksorozatban is számosan vettek részt a múzeum látogatói közül. Ez a mozgalom országos szinten is, nálunk is látványosan megsokszorozta a látogatói létszámot, százezreket mozgatott meg. A szervezőknek – általánosan megfogalmazva – a szabadidő „hasznos eltöltetése” volt a céljuk, valójában azonban ennél sokkal többet értek: az emberek tömegesen ismerték meg hazánk természeti értékeit, műemlékeit, múzeumait. (A játéksorozat sikerét bizonyítja, hogy átívelt nemcsak a 80-as éveken, de a rendszerváltás időszakán is.) A szervezők pontrendszert alakítottak ki: a pontokat gyűjtő lelkes egyének, családok, munkahelyi közösségek 2000 „bélyegzőhelyet” kereshettek fel, míg eljutottak az aranyjelvényig. Ma talán mosolygunk ezen, de nagy vonzerővel nagy tömegekre hatott ez a mozgalom és szép eredményeket is ért el, hiszen a bélyeggyűjtés közben rengeteg múzeummal kapcsolatos ismeretre tettek szert a résztvevők. (Hihetjük, hogy a rendszeres múzeumba járás így az akkori látogató „életmódjának” részévé vált.)

Ehhez hasonlított a „Múzeumról múzeumra” műveltségi akció, amely szintén több múzeum együttműködésén alapult, és nem elsősorban a csoportos látogatók kedvére készült. Minden helyszínen kitöltésre ajánlottak egy „múzeumi totót”,

¹⁸ Gyermekfoglalkozások Budapesten. In: Csók Márta – Mészáros Johanna: Gyermekek a múzeumban. Bp. 1980. 151.

amely a lényeges pontokra irányítva a résztvevők figyelmét, a kiállítást szinte megtanította nézni. Sági Pál tanulmányából kitetszően hamar népszerűvé vált nálunk, hiszen a legkülönfélébb életkorú, műveltségű és foglalkozású emberek vettek benne részt, és nagyon élvezték a játékot.

„HAZÁNK MEZŐGAZDASÁGA DIÁKSZEMMEL”

Minden, pedagógiai problémák iránt fogékony ember számára kifejezetten élvezetes olvasmány a *Hazánk mezőgazdasága diákszemmel* pályázat díjnyertes általános iskolás és középiskolás dolgozataiba belenézni.¹⁹ Ezek a dolgozatok múzeumunk egyik gyűjteményét alkotják. A pályamunkákból felépített kiállítás sikerét pedig a vendégkönyvek – és saját emlékeink – bizonyítják.

1970 óta évenként megkapták az ország általános- és középiskolái a múzeum felhívását, hogy növendékeik vegyenek részt a versengésben: ki tud a mai mezőgazdaságról maradandót, szépet, okosat alkotni. A minden évben több ezer beérkezett pályamunka rajzokat, textilmunkákat, kerámiákat és kisplasztikákat is tartalmazott a dolgozatokon kívül. Az első 15 évben több mint 50 ezer képzőművészeti pályamunka, majdnem 5 ezer általános iskolai és több mint 6 ezer középiskolai dolgozat (125 féle témában) érkezett.²⁰ A pályamunkákat a múzeum és az Országos Pedagógiai Intézet munkatársai bírálták el, a képzőművészeti anyagot külön zsűrizték.

A *Hazánk mezőgazdasága diákszemmel* pályázat folyamatos, az évek során erősödő kapcsolatot jelentett a múzeum közművelődési főosztálya és a pályázó iskolák, azaz a diákok és a tanárok között. Az ország legjobb képzőművészeti iskolái versengtek, rangjuk volt az itt szerzett díjaknak. A pályázat képzőművészeti alkotásaiból évente nagy közönségsikerre számot tartó kiállítást rendeztünk a Vajdahunyadvárban, majd ebből válogatást mutattunk be Norvégiában, Svédországban, Bulgáriában. Módszerbeli érdekesség, hogy ez a pályázat minden elemében megfelelt a pedagógiai projekt módszer követelményeinek abban az időben, amikor még az iskolarendszerű oktatásban is ritka volt.

Az utolsó húsz évben a kiállítások megnyitója, és a mindig ünnepélyes díjkiosztó után konzultációs programot szerveztünk a pályamunkákat segítő pedagógusoknak, sőt egy időben a múzeum pénztalomban is részesítette a kimagaslóan jó eredményt elért iskolák tanárait. A konzultáció során az ország számos pontjáról érkezett pedagógusok, és a múzeum szakemberei szakmai vitán, értékegyeztető megbeszélésen vettek részt. Ilyenkor nemcsak tapasztalatcserére került sor, hanem körvonalazódhattak a következő pályázat tartalmi és formai elemei is.

„ITT VOLTUNK, ÉS NAGYON JÓ VOLT!”

Az 1970-es években a múzeum jelentősen tágította kínálatát: létrehozta vidéki fiiláléit, fővárosi épületében pedig számos időszakos bemutatóval várta közönségét. Ezek kiegészítették az állandó kiállításokat (például kendertermesztés, gyümölcsfa-bemutató, gombakiállítás stb.), ide kapcsolódtak a rendszeresen visszatérő kiállítások: 1970-től évente a *Hazánk mezőgazdasága diákszemmel*, és öt évente a

¹⁹ Diákpályázatok a Mezőgazdasági Múzeum „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” felhívására 1989–1995. Zöld füzetek, 1–3.

²⁰ Szabó Loránd: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Bp. 1986.

Mezőgazdaság a képzőművészetben. Emellett rendszeresen bemutatkozott egy-egy táj, termelészövetkezet is.

Ezt követte az a mai kiállítás-rendezési gyakorlatunkhoz hasonló időszak, amikor a kiállítás felelőse által készített forgatókönyveket szakmai csapat vitatta meg, bírálta el, noha ekkor még az installáció és grafika külsős szakemberek feladata volt. A Vajdahunyadvár belső építési, felújítási munkái (1985) után új állandó kiállítások készültek. (Domesztikáció, háziállatok, honfoglaló magyarok és a kora Árpád-kor háziállatai.) Az 1980-as években egymást követő években hozták létre az új – juh-tenyésztési, lótenyésztési, erőgép-történeti, vadászati, baromfitenyésztési, halászati stb. – kiállításokat.²¹

1982-ben a közművelődési osztályokkal már rendelkező nagy fővárosi múzeumok sorába illeszkedve létrejött a Közművelődési és Igazgatási Főosztály. A kapcsolat tovább bővült az Országos Pedagógiai Intézettel, mely bázisintézményi feladatokra kérte fel a múzeumot. Úgy tűnik, a sajtó és a tömegkommunikáció tájékoztatása rendszeressé vált, megjelent a TKM kiskönyvtár-sorozatban a Vajdahunyadvár ismertetője, és tervbe vették a térkép, képeslap, diasorozat, sőt még a gyufacímke reklámlehetőségeit is. Negyedéves rendszerességgel készült a programfüzet, de éves programtervet felvonultató kiadvány is létezett.

A múzeumpedagógiai munka „élményszerűsége törekszik”, fogalmaz a főigazgató, Szabó Loránd. Nyilván azért, mert csírájukban megjelennek a később oly népszerű tevékenységek: A Madarak és fák napja programja (a „Jeles Zöld Napok” előképe), a szünidei diákfoglalkozások (a „Szünidő-dő-program” előzménye) mellett továbbképzéseket tartunk biológia tanárok, munkaközösség-vezetők részére. Az első hangsúlyosabb említés közművelődési szakember tevékenységét illetően Darvas Lászlóné az intézmény tudományos tervében.²²

1987-ben az összesített intézményi beszámolójelentés fogalmazása szerint „a múzeumpedagógiai munka folyamatos fejlesztése legyen a múzeum kiemelt feladata.” Ezt nyilván a *Hazánk mezőgazdasága diákszemmel* 15. évfordulója is nyomatékosítja. Vagy az, hogy 221 tárlatvezetést tartottak majdnem 8000 embernek az év során, ebből 44-et a muzeológusok vezetésével hétvégeken. A filmvetítések száma is kimagasló: 413 alkalommal közel 25 ezer nézővel. A pedagógus-továbbképzéseket nagy érdeklődés mellett (1500 fő) tovább szervezték.

A múzeumpedagógiai tevékenység új irányt és új lendületet nagyjából a múzeum létesítésének 100. évfordulójától kezdve vett, hiszen a rendszerváltás körüli években – a többi országos múzeumhoz hasonlóan – a múzeumpedagógia fejlődése nálunk is kissé megtorpant. A már megszokottnak mondható tevékenységeken kívül drámapedagógiai és kézműves foglalkozásokkal találkozott a közönség.²³ Nyaranta megszervezték a 7-10 napos környezetismereti, mezőgazdasági, néprajzi témákat feldolgozó gyerektáborokat, melyeket a főosztály munkatársai vezettek, irányítottak. (Az utolsó gyerektábor 1995-ben volt.)

Körülbelül az 1990-es évek közepétől a pályázati lehetőségek ugrásszerű megnövekedésével a múzeumpedagógiai tevékenység módszertani szempontból is megerősödött. Ebben az évben sikerült foglalkoztató termünket az FVM támogatásával korszerűbben berendezni, különben nem tudtuk volna befogadni a Soros Alapítvány

²¹ Szabó Loránd: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve.* Bp. 1986.

²² A MMM VII. ötéves tervének legfőbb adatai.

²³ Kovács Judit és Lehoczkyne Wellisch Mária foglalkozásai.

keretében hozzánk érkezett több száz gyermeket, akiknek kisgyermekkori készség- és képességfejlesztő foglalkozásokat tartottunk. (Ebben az évben csak ennek a pályázatnak a keretében több mint 1300 óvodás, valamint alsó- és felső tagozatos gyermekkel foglalkoztunk.) Múzeumpedagógiai foglalkozásaink kezdtek beépülni az óvodák és iskolák pedagógiai munkájába. Ettől kezdve folyamatosan új utak keresése, új módszerek kipróbálása, meghonosítása és persze részben elvetése jellemzi a múzeumpedagógiai munkát. A rendszeres pályázatfigyelést nemcsak további lehetőségek felkutatása miatt tartottuk fontosnak, hanem anyagi források keresése is erre kényszerített bennünket. A gyors társadalmi mozgások egyik múzeumokat is érintő jeleként igen gyorsan differenciálódott a közoktatás, tehát a múzeumokban szakszerű fogadtatásra kezdtek számítani a legkülönbélebb pedagógiai törekvések képviselői. A múlt század utolsó éveit ebben a vonatkozásban meghatározza, hogy a közoktatás általános követelményeihez kapcsolódó, ismeretbővítő foglalkozásaink mellett a reformpedagógiai iskolák és a fogyatékkal élőket nevelő intézmények kívánalmainak is meg kellett (és kell) felelnünk. Ez vertikális és horizontális szélesedést jelent, hiszen pedagógiai kínálatunkat is ekkor kezdtük bővíteni (8-10 féle foglalkozás különböző témákban, tematikákkal), ugyanakkor módszertanilag, ha úgy tesszük tartalmi vonatkozásban is tágtítottuk szolgáltatásunkat. (Nem elhanyagolható az a publikációs tevékenység sem, mely az e munkát végzők törekvéseit kíséri.)

A közönségünk fontos részét képező diákok és pedagógusok érdeklődését, figyelmét elsősorban pályázati támogatással megvalósult pedagógiai projektek segítségével tartottuk fenn. (Dokumentációk őrzik ezek sikerét.) A legfontosabbak ezek közül: A „*sötét középkor*” *mezőgazdasága* című középiskolás program (támogató: Soros Alapítvány, 1999); *Reneszánsz és barokk táncok a Vajdahunyadvárban* (támogató: Közoktatásfejlesztési Közalapítvány, 2000); Szünidő-d-játéksorozat éveken át tartó, nyári foglalkozásai (támogató: Atlétikai Centrum); *Élményközpontú anyanyelvi fejlesztés* (támogató: Közoktatási Modernizációs Alapítvány, 2001); *Az ember és a fa közös világa* című akkreditált pedagógus-továbbképzés (2001).

Az intézmény közművelőinek kiemelkedő teljesítményeként tartható számon egy speciális kollégium vezetése, erre az ELTE Neveléstudományi Tanszéke kért fel bennünket. A szakpárokat tekintve vegyes összetételű egyetemista csoportok képzési tervét (a 1998–2001. közötti időszakban) Darvas Lászlóné készítette el, és ő irányította a jelentkezők múzeumi tevékenységét.²⁴

Emellett múzeumunk közönségének újabb és újabb rétegeit sikerült „kiszolgálnunk”. Ekkor alakítottuk ki a „családi napok” rendszerét. (Csírája az 1989-es beszámolóban található.) Fogyatékkal élő gyermekek rendszeres múzeumi foglalkoztatását is ezekben az években kezdtük meg (speciális foglalkozások vakok, majd autisták részére), majd pályázati támogatással kiegészítve évről-évre egyre differenciáltabban kidolgozott pedagógiai projektek formájában folytattuk. Cukorbeteg gyermekek részére egész hétvégén át tartó programot bonyolítottunk le, szintén pályázati támogatással. 2003-ban a Fogyatékkal Élők Éve programjaihoz kapcsolódva foglalkozásokat tartottunk vakoknak, gyengén látóknak és Down-szindrómában szenvedőknek.

²⁴ Darvasné Molnár Anna: Múzeumpedagógiai szakmai gyakorlat a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban I., Csók Márta: Múzeumpedagógiai szakmai gyakorlat a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban II., Kovács Judit: Múzeumpedagógiai szakmai gyakorlat a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban III. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1998–2000.

A Turizmus Rt. pályázati támogatásával elkészíthettük a szervezett foglalkozásokon részt nem vevő, többnyire családdal érkező gyermekek számára a kétféle érintőképernyőt (interaktív programot) állandó kiállításainkhoz kapcsolódóan (2001). Ezek az interaktív játékok nagyon népszerűek kicsik és nagyok körében egyaránt, további hasonló programok terveit bontják ki, sajnos azonban a megvalósításuk komoly anyagi támogatás nélkül lehetetlen. „Szórakoztató vártörténet” programunk, amelyet több nyelven nyújtunk közönségünknek, nemcsak az épület építészettörténeti ritkaságaival, rejtelseivel ismerteti meg, de könyvtárunk kincseivel is. Ezt a népszerű programot, a tárlatvezetés és a múzeumi foglalkozás sajátos ötvözetét különleges alkalmakkor is (rendezvények keretében) ajánljuk közönségünknek.

2002 óta a rendszeresség mellett tematikailag változatos drámapedagógiai, múzeumpedagógiai és Montessori-pedagógiai foglalkozásokkal várjuk a diákokat a legkülönbébb oktatási intézményekből. A drámapedagógiai módszerek hosszú évek óta pedagógiai munkánk részét képezik, és nagyon népszerűek. A Montessori-pedagógia módszereivel felépített ismeretbővítő, új ismeretet nyújtó foglalkozások pedig Magyarországon elsőként ötvöződtek a hagyományos, múzeumpedagógiai módszerekkel.²⁵ (Ez különösen a fogyatékkal élők bizonyos csoportjainak múzeumi foglalkoztatását segítheti.) A módszereiben korszerű drámapedagógiai és Montessori-foglalkozások állandó kiállításaink mélyebb és pedagógiaiilag megalapozottabb megismerését teszik lehetővé.

Közönségünk vékony, de számottevő rétegét képezik a különféle múzeumpedagógiai képzések, speciálkollégiumok tanár és tanárjelölt résztvevői. A múzeum munkatársai közül többen felsőfokú oktatási intézmények előadói: hallgatóik közül gyakran választják szakdolgozat témájául intézményünk tevékenységének egy-egy területét.

A „LIGET KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELMI OKTATÓKÖZPONT”

Az oktatóközpont²⁶ a múzeum Közművelődési Főosztálya keretében alakult civil szervezet, tagja a szövetségbe alakult oktatóközpont-hálózatnak (1995). Oktatóközpontunk egyike a múzeumokban létrehozott környezet- és természetvédelmi oktatóközpontoknak, amelyeknek célja és értelme az, hogy a befogadó intézmény arculatának egyik meghatározó eleme legyen a környezeti nevelés, az ökológiai kultúra képviselője. Múzeumunk feladatkörébe tartozik a magyar természetvédelem története tárgyi és írásos emlékeinek gyűjtése és tudományos feldolgozása, valamint kiállításokon való bemutatása. Ehhez a környezeti adottságok kiválóak, hiszen az épület szinte kínálja magát az épített és természeti környezet együttesének elemzésére. Az oktatóközpont gyermek látogatóink szinte minden korcsoportjával foglalkozik, ezért tevékenysége szorosan kapcsolódik az oktatás-ügy környezeti oktatási-nevelési terveihez. Az eddigi legfontosabb eredmények: „Az erdő és az ember” oktatófilm készítése, nemzetközi meghívásos gyermekrajzpályázat magyar anyagainak összeállítása, külföldről rajzok fogadása, értékelése, kamarakiállítások rendezése. Az oktatóközpont szolgáltatásainak köre kiterjed a

²⁵ Csók Márta: A Montessori pedagógia elmélete és gyakorlati hasznosítása a múzeumpedagógiában. In: ELTE PPK Oktatásmódszertani Központ Közleményei I. Bp. 2003. 175.

²⁶ Kapcsolattartó: Darvas Lászlóné környezeti nevelési szakértő.

rendhagyó környezetismereti órák, szakköri foglalkozások, tárlatvezetések tartására, valamint akkreditált pedagógus-továbbképzések, szakmai napok, illetve természetismereti, környezetvédelmi versenyek, játékos vetélkedők szervezésére és lebonyolítására. Múzeumunk rendszeresen otthont, szakembert és lehetőséget ad a Jelenes Zöld Napok sikeres, rendezvényenként százakat megmozgató programjaihoz.

A BARÁTI KÖRÖK ÉS A FILIÁLÉK

Mivel a tudománynépszerűsítő munka a múzeumi baráti körökre és a filiáléokra is vonatkozik, ide kíváncsozunk róluk egy összefoglaló.²⁷

A Vajdahunyadvár épülete szűknek bizonyult annak bemutatására (például a termelési ágak), amit fontosnak tartott, ezért együttműködve a vidék hasonló kezdeményezéseivel, 1970-ben megalakult a múzeum vidéki hálózatának kialakulása. Ezzel egyidejűleg az agrármúlt iránt érdeklődők vidéki csoportjai megalakították a múzeum baráti körét. Ez a múzeumi munkát segítő és támogató szervezet egyesületként már 1945 előtt is működött. Ebben az időszakban a kör a múzeum érdekeinek igyekezett megfelelni, például elavult kiállítások korszerűsítését tűzte ki célul, sajnos azonban pénzszűke miatt ez nem valósulhatott meg. 1969-ben fogalmazták újra a Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre elnevezésű társadalmi egyesület létrehozását. Ezzel az intézményhez kívánták kötni a közönségnek azt a rétegét, melyre komoly támogatóként a későbbiekben számíthattak: ifjakat, agrárszakoktatásban részt vevőket, szakmunkástanulókat, felsőfokú tanintézetek hallgatóit. Az alapszabály a magyar élelmiszer- és fagazdaság múltjának és jelenének múzeumi bemutatását és propagálását tartalmazza, továbbá azt, hogy a múzeum munkásságát népszerűsíteni és gyűjtőmunkáját támogatni szükséges. Az 1973-as alakuló közgyűlést követően hozzáálltak a baráti körök szervezéséhez a termelészövetkezetek területi szövetségei is. A kör fontos feladata volt az anyagi feltételek biztosítása. A legnagyobb segítség a felettes szervtől, a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztériumtól érkezett, melynek köszönhetően 1974-ben a kör létszáma ugrásszerűen nőtt, tevékenysége pedig szélesedett. (Ekkor már 30 baráti kör működött az országban.)

1980-ig a múzeum a szakmain kívül képes volt anyagi támogatást is nyújtani a körök törekvéseihez, ehhez szerencsésen párosult a szakoktatási intézmények társadalmi munkája. Egyik legkiemelkedőbb teljesítmény a keszthelyi Georgikon Major létrehozása volt, amely még az anyamúzeum raktározási gondjain is segített. Ezt követően a baráti körök jelentős része létrehozott tájmúzeumokat, amelyekre a múzeum nagy figyelmet fordított. Ismerték egymás tevékenységét, melynek összehangolását segítették a filiálékkal közvetlen kapcsolatot tartó muzeológus felelősök is. A baráti körök támogatása később csökkent: először az anyaépület felújítási munkái, később a folyamatos pénzszűke miatt.

²⁷ Szabó Loránd: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 183.

LÁTOGATÓINK NAPPAL ÉS ÉJSZAKA

Az elmúlt jó másfél évtizedben közönségünk mind szélesebb rétegei felé nyitottunk, hiszen a múzeumi közművelődés tevékenységi területeinek arányai megváltoztak, például a PR-munka tartalmi és formai lehetőségei hihetetlen gyorsasággal kitágultak. Új perspektívák is megjelentek konkrét feladatok formájában. A több vonatkozásban réginek, bejáratottnak vélt kínálat ezer szálra bomlott tovább (hazánkban a múzeumpedagógia egyre határozottabban a közoktatáshoz közelít, és úgy tűnik, hogy azzal való szimbiózisában képes lesz megújulni is). Sejtethetően még a múzeumunk szolgáltatásai iránt nem túl gyakran érdeklődő számára is világos, hogy az elmúlt években mennyiségi és minőségi vonatkozásban is korszakos változáson megy át a múzeumi közművelő munka.

A változás nemcsak megéri, hanem alapvetően megváltoztatja a múzeumi közművelő munkát, hiszen piaci viszonyok között működni képes, következőképpen bevételt produkálni tudó, önállóan, racionálisan és rugalmasan kialakított munkaterv szerint működő, mindehhez problémákban gondolkodó munkatársakat követel.

Az átalakulás első jeleiként már az 1990-es évek második felében új, a közönségkapcsolatok terén szokatlan formák jelentek meg a múzeum közművelődési tevékenységében. Sokakhoz sokszor szólni: ez a törekvésünk. Ennek egyik jeleként kifejezetten tudománypszerszerűsítő célú kiállításokat is láthatott közönségünk,²⁸ amelyek a hagyományos paraszti társadalom „ünnepeit” mutatták be. Ezekhez kapcsolódtak a később „családi napokká” szélesedett hét közbeni, illetve hétvégi rendezvények, ilyen alkalmakkor folklórbemutatók és speciális foglalkozások várták a múzeum közönségét. A családi rendezvények száma és jelentősége évről-évre növekszik, a programban megfogalmazott célok köre pedig folyamatosan bővül, hiszen a „Múzeumok Mindenkinél” koncepció jegyében valóban mindenkihez szólni szeretne a múzeum, igyekezetünk arra irányul, hogy minél erőteljesebben hívjuk fel magunkra a figyelmet. A múzeumpedagógiai év nyitányaként a kilencvenes évek közepétől körülbelül a végéig rendszeresen fellépett a Garabonciás Történelmi Gyermekegyüttes, műsorukhoz interaktív játékok, a látható műtárgyakhoz kapcsolódó feladatok, majd nyilvános értékelés, tombola társultak. A korabeli ruhákban fellépő, táncoló gyerekek ellepték a múzeum közvetlen környezetét, is közös szórakozásra buzdítva a látogatókat.

A változást a legjobban talán a bevételt eredményező időszak kiállításaink tükrözik. Különösen szembetűnő ez az ingyenesség bevezetése (2004. május 1.) óta. A magyar múzeumügy korszakos eseményének számít – az Európa-terv részeként – az ingyenesség bevezetése, ez felforgatta és új pályára állította egész közönségszolgálati rendszerünket. A múzeum közönségének mindennapi tapasztalata, hogy már a bejáratnál információssal, rendezvényeknél múzeumi szakemberrel találkozunk, aki segít eligazodni az éppen aktuális lehetőségek között. A rendezvényeket pedig – a célközönség elérése érdekében – rendezvényszervező és PR-munkatárs tervezi és terjeszti. Próbálunk támogatókat, szponzorokat találni, hogy gazdagabbá tegyük kínálatunkat.

Közönségünk nemcsak hétvégeken, hanem egyre gyakrabban hétköznapokon is „fizetős” rendezvényekkel, bemutatókkal, a kiállításokban zajló (tematikáját tekint-

²⁸ Kovács Judit négy alkalommal rendezett ilyen kiállítást.

ve többféle) múzeumpedagógiai, illetve tárgyalgó foglalkozásokkal is találkozhat. A múzeum kiállítási ajánlata szembeötlően megváltozott, jól tükrözve azt, hogy „mindenkihez” szeretne szólni. Nagyon kedveltek a vásárokkal egybekötött virág- és növénybemutatók (Orchidea, Bonsai, Valentin), a fotókiállítások, a vendégkiállítások (például Kinder, Hírességek terítései, Pannónia szőlőkertje, Betlehemi jászol), és a kapcsolódó bemutatók. A múzeum ugyanakkor igyekszik fontos, tevékenységi körébe illeszkedő évfordulókhoz is hozzájárulni a saját eszközeivel (például Kossuth Lajos és az agrárium; Biotechnológiai eljárások a mezőgazdaságban; Mezőgazdaságunk jövője az Európai Unióban), képzőművészeti kiállításokat is rendezni, például A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének szobrászati kiállítása, *Amateur Artium* (nem hivatásos képzőművészek országos tárlata). Ezek a kiállítások 2003. és 2005. között, részben tehát még az ingyenesség bevezetése előtt létesültek, s a fővárosi múzeumi „kínálat” ritka csemegéinek számítottak.

Az elmúlt években óriási feladattömeg állt és áll a múzeum előtt: kiállításainak megújítása (új állandó kiállítás részeinek ütemezése), időszaki kiállítások rendezése, illetve fogadása (1999-ben 14, 2000-ben 15, 2001-ben 13, 2002-ben 16, 2003-ban 28!), valamint a lehető legszélesebb közönségreteg múzeumba „szippantása”, hagyományos feladataink mellett új törekvések megvalósítása (például kilenc, különféle múzeumpedagógiai foglalkozás rendszeres kajaánlása; a Zöld Napok programjai; a nagyrendezvények; Gondolkodva gazdálkodni stb.). Ez utóbbival célunk volt mezőgazdasági ismeretterjesztő előadásokkal is fogadni a közönségünket, köztük is elsősorban a középiskolás és egyetemista korosztályok elhivatott, vagy még bizonytalan tagjait, akik leendő pályájuk megvalósításán törik a fejüket. A múlt tapasztalataiból kiinduló, a jövőt gondolkodva építő gazdálkodást kívántuk így előtérbe állítani és segíteni.

Múzeumpedagógiai tevékenységünk is igyekszik igazodni a tömegigényekhez. Óvodás és iskolás csoportok számára hagyományosan elérhető foglalkozásaink mellett ún. „múzeumpedagógiai nyílt napok” keretében előre meghirdetett időszakokban több száz gyermek foglalkoztatását tűztük ki célul. Az oktató-nevelő intézmények közül sokan élnek is a lehetőséggel, hogy tanítási, vagy szabadidőben elhozzák tanítványaikat ezekre az elsősorban manuális készségeket és képességeket fejlesztő rendezvényekre.

Nagyrendezvényeink sorából kiemelkedik az Afrika Fesztivál, amelynek terve egy időszaki kiállításához kapcsolódva született meg, és áttörésnek számító jó példa volt a korszerű, komplex rendezvénytípusra. (Huth Anna szervezte, 2004.) Ezeket a rendezvényeket a közönség legkülönbözőbb csoportjai is szívesen keresik fel. Másik jó példa a korszerű múzeumi rendezvényekre a *Gyermekvilág Magyarországon* című vendégkiállításához kapcsolódott. Közönségünk „élő hagyományok” iránt fogékony része tulajdonképpen egy rendezvénysorozatra járhatott, amely ősztől kora tavaszig különféle, a téli ünnepekörhöz kapcsolódó, a múzeumban dramatikus formában látható, „megélhető” szokásokkal ismertettet meg. Interaktív játékok, vásárok, játékkészítő alkalmak, kóstolók, feladatlapos és élőszavas vetélkedők, koncertek és tánctanítási alkalmak váltogatták egymást. Emellett szűkebb kört érdeklő, exkluzívabb rendezvényeknek is helyet kell adnunk. Ilyen volt az Alpár Ignác-évfordulóra rendezett kiállítás (2005) és *Múlt-túra* című egész napos programja, amelyet – mint még sok egyebet is – pályázati támogatással valósítottunk meg.

Az elmúlt években a megszokott negyedéves programfüzetünk mellett megjelent a honlapunk, amely tájékoztatásunk egyik legfőbb eszköze. Ezen kívül lepo-

rellókat, alaprajzos tájékoztatókat, zsebtérképeket, s TKM-füzet Vajdahunyadvárról készült magyar és idegen nyelvű példányaikat forgathatják látogatóink. Számos időszaki kiállításához készítünk sajtó- és szóróanyagokat, általában több nyelven. Sajnos kevésbé a fizetett, mint inkább ingyenes reklámokkal, elektronikus küldeményekkel, de közvetlen kapcsolattartással is megnöveltük hagyományos (postai) reklámtevékenységünk hatékonyságát. (Növekvő céljainkhoz több fizetett reklámlehetőségre lenne szükségünk, és éppen ez az, ami csak részben valósítható meg az anyagi szükségesség miatt.)

2004-ben készült el a hazai mezőgazdaság történetének fejlődését napjainkig nyomon követő, új állandó kiállítás elfogadott tématerve alapján a kiállítás forgatókönyveinek elkészítése, majd 2005 nyarán I. szakaszának megnyitása.

A közelmúltban több száz kópiával gazdagodott filmgyűjteményünk jobb kihasználhatósága érdekében a Filmmúzeum tévésatorna munkatársai korszerű információhordozókra játsszák át filmjeinket, amelyeket szakmai és ismeretterjesztő-szórakoztató céllal kívánunk közönségünknek ajánlani.

Szülők és gyermekek színházi matinékat is találnak a Vajdahunyadvárban. A havi gyakorisággal egymást követő, igényes irodalmi alkotásokat népszerűsítő előadások többnyire népszerű művészek közreműködésével zajlanak. Lenne igény idegen nyelvű előadásokra is. A „Mátyás király mesemondó verseny” is nagy érdeklődés mellett, számos tehetséges előadó fellépésével zajlott le két egymást követő évben.

A *Múzeumok Majálisán* – amely az év múzeumainak „seregszemléje” és a hazai múzeumi élet rangos eseménye – minden évben időszaki és állandó kiállításainkból rendezett sátorban várjuk közönségünket. Rendszerint szakmai és múzeumot népszerűsítő kiadványainkat is árusítjuk, és játékkal, feladatlapokkal, fejtörőkkel hívjuk fel magunkra a figyelmet, miközben muzeológusaink és közművelőink folyamatosan tájékoztatást nyújtanak.

A *Múzeumok Éjszakája* – ez az egyre népszerűbb nyárájszakai, fővárosi múzeumokat érintő rendezvénysor – 2002-ben kapcsolta először a hasonló szolgáltatást már régóta nyújtó nyugat-európai múzeumok sorához a hazai múzeumokat. Mi minden esztendőben örömmel csatlakozunk ehhez. A Vajdahunyadvár közönségét ilyenkor nemcsak kiállításainkkal, hanem rendhagyó, izgalmas, különleges, sőt bizarr rendezvényekkel várjuk. (Volt éjjelig tartó néptáncitanítás, vízipipa-bemutató, századfordulós kávéház, jazzhangverseny és fáklás tárlatvezetés – hogy csak a legkeresettebbeket említsem.)

A SZÁZESZTENDŐS VAJDAHUNYADVÁR

A városligeti Vajdahunyadvár állandó épülete 2007-ben ünnepli 100. születésnapját. A célunk volt, hogy a centenáriumi ünnepségeken túlmenően minden már meglévő (évek óta rendszeresen működő) rendezvényünkre ráfűzzük az ünnep egy-egy gyöngyszemét: a *Múzeumok Majálisán* és a *Múzeumok Éjszakáján* is a 100 éves Vajdahunyadvár kiállításaira, s ahhoz kapcsolódó programjaira hívtuk fel a figyelmet. Előadássorozattal is készülünk, mely a *Száz év száz percben* címet viseli, és egy-egy gyűjteményt vagy a gyűjtemények különleges kincseit állítja előtérbe. (Az előadásokat a múzeum tudományos munkatársai tartják.)

Kiemelkedő eseményként tartjuk számon azt az ünnepi megemlékezést, emléktábla-avatást, kiállítás megrendezését és megnyitását, valamint a Vajdahunyadvárat bemutató fotóalbum bemutatását, amely 2007. június 8-án a hazai kulturális élet

figyelmét a múzeum felé fordította. Az ünnepség – melyet jelenlétével és közreműködésével Gráf József földművelési miniszter is megtisztelt – egyszerre szólt a Vajdahunyadvárban működő múzeum régi és jelenlegi munkatársaihoz, a múzeum sorsát fokozottan figyelemmel követőkhöz, és a nagyközönséghez is. Ez a szép és emlékeztető esemény szerencsésen továbbvezette az intézményük iránt érdeklődők figyelmét a *Múzeumok Éjszakája* rendezvényre, hiszen idén ezt is rangosabbra, nagyobb szabásúra terveztük, mint az előző években. Az épület környékén Tűzfesztivál volt a *Múzeumok Éjszakáján*, így e rendezvény keretében nemcsak a múzeumépületet árasztották el a látogatók, hanem a környékét is, mivel egész éjjel vonzó programok vetélkedtek egymással: tűzzsonglőr-bemutatók, tüzes mesterségek felvonultatása, jazzkoncertek, szerelmi varázslás a hangulatos vetítőteremben, és hagyományos tűzgrás a szabadban. Épületünket így a tűzfesztivál fényeinek is ünnepelhette az a 29 000 felnőtt és gyerek, akik ezt a varázsos nyári éjszakát részben vagy egészen velünk töltötték.

A centenáriumot az őszi-téli hónapok programjai is jelzik: új állandó kiállításunk következő egysége decemberben hozzáférhető lesz a látogatóknak, elsősorban az iskolás csoportoknak. Ugyancsak gyerekeknek, elsősorban drámapedagógiai tevékenységgel foglalkozó iskolák tanulóinak és alkotóközösségeknek ajánljuk a *Mesés Vajdahunyadvár* című pályázatot, melynek (rangos zsűri által méltatott) nyertesei múzeumunk közönségének is bemutatkoznak ünnepi előadás keretében. (Lehoczkyné Wallisch Mária szervezése, 2007.)

ÖSSZEGZÉS

A közönség kegyeiért, érdeklődéséért dolgozva a napi feladatok mellett folyamatosan igyekszünk megfogalmazni jövőre vonatkozó terveink leglényegesebb elemeit, amelyek a Magyar Mezőgazdasági Múzeum közönségkapcsolatait korszerűvé, kínálóvá, rendezvényeit keresetté, fontossá teszik, egyszersmind alkalmassá és képessé arra, hogy kikerülhetetlen és kedvelt legyen a szolgáltatásai iránt fogékony, szélesebb társadalmi figyelem és érdeklődés számára. Szóljon a múzeum mindenkihez. A fentiekből érzékelhető, hogy mindenkihez pedig csak úgy tud szólni egy múzeum, ha – törzsközönségét természetesen megtartva – sokféle, olykor nagyon szélsőséges közönségigényeket is kielégít. Amikor György Péter²⁹ azt írja, hogy „a múzeum inkább a felejtés, mintsem az emlékezés múzsájának szolgálhat lakhelyül”, arra figyelmeztet, hogy a múzeumok a fogyasztói társadalom, a fogyasztás szerkezetébe próbálnak minél gyorsabban és fokozottabban illeszkedni.³⁰ Emellett természetesen a múzeumnak a hagyományos múzeumi tevékenységeihez is ragaszkodnia kell, ami tevékenységi körét jól, korszerűen bemutató kiállítások megrendezését jelenti.

Félő, ha ez nem így lesz, nem leszünk képesek részt venni abban a versenyben, amelyben máris meg kell vetnünk a lábunkat: a többi múzeum és egyéb, a kulturált szórakozást és művelődést széles társadalmi rétegek számára kínáló és láthatóan egyre bővülő intézményi hálózat konkurens szorításában.³¹

²⁹ György Péter: Az eltörölt hely – a múzeum. A múzeumok átváltozása a hálózati kultúra korában. New York, Természettörténeti Múzeum – egy példa. Bp. 2003.

³⁰ György P. i. m.

³¹ A dolgozathoz nyújtott szakmai segítségért ezúton is köszönetet mondok Darvasné Molnár Annának és Vitkay Kálmánnak.

One hundred years in the service of 'public' education

MÁRTA CSÓK

The study „One hundred years in the service of 'public' education” presents the history of the relationship between Vajdahunyad Castle including the Museum of Hungarian Agriculture and the public on the basis of documents which are to be found in the database of the museum, of writings preserved at the Public Relations Department, of personal recollections and last but not least of the author's own experiences.

It follows from the study that since the beginnings of its establishment the aim of the museum has been to introduce its visitors to the past, history, problems and questions lasting to the present by organizing exhibitions.

The special guiding tours in connection with the exhibitions and film projections formed the first relationship between the public and the museum. During many years this relationship extended just like in the other national museums, and became consummate. Nowadays children's workshops planned with modern museum-pedagogical methods, programmes, theatre performances, amusing castle history walks, quizzes, events of 'noted green days' satisfying the demands of the public's various layers are offered to the visitors. Within the frame of the programme 'Museum for everybody' our museum belonging to the most popular museums nowadays keeps up a claim to the widest classes of society.

KIÁLLÍTÁSTÖRTÉNET

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Amerikából jöttünk. Növények és állatok az Újvilágból, 1992

A növénytermesztési kiállítások története

NAGY ÁGOTA

A NÖVÉNYTERMESZTÉSI KIÁLLÍTÁSOK TÍPUSAI. KEZDETI KIÁLLÍTÁSOK

A mezőgazdaság látványos megjelenítése a növénytermesztési kiállítások keretében mindig nehezebb feladat, mint akár az állattenyésztés, akár a mezőgazdasági gépesítés esetében. A növények időtálló bemutatása bonyolult: szárítva, préselve, különféle preparátumokban kiállítva már nem mutatósak, frissen pedig csak egy-egy rövid bemutatóra alkalmasak.

Ettől függetlenül a múzeum kiállításai között kezdettől fogva jelen voltak a növénytermesztési tárlatok, és az ehhez háttérként szolgáló gyűjtemények anyaga is folyamatosan gyarapodott a növénytermesztés eszközanyagával, valamint mag- és kalászmintákkal. Ezek a növénytermesztési kiállítások alapvetően négy csoportba sorolhatók:

- adományozóktól kapott mag- és termésminták véletlenszerűen összeállt együttese, ahol minden egyes darab bemutatásra kerül, s a hangsúly az adományozón van;
- egy növény, vagy növénycsoport (például búza, paprika, ipari- és takarmánynövények) teljes bemutatása, történeti, termesztéstechnológiai szempontból;
- fajtabemutatók;
- növénytermesztéssel foglalkozó termelő üzemek jubileumi és egyéb kiállításai.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum (kezdetben Gazdasági Múzeum) legelső tájékoztatófüzetének címlapján olvasható sorok tanúsága szerint a múzeum kezdettől fogva az agrártárcához tartozott. „A gazdasági muzeum a földművelésügyi m. kir. Minister fenhatósága alatt áll, és a városligetben az 1896. évi ezredéves kiállítás volt történelmi csoportja összes épületeiben van elhelyezve. Megnyitott 1897. szeptember hó 12-én.”¹ Bizonyára e ténynek is köszönhető, hogy gazdasági egyesületek, gazdák, a földművelésügynek és a kertészetnek elkötelezett személyek adományaiból álltak össze az első kiállítások. A növénytermelési bemutatókat a múzeum emeleti folyosóin, „szobáiban”, valamint az úgynevezett lovagteremben rendezték el. A kis katalógus tanúsága szerint a kiállítási egységeket római számokkal különböztették meg. A növénytermelés témakörében a XIV–XVII. számú termekben a leggyakoribb gazdasági magvak gyűjteményét, kalászgűjteményeket, gyökérpreparátumokat, gyomnövények herbáriumait állították ki. A XVIII–XIX. számú szobák adtak otthont a kereskedelmi növényeknek, az itt következő elrendezésben: „A komlómivelésre vonatkozó modellek (Biedermann Rezső lovag ajándéka). – Kender és len, félíg és egészen kikészítve. – Czirok, nád, sikárfű, paprika, olaj-

¹ Előzetes tájékoztató a gazdasági múzeumban. 1897. I., 20., 22.

növények stb. – A gyógynövények szárítására használt épületek modelljei. (Agnelli József plébános úr ajándéka.)” „A hazai főbb gyümölcsnemek térképei” gazdasági egyesületek ajándékaiként, a kertészeti magvak, preparátumok és eszközök pedig egyenesen a híres magtermesztő és kereskedő, Mauthner Ödön ajándékaiként és elrendezésében kerültek kiállításra.

Miután a kiállítási épületeket „rozzantságuk” miatt 1899-ben lebontották, a Kerepesi úti ideiglenes kiállítóhely fogadta be a múzeum anyagát.² A tárgyakat „osztályonkénti csoportosításban” lehetett megtekinteni. Egy osztályon belül szerepeltek a gazdasági növénytermelés adatai, a növényekre hasznos és káros állatok képei, preparátumai, valamint a növénybetegségekről és „élősdiekről” szóló tablók és minták. Külön említésre méltó a 222 fajtát magába foglaló hazai és külföldi gazdasági és csemege tengeri, valamint az ország különböző vidékeiről származó szivar- és dohánylevelek gyűjteménye. A gazdák okulását szolgálta a különböző műtrágyák használata során várható terméseredményeket bemutató kiállítási részlet. A kertészet és gyümölcészet külön osztályba került. Közöttük aszalt és befőtt gyümölcsök, zöldségaszalványok, kerti termékek feldolgozására használt eszközök, kerti és gyümölcészeti munkaeszközök, gyümölcsöket ábrázoló színes képek is megjelentek.

KIÁLLÍTÁSOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A múzeum állandó kiállításai továbbra is osztályokra bontva jelentek meg. Az 1928-ban megjelent ismertető³ tanúsága szerint a 23 osztály közül három foglalkozott növénytermesztéssel, mégpedig egy a növénytermeléssel (külön búza- és dohányteremmel), egy a növényi és állati kártévőkkel, s külön osztályt képezett a kertészet.

Az 1934-es esztendő kiállítás-történeti szempontból mérőöldkőnek számít a múzeum történetében. Ekkor rendezték hazánkban a XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszust, s ennek tiszteletére a múzeum kiállításait is újjászervezték. „Nagykállay Kállay Miklós földművelésügyi miniszter felismerve a múzeum gyökeres átszervezésének jelentőségét, elhatározta a gyűjteménytári anyag felújítását és szakszerű kiegészítését. Az ország legkitűnőbb mezőgazdasági szakférfiait állította az átszervezés és átrendezés hatalmas kulturmunkájának szolgálatába.”⁴ Az újjászervezett kiállításokban (korhű elnevezéssel: gyűjteménytárakban) eddig nem látott részletességgel tárulkozott ki a mezőgazdaság, s benne a növénytermesztés. Így külön teremben mutatták be a rét- és legelőgazdálkodásra vonatkozó adatokat, eszközöket, a pásztorelet sajátos tárgyait, a termesztett fű- és herefélék magvait, modellekkel, fényképekkel kiegészítve. E gyűjteménytári csoport zöldmező-gazdálkodás néven került bemutatásra. A statisztikai adatok, táblázatok, grafikonok és fotók minden további kiállításban is fontos szerephez jutottak. A következő csoport a takarmánynövényeket foglalta magában. Itt Magyarország legfontosabb szálas- és abraktakarmányait akvarelleken is látni lehetett. A kiállítás értékes része volt a Dégen-féle herbáriumsorozat. A kapásnövények között hangsúlyos szerepet kapott a répa, és a hozzá kapcsolódó cukorgyártás bemutatása, ezt követte a dohány és a burgonya a legújabb nemesítési eredményekkel együtt. A cukorrépához és a

² A Magyar kir. Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató Szak-Katalógusa. 1902.

³ Paikert Alajos: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum rövid leírása. Bp. 1928. 5–6.

⁴ A M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum rövid útmutatója. Bp. 1934. 3.

burgonyához kapcsolódóan a szeszpar is megjelent. Külön termet szenteltek az ipari növényeknek, valamint a hüvelyes veteményeknek. A gyógynövények és drogok az ipari növények között kaptak helyet. A szárított növényeken kívül az egyes gyógyszerek is megjelentek, melyekhez az adott növények alapanyagul szolgáltak. Az egyik kis teremben a híres magyar paprikát, s a hozzá kapcsolódó tárgyakat mutatták be. A kalocsai és szegedi paprikatermesztő vidéket stílusosan egy-egy népviseletbe öltöztetett menyecske szimbolizálta. A fontosabb művelő eszközök, egy paprikaőrő malom modellje, szárító, egy paprikaminősítő laboratórium berendezése, a paprika, mint gazdag C-vitamin forrás népszerűsítése mind-mind helyett kapott a kiállításban.

Kiemelt jelentőségű volt a gabonaféléket és a növény-nemesítést szemléltető csoport. Az árpához kapcsolódóan a söripar, valamennyi gabonához kapcsolódóan a malomipar és a lisztminősítés is szerephez jutott. A kiállítás értékes darabjainak számítottak Kosutány Tamás 1900–1905 között gyűjtött, üveგიolákban kiállított magyar búzamintái. Említésre méltó a növényvédelmi csoport. Itt a korábban látott szántóföldi növényfélések újból megjelentek, s az egyes növényi kártevőket, betegségeket, valamint az ellenük való védekezés módjait ismerhette meg a látogató. A kertészeti teremben többek között különféle kerttervek, alakfa-modellek, zöldség-, gyümölcs- és dísnövény-magvak, növényápoló és feldolgozóeszközök kaptak helyet.

Általánosságban elmondható, hogy a felújított kiállításokban az aprólékos műgond, a legújabb kutatási, nemesítési eredmények felvonultatása, a „minél többet mutatunk, annál többet fejezünk ki” elve érvényesült.

AZ 1950-ES ÉVEKTŐL A FILIÁLÉK KORSZAKÁIG

A növénytermesztési kiállítások sorában különlegességnek számít az 1953-ban létesült szabadföldi bemutató. Helyszíne a múzeum épületének délnyugati oldalán volt, a reneszánsz–barokk épületcsoport főbejáratával átellenes oldalán, a tó felől. A bemutatókert célja a múzeum „holt” anyagának élő természettel történő kiegészítése volt, hogy a „dolgozó tömegek ismereteit” ezáltal is gyarapítsák. A szabadtéri növénykert több száz fajban mutatta be a mezőgazdaság, a kertészet és az erdőszet jelentősebb egynyári, kétnyári és évelő gazdasági, ipari, kerti, erdei és gyógynövényeit. A bemutatókert az éves múzeumi jelentések tanúsága szerint négy évig működött, 1957 után a beszámolók már nem említik. „1956-ban főként a takarmánynövények és a zöld futószalag, úgyszintén az újabban honosított gazdasági növények bemutatására helyezünk súlyt, továbbá konyhakertiekkel egészítettük ki a gyűjteményt.” 1957 tavaszán még 1150 darab évelőt telepítettek, összesen 28 fajt, de az őszi telepítésre a „megbízott begyűjtő megbetegedése miatt” már nem került sor.⁵

Az 1953-ban elkészült állattenyésztési kiállítás részét képező takarmány-kiállítás több éven keresztül a múzeum meghatározó növénytermesztési kiállításai közé tartozott. 1957-ben például tovább bővítették a szénaszárítás korszerű módjait szemléltető kiállítással, és a zöld futószalag installációját is felújították. (A zöld futószalag a vegetációs időszakon belül a folyamatos zöldtakarmány-ellátás lehetőségeit

⁵ MMgMA IX/12. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1956. MMgMA IX/192. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1957.

mutatta be az akkoriban rendkívül modernnek számító, gombnyomásra világító tablók segítségével.)⁶

A kukorica termesztésével 1959-ben negyed éven át nyitva tartó időszaki kiállítás foglalkozott,⁷ mely vándorkiállítás formájában került a Mezőgazdasági Múzeumba, hiszen az eredeti kiállítóhely maga a Földművelésügyi Minisztérium volt, s itt az Országos Kukoricatermesztési Tanácskozás kísérő kiállításaként szerepelt. Azon kevés korabeli kiállítás közé tartozott, amelyhez népszerűsítő-oktató kis kiadvány is készült, amit az FM Mezőgazdasági Kiállítási Iroda adott ki *Kukoricatermesztési kiállítás* címen. A termesztési tudnivalók részletezésén kívül figyelemre méltó a hibridkukorica előállításáról szóló rész, hiszen ez akkoriban a friss tudományos eredmények közé tartozott, s az MTA Martonvásári Kutatóintézetében kifejlesztett hibrid újdonságokról szinte elsőként e kiállításon lehetett bővebb információkhoz jutni. Ugyancsak itt ismerkedhettek meg a látogatók a négyzetes vetés⁸ jelentőségével, az erre vonatkozó tapasztalatokkal.

A sikeres kiállításnak némiképp ellentmondani látszik a múzeumról szóló alábbi újságcikk-részlet: „Hiányzik a gépesítést, a növénytermesztést, a kertészetet, a talajművelést, a talajjavítást felölelő gyűjtemény. A múzeum vezetősége e hiányt pár hónapos időszaki kiállítások rendezésével igyekszik enyhíteni. Nemrég nyitotta meg a mezőgazdasági építészeti kiállítást és az előcsarnokban bemutatott gépmodellek némileg pótolják ugyan a sokszor reklamált gépészeti kiállítást, azonban szükség lenne olyan állandó és a jelenleginél teljesebb kiállításra, amely a különböző mezőgazdasági gépeket munka közben mutatná be. Hibának tartjuk, hogy a múzeum nem tud átfogó termelészövetkezeti kiállítást létrehozni.”⁹ Az elmarasztaló sorok 1960-ban láttak napvilágot a *Magyar Nemzet*-ben. Kitűnő példáját mutatja az írás a múzeum mindig is fennálló „alapproblémáinak”: az egyik a helyhiány, a másik – s ez nemcsak a mezőgazdasági, de az összes többi múzeumra is érvényes – a kor kívánalmainak történő megfelelési kényszer az esetleges szakmai megfontolások rovására.

Talán erre „válaszolt” az igazán színvonalas új, állandó takarmány-kiállítás 1961-ben.¹⁰ A kiállítást Pál Istvánné rendezte. A kor kívánalmainak történő megfelelés mellett a szakmai vonatkozások is maximálisan érvényesültek a kiállításban. A növények bemutatásán túl a hangsúly az okszerű takarmányozás nagy népgazdasági jelentőségének kiemelésén volt. Az új termelészövetkezetek dolgozói itt részletesen megismerkedhettek az egyes takarmányok tápértékével, helyes felhasználási módjával. A hét egységből álló kiállításban külön-külön került bemutatásra a rét és a legelő, a zöldtakarmányok, a szénakészítés, a kukorica, az egyéb szemestakarmányok, valamint az állati és ipari eredetű takarmányok, a gyári keveréktakarmányok, és a nedvdús takarmányok. A kiállítás a legkorszerűbb bemutatási módszerek segítségével, diorámák, képek, modellek és eredeti gépek szerepeltetésével szemléltette a termesztés- és feldolgozás csínját-bínját. 1962-ben részletes katalógus is megjelent a kiállításához orosz és angol nyelvű képaláírásokkal.

⁶ MMgMA IX/192. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1957.

⁷ MMgMA IX/194. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1959.

⁸ A négyzetes vetés technológiájának kidolgozása Kolbai Károly nevéhez fűződik. Az ikersoros termesztés továbbfejlesztett változata; a vetőgépek megjelenésével vált lehetővé alkalmazása. A kellően nagy sorköznek köszönhetően a traktorral vontatott tárcsa, kultivátor az egész tenyészidő folyamán közlekedhetett.

⁹ Miért nincsen kukorica a Mezőgazdasági Múzeumban? *Magyar Nemzet*, 1960. április 17. 4.

¹⁰ MMgMA IX/196. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1961.

1968-ban nagyszabású időszaki kiállítás nyílt Régius János rendezésében *A kendertermesztés- és feldolgozás* címmel.¹¹ A kiállítás a Szegedi Rostkikészítő Vállalat, valamint a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat közreműködésével jött létre. Eredeti gépek és modellek segítségével szemléltette a hagyományos és a kornak megfelelő kendertermesztést, kenderfajtákat, az ipari rostfeldolgozást, valamint a fonó- és szövőipari munkafolyamatokat. A hagyományos paraszti kenderfeldolgozást bemutató rész a múzeum anyagán alapult, de több népművészeti tárgyat a Néprajzi Múzeum kölcsönzött a kiállításához.

Ugyancsak ebben az évben – újszerű kiállítási vállalkozásként – „Gyümölcsfajta bemutatóra” került sor.¹² A bemutatóban a Kertészeti Kutató Intézet, valamint az Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet vett részt. Az érdeklődő közönség itt nagyüzemi és házikerti gyümölcsfajákat és fajtákat, fajtajelölteket és a legújabb nemesítéseket tekinthette meg. A kutatóintézetek és a múzeum munkatársai szaktanácsadással segítették a korszerű gyümölcstermesztési ismeretek elsajátítását.

Az 1970-es években a Magyar Mezőgazdasági Múzeum számos fiálálával rendelkezett, melyek többnyire egy-egy termelőszövetkezet, vagy állami gazdaság üzemi múzeumai voltak. Óhatatlanul megjelentek a budapesti múzeumban is az ilyen típusú kiállítások. 1971-ben *20 éves a Sasad Mezőgazdasági Termelőszövetkezet* címmel Preininger Adolfné rendezett kertészeti témájú kiállítást.¹³ Itt a termelőszövetkezet fejlődését követhették nyomon a látogatók.

Kiemelt jelentőségűek a múzeumi kiállítások sorában a paprikával foglalkozó bemutatók. Jóllehet e tanulmány kereteit meghaladja a fiálálék kiállításainak felsorolása, mégis megemlítenéd, hogy a híres kalocsai és szegedi paprikatermesztő körzet helyi bemutatása is a Magyar Mezőgazdasági Múzeum rendezésében látható, illetve volt látható. Kalocsán 1977-től napjainkig, Szeged-Szentmihálytelken 1978-tól 1988-ig.

1972-ben az időszaki kiállítások közül a legtöbb látogatója – 20 000 fő – *A magyar fűszerpaprika* című kiállításnak volt, melyet Pál Istvánné és Szilágyi Pál rendezett. A kiállítás, függetlenül attól, hogy időszaki kiállításnak épült, rendkívül igényes és részletes, mindenre kiterjedő bemutatását adta a paprikának, s az alábbi témaköröket fejtette ki részletesen: a paprika termesztésének kialakulása, elterjedése; botanikai ismertetése, éghajlati, talaj- és tápanyagigénye, a táplálkozásban betöltött szerepe, kémiai összetétele; a fűszerpaprika termesztésének hazai kialakulása, termesztési körzetek; vetés, ápolás, betakarítás; a hagyományos feldolgozás, jellegzetes eszközök (mozsár, külü); a fűszerpaprika nemesítése, a szegedi és kalocsai fűszerpaprika nemesítésének kialakulása, akkori helyzete; a nemesített fajták és jellemzésük; a paprika ipari feldolgozása; a Kalocsai Konzerv- és Paprikafeldolgozó Vállalat; a Szegedi Konzerv- és Paprikafeldolgozó Vállalat; a Konzerv és Paprikaipari Kutató Intézet; az állami minőség-ellenőrzés; a paprikakereskedelem, export és versenytársak. (Itt még nagy hangsúlyt fektettek a rendezők az oktatásra, és a paprika termesztési technológiáját részletesen, kézikönyvszerűen adták meg. Leggyakoribb betegségeit és az ellenük való védekezés lehetséges módjait is szinte a növényvédelmi tanácsadás pontosságával sorolták fel.)

¹¹ MMgMA IX/206. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum beszámoló jelentése, 1968.

¹² MMgMA IX/206. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum beszámoló jelentése, 1968.

¹³ MMgMA IX/543. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum beszámoló jelentése, 1971.

1973 a főváros történetében különösen fontos esztendőnek számított, ekkor volt ugyanis Buda és Pest egyesítésének százesztendős évfordulója. A centenáriumi ünnepegsorozatból a Magyar Mezőgazdasági Múzeum sem maradt ki, s a 100 éves Budapest kertészete című kiállítással tisztelgett az évforduló előtt.¹⁴ A kiállítás rendezésében hat munkatárs is közreműködött; Vlcskó Lajos, Fábíán Gyula, Imre Gyula, N. Kiss István, Pál Istvánné és Preiningner Adolfné.

KIÁLLÍTÁSOK A MÚZEUM TELJES FELÚJÍTÁSA UTÁN

Amint arról a múzeum történetét ismertető számos dokumentum beszámol, a mezőgazdasági kiállításoknak otthont adó Vajdahunyadvár a világháborúk és az 1956-os forradalom alatt súlyos sérüléseket szenvedett, s az újjáépítés hosszadalmas folyamat eredményeként 1985-ben fejeződött be véglegesen. Ekkor nyílt lehetőség arra, hogy a megsemmisült, illetve régóta hiányolt kiállítások megépüljenek. A növénytermesztési kiállítások közül az elsőre 1986-ban került sor legjelentősebb szántóföldi növényeink, a gabonafélék bemutatásával. A két ütemben megvalósuló kiállítás első része nyílt meg ekkor, mely *A gabonatermesztés története Magyarországon az őskortól a XIX. század végéig* címet viselte. Rendezői Nováki Gyula és Fülöp Éva voltak. A reneszánsz–barokk épületszárny jobb oldali emeleti folyosóján elhelyezkedő kiállítás teljesen zárt vitrines megoldásokkal, főként írott és fotóanyaggal, eredeti régészeti magleletekkel, modellekkel szemléltette a témát. A folytatásként 1988-ban megnyílt *A gabonatermesztés története a XIX. század közepétől napjainkig* című kiállítás a múzeum mai konferenciatermében kapott helyet, Pál Istvánné rendezésében.¹⁵ Az impozáns méretű terem lehetővé tette az eredeti tárgyak kiállítását, és nagyméretű szemléltető eszközök bemutatását. Különösen kedvelt eleme volt a kiállításnak az a világtérkép, ami a Föld különböző pontjain szemléltette a búza aratásának időpontját, valamint a belépéskor azonnal szembeötlő szélmalom 1 : 8 arányú modellje. A hagyományos kenyérsütés eszközeit enteriőr formájában lehetett látni. A lisztminőség- és minősítés ugyancsak bemutatásra került.

A kiállítás részletesen foglalkozott a búza, árpa, rozs, zab, hajdina bemutatásával; külön a kukoricával. A gabonanemesítés történetét a kezdetektől az 1980-as évekig követte nyomon. A korszerű gabonafajták bemutatásán kívül méltó emléket állított a kiállítás a Baross László által nemesített Bánkúti búzának, mely 1932-ben a kanadai reginai búza-világkiállításon a világ legjobb búzájaként szerepelt, s Magyarországon az 1960-as évekig köztermesztésben volt. Az 1980-as években termesztett intenzív szovjet búzafajták, a Bezostaja, Aurora, Kavkáz, az olasz Libellula, a hazai nemesítésű szegedi, martonvásári és fertődi búzafajták, az amerikai és hazai, martonvásári kukoricahibridek mind láthatók voltak a kiállításban. A gabonafélék legfontosabb gyomnövényeit préselt növények formájában, herbárium lapokon ismerhette meg a látogató. A növények gyűjtését és a herbárium összeállítását Jeanplong József, a Szent István Egyetem (akkor Agrártudományi Egyetem, Gödöllő) neves botanika-professzora végezte.

1987-ben nyílt meg ugyancsak ebben az épületszárnyban, a bal oldali folyosón és az abból nyíló körteremben a *Magyarország mezőgazdasága a XX. században* című

¹⁴ MMgMA IX. sz. n. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1973.

¹⁵ MMgMA IX. sz. n. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1988.

állandó kiállítás, melyet Pintér János, Fülöp Éva és Vitkay Kálmánné rendezett.¹⁶ A kifejezetten agrártörténeti szemléletű kiállítás természetesen a hazai növénytermesztési vonatkozásokat is elemezte. Közel a rendszerváltáshoz ez a kiállítás lehetővé tette a történelmi távlatú láttatását a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, de a tematikai egységek bontása még mindig a szocializmusban megszokott: „A századfordulótól a felszabadulásig”, valamint „A felszabadulástól a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezéséig (1945–1962)”. A kiállítás nyomon követte a művelési ágak átalakulását, a szántóterület változásait, a szántóföldi növénytermesztés szerkezetét az egyes korokban. Kitért a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztésre, a paraszti kertkultúrákra is a vizsgált időszakon belül.

Az 1988-as esztendő nagyon termékeny volt növénytermesztési kiállítások szempontjából, hiszen az addigra már évek óta tervezett kertészeti állandó kiállítás is elkészült. *A kertészet története Magyarországon* című kiállítás rendezői Preininger Adolfné, Csoma Zsigmond, Laposa József és Wohlné Nagy Ágota voltak. A kertészet négy ágát, a zöldség-, gyümölcs-, dísznövény- és gyógynövénytermesztést a 19. századig együtt, azt követően külön-külön tárgyalta a kiállítás, melynek helyszíne a reneszánsz–barokk épületszárny emeleti, baloldali impozáns, világos terme volt. A viszonylag tárgyszegény témát hangulatos enteriőrökkel tették látványossá a rendezők. Így a terem két végében egy-egy épületrészlet, közepén piaci jelenet szerepelt. A bejárat mellett parasztház metszete fogadta a látogatót, melynek padlásán és „előkertjében” gyógynövények száradtak. A bejáratnál szemben egy Hódmezővásárhelyről gyűjtött kisüzemi aszalóház szemléltette a tálcás gyümölcsszáritást, szilvával és almával. Az aszaló részeként a szilvalekvárfőző üst és katlan, a lekvárfőzés teljes eszközanyaga is megjelent. A középső, piacozó jelenet a kiskanizsai „sáska” kofát elevenítette meg szekérrel, gyümölcsökkel és zöldségekkel. A gyümölcs- és zöldségmulázások a kiállítás értékes elemei voltak, hosszú éveken át készítette azokat e célra a múzeum. A fajták beszerzésében az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet működött közre, a tájfajtaikat a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei ártéri gyümölcsösökből sikerült a kiállításához megszerezni.

A rendszerváltás utáni első Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás és Vásár jellegében is tükrözte az új agrárszemlélet kezdetét. Mindehhez történeti összefoglalót is terveztek a vásár szervezői. Az 1990-es évben a múzeum központi feladata volt az OMÉK területén egy nagyszabású vásártörténeti kiállítás megrendezése, ahol a növénytermesztési kiállítások története több vonatkozásban is megjelent.¹⁷ A kiállítás teljes egészében a múzeum saját tárgyi anyagából készült, rendezésében szinte minden kolléga közreműködött. Ezek a tények indokolják, hogy a múzeum épületén kívül, a kőbányai vásárvárosban megrendezett kiállítás e tanulmányban mégis említésre kerüljön. 1990. augusztus 31-től szeptember 9-ig hatvanezer látogató kereste föl a *Magyarország agrárfejlődése és a mezőgazdasági kiállítások* című, 1300 m² alapterületen felépített történeti bemutatót. A kiállítási munkacsoport vezetője Pintér János, tagjai Csoma Zsigmond, Ernst József, Fülöp Éva, Gulyásné Vajkai Zsófia, Knézy Judit, Kotlár Károly, Laposa József, Preininger Adolfné, Réz Gyula, Szöllősy Gábor, Wohlné Nagy Ágota voltak. Az 1920–1930-as évek növénytermesztési, a legújabb nemesítési eredményeket bemutató kiállításait korhű stílusban, a mezőgazdasági kézi eszközöket (kapák, sarlók, villák) művészi

¹⁶ MMgMA IX. sz. n. Magyarország mezőgazdasága a XX. században. Állandó kiállítás forgatókönyve, 1987.

¹⁷ MMgMA IX. sz. n. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1990.

„kompozíció” formájában állították ki a rendezők. A két világháború közti időszak ipari növénytermesztése (olajnövények, dohány), s a korszak jellegzetes kertészeti bemutatója is megelevenedett. Ezen kívül hagyományos nyárvégi terménybemutató és vásári jelenet színesítette a kiállítást.

Ugyancsak a rendszerváltást követően került előtérbe a környezetvédelem, a biogazdálkodás kérdése. A *természetes kert* című időszaki kiállítás a reneszánsz–barokk épületcsoport jobboldali, emeleti körtermében a biogazdálkodás előnyeire hívta fel a figyelmet, bemutatva azokat a nagyüzemeket is, ahol már eredményes organikus gazdálkodást folytattak.¹⁸ Megjelent a kiállításban az akkor még újdonságnak számító szekszárdi biobor is. A kiállítást Wohlné Nagy Ágota rendezte.

1992-ben szinte világszerte megemlékeztek Amerika felfedezésének 500. évfordulójáról. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum fél éven át nyitva tartó időszaki kiállítást szentelt az eseménynek *Amerikából jöttünk. Növények és állatok az Újvilágból* címmel.¹⁹ A kiállítás rendezői Balázs György, Bányai József, Csoma Zsigmond, Fülöp Éva, Gyulai Ferenc, Knézy Judit, Mártha Zsuzsanna, Orósi Sándor, Pálóczi-Horváth András, Székelyhidy Iván, Szöllősy Gábor, Takács István és Wohlné Nagy Ágota voltak. A közismert amerikai eredetű növények (burgonya, kukorica, dohány, paprika, paradicsom, bab, tök, kakaó) mellett olyan, kevesek által ismert növény is megjelent itt, mint az amaránt. Az amaránt ígéretes aszálytűrő növényként érdekes és látványos színfoltja volt a kiállításnak, a belőle sült pékárut a közönség a megnyitón meg is kóstolhatta. A múzeum éves jelentésének tanúsága szerint 78 276 látogató fordult meg a kiállításban, melynek helyszíne a mai földszinti időszaki kiállítóterem volt, valamint az a belőle nyíló terem, ahol jelenleg már a textilgyűjtemény található.

1995-ben került sor a IX. EUCARPIA konferenciára. A nemzetközi paprika és tojásgyümölcs genetikai és termesztési konferenciának az évben Magyarország adott otthont. Ebből az alkalomból kérték fel a múzeumot egy paprikatörténeti időszaki kiállítás rendezésére. A kiállítás *A paprika története Magyarországon* címmel az emeleti, bal oldali körteremben fogadta a konferencia résztvevőit, később pedig minden múzeumlátogatót, csaknem fél éven át. A konferencia emlékkötete szerint is megemlékezik a múzeumról a támogatók és segítők között.²⁰ Az ebből az alkalomból rendezett történeti kiállítás előfutára lett három, egymást követő év paprika-kiállításainak. Ezek a kiállítások szintén felkérésre készültek, a Paprika Terméktanács hároméves programjának kiegészítéseként, rendezvényeik kísérő kiállításaként jelentek meg. Helyszínük ugyanez az emeleti körterem volt. A kiállítások témáját is megjelölték; így az első egy általános ismeretterjesztő kiállítás volt, a második a paprikának a képzőművészetben történő megjelenését mutatta be, a harmadik pedig a paprika gyógyításban betöltött szerepét kellett, hogy elemezze. Minden évben szeptember végén nyíltak a kiállítások, 1998-tól 2000-ig. Az egyes kiállítások címei *Újvilágtól az új hazáig*, *Több, mint fűszer*, illetve *Paprikapatika* voltak. Az utóbbiban helyet kapott Szent-Györgyi Albert szegedi kutatólaboratóriumának egy részlete, paprikával kapcsolatos C-vitamin kutatásainak eredménye is, de kitért a kiállítás a paprika népi gyógyászatban betöltött szerepére is. 2001-ben Szentendrén, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban vándorkiállítás formájában ugyancsak szerepelt a Paprikapatika.

¹⁸ MMgMA IX. sz. n. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1991.

¹⁹ MMgMA IX. sz. n. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum jelentése, 1992.

²⁰ EUCARPIA IXth meeting on genetics and breeding on capsicum and eggplant. Budapest, August 21–25, 1995.

Időközben, 1996-ban *Száz éves a magyar növénynevelés* címmel, ugyancsak az emeleti, bal oldali körteremben nyílt időszak kiállítás. A kiállítás megrendezésére a Magyar Növénynevelők egyesülete kérte föl a múzeumot.

2000-ben *A magyar mezőgazdaság 1000 éve* címmel átfogó, időszak kiállítás nyílt a reneszánsz–barokk épületcsoport földszinti, jobboldali termeiben, a főlépcső melletti szakaszon, az abból nyíló teremben, illetve a kiállító helyiség folytatását képező hosszanti teremben, mely a korábban említett *Amerikából jöttünk...* című kiállítás fő terme is volt. Ez a kiállítás – jóllehet időszaki kiállításnak készült – több évig is látható volt; utolsó, a 20. századot bemutató részét 2007-ben bontották le. Az ezredfordulóra készített kiállítás a múzeum történetében szerveződő legújabb, átfogó kiállítás „előfutáraként” hézgapótló szerepet is játszott, hiszen megnyitáskor már sem a gabonatörténeti, sem a kertészeti állandó kiállítás nem állt. A kronologikus bemutató a honfoglaláskortól 2000-ig követte-követi nyomon a hazai mezőgazdaság történetét, az egyes korszakokban mindenütt bemutatva a növénytermesztési vonatkozásokat is. Kilenc fő szakasza: A honfoglalás és az Árpád-kor (Molnár Erzsébet); A tatárjárástól a mohácsi vészig (Pálóczi Horváth András); A három részre szakadt Magyarországon (1526–1699) (Szöllősy Gábor); A feudalizmus eltörlése (1770–1848) (Kárpáti Elemérné); Európa éléskamrája fényben és árnyékban (1850–1918) (Csoma Zsigmond); Mezőgazdaságunk a két világháború között (Fehér György és Réz Gyula); A földosztástól a kollektivizálásig (1945–1961) (Farkas Gyöngyi); „Magyar út” a szocialista mezőgazdaságban (Szabó László); végül Visszatérés a polgári földtulajdonhoz (Molnár Zsolt).

2005-ben nyílt meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum új, állandó kiállításának első szakasza, mely a Kárpát-medence mezőgazdaságát a honfoglaláskorig mutatja be. A történeti-kronológiai kiállítás a főbejáratától balra kezdődően fokozatosan épül a múzeum földszinti termeiben. A korábban a domesztikáció-történeti kiállításnak, valamint a honfoglalás kora és kora Árpád-kor háziállatait bemutató kiállításnak helyet adó termekben mostanra a növénytermesztési vonatkozások is megjelentek. Régészeti magleletek tanúskodnak eleink gabona-, zöldség- és gyümölcstermesztési szokásairól. Az egész kiállítás kurátora Szatmári Sarolta, e szakaszának rendezői Pálóczi Horváth András és Molnár Erzsébet. 2006-ban tovább bővült az állandó kiállítás. E második szakasz 1711-ig tárgyalja a hazai mezőgazdaság történetét. Rendezői: Molnár Erzsébet, Pálóczi Horváth András és Csoma Zsigmond. Itt már az amerikai eredetű kultúrnövények is megjelennek. A 17. század hazai kertkultúráját szimbolizálja Lippay György esztergomi érsek híres pozsonyi kertjének makettje. A kiállítás látványos eleme az ún. Rákóczi-eke, amellyel II. Rákóczi Ferenc zborói (ma Zborov, Szlovákia) uradalmában szántottak.

A kiállítás az elkövetkező években készül el véglegesen, s csaknem napjainkig követi nyomon Magyarország mezőgazdaságának történetét. A kor kívánalmainak, s – nem utolsó sorban – a látogatók igényeinek megfelelően korszerű, modern installációval, újszerű kiállítási elemekkel igazodik napjaink múzeumi kiállítási elvárásaihoz.

The history of cultivation exhibitions

ÁGOTA NAGY

The cultivation exhibitions were always present among the exhibitions of the museum and the collections serving as a background to this were being enriched continuously with the tool material of cultivation as well as corn- and ear-samples.

The cultivation exhibitions can be classed in four groups:

- accidentally created groups of corn- and produce samples from bestowers where every single item is displayed and the emphasis is put on the givers,
- display of one single plant or plant group (e.g. wheat, green pepper, industrial and fodder-plants) from historical and cultivation-technological point of view,
- show of species,
- jubilee and other exhibitions of factories dealing with cultivation.

From a professional viewpoint the exhibitions belonging to the second group are the most significant ones.

At the beginning almost every object could be seen at an exhibition, later they were divided into groups on the basis of various respects. In 1934 in honour of the 14th National Agricultural Congress every display was reorganized. Here every branch of cultivation appeared; meadow-pasture farming, pastoral life, fodder-plants, industrial plants (including herbs) and leguminous plants.

In the 1970's exhibitions involving the show of cultivation were organized in 23 provincial branches (mostly in factory museums of co-operative farms and state farms) by the museum. After the renovation in 1985 the new cultivation- and horticultural show was of great importance among the 18 permanent exhibitions.

According to the latest organizing viewpoints the agriculture-historical permanent exhibition being made at the moment deals with the branches of agriculture (among others with cultivation) in a historical, chronological frame.

Szabadtéri növénybemutató, 1953

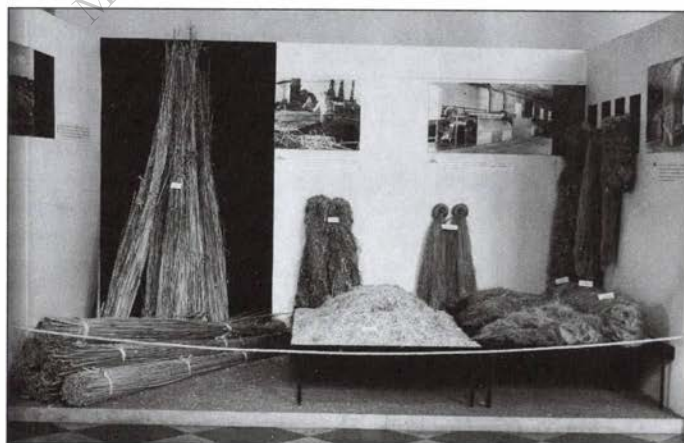

A takarmány-kiállítás új, szénaszárítási része, 1957

Kukorica-kiállítás, 1959

Rostkikészítés. Részlet az 1968-as kendertermesztési kiállításból

*A magyar fűszerpaprika.
A legtöbb látogatót vonzó időszaki kiállítás
1972-ben*

*Budapest centenáriumáról
„A 100 éves Budapest
kertészete” című kiállítással
emlékezett meg
a múzeum 1973-ban*

Mezőgazdasági kiállítás-történet. OMÉK, 1990. Részlet a szántóföldi növénytermesztési bemutatóból

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szőlészeti-borászati kiállításainak története

BECK TIBOR

AZ ELSŐ ÁLLANDÓ SZŐLÉSZETI-BORÁSZATI KIÁLLÍTÁS MAGYARORSZÁGON

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum borászati kiállításainak történeti előzményét az Országos Magyar Gazdasági Egylet kezdeményezésére a Köztelkek épületében létrehozott Gazdasági Múzeum 1871-ben megnyitott borászati kiállítása jelentette. A Múzeum tárggyűjteményét Girokuti P. Ferenc igazgató irányításával, a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint más közintézmények és magángyűjtők – többek között Zichy Ferenc és Andrássy Gyula – felajánlásaival alapozták meg. A Gazdasági Múzeum volt az első olyan állami intézmény Magyarországon, amelynek állandó szőlészeti, valamint borászati kiállítása volt. A múzeumot húszévi működés után anyagi okok miatt felszámolták, gyűjteményeit a minisztérium a gazdasági szakoktatási intézmények között szétosztotta. A szőlészeti-borászati gyűjtemény legnagyobb része a magyaróvári gazdasági akadémiának jutott. Az önálló Mezőgazdasági Múzeum gondolata azonban nem merült feledésbe. A következő alkalom ennek megalapozására az 1896. évi ezeréves kiállítás megrendezése volt.¹

SZŐLÉSZET ÉS BORÁSZAT A MILLENNIUMI KIÁLLÍTÁSON

A Magyarország ezeréves történetét bemutató 1896. évi kiállítás két részre, a történeti és a jelenkori részre oszlott. A magyar szőlő- és borgazdaság a jelenkori részben, a szőlészeti pavilonban, 240 négyzetméteren kapott helyet.² A szőlészeti kiállítást – akárcsak a többi mezőgazdasági tematikájú kiállítást – a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium kiállítási irodája szervezte meg. Központi témája az ágazat bemutatása mellett a szőlőültetvények döntő hányadát elpusztító filoxeravész utáni rekonstrukció volt. „A földolog azonban abban áll, hogy a szőlősgazdák kellő szakértelemmel fogjanak a felújításhoz, mert a szőlőültvények készítése, kiültetése és művelése, továbbá az újabb időben fellépett szőlőbetegségek (peronospora stb.) ellen való védekezés sokkal több gondot és szakértelmet igényel, mint amennyivel a régi szőlőművelés történt. A szőlészeti kiállítás célja az, hogy ebben a kérdésben a szőlőbirtokosoknak – lehetőleg minden irányban – tájékozódást nyújtson.” – szögezte le Engelbrecht Károly a kiállítás katalógusának szőlészeti részéhez írott bevezetőjében.³

¹ S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Bp. 1956. 9–10.

² A VI. főcsoportba a borászat mellett, a mezőgazdaság, a gyümölcsészet, a kertészet, a méhészet, az állattenyésztés, a selyemtenyésztés, az állati termékek és az állategészségügy tartozott.

³ Az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás általános katalógusa, I–VIII. csoport. Bp. 1896. 9–10.

A kiállítás több részből állott. A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt álló intézmények mindegyike önálló tárlattal szerepelt. Az érdiószegi és a nagyenyedi vinceriskolák szőlészeti-borászati eszközeik gyűjteményét, a ménesi vinceriskola az oltványkészítés lehetőségeit, a tarcali vinceriskola az oktatáshoz felhasznált taneszközeit, a pozsonyi kertészeti és szőlészeti szakiskola saját termelésű borait mutatta be. Az aradi Országos Szőlőoltványtelep Rt. tervrajzokkal és a gazdaságot terepasztalon ábrázoló makettekkel, az állami Miklós szőlőtelep fotósorozattal szerepelt. A budapesti felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam kilencvenkilenc amerikai szőlőfajának, illetve azok keresztezéseinek levélképeit mutatta be. A növény- és növénykórtani kiállítási részben 144 szőlőfajta magjai voltak láthatók, mellettük a kiállításnak ez a része mutatta be a rovarok, az időjárás és a penészgombák által okozott szőlőbetegségeket, a szőlő virág- és levélmintáit, a különféle permetezőszereket, a hibridizációt és a szőlő részeinek metszeteit. Ezen túl itt volt látható a korszak legveszedelmesebb szőlőpusztítójának, a filoxérának összes változata mikroszkopikus preparátumokban. Külön egységet képezett az a kiállítás, amely a történelmi Magyarország összes szőlő- és bortermelő vidékének talajmintáit mutatta be. A kiállítást a magyar nyelven 1896-ig megjelent szőlészeti-borászati szakkönyveket bemutató könyvtár egészítette ki.

A kiállításon összesen harminchat magánkiállító jelent meg. Enteriőrjeikben a megszokott szőlészeti-borászati eszközök (metszőollók, prések, sterilizáló készülékek) mellett az új találmányok (például szőlőmalom, peronoszpóra-fecskendő, szőlőültető ásó, gyomirtó eszközök) is láthatók voltak. Több magánpincészet térképekkel, terepasztalokkal, makettekkel mutatkozott be.⁴ A millenniumi kiállítás általánosan nagy sikert aratott. Ebből a sikerből a magyar szőlő- és borgazdaságot bemutató kiállítók alaposan kivették a részüket.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM ELSŐ ÁLLANDÓ SZŐLÉSZETI ÉS BORÁSZATI KIÁLLÍTÁSA

A millenniumi kiállítás elsőpró sikere döntő mértékben járult hozzá a Magyar Mezőgazdasági Múzeum létrehozásához. Az új intézmény – ekkor még Gazdasági Múzeum néven – 1897 augusztusában nyílt meg az ezeréves kiállítás történelmi része számára felépített Vajdahunyadvárban. A millenniumi kiállításra alapozott szőlészeti-borászati kiállítás, melyet Darányi Ignác felkérésére Mayer Henriknek, a pozsonyi vinceriskola igazgatójának irányításával készítettek, a reneszánsz épületben, a könyvtár közelében kapott helyet. A tárlaton szőlészeti eszközök (kaszák, ollók, kések, fűrészek, prések modelljei) és permetező gépek mellett statisztikák, grafikonok, tervrajzok, valamint a szőlő ellenségei (emlősök, madarak stb.) voltak megtekinthetők. A kiállítás lépcsőházi részében egy szőlőoltvány-gyűjteményt, valamint a különböző szőlőfajok leveleinek gyűjteményét állították ki.⁵ A kiállítást 1899-re tovább bővítették, többek között egy alanyvessző-gyűjteménnyel, a történelmi Magyarország szőlő- és bortermelését bemutató térképekkel, grafikonokkal, szőlőtelepek makettjeivel, fotóival és tervrajzaival, valamint a szőlő védelmének bemutatásával.⁶

⁴ Uo. 1896. 13–33.

⁵ Előzetes tájékoztató Gazdasági Múzeumban. Bp. 1897. 14.

⁶ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum szak-katalógusa Bp. 1899. A szőlészeti-borászati gyűjtemény ekkor 445 tárgyból állt.

A múzeum sorsa azonban nem rendeződött. A megnyitás előtti szakértői vélemények a millenniumi kiállításra felépített épület élettartamát tíz évre jósolták. Számításai azonban hibásak voltak, s az alapozás megingása miatt a múzeumot 1899-ben ideiglenesen a Kerepesi (ma Rákóczi) útra kellett költöztetni. Az itt újra megnyitott szőlészeti-borászati kiállítás a gyümölcsstermesztéssel egy helyiségben *Gyümölcsészet és szőlészet* címmel volt megtekinthető. A kiállításban a korabeli katalógus szerint a szőlészet-borászat bemutatása mellett különböző kerti magvak, eredeti nagyságú kerti vetemények és gyümölcs utánzatok, aszalt és befőtt gyümölcsök, zöldségaszalványok, valamint a kerti termékek feldolgozására használt eszközök is szerepeltek. A falakat szőlőt, gyümölcsöket és kerti veteményeket ábrázoló színes képek díszítették.⁷

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1904-ben költözött az immár újjáépített Vajdahunyadvárba. A szőlészeti-borászati kiállítás a reneszánsz épület földszintjén, a kertészetet és a mezőgazdasági kísérletügyet bemutató kiállítások között kapott helyet. „Itt Neográdi festőművész által festett különböző hazai szőlőfajták fürtjei kötik le figyelmünket, azután különböző szőlőtalajok, szőlőoltási módok, a szőlőtermelésnél használatos eszközök, szőlőzúzó és prések modelljei, térképek, grafikonok, festmények stb. találhatóak” – olvashatjuk a múzeum korabeli ismertetőjében.⁸

Az első világháború előestéjére további bővülés következett be a gyűjteményben, ezért azt huszonkilenc tematikus csoportra osztották, és így használták fel a kiállításban. A tárgycsoportok a következők voltak: „Szőlőtalaj gyűjtemény, különféle talajmegmunkáló eszközök, talajelemzések, műtrágya-félék, szőlőkaró gyűjtemény, amerikai szőlő-alanyfajták, különböző módon készült szőlőoltványok, szőlőmetszési minták, a szőlőnövény különböző részei, venyige-ollók, oltókések és oltógépek, oltványok előhajtására modell, permetező anyagok, permetező gépek, szénkéng fecskendők, a csemegészőlő csomagolási módja, hazai nevezetesebb szőlőfajtákról (aquarell) színyomat képek, az állami szőlőtelepek térképei, grafikonok Magyarország szőlészetének és borászatának ügkörébe tartozó statisztikai adatokról, szüretelő edények, présház-modellek, erjesztő akonák, szőlősajtó modellek, erjesztő kádak, a bor és pinczekezeléshez szükséges anyagok, eszközök, pinczeszellőztetési módszerek, pinczetervek, palaczk és pohárgyűjtemény, bor-elemzésekről kimutatások, Magyarország bortermeléséről statisztikai kimutatások, Magyarország szőlőterületeiről térképek”.⁹ Nem a szőlészeti-borászati kiállítás keretében mutatták be, de tematikájában a tárlathoz is kapcsolódott a kísérletügyi intézményeket bemutató terem két enteriőrje, amelyek a Magyar Királyi Rovartani Állomás és a Magyar Királyi Központi Szőlészeti Állomás és Ampelológiai Intézet tevékenységét ismertették meg a látogatókkal.

A XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszust 1934-ben Budapesten tartották. Emiatt a múzeum gyűjteményeit és kiállításait 1933–1934-ben átszervezték és megújították. Ekkor a borászati kiállítás a felsőfokú mezőgazdasági szakoktatást, illetve a kertészetet bemutató terem közé került. Az újjászervezett tárlat minden eddiginél részletesebben mutatta be a magyar szőlő- és borkultúrát. Egy nagymé-

⁷ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szak-katalógusa Bp. 1902. 8. A szőlészeti borászati gyűjtemény ekkor 847 darab tárgyból állt.

⁸ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum rövid ismertetője képekkel és tervrajzokkal. Bp. 1905 körül. 15.

⁹ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. Bp. 1913. 25–26.

retű (1: 500 000 léptékű) térképen minden száz holdnál nagyobb szőlőterületet feltüntettek. Ugyanezen a térképen ábrázolták a szőlészeti-borászati közigazgatás, a hegyközségek és a szakoktatás központjainak, valamint az állami közpincéknek az elhelyezkedését is. A szőlő, mint növény, műtőkéken volt megismerhető. A bemutatott szőlőművelő és borgazdasági eszközök (oltógépek, metszőollók, kapák, permetezők, porozók, szűrők, palackozók stb.) mellett makettek ábrázolták a ráckevei királyi uradalom pincészetét, valamint egy erjesztő- és egy prэшázat. A falakon lévő tablók a szőlészeti-borászati termékek kivitelét, a szőlő- és borgazdaság nemzetgazdasági és szociális jelentőségét mutatták be. Egyedülálló fotósorozat készült a Magyar Királyi Állami Pincegazdaságról. Külön gyűjteményben voltak láthatók a bortároló edények, illetve a borospalackok és poharak. A tárlat alkotói nagy hangsúlyt fektettek a szőlő ellenségeinek, különösen az új kártevőknek: a filoxérának, a peronoszpórának, a lisztharmatnak a bemutatására. Újdonságnak számítottak a magyar borok kémiai összetételét, gasztronómiai és tápanyagértékét bemutató táblázatok. A kiállítás esztétikai értékét a szőlőről, illetve a szőlőművelés és borkészítés munkafolyamatairól készült festmények emelték.¹⁰

A második világháborúban a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot több bombatalálat is érte, ennek következtében több más kiállítás mellett a szőlészeti-borászati kiállítás is teljesen megsemmisült.¹¹ A háború okozta rendkívül súlyos károk és az újjáépítés elhúzódása miatt a magyar szőlő- és borgazdaságot bemutató új állandó kiállítás – *Híres magyar bor* címmel – csak 1958-ban (!) nyílt meg. A tárlat a gótikus épületszárny kiállítási célra még soha nem használt 410 négyzetméteres pincéjében kapott helyet. A rendezők célja: „a magyar bor hírnevének múzeumi megjelenítése, a magyar borászat korszerű továbbfejlesztése, s a borfogyasztási szokások és hagyományok alapján a helyes magyar borkultusz megeremtése” volt.¹² Mindemellett nagy súlyt fektettek a középiskolások ismeretanyagának bővítésére, illetve a középiskolai tananyaghoz való kapcsolódásra. Mindezt a szőlőfajta-gyűjtemény, a talajtípusok, a szőlő kártevőinek és a természet technológiájának bemutatása mellett, az erjedés és a borok kezelésének részletes bemutatásával kívánták biztosítani. A kiállítás rendezőjét, S. Szabó Ferenc főigazgatót Domahidy Miklós, Mercz Árpád, Vincze István, Koroknay István, Pálincás Gyula és Németh László szakértők segítették. A grafikai munkákat Matejka Antal és Hegyesi Imre tervezőgrafikusok végezték. Miután a régi kiállítás teljesen megsemmisült, nagyszabású anyaggyűjtésre volt szükség, melyet elsősorban Sopronban, Egerben, Pécs környékén és Tokajban végeztek. A Budafoki Borforgalmi Vállalat és a Monimpex külkereskedelmi vállalat nagyobb mennyiségű muzeális borászati eszközt bocsátott a múzeum rendelkezésére. A tárgyak restaurálásában iparművészek is közreműködtek. A kiállítás a hagyományos borgazdaság ismertetésén túl a nagyüzemi gazdálkodást is igyekezett bemutatni.¹³ (Egy 18 darabból álló színes fotósorozat mutatta be például a nagyüzemi természetben legjobban bevált szőlőfajtákat.) A kiállítást erede-

¹⁰ A Mezőgazdasági Múzeum rövid útmutatója. Bp. 1934. 28–30.

¹¹ S. Szabó F.: A hatvanéves Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 90.

¹² Uo. 106.

¹³ A kiállítás tematikája címszavakban: A magyar bor múltja. Szőlővidékeink felújítása. Borgazdaságunk jövője. Szőlőszedés, szüretelés. Szőlőfeldolgozás. A borpince a bor otthona. A tokaji bor. A borgazdaság melléktermékei. Borminősítés-borbírálat. Borhamisítás-borvédelem. Borszállítás-borkivitel. Borivó szokások, borivó edények. Világhírű borok. Borászati laboratórium. Hordókészítés, kádárműhely. Borászati szakoktatás. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum borászati kiállítása. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattár IX/245.

tileg 1956 őszén akarták megnyitni, de a forradalom kitörése elodázta a megnyitót. (Ezen kívül a munkálatok megkezdése után derült ki, hogy az addig nem használt nagyméretű pincében jelentős építészeti átalakításokat kell végezni.) Az új állandó borászati kiállítást végül 1958. szeptember elsején – a Budapesten megrendezett Nemzetközi Borverseny és a Mathiász János szőlőnemesítő születésének 120. évfordulójára rendezett időszakos tárlattal egy időben – nyitották meg a nagyközönség előtt.¹⁴ A hármaskor megnyitó ünnepség alkalmával adták át először a Földművelésügyi Minisztérium és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum által alapított Mathiász János-emlékérmet több neves hazai és külföldi szőlész-borász szakembernek.

A több mint ötszáz eredeti szőlészeti-borászati tárgyat bemutató kiállításhoz vezető lépcső két oldalát – a falban elhelyezkedő két-két boltíves bemélyedésben, ún. pincetokban – a magyar szőlő- és borkultúrát reprezentáló 16–18. századi népművészeti tárgyak díszítették. A lejárathoz vezető gyönyörű kovácsoltvas szőlőmintás cégér volt látható. A tárlat elején a Magyarországon talált szőlészeti vonatkozású geológiai leleteket láthatjuk, melyek közül a legrégebbi a Kisegeden felszínre került 25-30 millió éves szőlőlevél-lenyomat (*Vitis Hungarica nova sp. Andreánszky*), melynek méretei megegyeznek a bortermő szőlő ősfajának adottságaival. Ez a lelet azt bizonyítja, hogy a szőlő Magyarország területén őshonos növény volt. Ezután a pannóniai római kori szőlő- és borkultúrával ismerkedhet meg a látogatók. A Dunántúlon előkerült római hordódongák, amforák és boros edények, valamint a pannóniai bortermelők által is használt gúzsos sajtó modellje az ókori szőlő- és borkultúra magas színvonalát tanúsították. Nem kevésbé voltak érdekesek a 13. században a tatárjárás után betelepített vallón szőlőművesek által elterjesztett metszőkésesek sem. A 15. századi magyar borkultúra egyik érdekességét – a gyógyborkészítést – mutatták be Hunyadi Mátyás híres füves kódexe lapjainak másolatai, melyeket saját kezűleg lapozhattak a látogatók. A kódex készítői részletesen leírták a különféle borok élettani hatásait, valamint az ürmösborok és a gyógyborok készítésének receptjeit. Külön érdekesség, hogy minden leírást miniatűr kísér, amely a szőlészeti és a borászat korabeli eszközeit mutatta be. A pinceágon továbbhaladva Fadrusz János szobrászművész hordófenék-faragványában gyönyörködhetek a múzeum látogatói.

A kiállítást létrehozó szakemberek célja a magyar szőlő- és borkultúra történeti emlékeinek bemutatása mellett a magyar szőlő- és borkultúra legújabb (nagyüzemi) eredményeinek ismertetése is volt. A tárlat így módon – egymás mellé állítva a múltat és a jelenet – a szőlő- és bortermelés múltjának és jelenének, valamint a jövő perspektívájának hármaskor egységét valósította meg. A szőlőfeldolgozás munkafolyamatainak (szüretelés, préselés, erjesztés, derítés, szűrés, ászkolas és a palackozás) bemutatása mellett az azokhoz használt gépekkel, eszközökkel is megismerkedhetek a látogatók. (A kiállítás külön gyűjteményben mutatta be a préselés fejlődését a gúzsos présektől a hidraulikus sajtókig.) A Szőlészeti Kutatóintézet munkájának bemutatásával a tárlat tárgyi és képi információgazdagsága mellett a szakemberek számára is tartogatott új mondanivalót. A nagyüzemi szőlőtermesztés és borkészítés bemutatásával párhuzamosan a hagyományos borkultúra is megismerhető volt egy kisparaszti pincebelső megtekintésén keresztül.

¹⁴ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum jelentése az 1956, 1957, 1958. évről. MMgMA IX/12, IX/192, IX/193.

A jobb oldali pinceág a bor értékesítését mutatta be a borospincétől a borfogasztók asztaláig. A palackozás régi és új módszereinek bemutatása mellett a magyar borexport világtérképe tanúskodott a hazai borok külföldi piacairól. Ezután a magyar borvidékekkel és azok legjellegzetesebb boraival ismerkedhettek meg a látogatók. Végül külön részben tekinthették meg a magyar szőlő- és borgazdaság zászlóshajóját, Tokajt.¹⁵

A komoly szakmai megalapozottsággal létrehozott kiállításnak nagy sikere volt. Közel harminc évig állt a magyar szőlő- és borkultúra népszerűsítésének szolgálatában. Az 1980-as évek közepére azonban nagymértékű átalakulások következtek be a magyar szőlő- és borgazdaságban, ezért a tárlat részben elavult, részben pedig fizikai mivoltában szorult felújításra. A Múzeum új állandó tárlata 1987-re készült el. Forgatókönyvét Balázs György, Laposa József és Preininger Adolfné készítették, szaktanácsadóként Ásvány Ákos, lektorként Kozma Pál és Andrásfalvy Bertalan működtek közre. A kiállítás rendezését Bánkuti Albin irányította. Az új kiállítás létrehozóinak célja a magyar szőlő- és borgazdaság, valamint a magyar szőlő- és borkultúra történeti fejlődésének bemutatásán túl a termesztéstechnológia egyes korszakokban való fő változásainak és a jövő fő trendjeinek bemutatása volt. Az új kiállítás rendezőelve a kronologikusság volt. A kiállítás részei: I. A szőlő őstörténete; II. A római szőlőművelés Pannóniában; III. A honfoglalástól a török hódoltság koráig; IV. A három részre szakadt Magyarország; V. A Rákóczi szabadságharctól a filoxerávéig; VI. A filoxerávéstől az első világháború végéig; VII. A két világháború között; VIII. A felszabadulástól napjainkig. Szigorú időrendi sorrendet tartva mutatták be az ágazat fejlődését. A kiállítás tematikus részei – prэшáz és kisparaszti pincebelső, kádárszerszámok és kádármunkák, présgyűjtemény – a kronologikus résztől jól elkülönítve helyezkedtek el. Az új kiállítás létrehozása természetesen a tárlatnak otthont adó hangulatos, boltíves pince, és a kiállított régi, illetve újonnan beszerezett tárgyak teljes körű felújításával és restaurálásával is együtt járt.¹⁶

A MAGYAR SZŐLŐ ÉS BOR EURÓPÁBAN CÍMŰ ÁLLANDÓ SZŐLÉSZETI-BORÁSZATI KIÁLLÍTÁS

A kiállítás létrehozói (forgatókönyv, rendezés: Csoma Zsigmond, kivitelezés: Szelle Tibor, grafika: Górász Zsuzsa) azzal az igénnyel léptek fel, hogy a magyar szőlészeti és borászat történetét – a megelőző kiállítások hagyományainak figyelembe vétele mellett – Magyarország európai kapcsolataiban elhelyezve mutassák be. Ez a törekvés nem véletlen, a tárlat ugyanis az Európai Unióhoz való csatlakozás előestéjén, 2003 őszén nyílt meg. A kiállítás a magyarság nemzeti arcúlatához szorosán kötődő magyar bor és a hozzá kapcsolódó kultúra széles körű bemutatására törekszik a borkészítés tudományán túl az agrártörténet, a néprajz, és a vallástörténet segítségével.

A kiállításnak otthont adó hangulatos, boltíves pince lépcsőfeljárójával szemben a Kárpát-medence területén előkerült, a honfoglalás korát megelőző régészeti leletek, egy ókori, pannóniai borozó rekonstrukciója, illetve borkóstolást és a kulturált borivást bemutató tárlók találhatók. A pince jobb oldali ágában kezdődik, majd a bal oldali ágon folytatódik a magyar szőlészeti és borászat történetét bemutató tárlók és

¹⁵ Patay Árpád: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum borászati kiállítása. Bp. 1960. 1–12.

¹⁶ A magyar szőlő- és bortermelés története című kiállítás forgatókönyve. MMgMA IX/1.

enteriőrök sorozata. A kiállítás kronologikusan mutatja be a hagyományos magyar szőlő- és borgazdaság történetét az államalapítástól napjainkig, különös hangsúlyt fektetve a magyar szőlő- és borkultúrát máig meghatározó négy fő tényezőre: a keleti gyökerekre, a pannóniai római kultúrára, valamint a nyugati és a délszláv telepések által meghonosított, majd a magyar kultúrába integrálódott hagyományokra. A két pinceágon végigsétálva megismerkedhetünk a magyarországi szőlő- és borkultúra Szent István kori megszületésével, valamint a gazdaságban és a kultúrában a középkor folyamán betöltött rendkívüli jelentőségével. Szembesülhetünk az oszmán hódítás pusztításával és az általa okozott változásokkal, a török kiűzése utáni újrakezdéssel, és a 17–18. században betelepülő nemzetiségeknek az újrakezdésben betöltött rendkívül fontos szerepével. Végigkövethetjük a magyar szőlő- és borgazdaság 19. századi kapitalizálódását, és egy új – a töröknél is veszélyesebb – „hódító”, a filoxéra óriási pusztítását, majd legyőzését. Számba vehetjük a két világháborút, a trianoni békediktátum, a gazdasági válságok és a kommunista diktatúra súlyos következményeit, melyek az 1990-es évek elejére versenyképtelenné tették a magyar szőlő- és borgazdaságot Európában. Végül láthatjuk azokat a biztató változásokat, melyek az elmúlt tizenöt év ellentmondásos, válságokkal terhelt időszakának ellenére is a magyar szőlő- és borkultúra jövőjét jelentik. Mindezt írásos emlékek és fotók zavarba ejtő sokasága mutatja be, jól kiegészítve a minden eddiginél gazdagabb tárgyi gyűjteményt (750 darab), amely a szőlőművelés munkaeszközei (kapák, metszőkések, metszőollók, oltványkészítő berendezések) és a borászathoz szükséges kádáripari termékek (tőtikék, puttonyok, kármentők, favedrek) mellett unikális préseket, valamint a magyar borászati ipar jellegzetes termékeit (a szüretelés, a préselés, az erjesztés, a fejtés és a palackozás eszközeit) is tartalmazza. Külön figyelmet érdemel a rendkívül hangulatos Balaton-felvidéki kispaszti pincebelsőt és egy jól felszerelt uradalmi pincészetet, valamint a világörökség részét, a magyar szőlő- és borkultúra zászlóshajóját, Tokaj-hegyalját bemutató kiállításrész.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum *A magyar szőlő- és bor Európában* című kiállítása méltó folytatása az intézmény magyar szőlő- és borkultúrát bemutató tárlatainak, melyben a hagyomány ápolása szervesen illeszkedik a jövő lehetőségeinek és feladatainak bemutatásával.

The Hungarian grape and wine in Europe

(VINI-AND VITICULTURE EXHIBITIONS AT THE MUSEUM OF HUNGARIAN AGRICULTURE)

TIBOR BECK

The establishment, history and today's situation of an exhibition in connection with one of the most interesting fields of research, the history of Hungarian vini- and viticulture is presented by the study elaborating the history of the exhibition of grape and wine at the Museum of Hungarian Agriculture. The exhibition of grape and wine has been an organic part of the permanent exhibitions at the museum from the beginning, i.e. from its establishment (1896). For 100 years the aim of the exhibition has always been the presentation of the history, present and expected

future of Hungarian vini- and viticulture by using the most various methods possible. The story of the exhibition is the history of peripeties in the Hungarian history at the same time. The 25year-long existence of the first successful display had a tragic end: The exhibition was destroyed totally during WW2. The second exhibition, which was also very successful and constituted the basis of today's show, could be opened only in 1957 after a long spadework. A deserved heir of this exhibition is the present display opened on the eve of Hungary's joining to the European Union and erects a „monument” to the memory of the last 1000 years of Hungarian vini- and viticultrue by presenting the tool collection of the museum having been enriched considerably since then. The study „The Hungarian grape and wine in Europe” makes efforts to present not only the history of the exhibition but the informative exhibition, as well.

1-2. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szőlészeti és borászati kiállításának részlete 1913-ból

3-5. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szőlészeti és borászati kiállításának részlete 1957-ből

Az Erdészeti Gyűjtemény és az erdészeti kiállítások története

OROSZI SÁNDOR

Az Erdészeti Gyűjtemény és kiállítás története szorosan összetartozik, mivel különálló gyűjtemény évtizedekig nem volt; ami kiállításra került, az alkotta az egész gyűjteményt. Majd csak az 1930-as években kerültek raktárba olyan tárgyak, amelyeknek nem tudtak, vagy nem akartak kiállításban helyet adni. Ez érvényes volt nemcsak a tárgyakra, hanem a különböző dokumentumokra is. A ma adattárban vagy könyvtárban őrzött fényképek, oklevelek, dokumentumok stb. egykor az erdészeti gyűjtemény, kiállítás szerves részét képezték.

A mai Erdészeti Gyűjtemény legrégebb tárgyai, dokumentumai az 1885. és 1896. évi budapesti, továbbá az 1900. évi párizsi világkiállítás anyagából származnak. Mindhárom kiállítás a magyar erdészet – mint a nemzetgazdaság „második ága” – számára megjelenési fórumot biztosított. A bemutatókat a fafeldolgozás eszközei, gépei, és a fatermékek uralták. Mindez nemcsak a korabeli kiállítástechnikai lehetőségekből, hanem erdészetpolitikai célból is következett. A legfontosabb törekvés ugyanis a magyar erdőkben lévő óriási fakészletek piacra jutásának elősegítése, a faanyag értékesítése volt. Hadd jegyezzük meg, hogy az említett kiállításokon az erdészet a vadászattal együtt szerepelt, mivel a vadászatot az erdő egyik mellékhasználati módjának fogták fel.

Az 1885. évi kiállításból néhány kézzel faragott használati tárgy került évtizedek múlva, 1961-ben a múzeumba. A kiállítást követően ezek az Országos Erdészeti Egyesület székházában (ahol 1887-ben a legelső állandó szakmai múzeumot létesítették), illetve a szeged-királyhalmi (ásotthalmi) erdőőri szakiskolában voltak, és csak az 1960-as évek elejének nagy tárggyűjtési akciója során kerültek Szegedről Budapestre.

Ennél közvetlenebb útja volt a múzeumba a millenniumi kiállítás erdészeti anyagának. A rendezők már a seregszemle előkészítése során kérték, hogy a bemutatóra küldött tárgyakat a kiállítók lehetőleg ne vigyék vissza, hanem azokat ajánlják fel egy létesítendő állandó múzeum számára. A felhívásnak elsősorban az államerdészeti egységek tettek eleget. Így kerültek gyűjteményünkbe például a Delibláti-homokpuszta erdősítését ábrázoló makettok, vagy több rovar-, rügy- és fametszetgyűjtemény. (A felajánlott erdészeti és vadászati tárgyak száma egyébként meghaladta a nyolcszázat.)

Az említett kiállításokat „előkészítő bizottságok” szervezték, és részben azok tagjai rendezték. Az erdészeti munkában jelentős szerepet vállalt az országos főerdőmester, Bedő Albert. Szintén ő volt az, aki – a fakereskedők és fafeldolgozók szövetségének alelnökeként is – a kiállítási anyagokat az újonnan alapított mezőgazdasági múzeum felé „terelte”.

Az 1900. évi párizsi világkiállítás erdészeti és vadászati bemutatójának tervezésével és rendezésével Földi Jánost bízták meg, akinek De Pottère Gerard segített. Ez

a kiállítás adja ma is a történelmi Magyarországra vonatkozó múzeumi erdészeti anyag zömét. Párizsból hazakerülve ugyanis 1901-ben a városligeti Iparcsarnokban a hazai közönség elé tárták mindazt, ami a francia fővárosban 9 nagydíjat, 24 aranyérmet, 24 ezüst- és 40 bronzérmet kapott. Földes János – Clement Károly segítségével – válogatott a Párizsból hazakerült anyagból, már ekkor az épülő, állandó vajdahunyadvári kiállításra gondolva, amelynek rendezésével szintén őt bízták meg. Ekkor szereztek meg a múzeumi bemutató céljainak a mai kiállításban is látható tárgyak közül például a Masztics Ádám által készített liptóújívári fenyőmagpergetőház modelljét, a vörös- és cirbolyafenyő állományok mintatörzseinek elemzését rajzban és számokban feltüntető törzskorongokat (liptóújívári főerdőhivatal), és a törökmogyoró-rönkből készült asztalt (orsovai erdőhivatal). A Mirás-völgyi vízfűrész mintáját (szászsebesi erdőhivatal), „a tűzifa-eregetés, úsztatás, szénítés és zszindelytermelés divatos módjainak mintáját” (besztercebányai erdőigazgatóság) stb. szintén ezen kiállítás után adták be a múzeumba. A dokumentumok közül pedig a selmeci erdészeti akadémiát bemutató fényképeket, könyveket, vagy a Pfalz Károly máramarosszigeti erdőmester által az ottani erdőgazdálkodást bemutató három fényképalbumot említhetjük meg. A párizsi bemutató kiállítástechnikailag is előbbre lépést jelentett. Ennek bizonyítéka lehet Ambrus Lajos sztereoszkóposorozata, amelyen az érdeklődők különböző erdészeti műveletek és különleges tájak „térbeli” képét láthatták. A kiállítási tárgyak általában csak sorszámmal, esetleg a beküldő, kiállító nevével voltak ellátva. Leírásukat külön katalógusban tették közzé. Ennek nem mond ellent, hogy a Párizsban kiállítottak egyikén-másikán francia nyelvű felirat, esetleg rövid ismertető is szerepelt.

A Vajdahunyadvárban megvalósuló új, állandó a múzeumtól várták az erdészek, hogy az erdőgazdaságot különféle megnyilvánulásaiban a nagyközönség elé fogja tárni, „azt működésükkel és az erdőgazdaság jelentőségével behatóbban fogja megismertetni, mint amennyire ezt eddig az időnkénti kiállítások tették”. Ugyanakkor remélték, hogy az új múzeum nevében is utal az erdőszetre (vadászatra). Ez azonban nem következett be, az erdőszet csak „osztály”-ként szerepelt. Az erdészeti oktatás és kutatás külön teremben, a mezőgazdasággal együtt kapott helyet. Ezt Vadas Jenő selmeci főiskolai tanár, a központi erdészeti kísérleti állomás vezetőjének útmutatásai alapján állították össze.

Az állandó erdészeti kiállítás rendezésével megbízott Földes János segítője H. Gabnai Ferenc volt. Ők természetesen nem elégedhettek meg a korábbi kiállításokból „örökölt” tárgyakkal, dokumentumokkal, hanem azok kiegészítéséhez fogtak. A rendelkezésre álló pénzügyi keret lehetővé tette, hogy a gyűjteményt gyarapító adakozások mellett új, részben ma is használható makettokat, modelleket és dermoplasztikákat rendeljenek meg. Itt említhetjük meg a keresztfűrészgép 1 : 5 méretarányú modelljét, amelyet 1700 koronaért készíttettek, vagy a csiszolt üvegekben elhelyezett, több százból álló erdészeti rovargyűjteményt.

Bár a kiállítás rendezői törekedtek rá, hogy az erdőgazdálkodás egészét megjelenítsék, nem tudták függetleníteni magukat a korábbi koncepciótól, azaz továbbra is elsősorban a fahasználat, a fatermékek kerültek bemutatásra. Helyileg az összekötő épületrész folyosóján (a mai üzemi bejárat), illetve a vadászati kiállítás feljárójában az elő- és mellékhasználatok, míg a földszinti gótikus teremben a főhasználat, a fakitermelés és fafeldolgozás volt látható. A mellékhasználatok témában az erdei gombáktól kezdve a különböző botokig, ostor nyelekig stb. terjedt a bemutatottak köre, míg a nagyteremben a fatermékek és azok piacra juttatását segítő fűrészek és szállítóesz-

közök szerepeltek. A reneszánsz kisteremben a századfordulón mind jelentősebbé váló erdőművelést, benne a mesterséges erdősítéseket mutatták be. Itt kaptak helyet az erdőgazdasági szempontból káros állatok, valamint az erdővédelem témája is. A nagyterem szentélyrészében az erdőrendezés számos műszerét maguk a feltalálók, szerkesztők (Csiby Lőrinc, Cséti Ottó) adták, ajándékozták a múzeumnak. Ezek ma is gyűjteményünk becses darabjai, bár bemutatásuk nehézségekbe ütközik. Végül a nagyterem másik végében, a körteremben a látogatók az erdő növényvilágát, száraz és nedves preparátumokat láthattak. Itt nemcsak a hazai, hanem a külföldi (japán és amerikai) fagyvakat, fatermékeket is kiállították, amelyeket az illető országok erdészei, botanikusai hoztak, ajándékoztak. Ezzel mintegy nemzetközi kitekintésre volt lehetőség, ugyanakkor alkalmat adtak a külföldi látogatók ajándékainak közszemlére tételére is. Összességében Földes Jánosék nem törekedtek – mint ahogy a többi, szűkebben vett mezőgazdasági kiállításban sem – történeti bemutatásra. Erre ugyanis külön gazdaságtörténeti kiállítás szolgált. Ennek ellenére a kinyomtatott kiállítási ismertetőben adtak egy rövid erdészettörténeti összefoglalót is.

Az első világháború után a múzeum erdészeti gyűjteményében jelentős változás nem következett be. Igaz, az elszakított országrészekből menekített javak, illetve repatriáló erdészek némi módosulást hoztak, de ezek a kiállítást alapvetően nem érintették. Mégis megemlíthjük például a tátralomnici Nagyszálló Vajdahunyadvárba hozott bútorait, amelyekből egy-kettő a kiállítási berendezések közé került. A Magas-Tátra erdész építész, Clement Károly is a múzeumban kapott állást. (Ő volt az első, akit a minisztérium erdészeti főosztályáról állandó jelleggel múzeumi munkára rendelték.) Trianon után a magyar erdészeti politika legfőbb célkitűzése az erdőterület növelése volt, azaz az erdőtelepítéseket szorgalmazták. Ez alig tükröződött az erdészeti kiállításban, amely az egész múzeumot érintő 1934. évi felújítás során is megmaradt a korábbi alapokon. Csupán annyi történt, hogy az összekötő folyosórészt, továbbá a vadászati lépcsőfeljárót elvesztették, így a bemutató alapterülete csökkent.

1938-ban vetődött fel ismét, hogy az erdészeti kiállítást is fel kellene újítani, de ebben az évben csak néhány tárgy, modell és makett selejtezéséig jutottak el. Badics József igazgató az 1938-ban kezdődő országrész-visszacsatolások alkalmát is kihasználta: a nagyközönség kíváncsi lenne – vallotta –, hogy Magyarország mennyi erdőt kapott vissza, tehát az erdészeti kiállítás felújítása elkerülhetetlen. A minisztériumból erre a munkára – éppen a megnövekedett erdőkerület miatt – nem tudtak erdészt kirendelni. (Az erdészeti és vadászati kiállítások ügyét a geológus Toborffy Géza intézte.) Csak 1942-ben bízták meg Modrovich Ferenc soproni főiskolai tanárt a kiállítás részleges átrendezésével, amihez a minisztérium megfelelő költségkezelést is tudott biztosítani. Ekkor gondoltak először iparművész tervező (Mallász Gitta) közreműködésére, de az 1943-ban elkészült felújítás még mindig az 1907. évi alapokon nyugodott. Témában ugyan kiegészült az Alföld fásítási akciójának bemutatásával, továbbá a legújabb erdőstatisztikai adatokkal, de az erdőhasználat túlsúlya megmaradt. Érdekes módon ezzel a kiállítás mintegy történetivé vált, mivel a századfordulós állapotok, dokumentumok továbbra is láthatók voltak. Pedig ekkor a múzeum hivatalos koncepciója már így hangzott: „Régiségeket más múzeumokban kell keresni. A Mezőgazdasági Múzeum feladata, hogy a mezőgazdaság állását és a mezőgazdasági tudományok haladását a mai nap állása szerint bemutassa, és inkább a jövő lehetőségeit, mint a múlt történetét demonstrálja.”

Néhány, a két világháború között bekerült tárgy gyűjteményünknek ma is becses darabja. Ekkor került a Matussovits Péter-féle kézi csemetekiemelő szerkezet a

múzeumba, a Roth-féle erdőművelési táblák pedig az 1942–1943. évi kiállítás-felújítás kapcsán gazdagították a gyűjteményt.

A második világháború idején, illetve a front elvonulását követő időszakban az erdészeti kiállítás jelentősen károsodott. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy a múzeum vezetése az erdészeti és vadászati tárgyakhoz megkülönböztetett figyelemmel ragaszkodott. A múzeum ügyeinek átmeneti vezetésével megbízott Keve András és Vertse Albert ornitológusok voltak. Azután a kinevezett főigazgató, Toborffy Géza ehhez a témához a korábbi erdészeti és vadászati kiállítás (át)rendezései kapcsán kötődött. S ez S. Szabó Ferenc idején is megmaradt, hiszen ő adott múzeumi munkát Fekete Istvánnak és Széchenyi Zsigmondnak, az ismert vadászíróknak. Szintén ekkor került az intézménybe a jeles erdész-jogász, dr. Torday Ervin. A továbbiakban az ő irányításával folyt a megmaradt erdészeti anyag mentése, számbavétele, sőt 1951-től kezdődően a gyarapítása.

A múzeum Vajdahunyadvár-beli megszüntetésével egy időben az erdészeti elképzelések a Mállerd (Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek Rt.) Központi Vadászati Kísérleti Állomásán belüli szervezeti megoldást is felvetettek. Magyarul: az erdészeti és a vadászatot igyekeztek „kimenteni” a lét és nemlét határán lévő múzeumból. Ennek alapján javasolták 1949-ben: „a Margitsziget területén fel kell vonultatni a magyar erdészet minden vonatkozását, a fáféleségektől kezdve a faipari felhasználásig. Itt kell megteremteni a magyar erdészet központját, az Erdészettudományi Intézetet és az összes szerveinek otthonát.” Az erdészeti vezetés eme kívánságát elsősorban az újjáépítés során felértékelődött fagazdaság, illetve az autarkiára törekvő gazdaságon belül a faellátás megteremtése támasztotta alá. Ugyanakkor kétségtelenül tetten érhető az elégedetlenség is, amely a mezőgazdasággal összekapcsolódó múzeumi erdészeti lehetőségekkel összefüggésben kialakult. Legyen önálló erdészeti múzeum, ahol az erdészek megmutathatják saját fontosságukat (amit a pártvezetés – Gerő Ernővel az élen – nap-nap után megkérdőjelezett), főleg pedig az 1950-ben induló természetátalakítást; az országfásítást propagálhatják.

Önálló erdészeti múzeum azonban nem lett sem a Margitszigeten, sem máshol. A mezőgazdasági múzeum helyzete 1951-ben végre ismét stabilizálódott; megmaradt a Vajdahunyadvárban, igaz, a természettudományi múzeum növénytárával „társbérletben”.

Ugyanebben az évben Torday Ervin elkészített egy teljes erdészeti kiállítási forgatókönyvet, amelynek alapján – a vadászati után másodikként – 1951. augusztus 20-án a Vajdahunyadvárban új állandó erdészeti kiállítás nyílt. Ettől az időtől kezdve a kiállítás és a gyűjteménytár elkülönült, mivel nem minden tárgy kerülhetett bemutatásra. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a reneszánsz teremben megnyílt bemutató ugyan a teljes erdőgazdálkodást kívánta megjeleníteni, de a rendelkezésre álló (a háború után megmaradt) tárgyak zöme az erdővédelemhez kapcsolódott. (Ezért is rendezték a legelső, az 1950. évi időszak kiállítását éppen a madárvédelem, madárismeret témájában.) A megmaradt rendezőkönyv szerint azonban – most már Orbán László erdőmérnök vezetésével, aki 1953–1954-ben vette át az erdészetet, vadászatot – tovább folyt mind a tárgy- és dokumentumgyűjtés, mind pedig a kiállítás(ok) tervezése. Az új megnyitóra, mivel a korábbi kiállítást 1954-ben lebontották, 1956-ban került sor.

A reneszánsz teremben az erdőtörténet, azaz a különböző földtörténeti korokhoz kapcsolódó erdőalakok bemutatása történt. A gótikus terem szentélyében a mai fafajokkal, a fák együttélésével, azaz az erdőgazdálkodás biológiai alapjaival

ismerkedhettek meg a látogatók. Közülük egyre jobban a diákokra, az iskolai biológiai foglalkozásokra figyeltek. A legnagyobb teret az ötvenes évek legfontosabb célkitűzését jelentő erdőművelés, erdőtelepítés kapta. Itt a rendező a szakemberek informálását, továbbképzését is szem előtt tartotta, míg a körterem erdővédelmi, hulló-, madár-, emlős- és rovargyűjteménye, gomba- és növénypreparátumai, és a lépcsőházi részben elhelyezett erdőhasználati téma mind a nagyközönségnek, mind a szakembereknek érdekes látnivalót és új információt nyújtott. Különösen ez utóbbi helyen a nagyméretű, az egész falat elfoglaló makettok, több működő (szállítási) modell mutatja a korabeli legkorszerűbb kiállítástechnikai lehetőségek alkalmazását.

1956 novemberében a múzeum ismét károsodott, amely az erdészeti kiállítást is érintette. Helyreállítására leginkább a lépcsőházban, az erdőhasználati részben volt szükség, amellyel 1958-ra készültek el. Már ekkor felvetődött „az erdészeti rész korszerűsítése, hogy a szocialista erdőgazdálkodás egész keresztmetszetét bemutathassák”.

Orbán László 1961-re új rendezőkönyvet készített el. Ennek alapján (a reneszánszból kiszorulva) a gótikus terem teljes egészét átrendezték. (Itt a bontások már 1958-ban elkezdődtek). A kiállítás ekkor is némi erdőtörténettel, de leginkább a jelen erdőgazdálkodásával foglalkozott. Tulajdonképpen az erdészettudomány egészét mutatta be olyan részletességgel, ahogyan azt az erdészeti technikumokban (középiskolákban) tanították. Mivel ez a korszak a magyar erdőművelés „aranykora” volt, érthető, hogy a kiállítás is erdőművelés-központú, sőt később nevében is „erdőművelési” volt. Erre az időszakra esik az erdészek „rehabilitációja” (újra fegyverviseelési engedélyt kaptak stb.), az Országos Erdészeti Főigazgatóság élén pedig Balassa Gyula regnálása, aki által a múzeumügy is jelentős támogatást kapott. Ő az ország valamennyi erdőgazdaságához eljuttatott körlevélben hívta fel a figyelmet a régi erdészeti emlékek gyűjtésére, továbbá a készülő múzeumi kiállítás támogatására.

A kiállításra készülve Orbán László kiterjedt gyűjtőmunkát végzett, mely felölelte az erdőgazdálkodás egészét, beleértve a biológiai részt és az erdészettörténeti (okleveles) anyagok feltárását is. A kiállításrészekben megjelenő legújabb technológiákat, gépeket az Országos Erdészeti Főigazgatóság, továbbá az Erdészeti Tudományos Intézet segítségével szerezte be. A múzeum restaurátorához, Sömjén Józsefhez fűződő jó, baráti viszonya pedig lehetővé tette, hogy az erdészeti kiállításban minden, sokszor csak a szakirodalomból ismert, de fontos újtásnak tartott eszközt megjelenítsen. Megemlíthjük még, hogy erre az időre esik a múzeum lepidoptera- és herpetológiai gyűjteményének alapítása. A kiállítástól függetlenül erdészeti gyűjteménytár azonban térben még csak részben különült el a vadászatitól, mivel a Vajdahunyadvárban óriási raktározási gondok voltak. Orbán László mindenesetre igyekezett az anyagát nem külső, ideiglenes raktárakba küldeni (például a Cserkesz utcai zsinagógába), hanem a várban (Apostolok tornya, Hunyad-pince) tartani.

A gyűjtés eredményeképpen az erdészeti gyűjteménytár, illetve a múzeum adattára nemcsak tárgyakkal, hanem erdészeti dokumentumokkal is gyarapodott. A legfontosabb azonban, hogy a gótikus épület földszinti terme 1962-ben látványos, bár a nagyközönség számára kissé túl részletes új erdészeti kiállítással bővült. Kiállítástechnikailag új színfoltot jelentett a neonok és a hátulról megvilágított térképek, terepasztalok alkalmazása.

Az erdőművelési kiállítás felújítása óhatatlanul maga után vont az erdőhasználati rész megújítását is. Itt Orbán László a FAO állásfoglalásából indult ki: „A fa az

élelmiszerek után a második legfontosabb nyersanyag. Felhasználásának közel 4500 módját ismerjük.” Az 1967-ben megnyíló kiállítás azonban nemcsak a „Mi készül a fából?” kérdésre próbált választ adni, hanem a korábbi fakitermelési, -szállítási és feldolgozási módszereket is végigvezette. Sőt itt-ott túlságosan mélyen „belepillantott” a szakmai kérdésekbe. Például a fatelítés, vagy a fa kémiai feldolgozása feltehetően csak a szakemberek számára volt érdekes. Mivel az erdőművelési kiállításon alig volt rá lehetőség, egy tabló itt foglalkozott a magyar erdészettörténet szempontjából jelentős dokumentumok, oklevelek, törvények stb. megjelenítésével.

Az 1970-es években az erdészeti kiállítás változatlanul maradt fenn. Sőt a témáért felelős erdőmérnök, Kotlár Károly nevéhez az 1971–1981 közötti időszakban csak egyetlen tárgy gyűjtése fűződik. Ez a személyes beállítottságon kívül (elsősorban a vadászati kérdésekben érezte otthon magát) a múzeum törekvéseiben leli magyarázatát. Ez főleg a külső kiállítások, a filiálék fejlesztésének időszaka volt. Ugyanakkor elkezdődött a Vajdahunyadvár építészeti felújítása is, így annak befejeztéig a kiállítások felújítása értelmetlen lett volna.

1981-ben került Oroszi Sándor erdőmérnök kezelésébe az erdészeti kiállítás és gyűjteménytár. Ugyanebben az évben az erdőhasználati részleget lebontatták, mivel az épület felújítása a gótikus részt is elérte. Ezzel egyidejűleg különálló, a vadászatától független gyűjteménytár kialakításának lehetősége teremtdött meg, mivel a növénytár az épületből kiköltözött. Ezt követte az erdőművelési kiállítás 1983. évi lebontása, s a teljes erdészeti anyag revíziója, külön leltárkönyvbe történő bevezetése, illetve a Katalin-toronyba történő elkülönítése.

A múzeum kiállítási koncepciójában bekövetkezett alapvető változást tükrözi, hogy az új kiállítás – amely 1986-ban nyílt meg – *A magyar erdőgazdálkodás története* címet kapta. Mivel a tárgyak zöme rendelkezésre állt, az előkészítés során főleg dokumentumokat kellett gyűjteni. Ekkor kerültek a múzeumba az 1960-tól kezdődően elterjedő fakitermelési eszközök, így például a motoros láncfűrészek. Az erdészeti szakma igényelte a jelen erdőgazdálkodására való utalást is, ez a körteremben kapott helyet – jórészt fényképeken, diákon. (Ez utóbbi új kiállítástechnikai megoldást jelentett.) Az erdők hármas hasznosításával, azaz az anyagi javakon túl nyújtott védelmi és szociális, üdülési értékeiről a körterem három „cikkelye” foglalkozott.

A kiállítást Oroszi Sándor Kamarás Borbála belsőépítésszel rendezte. A részben felújított, de a díszfestést nélkülöző gótikus teremben a tárgyak és dokumentumok stilizált erdőben, „fákra” kerültek. A kiállítási koncepció az „átlagos műveltségű”, érettségizett látogatók színvonalán történő erdészeti ismeretterjesztésre épült. Ennek érdekében óhatatlanul szükség volt erdészeti alapfogalmak (például az erdőművelés, az erdőhasználat stb.) definiálására, megmagyarázására. Így a kiállítás mintegy erdészeti „enciklopédiát” is tartalmazott.

Részben a vadászható állatfajok számának csökkenése, részben pedig a környezet- és természetvédelem társadalmi szintű felértékelődése indította a múzeum vezetését arra, hogy a Vajdahunyadvárban természetvédelem-történeti kiállítás létesítése mellett határozzon. Ezzel nyílt lehetőség a vadászati kiállításból kiszoruló, de főleg a gyerekek között nagy népszerűségnek örvendő „kitömött” állatok bemutatására. Itt meg kell jegyezni, hogy az épületrekonstrukció során ekkortól megvalósult, kiállítási termeket is érintő központi fűtés éppen az említett preparátumokban okozott károkat. A kiállítás leglátványosabb részét mindenesetre az akkori négy nemzeti park élővilágát megjelenítő diorámák jelentették. A kiállítást Kotlár Károly és Oroszi Sándor rendezte, míg a belsőépítészeti és grafikai terv Muray

Róbert festőművész vezetésével a Budapest Grafikánál készült. Oroszi Sándor az országban először állította össze a magyar természetvédelem történetét, míg Kotlár Károly a jelentős védett objektumokat bemutató fényképek összegyűjtését végezte. Összességében azonban a lépcsőházi rész (a korábbi erdőhasználati terem) ilyen látványos, teret igénylő kiállításra nem bizonyult alkalmasnak.

A múzeum újabb, ezúttal a földszinti gótikus termék díszfestését is érintő felújítása 1995–1996-ban zajlott le. A lebontott erdészeti és természetvédelmi kiállítások újrarendezésére az intézmény százéves fennállásának évében, 1996-ban került sor.

Az erdészeti részben – továbbra is a gótikus nagyteremben – a biológiai téma kapott a korábbiánál nagyobb szerepet. (A kiállítás címe ezért is *Erdészet*.) A rendező Oroszi Sándor ugyanis a körtermet is diorámának szánta, mivel a látogatók egyértelműen az erdő élővilágának bemutatását igényelték. Ráadásul a szintén ekkor megújuló természetvédelmi kiállítás (*Természeti értékek, természetvédelem*) – a múzeumi bolt kialakítása miatt – elvesztette a diorámák építésének lehetőségét. Ezért kellett gondoskodni az erdő élővilágának a korábbiánál nagyobb téren történő megjelenítéséről. A belsőépítészeti tervezést ismét Kamarás Borbála végezte. Az alapkonceptió ezúttal a gótikus díszfestéssel is hangsúlyozott teremhez való igazodás volt. Kiállítástechnikailag a számítógépes (gyerek)programok megjelenése számított újdonságnak, továbbá a háromnyelvű (magyar, német és angol) feliratok megjelenése. A két kiállítás anyagi alapját először sikerült pályázattal, az erdészeti közcélú forrásból, illetve a Központi Környezetvédelmi Alapból biztosítani. Mindkét kiállításról (ugyanezekből a forrásokból) háromnyelvű vezető is készült.

Sajnálatos módon a két témát összekötő körterem diorámája bizonyult mind a legkevésbé kidolgozottnak, mind a legsérülékenyebbnek. Az erdészethez tartozó reneszánsz természet jó egy évtizedig időszaki kiállításra használták. A legutolsó, a múzeum 100. évét bemutató tárlat után – a megmaradt installációs anyagra építve – a földszinten egységes, a természetes növényvilág hasznosítását, védelmét bemutató kiállítás összeállítására nyílt lehetőség. A *növények országa* az *Erdészet* és *Természeti értékek, természetvédelem* föld- és növényvilág-fejlődéstörténeti felvezetőjén túl a gyűjtögetéssel, illetve az erdészeti fogalmak szerinti erdei mellékhasználattal, például a gyantászással, a cserkéregtermeléssel foglalkozik. Az 1987-ben Szabó László, Takáts Rózsa, Torma Andrea, Vajkai Zsófia közreműködésével, Oroszi Sándor rendezésében elkészült kiállításban olyan, korábban önálló múzeumi bemutatóban szereplő témák, mint a méhészet és a selyemhernyó-tenyésztés is helyet kapott. Az eligazodást szintén háromnyelvű feliratok segítik, de önálló, csak e részről szóló kiállításvezető füzet nem készült.

Erdészeti témában az utolsó, a 2003. évi revízió alkalmával 762 tételszám alatt 9742 darab tárgyat találtak. Ezek hét nagyobb csoportba: az erdők biológiája, az erdőművelés, az erdőhasználat, az erdőrendezés, a famegmunkálás, a fatermékek, s végül az erdész felszerelése témakörbe sorolhatók.

Látható, hogy az eredeti tárgyak részben a különböző preparátumokkal, részben pedig modellekkel, makettekkel együtt fordulnak elő. Ez tulajdonképpen történelmileg alakult így, mivel a speciális erdészeti modellek, makettek nem illettek a különgyűjteménybe. A madár-, tojás-, rovar-, hüllő-, kétlábú-preparátumok pedig az erdészeti gyűjteménytől szintén elválaszthatatlanok. Az elhelyezés – csaknem kivétel nélkül – a Katalin-toronyban kialakított erdészeti gyűjteménytárban történik. Ugyanakkor 151 tételszám alatt összesen 1015 tárgy az említett három kiállításban látható.

Az erdészeti gyűjtemény fejlesztése napjainkban leginkább az új gépekkel kapcsolatos. Így kerültek be nemcsak új motorfűrészek, hanem a fakitermelő munkások különböző munka- és védőfelszerelései is. Ezek megfelelő fotó- és egyéb dokumentálása is folyamatos, mivel a mai korszerű fakitermelő kombájnok modellezésére egyelőre nincs lehetőség. Szintén a jelen gyűjtési, gyűjteménytár-gyarapítási munkák homlokterébe került a kézi fafeldolgozás még fellelhető szerszámainak, sőt termékeinek beszerzése. Ilyeneket ugyanis legutoljára az 1950-es években gyűjtöttek, de a teljesség igénye nélkül. Mivel a kézi, kis teljesítményű eszközöket az elektromos fűrők, fűrészek, gyaluk stb. ma már szinte teljesen kiszorították, ezek megmentése szinte az utolsó pillanatban történik. A gyűjtés módja – anyagiak hiányában – évek óta csak az ajándékozás lehet, ami sok utánjárást, ismeretséget igényel. Ezzel egy időben az új kiállítás témája is körvonalazódik. Az eddigi szoros értelemben vett szakmai bemutatót szeretnénk úgy átalakítani, hogy abból elsősorban az erdő, a fa szerepe tűnjék ki, az a kapcsolat, amely a magyarságot évszázadokon át, nemkülönbben a jelenben is, a természet eme különleges megnyilvánulásához fűzte és fűzi.

IRODALOM

- Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára IX/175., 1544/1–26., 1641/68.
S. Szabó Ferenc: A hatvanéves mezőgazdasági múzeum, 1896–1956. Bp. 1956.
Matolcsi János: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum működésének 75 éve (1896–1971). Bp. 1971.
 A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. *Szabó Lóránd.* Bp. 1986.
 A mezőgazdasági múzeum kiállításai. Bp. 1970.
Takács Imre: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum rövid története. Bp. 1967.
Nagy Iván Edgár: A m. Kir. Mezőgazdasági Múzeum értesítője. Bp. 1932.
Toborffy Géza: A felújított Mezőgazdasági Múzeum. Klny. Kísérletügyi Közlemények, XLII. kötet. 1–3. füzet. Bp. 1939.
 A Kir. Mezőgazdasági Múzeum rövid útmutatója. Bp. 1934.
 A magyar királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. Bp. 1907.
Oroszi Sándor: Az OMÉK 1985 előtt – egy száz év előtti kiállításból. Erdőgazdaság és Faipar, 1985. 6. 18–19.
Oroszi Sándor: Kilencven éve alapították a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot. Erdőgazdaság és Faipar, 1986. 6. 16–17.
Oroszi Sándor: Első szakmai múzeumunk az egyesület székházában. Az erdő, 1986. 436–438.
Oroszi Sándor: A magyar erdőgazdaság emlékezetes bemutatkozása Párizsban. Erdőgazdaság és Faipar, 1988. 1–19.
Aszóth Ferenc: Erdőpolitika, társadalom és az Országos Erdészeti Egyesület. Erdészeti Lapok, 1949. 4. 87–89.
 Vadászati kísérleti állomások munkája. Erdőgazdaság, 1949. 3–4. sz. 31–32.
T. G.: Kibővült az erdészeti kiállítás a mezőgazdasági múzeumban. Erdőgazdaság 1956. 1. 15.
 A Mezőgazdasági Múzeum új erdészeti terme. Erdőgazdaság, 1956. 5. 10.
 Az erdőgazdasági kiállítás a Mezőgazdasági Múzeumban. Erdőgazdaság és Faipar, 1958. 3. 19.
 Halászati és vízimadár-kiállítással bővült a Mezőgazdasági Múzeum. Erdőgazdaság és Faipar, 1959. 8. 20.
 Erdőművelési kiállítás a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. Erdőgazdaság és Faipar, 1962. 5. 2.
 Képek az erdőművelési kiállításról. Erdőgazdaság és Faipar, 1962. 6. 24.
Fehér György – Istvánfi Gyula – Oroszi Sándor: A 100 éves Mezőgazdasági Múzeum. Bp. 1996.

History of the forestry collection and the forestry exhibitions

SÁNDOR OROSZI

At the time of its foundation the forestry exhibition of the museum displayed sylviculture. While agriculture was becoming more and more modern, the millenary exhibition became historical. After the damages during World War 2 and the revolution of 1956 at first the forestry exhibition, later the collection itself became one of the most significant units at the museum which is occupying the largest area even today. It was the predecessor of the later nature preserve-historical display, after that the exhibition named „From the domain of plants”.

A lótenyésztés és a lósport bemutatása a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban

SZATMÁRI SAROLTA

A ló és az ember kapcsolatának sok ezer éves története az emberiség kultúrtörténetének fontos, a különböző korszakok társadalmi, politikai története által meghatározott része, s e hosszú folyamat során bizonyos időszakokban és területeken különös jelentőséggel bírt. A közlekedés, a harc, a munka volt az elsődleges kapcsolat, majd a verseny és a sport, amely napjainkig varázslatos vonzerejét adja a ló és ember viszonyának.

A „magyar – lovas nemzet”, vallja Petőfi Sándor is, s ha áttekintjük a magyar történelem évszázadait, a lovak jelentőségét és szerepét is végig nyomon követhetjük.

A honfoglaló magyarság hosszú vándorútját lovon tette meg, a kisgyermek előbb tudott lovagolni, mint járni. Vezéreink lovas sírjaiban ugyan csak jelképes volt a ló eltemetése, de szerszámzata díszesebb volt, mint az emberé. A lóval való kapcsolat minden más állattal szemben szoros testi kapcsolat volt. A szállító, harcba kísérő, tápláló állatot mindenek felett meg kellett becsülni, amit a földet szerző honfoglaló magyarság mitológiájában talán a „fehér ló” mondája bizonyít leginkább.

Múzeumunk gyűjteményének kezdeteit a 19. század közepén rakta le az Országos Mezőgazdasági Egyesület, amely gazdag anyagával alkalmas volt arra, hogy a megszűnő millenniumi kiállítás épületében bemutakozzon. 1897. szeptember 12-én nyílt kiállításával az időközben megalapított Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum mutatkozott be,¹ itt szerepelt ifj. Vastagh György 150 szobra és Pálik Béla 27 festménye.

Ettől kezdve állandó, időszaki és vándorkiállítások sora foglalkozott a lótenyésztéssel és a ló szerepével az ember életében.

ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSOK

Az első állandó kiállítás az ún. 39-es teremben (a mai könyvtár és főigazgatói iroda, valamint az aula két oldalán) a magyar királyi állami birtokok emlékéit mutatta be. Mezőhegyes, Bábolna, Fogaras és Kisbér komplex bemutatása során az alapgyűjtemény fontos részét jelentő ifj. Vastagh György-szobrok segítségével mutatták be a híres törzsméneket, anyakancákat, s azok leszármazási tábláit, grafikonokat, törzskönyveket. Bábolna és Kisbér esetében különleges látványt jelentettek a mén- és csikóistállók kifutóval ellátott makettjei.² A fényképeken, makettekén kívül a szobrok listái is fennmaradtak 1898-ból.³

¹ Előzetes tájékoztató a Gazdasági Múzeumban 1987. írta, Balázs Árpád. (az 1987. szeptember 12-én nyílt kiállításról)

² A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szak-katalógusa. 1899.

³ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára. (A továbbiakban: MMgMA) IX. 917/2.

Az 1899-es bezárás és kiköltözés után a Kerepesi út 72. alatt megnyíló kiállításból sem hiányozhattak a lovak. A dokumentumok szerint a megalakult országos gyűjtő-körű múzeum gyűjteményét főúri családok, méneseik, uradalmak gyarapították.⁴

Az 1900. évi párizsi kiállítás anyagának gyűjtőhelye volt a múzeum, és a kiállításon szobraival is részt vett.⁵

A minisztérium ajándékozási mozgalmat indított 1900-ban, és köriratot adott ki a múzeum és könyvtára gyűjteményének kiegészítésére.⁶ A gyűjteményanyag a ménesebirtok értékes okleveleivel, érmeivel is gazdagodott.⁷

A szilárd múzeumépület 1904-re a kiállító részek vonatkozásában csaknem készen volt, így logikus, hogy Simay Lajos asztalossal már készítették az új kiállításba való vitrinasztruktúrákat, vitrinszekrényeket,⁸ valamint elkészülnek a tervek a múzeum belső berendezéséről és az egyes szakosztályok elhelyezéséről is.⁹ 1907-ben a kisbéri ménesebirtok meg is kezdi tárgyainak elküldését.¹⁰ A magyar királyi állami méneseik által kiállításon nyert érmeknek a Nemzeti Múzeumból a Mezőgazdasági Múzeumba történő áthelyezéséről is intézkednek.¹¹

Elkészült az 1907. év új, állandó kiállításainak, és a múzeum ünnepi megnyitásának programja.¹² A kiállítást, amelynek elkészítésére alig több mint két hónap állt rendelkezésre, június 9-én maga Ferenc József magyar király és császár nyitotta meg. A Saárossy-Kapeller Ferenc vezette új múzeum lotényészeti osztályát Szapáry Péter gróf, miniszteri tanácsos irányította.

Az új kiállításhoz készült kis ismertetőben nincs kép, csak alaprajz. Ebből kiderül, hogy a kiállítás az emeleten, a reneszánsz épületben volt.¹³ Az állami ménesebirtokok bemutatását Deininger Imre udvari tanácsos, jószágigazgató, a lotényészeti Szapáry Péter miniszteri tanácsos intézte.

A múzeum berendezési szakkellárában, amely 1909-ben készült, a lotényészeti osztály teljes anyagát megőrizték.¹⁴ Az 1–5. szekrényekben a Vastagh György szobrászművész által készített kisbéri, mezőhegyesi, bábolnai, fogarasi, előszállási méneseiből származó legfontosabb ménék és kancák szobrai, valamint fényképei voltak. A 6. számú „falón” Juszó Béla hortobágyi festménye, alatta fényképek, valamint egy dombormű volt látható, amelyen Ferenc József Kozma Ferencet, a lotényészeti akkori vezetőjét, miniszteri tanácsossá nevezte ki. A 7. fülkében Buttner Helénnek a leghíresebb kisbéri lovakról készített 8 festménye volt elhelyezve. Cambuscan, Kincsem apja, a legjelesebb fedezőmén, Buccaneer, valamint a híres Osztreger, Buonavista, Verneuil, de szerepelt Kincsem, Kisbér számos képe is.

A 8. fülkében Buttner Helén képei a híres mezőhegyesi ménéről, statisztikai adatok és törzskönyvek, a 9. fülkében a bábolnai arab lovakról készült festmények, fényképek és adatok, a 10. fülkében Conversano, Maestoso törzsménéről a fogarasi

⁴ MMgMA IX. 1896. X. 24. lkt. sz. 22. József főherceg; 1896. XI. 10. lkt. sz. 42. Frigyes főherceg és a Károlyi grófok

⁵ MMgMA IX. 1898. lks: 1015. FM. 3535. elm. IV/3.

⁶ MMgMA IX. 1900. sz. FM 16830/1900. körirat valamennyi törvényhatóságnak a múzeum könyvtára és gyűjteményei kiegészítésére. 1903. III. 205. FM. 1903. március 14. A Magyar Királyi Gazdasági Akadémia és tanintézetek felszólítanak, hogy a múzeum részére gyűjteményanyagokat küldjenek.

⁷ MMgMA IX. 1903. 417. FM. 1903. május 16. A Ménesebirtokok és Gödöllő kiállítások alkalmával odaitelt érmek és díszoklevelek.

⁸ MMgMA IX. 1905. 568. A gazdaságtörténeti osztály részére.

⁹ MMgMA IX. 1906. 585. 796/1906.

¹⁰ MMgMA IX. 1907. 778.

¹¹ MMgMA IX. 1907. 1339.

¹² MMgMA IX. 1907. VI. 14. 1503.

¹³ Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. Bp. 1907. 8., 15.

¹⁴ MMgMA IX. 971/156. és 971/157.

ménés festményei voltak láthatók. A 11–12. szekrényekben ménésintézeti nyomtatványok, a 13. szekrényben a mezőhegyesi tájfajta anyagait feltűntető fényképek voltak, a 12–13. szekrény között Kozma Ferenc szobra állt. A 14. szekrényben pedig régi okmányokat, érmekeket és régi gyepjelvényeket mutattak be.

A kiállítás a kevés korabeli fotó alapján megítélhetően a kor tudományos és esztétikai igényeinek teljesen megfelelt, a bőség látványával akart megragadni. Gyakorlatilag minden gyűjteményből mindent kitétek, ami volt, így már az is érthető, hogy miért nem terveztek raktárakat a múzeum épületén belül.

A múzeumra odafigyelt az ország, sőt a világsajtó is sokat foglalkozott vele. Kiváló alkotásnak nevezi az 1907. június 16-i *Gazdasági Lapok*; felsorolja a 28 témát és a huszonnyolc szakembert, akik a példátlanul rövid idő alatt berendezték az állandó épület nagyszabású állandó kiállítását.

A gyűjteményanyag a nagy sikerű megnyitó után tovább gyarapodott. Még 1907-ben 24 darab Jules Blaas-féle eredeti lovas festmény, és a császári és királyi pár lovas képei kerülnek a múzeumba.¹⁵

Valószínűleg a gyarapodás az oka, hogy az állandó kiállítást már hat év után kicsit átalakítják. Az 1913-as keltezésű „Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője” a lótenyésztési osztály helyét ugyan még mindig az emeleti lépcsőtől balra jelöli meg, de már a korábban ismertetettnél több anyagot ír le. Így például Döry Vilmosné lepenci ménésének angol félvér lovait is bemutatják, valamint Emil Adam és J. Blaas olajfestményeit, amelyek a lovas képzőművészeti gyűjteménynek ma is legjelentősebb darabjai. Az ablakokban az állami ménések átvilágított diapozitívjai is megjelennek.¹⁶

A gyűjtemény gerincét jelentő 50 darab Vastagh-szobrot akkor is folyamatosan restauráltatták, sőt a gipszek festését is az 1907-es nagy megnyitóra készítette el ifj. Vastagh György.¹⁷

A lótenyésztési osztály kiterjedt kapcsolatait bizonyítja az az 1907. X. 26-án kelt irat, mely szerint Uiyama japán lótenyésztési felügyelő 2 darab *email cloisonné* vázát küldött a múzeumnak ajándékba, és a minisztérium rendelkezik elhelyezésükről, megfelelő viszonzásukról.¹⁸ Az állami lótenyésztési intézmények tulajdonát képező tárgyakat 1908-ban engedték át térítésmentesen a múzeumnak.¹⁹

1909-re készült a lótenyésztési osztály újonnan megszerkesztett leírása. Paikert Alajos pedig 1909. március 27-én bemutatja a kezelése alatt álló 19 osztály revideált és lezárt szakleltárát. Az irat szerint ez a reneszánsz épület földszintjét jelenti, ahol a ménéstörténet is helyet kapott.²⁰ A kiállítás szétválását igazolja a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum datálatlan, de a 1900-as évek elejére tehető rövid ismertetőjének tizenhetedik oldalán levő leírás, mely szerint az állami ménésbirtokok, és a gödöllői Kamara Uradalom bemutatása a „nagy üvegvetős udvarban”, azaz a földszinti, ma is „lóterem”-nek nevezett kiállító teremben történt, míg a lótenyésztési osztály a mai igazgatói iroda helyén volt.²¹

¹⁵ MMgMA IX. 1907. 2131. Ei. 591/1907. és 2214/1907.

¹⁶ Vö. A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. Budapest, 1913. A 34. oldal utáni számozatlan kép.

¹⁷ MMgMA IX. 917/3.

¹⁸ MMgMA IX. 1907. X. 26. 2107.

¹⁹ MMgMA IX. 1908. 273. FM 2963/II. és 407. FM. 3235. II/1.

²⁰ MMgMA IX. 1909. III. 6. 205.; 1909. III. 27. 273. és 43/1910.

²¹ Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum rövid ismertetője. É. n. 17.

1909-ben Apponyi Sándor gróf főkamaras ajándékképpen lovakat ábrázoló régi metszeteket küldött a múzeumnak.²²

A múzeum továbbra is részt vett a nemzetközi kiállításokon. Így Londonban ifj. Vastagh György szobraival szerepelt a múzeum, ahol ebből a kollekciónból kettőt el is adtak. Vastagh jelenti, hogy a „Kozmó és Jussuf” szobrait pótolta, és megküldi.²³ Az 1910-es szakleltári „álladék” szerint a lótenyésztés 522 darab műtárggyal, nagy értékkel szerepel.²⁴

A korai kiállításokat a múzeumtörténeti összefoglalókban elég éles kritikával illetik, „raktármúzeum”-nak nevezik, amelyre a túlsúlyfolság jellemző. „Kevés a szöveg, csupán képaláírások vannak, nincs a termeknek összefoglaló szöveges ismertetője” – állapítja meg a korabeli értékelés. Úgy vélem, ez a megoldás a kor sajátja volt. A múzeumokban ez idő tájt mindent bemutattak, ami csak a gyűjteménybe került. A ló esetében pedig még közelebbi volt a kapcsolat a látogatókkal. A méntelepek léteztek, a lóverseny utolsó fénykorát élte. Nem volt szükség annyi magyarázatra.

Az installációs rendszerek szinte egész Európában egységesek voltak, üvegvitrinek, üvegajtós szekrények, amit fényképek, festmények egészítettek ki. (Ezek ma is élő változatai a bécsi *Naturhistorisches Museum*-ban szinte változatlanul használatban vannak.) Arra vonatkozóan, hogy a múzeum vezetése a szükségét érezte a változtatásnak, bizonyíték Sávolgy igazgatóhelyettes krónikája (1929. V. 6–29. között), amelyben kiállítás-rendezéssel kapcsolatos eseményeket is feljegyzett. Itt merül fel először a kiállítási feliratok idegen nyelvű fordításának szükségessége.²⁵

A Mezőgazdasági Múzeum számos külföldi kiállításon részt vett – így például a Milánói 1928-ban, ahol sok lószobor került bemutatásra. A múzeum igazgatója Paikert Alajos az általa megszervezett kairói Mezőgazdasági Múzeum kiállítására is számos lószobrot vitt.²⁶

1934-ben új korszak következett a múzeum életében, amelyet az 1933-ban hozott FM-rendelet megállapításai határoztak meg. E szerint „az 1934-es Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszusra meg kell újítani a múzeumot”.²⁷ Új szemléletnek kell jelentkeznie az ágazatok arányaiban, új szempontok, aktuális kérdések megtárgyalása, bemutatása a fontos. Áttekinthetőbb, szemléltető eszközökben, magyarázatokban gazdagabb, háromnyelvű szövegekkel ellátott kiállítások készültek. Rengeteg tárgyat kicseréltek. A lótenyésztés tárgyi anyaga szerencsére nem szegényedett, az esztétikai kép változott, korszerűbb, ötletesebb, tanulságosabb lett. A kiállításról ugyancsak háromnyelvű katalógus készült.²⁸

A múzeum gyűjteménye mindezen elvek ellenére is tovább gyarapodott. Az első világháború utáni évek bizonytalanságai és veszélyei, a második világháború pusztításai után újra fejlődni kezdett. A Madártani Intézettel közös, kényszerű társbérlet miatt kiállítóterének egy részét is elveszítette. S. Szabó Ferenc energikus igazgatása alatt azonban megindult a kiállítások újjáépítése is.

²² MMgMA IX. 1909. 407.

²³ MMgMA IX. 1909. VII. 26. 640.; 711/1909.

²⁴ MMgMA IX. 1017/30.

²⁵ MMgMA IX. 1929. 67. doboz. (9–12 fol 13–74 fol)

²⁶ MMgMA IX. Paikert – Tevékenységi napló. S. Szabó Ferenc: Hatvanéves a Mezőgazdasági Múzeum. 1896–1956. 43. kép.

²⁷ Uo. 80.

²⁸ *Toborffy Géza: A felújított Mezőgazdasági Múzeum.* Bp. 1938. Klny. a Kísérletügyi Közlemények XLII. számából (1939) 2.

Az 1954-re megvalósult lótenyésztési kiállításnak az előkészületi anyagát is ismerjük.²⁹ Már 1952 márciusában kezdenek tárgyalni a tervéről, amelyben az 1952-es minisztertanácsi határozat értelmében jobban ki kell fejeződnie a ló fontos, mezőgazdaságban betöltött szerepének. A határozat szerint a lóállományt 10%-kal növelni is kell Magyarországon. A kiállításban pedig tükröződnie kell az irányított tenyésztés, a törzskönyvi anyagok, méntelepek fontosságának.

A tervező muzeológusok közül Márta Zsuzsanna előzetes terveit ismerjük, amely szerint teljes keresztmetszetében kívánta bemutatni a lónak a művészetben betöltött szerepét. Idézte Pethe Ferencet 1845-ből, aki szerint a „természet-, história- és mesterségtudomány”-nak együtt kell jelentkeznie és a kiállításban megvalósulnia.³⁰

A kiállítás, amely a földszinti 2. felső világítású teremben nyílt meg, a ló ősenek, az *eohippus*nak a bemutatásán át a magyar lófajták kialakulásáig vezette a fejlődéstörténetet, bemutatta a ló történelmi szerepét, a tenyésztés fejlődését, a ménesek megalapítását és működését, a lószerszámok fejlődését. Kitért a lóversenyzés történetére, a lónak a közlekedésben, hadászatban, mezőgazdaságban betöltött szerepére. A terem közepén ifj. Vastagh György „hűséges lova”, a napóleoni háborúkban szereplő mén emlékére készült alkotás helyezkedett el.³¹ A kiállítás komplexitását a diorámák, szobrok mellett a ló lépését, ügetését, vágóját és ugrását érzékeltető mozgó képsor, a stroboszkóp bemutatása is növelte.

Az 1956-ban bekövetkezett pusztulás utáni újraépítés munkálatait Matolcsi János vezette. A múzeum munkájában újra fontos szerepet kapott a múlt értékeinek kutatása és bemutatása. A helyreállított épületben új kiállítások készültek.

Az új lótenyésztési kiállítást 1969-ben Kovács Miklós forgatókönyve és szakmai irányítása alapján Boreczky László kivitelezte. A 24 oldalas forgatókönyv mellett a részletes kivitelezést megelőző szakmai rajzok is megvannak. Az anyag gazdagsága, a tervezés gondossága alapján megállapíthatjuk, hogy ez volt a legjobb és legteljesebb lótenyésztési kiállítása a múzeumunknak. Mívességét, átgondoltságát még az sem rontja le, hogy a kor szocialista követelményének megfelelően külön foglalkozott a szovjet lótenyésztéssel.³²

A kiállítás már a lépcső alatti részen elkezdődött, és a 2. számú felső világítású teremben folytatódott. A háromszintű kiállítás a ló fejlődéstörténeti áttekintése után a magyar ló ősenek bemutatását Takács Ödön szobrászművész 3 darab kisméretű lószobra segítségével oldotta meg, majd egy avar kori lócsontváz „in situ” bemutatásával tért vissza a keleti lovak világába. Fábián Gyula professzor új rekonstrukciójával pedig a lovas harcmódor érzékeltetését tette élményszerűvé. A hadászat, a közlekedés és a mezőgazdasági munka történeti bemutatása után az állami ménesek története és emlékei következtek a 18. századtól kezdve. A tenyésztéstörténeti dokumentumok mellett ifj. Vastagh György szobrai mutatták be a leg híresebb tenyésztípusokat.

²⁹ MMgMA IX. 235. 11 témakör megvalósítását tervezték. IX. 236. A kiállítás rajzos tervezete – a ló eredetétől, a „példaadó orosz lótenyésztésig”.

³⁰ MMgMA IX. 228. és 486. 1954. június

³¹ A ló még hófehér gipsz volt. L. fotók. A kiállítás főbb témái: 1) A ló a múltban és a jelenben; 2) A ló a mezőgazdaságban; 3) A ló eredete; 4) A ló szervezete, mozgása; 5) Csikónevelés; 6) Telivér – Kisbér; 7) Lipicai fogatos; 8) Régi lófajok, állami méntelepek; 9) Vadászat, közlekedés; 10) Lóverseny; 11) A példaadó orosz lótenyésztés.

³² MMgMA IX. 228. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiállításai. 1970. 21–24. A terem közepén a „hűséges” bábolnai ló még mindig fehéren áll.

A lóversenyzés első komplex bemutatását ez a kiállítás hozta. Kincsem, a veretlen versenyló csontváza és emlékanyaga a kiállítás attrakciója volt. Az első magyar lóversenyt dioráma is bemutatta. A magyar lótenyésztés történetét ismertető kiállításrészt a lószerszámok, lóvontatású eszközök bemutatója zárja.

A kiállítás második szintjét a színes diapozitívok adták a lascaux-i barlangtól Benyovszky István festményeiig. A harmadik szintet a terem középső részében megjelenő szoborkiállítás jelentette ifj. Vastagh György, Meggyesi Ferenc és Takács Ödön alkotásaiból.

Ez a kiállítás volt az alapja az 1982-ben átrendezett lótenyésztési kiállításnak, melynek szakmai rendezője Székelyhidy Iván volt.³³ Installációját Bánkúti Albin tervezte. A kiállítás helye változatlanul a „lóterem” volt. Anyagának alapját a korábbi gyűjteményanyag jelentette, célkitűzése a ló evolúciójának, házasításának, a lótenyésztés történetének, a magyar lótenyésztés korszakainak bemutatása, a lótenyésztéssel kapcsolatos mesterségek, a számár, az öszvér és a ló művészi ábrázolásának ismertetése volt, valamint bemutatta a nagy tenyésztőtelepek emlékanyagát. A kiállításához felkért külső munkatársak Hámori Dezső nyugalmazott egyetemi tanár, és Fehér Dezső, a Magyar Lóverseny Vállalat igazgatója voltak, a dioráma készítéséhez pedig Ocsay [Ócsai] Károly szobrászművészt kérték fel.

Újdonságot a következők jelentettek: a csikós felszerelése, öltözete, az állatgyógyászat és eszközei, a tenyésztői munka, törzskönyvezés, a kocsizás, a lósport emlékeinek ismertetése. Nagyobb szerepet kapott a lóversenyzés bemutatása és Kincsem összes emlékének, jelentőségének érzékeltetése.

Új fejezetként jelentkezett a lóhoz kapcsolódó mesterségek – a szíjgyártó, a bognár, a kovács – szerszámainak, emlékeinek tálalása, valamint a „ló a művészetben” témakör, melyben szobrok, érmék, bélyegek, festmények illusztrálták a téma fontosságát. A kiállítás egészen 1998-ig tartott nyitva, azaz az egyik leghosszabban tartó állandó kiállítás volt e témakörben. A tartalmában gazdag kiállítás lebontását részben az installáció elöregedése, részben a megújult múzeumi feladatok miatti helyhiány indokolta.

A lovas téma iránt országosan is érdeklődtek. A sümegi váristállóban 1970-től a múzeum gyűjteményének szép sallangos lószerszámaiból (24 darab) nyílt meg egy „Szerszámtörténeti kiállítás”, amelyet 1979-ben újabb 36 darab tárggyal kibővítettek. Ezek főként Benyovszky-képek voltak. A kiállítást 1992-ben bontották le.³⁴

A Szilvásvárad Állami Gazdaságban 1969 decemberében, Szilvásvárad felszabadulásának 25. évfordulójára nyílt meg egy „lovaskiállítás” Balassa Ivánnak, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum megbízott főigazgató-helyettesének irányításával, Ernst József múzeumi csoportvezető és Barbarits Lajos nyugalmazott főigazgató-helyettes, valamint Boreczky László művészeti vezető részvételével. A kiállításához kis vezető is készült. A kiállítás elsősorban a lipicai ló eredetével, történetével és hasznosításával foglalkozott a 16. századtól napjainkig. Kapcsolódtak hozzá a lótenyésztéshez elengedhetetlenül szükséges kovács-, kerék- és szíjgyártó műhelyek bemutatói, a spanyol magasiskola 10 figuráját ábrázoló rézmetszetek másolatai is.³⁵

Szilvásváradon a Mátrai Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság mezőgazdasági üzemében 1984-ben a Magyar Mezőgazdasági Múzeum rendezte meg „A lipicai ló

³³ MMgMA IX. 1247

³⁴ MMgMA IX. Nyilvántartási Osztály Iratai. 4. doboz. 20. irat.

³⁵ MMgMA IX. Lovas kiállítás a Szilvásvárad Állami Gazdaságban. Szilvásvárad, 1971. 1–15.

története” című kiállítást. Szakmai rendezését Szöllösy Gábor és Székelyhidy Iván végezte.³⁶

A kiállítás alapját ifj. Vastagh György és Vastagh László lipicai lovakat ábrázoló szobrain kívül, amelyeket a mai napig kölcsönöz a múzeum az Állami Ménesgazdaságnak, sallangos lószerszámok, zabláék, kengyelek, sarkantyúk, lóápoló eszközök adták.

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSOK

A lebontott állandó kiállítás óta is nagy az érdeklődés a lovas témák iránt. A múzeum ezt a hiányt időszakai és vándorkiállítások rendezésével igyekezett pótolni. Soroksáron a múzeum egykori fiiláléjában egy kis időszakai kiállítás is készült 1977-ben „Lovakról” címmel. Ezen a szobrokon kívül lóversenydíjak is szerepeltek.³⁷

Az időszakai kiállítások ismertetése során akkor vagyunk hűek a történetiséghez, ha megemlékezünk a „Ló és lovas ábrázolása a magyar művészetben” című időszakai kiállításról, amelyet Pogány Ö. Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria akkori főigazgatója rendezett a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban 1971 szeptemberében. A kiállításához készült katalógusban a szerző külön hangsúlyozza a lovas ábrázolások népszerűségét az egyetemes művészetben, majd a honfoglaló magyarság lószereitől történetileg napjainkig vezeti végig a lovas ábrázolások jellemzőit.

A 197 darab műtárgyat felvonultató kiállításban iparművészeti tárgyak, metszetek, olajképek, akvarellek, tusrajzok, szobrok, emlékérmek mutatják be az ember és ló kapcsolatának rendkívül érdekes művészi megfogalmazását a 12. és a 20. század között. (A kiállítás anyagát a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria Hadtörténeti Múzeum, valamint a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteménye (16 darab) szolgáltatta.³⁸

Ugyancsak 1971 szeptemberében, a Vadászati Világkiállítás és az első európai fogatverseny alkalmából „Magyar lószerszámok” címmel időszakai kiállítás is nyílt. A kiállítás katalógusának bevezetője röviden összefoglalja a lószerszámzat történeti fejlődését, a kocsisz és a fogatolás alakulását. A magyar és német nyelvű katalógus pedig ismerteti az 52 tételből álló tárgyi anyag adatait, és a 25 képből álló dekoráció témáit.³⁹

2000. október 27-én a Magyar Nemzeti Lóverseny Kft. és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum festmény- és szoboranyagából rendezték a „Versenyló a képzőművészetben” című kiállítást. A több mint száz műtárgyból álló kiállításon az angol Harris és Herrings alkotásai mellett a legkiválóbb magyar versenylovak ábrázolásait láthatta a közönség Emil Adam, Jules Blaas, Richard Adam festményein, és ifj. Vastagh György szobrain. A kortárs képzőművészetet Holesch Dénes, Kopácsi Sándor, Bernhard Mária és Tóth Béla képviselte. A kiállítás március 4-ig a Vajdahunyadvárban, március 14-től a Keszthelyi Helikon Múzeumban, augusztus 5-től a tatai Várban volt látható. (A kiállítást Szatmári Sarolta és Szöllösy Gábor rendezte.)⁴⁰

³⁶ MMgMA IX. Nyilvántartási Osztály Iratai. A lipicai ló története c. kiállítás pozíciólistája és a kölcsönzési iratai.

³⁷ MMgMA IX. Nyilvántartási Osztály Iratai. XIII/B. 934/1976.

³⁸ Ló és lovas ábrázolása a magyar művészetben. Budapest, 1971. szeptember. Kiállítási katalógus. 47. L. a 23. fényképes oldalt.

³⁹ Magyar lószerszámok. Bp. 1971. 45. oldal 26. kép.

⁴⁰ L. írásos összefoglaló és sajtóanyag.

2002. június 12-étől augusztus 30-ig a „175 éves a magyar lóversenyzés” című kiállítás volt látható a Vajdahunyadvárban. A három részből álló kiállítás első szakasza a magyar lóversenyzés első száz évének történetét mutatta be fotók, festmények, érmék, dokumentumok segítségével. A második egysége a galoppot, a harmadik az ügetőt, mint versenyüzemet mutatta be. A kiállítás ideje alatt a közönség videofilmeket láthatott, találkozhatott Kállai Pállal (1933–2006), a még akkor is aktívan versenyző magyar zsokéval.⁴¹

A közönség állandó érdeklődése miatt már 2005-ben elkészítettük a „Kincsem, Imperiál és a magyar lóversenyzés” című hosszabb időre tervezett időszaki kiállítás forgatókönyvét. A két leghíresebb versenyló közé csoportosítva be szeretnénk mutatni az egykor oly híres magyar lóversenyzés eredményeit, a versenyüzem működését. A forgatókönyvet Szöllősy Gábor és Szatmári Sarolta készítette, szakemberek lektorálták. Megvalósítása csak anyagi fedezet hiányában késik.⁴²

Vándorkiállításaként fogható fel „A magyar lóra termett” („Ungarn ist ein Reitervolk”) kiállítás, amelyet 2003. júniustól októberig a németországi Radeffinben, majd az altschwerini Agrártörténeti Múzeumban, végül Gerlingenben mutattunk be nagy sikerrel. A kiállítás 11 tablón foglalta össze a legfontosabb témákat a népvándorlás kori előzményektől a lovasélet szolgálatában álló kézművesiparig.⁴³

A felsoroltakból is látható, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak alapításától kezdve fontos feladata volt a lótenyésztés és a lósport bemutatása.

Az alapvető közlekedési, harci és munkaeszközből egyre inkább a szabadidős tevékenység, a sport területére átkerülő hangsúly mit sem változtat a magyar gyermekek és felnőttek ló iránti szeretetén, csodálatán. Nekünk pedig a múlt emlékeinek birtokában kötelességünk ezt a hagyománytisztelést és szeretetet táplálni.

Presentation of horse-breeding and horse racing at the museum of Hungarian Agriculture

SAROLTA SZATMÁRI

The history of Hungarian horse-breeding and horse racing has been presented at temporary and travelling exhibitions by the Museum of Hungarian Agriculture since its first exhibition following its foundation. The collection of works of art was being enriched continuously due to the donations of aristocratic families. A statue collection representing its great art and documentative value constitutes its base: the works of György Vastagh Jr and the works of two famous painters all over Europe, Emil Adam and Jules Blass who depicted horses.

The content- and aesthetic development of the permanent exhibitions can be traced back during the last 100 years.

⁴¹ MMgMA IX. Foratókönyv, 2002. 14.

⁴² MMgMA IX. Foratókönyv, 2005. 28.

⁴³ MMgMA IX. Foratókönyv, 2002. 36. XI. egység: I. Népvándorlás kori előzmények. Lószerszámok fejlődése. II. Honfoglalás és kalandozások kora. III. Lovagkor és a török uralom. IV. A huszárság kialakulása. V. Állami ménesek. VI. A lóversenyzés története. VII. Magyar lovak sikerei. (XIX. sz.) VIII. Lovasélet a XX. században. IX. Magyar lófajták. X. A csikós, mint magyar jellegzetesség. XI. Kézművesipar a lovasélet szolgálatában.

The study leads the reader from the first store-like exhibitions to the many-sided complex exhibitions displaying the relationship of man and the evolution of horse.

The temporary exhibitions were based on the thematic choice of the accumulated rich material.

A valuable part of our collection is Kincsem, the most famous Hungarian race-horse and the skeleton and depictions of Imperial.

We have a finished exhibition plan of the history of Hungarian horse-racing. The realization just depends on financial resources.

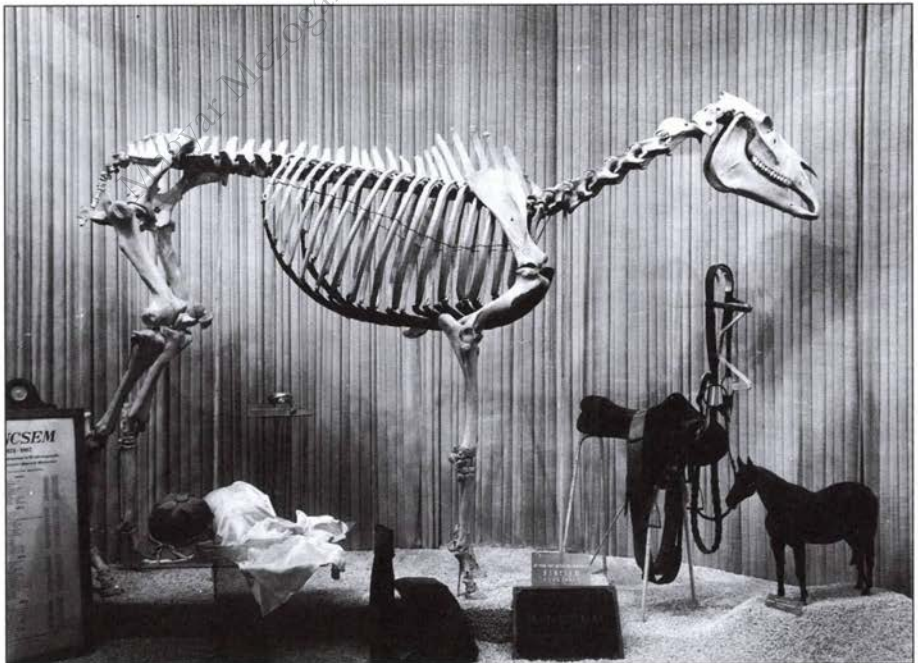

A múzeum „lótenyésztési osztályának” berendezése, 1909

Lókiállítás, 1954

Kincsem csontváza az új kiállításban

A versenyló a képzőművészetben (kiállítás a Nemzeti Lóverseny Kft. és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum anyagából)

„A magyar lóra termett” c. kiállítás Alt-Schwerinben, 2003

F. SZ. IVÁN F. SZÁSZBEREK

Klassificierte *Hutter*

Elite								Summa
272	171	406	257	240	210	235	430	3167

Zugehaltene Böcke

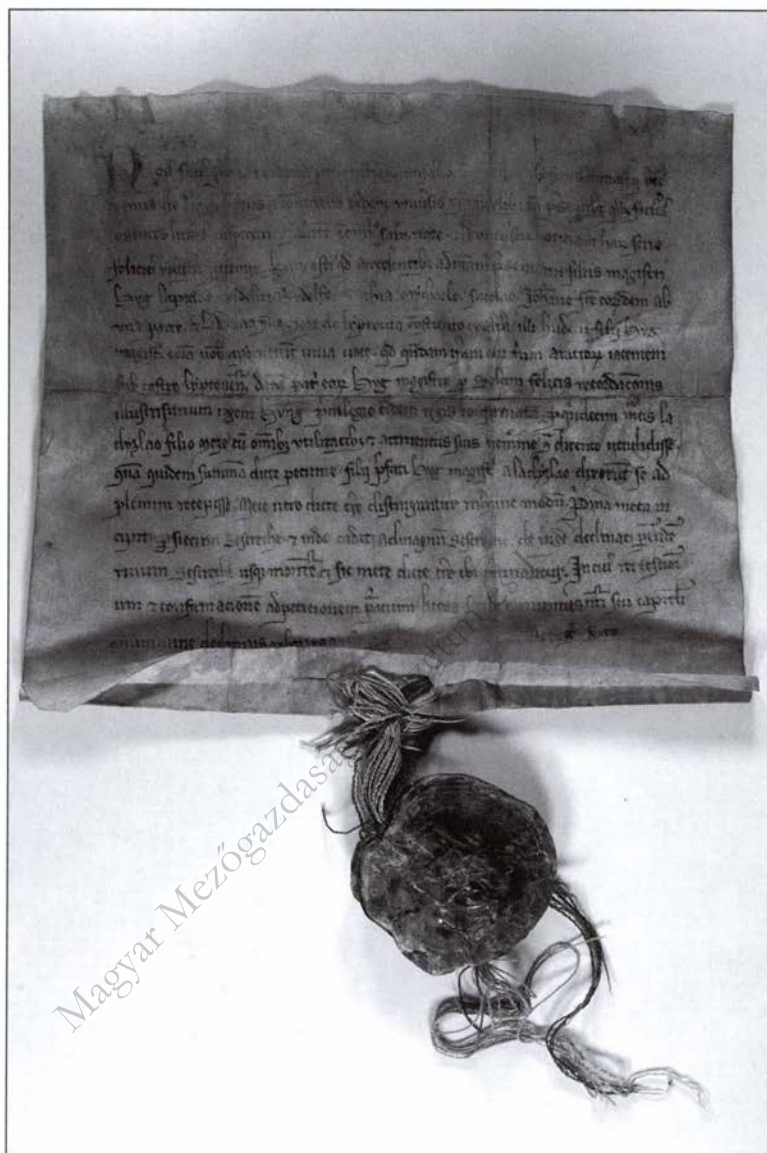
25	1	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
----	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Blonfer

MMgMA III. Agrártörténeti Iratok Gyűjteménye III. 7248/2. Schöfferei Buch, Ernst Heyne, 1866-tól vezetve. Felsőszentiván (Bács-Bodrog m.) juhállományának 1867. évi kimutatása.

GYŰJTEMÉNYEK

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MMgMA III. Agrártörténeti Iratok Gyűjteménye III. 533.
A múzeum legrégibb irata. A turóci konvent oklevele, melyben tanúsítja,
hogy Hug királyi kösaragó mester fiai, Rudolf, Mátyás, Mihály és Miklós,
a Béla király által apjuknak adományozott, a lipitói vár alatt fekvő birtokot
15 márkáért eladták Meze fia Lászlónak. 1286, (Liptó m.),
Turócszentmárton (Turóc m.)

Az Agrártörténeti Iratok Gyűjteményének története

TAKÁTS RÓZSA

A történeti iratok gyűjtését és bemutatását már a múzeum alapításakor fontosnak tekintették, annak ellenére, hogy az intézmény ekkor még a mezőgazdaság aktuális állapotát szándékozott tükrözni. Főként egykorú fényképek, grafikonok, statisztikák, térképek, rendeletek és összefoglaló jelentések tették szemléletesebbé a tárlatokat, de több kiállítási osztályon szerepeltek történelmi dokumentumok is (ménesbirtokok, uradalmak, szakoktatás, munkásügy témában). Valójában a „Gazdaságtörténelmi kiállítás” mutatta be a múltat, s ezért legnagyobb számban itt helyezték el a régebbi korok iratait. Az iratajándékozások, iratvételek is ezt az osztályt gyarapították, tehát a most bemutatott gyűjtemény alapjának ezt tekinthetjük. Főként az 1960-as évek közepétől váltak gyakorivá a mezőgazdasági ágazatok történeti fejlődését, az agrármúlt nagyjainak munkásságát bemutató tárlatok, s ezek a többihez képest jelentősebb mennyiségű dokumentumot építettek be a forgatókönyvükbe. Majd megjelentek az önálló könyv-, plakát-, képeslap-, borcímke- és exlibris-kiállítások is. Ezek feltétele már a háttérben működő, dokumentum jellegű gyűjteménytárak megléte volt, melyek lehetőséget teremtettek a tematikus válogatásra. A III. Agrártörténeti Iratok Gyűjteménye ma 9477 leltári tételszám alatt 48 565 darabdokumentumot tartalmaz.

A MÚZEUMALAPÍTÁS KORÁBAN FOLYTATOTT GYŰJTÉS. A TÖRZSANYAG EREDETE

A millenniumi kiállítás bezárulása után, 1896 végén a jelentős mezőgazdasági kiállítók felajánlottak anyagukból a leendő múzeum céljára, amelynek 1896. és 1897. évi iktatott iratai között több adat található a millenniumi kiállításból származó adományokról. Így a Nógrád megyei Gazdasági Egyesület, valamint a Berettyói Ármentesítő Társaság ajándékozásáról (utóbbi például nagyon sok vízrendezési térképet, folyószakasz-szabályozási tervet, hossz- és keresztmetszeti szelvényeket adott).¹

A Gazdasági Egyesületek Ezredéves Kiállítási Irodája 1896. december 9-én küldte meg az ország más-más vidékén működő egyesületek összes átengedett tárgyának listáját. Az itt írtak szerint „örömmel vette tudomásul, hogy a földművelésügyi m. kir. miniszter úr az ezredéves kiállítás alkalmát egy gazdasági múzeum megalapítására kívánja felhasználni, s e hazafias terv kiviteléhez saját részéről a

¹ MMgMA IX. Múzeum Dokumentációs Gyűjtemény – Történeti irattár (A továbbiakban csak az iktatószámokat közöljük): 15/a.; 21.; 22.; 28.; 30.; 42.; 47/1896. ikt. sz.

legnagyobb készséggel hozzájárul". A listában 39 térkép, grafikon és kimutatás, 58 darab fénykép jelenti a számunkra most érdekes dokumentumtípusokat.² Ezek egy részét tulajdonul, másik részét letétbe adták az adományozók.

A Gazdaságtörténelmi Osztály (kiállítás) 1897–1933

Az 1897-től látogatható „múzeumi osztályok” között a gazdaságtörténelmi kiállítás anyaga az ún. Bakócz-kápolnában kapott helyet, melyet az ezredéves kiállítás történelmi főcsoportja számára készült reneszánsz-barokk épület jobb oldali szárnyának közepén alakított ki Alpár Ignác. A kápolnamásolat „négyzetre szerkesztett, csegeyes, kupolás, centrális teret” Palóczy Lajos írta röviden le: „meglepő a Bakács-kápolna vörös márványfalaival, mely hű utánzata az esztergomi bazilika hasonló híres kápolnijának.”³ Itt két üveges szekrényben⁴ régi térképeket, gazdasági utasításokat, számadásokat és kimutatásokat (Aszódról) állítottak ki, a báró Podmaniczky-család iratajándékát, és régi juhászati utasításokat (a gróf Károlyi-család ajándékaként).⁵

1904-re felépült a múzeum reneszánsz-barokk épülete, és elkezdődött a végleges kiállítási terek berendezésének előkészítése. 1907. március 16-án kelt leiratában Darányi Ignác miniszter Rodiczky Jenőt⁶ bízta meg a gazdaságtörténelmi osztály kialakításával. Engedélyezte a költségekre kérvényezett 5000 korona majdani elszámolását. Rodiczky javaslatára a főcsarnoki bejáratnál balra lévő ún. toronyszobát jelölte ki, s elrendelte, hogy ezt a korábban könyvtári helyiségül szolgáló termet ürítsék ki. E terem bejárata fölött a „Gazd. történelem” felirat a 2005. évi helyreállító festés során került elő, és ma is látható. A Gazdaságtörténelmi Csoport teljes leltára megtalálható a múzeum iktatott iratai között.⁷ Ezek túlnyomó többsége ma is megvan a gyűjteményben.

A Gazdaságtörténelmi Osztályt 1933-ban szüntették meg. Indoklásuk szerint az „amúgy is állandóan zárt terme külföldi látogatókat alig, belföldi látogatókat pedig csak abban az esetben érdekelt, ha azok különleges kutatásokkal foglalkoznak, ezért az átszervezési tervzet értelmében a bemutatás elől elvonatik”⁸.

Az 1944. július 2-i bombatalálatok, és az azokat követő tűz nemcsak a tárgyakban, hanem a dokumentumokban is károkat okoztak, bár az utóbbiakban kevesebbet. A II. világháború téli ostroma alatt a Városliget belekerült a front tűzvonalaiba. „A muzeális értékek közvetlenül az ostrom után, a lövedékek ütötte 17 kisebb-nagyobb résen keresztül váltak a környéken megforduló kétes elemek martalékává”⁹, így a múzeum millenniumkor megalapozott eredeti gyűjteményeiben pótolhatatlan hiányok keletkeztek.

² MMgMA IX. 56/1896. ikt. sz.

³ Budapest és környéke. Baedekerszerű útmutató ... Az „Ezredévi kiállítást” tárgyaló függelékkel. Írta: Palóczy Lipót áll. főrealisk. tanár. Lampel Róbert K. Bp. 1896

⁴ Balás Árpád: A Magyar Kir. Mezőgazdasági Múzeum. In: Köztelek, 1897. dec. 25. 1809-1811.

⁵ Előzetes tájékoztató a Gazdasági Múzeumban. Bp. 1897.

⁶ Rodiczky Jenő (1844–1915), gazdasági szakíró. Életrajzát l. Matolcsi János: Rodiczky Jenő. In: Magyar agrártörténeti életrajzok, Szerk. Für Lajos és Pintér János, I–III. köt., 1987–1989. (A továbbiakban: Agrártörténeti életrajzok) III. köt., 70–75.

⁷ MMgMA IX. 407/1907. ikt. sz. és IX. ad 745/1907.; ad 1860/1907. ikt. sz.

⁸ Hévey László: Emlékirat a m. kir. Mezőgazdasági Múzeum múltjáról, feladatáról és jövő hivatásáról. (Kézirat) Írta: Hévey László dr. egyetemi tanársegéd. Kísérletügyi Közlemények, XL. kötet, Jubileumi szám, 1937. 261–281.

⁹ Takács Imre: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum rövid története. Bp. 1967. Mezőgazdasági Múzeum Füzetei 19. szám. 17.

Az 1896 és 1908 közötti gyűjtés (országos múzeumi körlevelek, a gyarapítást segítő minisztériumi utasítások)

A múzeum végleges épületének most ünnepelt felavatási centenáriuma alkalmat ad arra, hogy a legkorábbi ún. „múzeumi ajándékozási mozgalmat” kissé részletesebben feltérképezzessük, s emléket állíthassunk az adományozóknak. Ahogy 1898. január 20-án kelt felterjesztésében Balás Árpád fogalmazott, „itt pénzértékben alig kifejezhető tárgyak gyűjtése vétetik célba, melyekhez birtokosaik kegyeletes érzelmekkel ragaszkodnak, s azoktól csak azon esetben hajlandók megválni, ha ezzel hazafias közérdeknek tehetnek szolgálatot.” Tovább is számítottak az ajándékozókra, s a nyilatkozat nyomtatványát sokszorosították, mely szerint az adományozó „tulajdonát föltétlenül a múzeumra ruházza”.¹⁰ Ez eleinte a könyvtár anyagának megalapozását és növelését jelentette, de a korai tervezetekben és gyűjtési kérelmekben kitértek az okmányok fontosságára is.

1897-ben tették közzé a gyarapítás elősegítésére ekkor megfogalmazott „Kérelem” nyomtatványt, melyet később is több ízben körlevélként szétküldtek: „...kívánatos volna, hogy az ajándékozők figyelme régi okmányok, nyomtatványok, könyvek, füzetek, röpiratok, képek, térképek, érmek, emléktárgyak ... stb. felé fordíttatnék.”¹¹ A múzeum 1902. évi, már a Kerepesi úti elhelyezkedés idején kiadott katalógusának utolsó lapjain szintén a múzeum „Kérés”-e olvasható: „A m. kir. mezőgazdasági múzeum gyűjteménytárgyainak legnagyobb része ajándékozás útján gyűlt össze. A fejlesztés és kiegészítés e módját a múzeum ezentúl sem nélkülözheti.”¹² Balás Árpád igazgató a minisztériumon keresztül is több ízben felkérte a intézményeket és a lakosságot, hogy a könyvek mellett „gazdaságilag értékes okmányokat, nyomtatványokat ajándékol engedjenek át kiállítási célra”.¹³

A korai dokumentum-adományokat a vegyes leltárkönyvbe való bevételezés után legtöbbször kiállításokban helyezték el. Így a legtöbb irat a gazdaságtörténelmi osztályba került. Bizonyos okmányok, aprónyomtatványok, de még fényképalbumok is a könyvtár állományát gyarapították. Dr. Rodiczky Jenő 1897-ben összesen 22 könyvet és iratot ajándékozott a múzeumnak,¹⁴ 1899-ben pedig a földművelésügyi minisztériumon keresztül újabb 7 kötetet és 4 kéziratot.¹⁵

A múzeum könyvtárába 1898 folyamán ajándékként érkezett könyvek jegyzékei (3 darab) szerint ugyancsak a könyvtár állományába került, cím szerint felsorolt 23 darab kézirat, 7 aprónyomtatvány és 1 térkép a báró Podmaniczky család ajándékaként.¹⁶

¹⁰ MMgMA IX. 74/1898. ikt. sz. és IX. 867/1. l. sz.

¹¹ Előzetes tájékoztató a Gazdasági Múzeumban. Bp. 1897.

¹² A magyar kir. Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szak-katalógusa, Bp. 1902.

¹³ *Knézy J.*: Az adattár gyűjteményeinek története In: A Magyar mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd, Bp., 1996. 155, ahol Balás Árpád: A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum. Köztelek, 1897. dec. 25. 1809–1811. ismertetésre hivatkozik.

¹⁴ MMgMA IX. 989, 1005, 1006/1897. ikt. sz.

¹⁵ MMgMA IX. 499/1899. ikt. sz. A könyvtár könyvei és a most ismertetett gyűjtemény dokumentumai között is máig több megtalálható, melyen „A m. kir. mezőgazdasági múzeumnak ajándékol adta” bélyegző lenyomata után Dr. Rodiczky Jenő neve szerepel. „III. 8304. Tisztartók felmentése (Absolutionales, Copia. Apponyi Antal gr. uradalmának formulárja). Latin és német nyelvű változat. 19. sz. eleje”; „III. 8305. Instructio Officiolum N. Apponyensem Excellentissimi... Comitiss Antonii de Apponyi concernens. 19. sz. eleje”; „III. 8372. Pozsonyi várkapitánysági uradalom. Tiszti utasítás, 1836. Kiad. Herczeg Pálffy”.

¹⁶ MMgMA IX. 914/3. lelt. sz. Ezek a 18. század végéről, 19. század elejéről származó „kéziratok” nagy részben szőlő-, virág-, zöldség- és gyümölcstermesztéssel kapcsolatosak, de van közöttük 1819–1820-ból származó hagyatéki leltár is. A leltár a 26. fsz. alatt feltüntetve: „A Podmaniczky Anna Mária, Beleznayné, és Erzsébet Bojanovszkyné után maradt ősi jószágok conscriptiója, 1819 és 20 Etsztendőről.”

Kiállítási és elismerő díszoklevelek

A múzeum gyűjtőkörébe tartozó egyik jelentős és reprezentatív dokumentumfajta a mezőgazdasági kiállítási díszoklevél volt. Ezek múzeumnak történő átadására több rendeletet is kiadott a földművelésügyi minisztérium.

1898. január 9-én a Kertészeti Tanintézet 10 érmet és egy dízszerleget adott át, amint írták „múzeumban való elhelyezés, közszemlére kitétel és megőrzés végett”, s ekkor hívta fel Balás Árpád igazgató a miniszter figyelmét, hogy az FM alá tartozó egyéb intézmények kiállítási és egyéb kitüntető érmeit, tárgyait és díszokleveleit is küldesse meg, „miáltal a nagyközönség elé érdekes és tanulságos gyűjtemény” tárható.¹⁷ Ettől kezdve már folyamatosan érkeztek a múzeumba a földművelésügyi minisztérium különböző osztályai, valamint a kutató- és oktatási intézmények kiállításokon nyert kitüntető és közreműködői érmei és oklevelei. (Ezeket azonban az intézmények folyamatosan vissza-visszakérték, s így mára ezeknek töredéke maradt csupán fenn.)

1903. május 18-án a Földművelésügyi Minisztérium a számára megítélt 3 díszoklevéllel együtt a kiállításokon nyert érmek és díszoklevelek kezelésére és elhelyezésére kidolgozott szabályzatot is megküldte a múzeumnak.¹⁸ 1907-ben kelt az „Intézkedés a m. k. állami ménesek által nyert kiállítási érmeknek a nemzeti múzeumból a mezőgazdasági múzeumba leendő áthelyezése tárgyában”.¹⁹ Ennek eredményeképpen kerültek a ménesbirtokok országos és nemzetközi kiállításokon nyert érmei és oklevelei a gyűjteménybe.

A szakoktatási intézményektől történő gyűjtés

Az iratok másik fő gyűjtési forrása a szakoktatási intézményekkel való együttműködés volt. Ez a kapcsolat mindkét irányban működött, ugyanis a múzeum a kiállításokban el nem helyezett tárgyait időről-időre válogatásra kiejánlotta a tanintézeteknek.

A Magyaróvári Gazdasági Akadémia a millenniumi kiállításon szereplő tárgyai-nak egy részén kívül dokumentumokat, könyveket is átengedett, s a vasút értesítése szerint 1897 elején a 4 láda könyvküldemény megérkezett.²⁰ 1898 januárjában a múzeum kezdeményezésére egy FM-körrendelet²¹ hívta fel a gazdasági tanintézeteket, a magyaróvári akadémiát és a földműves iskolákat, hogy a tanításhoz nem szükséges tárgyakról s könyvekről, „kivált, ha azok történelmi beccsel bírnak”, készítsenek jegyzéket, és a múzeum igazgatóságának küldjék meg.²² Ennek eredményeképpen 1898. február 23-án érkezett a Keszthelyi Tanintézet értesítése, hogy a jegyzékben foglalt tárgyakat küldheti a múzeumnak. Másnap pedig a Magyaróvári Akadémia listáját kapták kézhez az „átengedhető” tárgyakról. 1898 márciusában a Rimaszombati m. kir. Földműves iskola beküldte a jegyzékbe foglalt tárgyait. 1898 júniusában pedig az algógyi iskola közölte az ajándékba küldendő tárgyak súlyát és térfogatát.²³

¹⁷ MMgMA IX. 25/1898. ikt. sz.

¹⁸ MMgMA IX. 432/1903. ikt. sz.

¹⁹ MMgMA IX. 1339/1907. ikt. sz.

²⁰ MMgMA IX. 70, 915/1897. ikt. sz.

²¹ MMgMA IX. 23/1898. ikt. sz.

²² MMgMA IX. 79/1898. ikt. sz.

²³ MMgMA IX. 194/1898. ikt. sz. (Keszthely); IX. 81, 199, 200/1898. ikt. sz. (Magyaróvár) IX. 265, 355, 402, 822, 823/1898. ikt. sz. (Rimaszombat); IX. 773, 784/1898. ikt. sz. (Algógy)

A m. kir. Kertészeti Tanintézet duplumkönyveket ajánlott fel a múzeumnak 1899 decemberében, a múzeum pedig megküldte a cserealapként kiválasztott könyvek listáját.²⁴ 1903. március 14-én kelt az újabb gyűjtési akció körlevele, melyben a minisztérium ismét felszólította a m. kir. gazd. akadémiát és a tanintézeteket, hogy a múzeum részére gyűjteménytárgyakat, s azokról megelőzőleg jegyzéket küldjenek.²⁵

Gazdasági egyesületek felkérése, gyűjtési mozgalmak

A gazdasági egyesületek már a megalakulás időszakában erőteljes támogatást nyújtottak a múzeum kiállítási osztályainak fejlesztéséhez. A gazdasági egyesületek milleniumi kollektív kiállításának főrendezője a Paikert Alajos utódaként az OMGE titkári székébe került Szilassy Zoltán volt. Az OMGE „vezérkarába” tartozó új titkár szintén szívén viselte a múzeum látványos és tartalmas berendezését. Az agrárius körök sikerként könyvelték el az intézmény létrejöttét, és megvalósulásában a mezőgazdaság súlyának és jelentőségének méltó elismerését látták.

1899. október végén és november elején 73 gazdasági egyesülethez és gazdakörhöz küldött levelet Balás Árpád, melyben bekérte az eddig megjelent és tervezett kiadványaik jegyzékét, mert – mint írta – „szándékunk van ... múzeumunk könyvtárát a hazai gazdasági egyesületek, valamint a gazdakörök által kiadott, bármikor, bárhol és bármely nyelven megjelent közérdekű nyomtatványokat egybegyűjteni.”²⁶ Ebből az anyagból is kerültek az iratgyűjteménybe kis példányszámú működési jelentések, hirdetések. Szinte ömlesztve érkeztek a különböző megyék egyesületeitől a működésükre vonatkozó jelentések, nyomtatványok, röpiratok. 1899-ben a Moson, Hajdú, Zemplén, Sopron, Szatmár, Torontál, Bihar és Pest²⁷ vármegyei Gazdasági Egyesületek küldték meg összes kiadványukat. Nyitra vármegye egyesülete pedig értesítette a múzeumot, hogy kiadványait el fogja juttatni, de a régiék összeállítása időt vesz igénybe.²⁸ 1900. februártól még érkeztek pótlólagos küldemények, így például a Csík vármegyei és a Kassai Gazdasági Egyesülettől. A Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesülettel szorosabb volt a kapcsolat, s a múzeum 1900. évi levélváltásában kérte, hogy az egyesület a környékbeli gazdák figyelmét hívja fel kiállításaira.²⁹

1902–1903-ban az ún. „székely gyűjtőakció” keretében az etédi székhelyű Erdélyi Szépművészeti Céh székely házi és gazdasági eszközöket mentett meg az enyészettől. 1903. március 20-án kelt levelük szerint 181 darab tárgyat raktak vasútra. A négy nappal később megérkezett küldeménybe egyes etédi gazdák irományokat is ajánlottak (például Bibliát, gazdasági feljegyzést). A múzeum levélben köszönte meg a gazdag adományt a szervező Szépművészeti Céhnek, a gyűjtőknek, és külön-külön név szerint az ajándékozó etédi lakosoknak.³⁰

²⁴ MMgMA IX. 1261/1899. ikt. sz.

²⁵ MMgMA IX. 34. 205/1903. ikt. sz.

²⁶ MMgMA IX. 915-1007/1899. ikt. sz. és 1069-1083/1899. ikt. sz. alatt található gyűjtőív szerint.

²⁷ MMgMA IX. 1027/1899. ikt. sz. (Moson); IX. 469, 1056/1899. ikt. sz. (Hajdú); IX. 1058/1899. ikt. sz. (Zemplén); IX. 1065/1899. ikt. sz. (Sopron); IX. 1102/1899. ikt. sz. (Szatmár); IX. 1103/1899. ikt. sz. (Torontál); IX. 440, 981/1899; 222/1900. ikt. sz. (Bihar); IX. 352/1900. ikt. sz. (Pest)

²⁸ MMgMA IX. 1191/1899. ikt. sz.

²⁹ MMgMA IX. 366/1900. ikt. sz. (Csík vm.) IX. 189, 367/1900. ikt. sz. (Kassa); IX. 406/1900. ikt. sz. (Délvidéki); IX. 301/1900. ikt. sz. (Pest vm.)

³⁰ MMgMA IX. 194, 209/1903. ikt. sz. Az 1903. évi leltárkönyvbe 743-884 folyószám alatt vették be a tárgyakat, köztük Somodi Domokostól: Régi könyvek 3 darab; Gothard Ferencné: Régi biblia 1 darab; Kovács Ferenc: térkép 2 darab. – Köszönőlevél: IX. 324; 325-370; 381/1903. ikt. sz.

Városi és vármegyei törvényhatóságok felkérései

A múzeum javaslatára a vármegyei és városi törvényhatóságokat is felhívta a minisztérium, hogy mezőgazdasági tárgyú könyveket, nyomtatványokat és okmányokat engedjenek át a múzeumnak. 1897 novemberében Beniczky Ferencnek,³¹ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának írtak. Válasza szerint bizonyos iratokat készséggel átenged a vármegye, azonban ezek megtekintésére, mivel kis jelentőségűek, a múzeum küldjön ki megbízottat.³² A körlevél eredményeképpen küldte be Bács-Bodrog vármegye 1834-ből egyik közgyűlési jegyzőkönyvét,³³ melynek a jobb felső sarkában lévő bélyegző szerint: „A m. kir. Mezőgazdasági Múzeumnak ajánlékba adta: Bács-Bodrog Vármegye”. 1898 elején Abaúj-Torna vármegye főispánja, 1898 májusában pedig Beszterce-Naszód főispánja³⁴ küldött könyveket.

1900-ban a múzeum ismét felelevenítette a millennium utáni körlevelet, s újabb „ajándékozási mozgalmat” indított a tárgyak és dokumentumok gyarapítására.³⁵ Somogy vármegye alispánja hét darab okmányt küldött,³⁶ s e tény a marhavészről, lótenyésztésről szóló iratokon olvasható az ajándékozási bélyegzőn is.³⁷ Szeged város Tanácsa 1901-ben 19 darab könyvet és okmányt adományozott.³⁸ A gyűjteményben „Szeged város közönsége” ajándéka az az irategyüttes, melynek tárgya: „Szeged város bizottságának jelentése az eperfatermesztésről és selyemtenyésztésről”.³⁹ Ugyancsak ma is fellelhető a Pest vármegye országgyűlési rendszeres bizottságának 1832. évi jelentése, melyen az ajándékozás tényét rögzítő bélyegző szerepel.⁴⁰ Bihar vármegye alispánja 1901-ben 11 művet ajándékozott.⁴¹

1901 elején érkeztek a vármegyéktől a mezőgazdasággal kapcsolatos szabályrendeletek is. 1902-ben köszönetet mondott a múzeum Sopron sz. kir. városnak, és Kugler Alajosnak, Sopron város levéltárnokának a város által ajándékozott könyvek körüli fáradozásáért, s kérte a listázott okmánymásolatokat. Ugyanakkor Wallner Ignácot, a Sopron vármegyei Gazdasági Egyesület titkárát további kutatással bízta meg Sopron város levéltárában.⁴² Az 1903 márciusában megismételt körlevél⁴³ eredményeképpen még 1907 októberében is érkeztek küldemények, így Egerből Heves

³¹ Beniczky Ferenc (1833–1905), koronauradalom igazgató, képviselő, vármegyei főispán, városi főispán, mecénás. Életrajzát l. Révai Nagy Lexikona III. köt. 106. „Beniczky Ferencz ... alapította 1871-ben a gödöllői kaszinót, mely jelenleg is középpontja az ottani társadalmi életnek. Beniczky fásította be a templomteret, hol azelőtt az országos vásárokat tartották, mely térség most Gödöllő legszebb sétálóhelye. Ő építette a jelenlegi erdő- és vadászivatal helyiségeit is”. (In: Magyarország vármegyei és városai... Szerk. Borovszky Samu, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., Gödöllő, Orsz. Monográfiái Társ., Bp., 1910.)

³² MMgMA IX. 886/1897, 113/1898. ikt. sz.

³³ MMgMA III. 6820. Bács-Bodrog vármegye közgyűlési jegyzőkönyve, 1834. 1 kötet, 200 lap.

³⁴ MMgMA IX. 53/1898. ikt. sz. (Abaúj-Torna vm.); IX. 471, 621/1897. ikt. sz. (Beszterce-Naszód vm.)

³⁵ MMgMA IX. 1281-1292/1900. ikt. sz.

³⁶ MMgMA IX. 1389/1900. ikt. sz.

³⁷ MMgMA III. 8019. 5 darab, 8 lap

³⁸ MMgMA IX. 72/1901. ikt. sz. A köszönet IX. 75/1901. ikt. sz.

³⁹ MMgMA III. 8015. Szeged sz. kir. város bizottságának jelentése az eperfa termesztés és selyemhernyó-tenyésztés bérbeadása és fellendítése érdekében teendő intézkedésekről (1808–1848), 4 darab, 27 lap.

⁴⁰ MMgMA III. 8016. Pest vármegye országos rendszeres munkálatai kiküldött bizottságának jelentése a kereskedelemről, 1832. 1 darab, 11 lap. (Nyomtatott).

⁴¹ MMgMA IX. 104/1901. ikt. sz.

⁴² MMgMA IX. 240/1902. ikt. sz.; IX. 246/1902. ikt. sz.; IX. 247/1902. ikt. sz.

⁴³ MMgMA IX. 281-291/1903. ikt. sz.

vármegye alispánja küldött vármegyei szabályrendeleteket.⁴⁴ Hertelendy Ferenc⁴⁵ főispán pedig 1908-ban régi gazdasági könyveket ajándékozott a múzeumnak.⁴⁶

Mezőgazdasági kutatóhelyekkel, társmúzeumokkal cserekapcsolat

Kutatóhelyekkel és kulturális egyesületekkel is cserekapcsolatot tartott fenn a múzeum. 1898-ban a Magyar Tudományos Akadémia küldte meg jegyzékét, s felszólította a múzeumot, hogy a listában szereplő dokumentumokból válasszon.⁴⁷ 1898. május 25-én a M. kir. Technológiai Múzeumnak köszönte meg az intézmény a kilátásba helyezett iratokat.⁴⁸

A Közgazdasági Társaság nyomtatványait is megkérték.⁴⁹ A földművelésügyi minisztériumtól pedig hivatalos kiadványai között minden évben megérkezett a tárgyévben működő fedeztetési állomásokon elhelyezett állami ménék kimutatása.⁵⁰

1908. december 18-án a Földművelésügyi Minisztérium juttatta az intézmény könyvtárába a 150 kötetből álló „népkönyvtárat”, melyet a Franklin Társulat szállított, s az intézmény leltári naplójába 295 K 26 fillérrel kellett bevételezni.⁵¹

Egyéni adományozók (gazdák, tudományos élet szereplői)

A dokumentumok alapgyűjteménye tehát részben a mezőgazdasági csarnok anyagának átvételéből, illetve a millenniumi kiállítók (köztük arisztokraták) ajándékozásából eredt, de később is ajánlottak fel kisebb gazdák, szakemberek különböző iratokat. 1899 augusztusában ifj. Erdélyi János Szelényesből két régi okiratot küldött.⁵² 1900. júniusában ajánlotta fel Szakály Sándor kunszentmártoni „szegény családosa” kis jutalom reményében a szépapjától reámaradt 1769. áprilisi szerződést, miután „a napokban tudomásomra jött, hogy a múzeumban régiségek között régi iratok is bevételtnek”. A múzeum azonban válaszában „tudatta vele, hogy pénzért nem vesz okmányokat”.⁵³

1900-tól folyamatosan kapcsolatban állt a múzeum a szerepi Rácz Béla⁵⁴ gazdasági tudósítóval, akinek sok dokumentum- és tárgyadományt köszönhetett. Az aján-

⁴⁴ MMgMA IX. 2051/1907. ikt. sz.

⁴⁵ Hertelendy család (hertelendi és vindornyalaki). Eredetileg Zala megyei család. A fennmaradt oklevelek szerint 1524-ben Vindornya, vagy Pusztalaki pusztát bírták. Vas vármegyében a 14. században köztisztviségeket viselő családnak Gasztonyban, Alsó-Mesteriben és Rátóton volt birtoka. III. Károly király 1718-ban új adománylevelet adott az ősi birtokra. A család torontáli ágát József alapította, aki 1779-ben a vármegye főjegyzője lett. II. Ignác (1789–1856) cs. kir. kamarás, Torontál vármegye főispánja volt. 1874. január 19-én a király Hertelendy Józsefet (1833–1891), a nagykikindai törvényszék volt elnökét nevezte ki Torontál vármegye főispánjává, aki 18 évig a vármegye élén állt. A zalai ágból született Ferenc (1859) előbb Zala vármegyei főispán, majd 1906–1910 Temes vármegye főispánja, a főrendiház élethosszú ideig tartó tagja volt. (Borovszky) Az iratgyűjteményben Régi Múzeumi Anyagként (RMA) szerepel Hertelendy Józsefnek, mint a keszthelyi Festetics Tasziló-uradalom bérlejtőjének gazdasági ügyeire vonatkozóan néhány 1891–1895 közötti irata. (MMgMA III. 133/a-d.)

⁴⁶ MMgMA IX. 215/1908. ikt. sz.

⁴⁷ MMgMA IX. 29, 19, 82, 95/1898. ikt. sz.

⁴⁸ MMgMA IX. 719, 721/1898. ikt. sz.

⁴⁹ MMgMA IX. 266/1900, 290/1900. ikt. sz.

⁵⁰ MMgMA IX. 535/1900. ikt. sz.

⁵¹ MMgMA IX. 1020/1908. 193/1923. FM. 107123. (VI. 2.-1908.) ikt. sz.

⁵² MMgMA IX. 707, 708/1899. ikt. sz.

⁵³ MMgMA IX. 871/1900. (június 22.) ikt. sz. Az irat végül is bekerült, 1903 áprilisában Szakály Gyula adományozta a múzeumnak: „Kunszentmárton bírása és Tanácsa tanúsítja, hogy Hajdú György 34 pónánkból álló helyi ugar földjeit 34 Rh. forintért eladta Bíró Jánosnak, 1769. ápr. 16.” (MMgMA III. 8272.)

⁵⁴ Rácz Béla (1862–1944), paraszttudós, népművelő, polihisztor. Életrajzát I. Új Magyar Életrajzi Lexikon, Főszerk. Markó László. Bp. 2002. (Továbbiakban: Új M. Életr. Lex.) V. köt. 517.

dékba küldendő tárgyak listájának közlése után 1900-ban pecsétet, nyomtatványt és kéziratot küldött, áprilisban újabb pecsétet és röpiratokat, majd 7 könyvet és 12 pecsétet juttatott el a múzeumba. 1900 augusztusában újabb két régi iratot, 1906 decemberében pedig régi adásvételi szerződéseket, 1907 elején ismét 3 dokumentumot ajánlott fel.⁵⁵

Ruisz Gyula⁵⁶ 1899-ben a párizsi világkiállítás előkészítésekor két listába foglalta a ménesbirtokok által kölcsönzött tárgyakat.⁵⁷ „A m. kir. mezőgazdasági múzeumnak ajándékol adta: Ruisz Gyula, 1900” bélyegző szerepel az iratgyűjtemény 4 dokumentumán.⁵⁸

1903. május 8-án Erdős Miksa Dunaszerdahelyről írt, és felajánlotta régi mezőgazdasági iratok gyűjtését,⁵⁹ majd május 2-án megvásárlás céljából több iratot is megküldött.⁶⁰ Nagysajó Anyakönyvvezető Hivatala 1903. április 10-én a múzeumnak régi okmányt ajándékozott.⁶¹

1907-ben Konkoly-Thege Miklós adományozott régi birtoktérképeket.⁶²

Kuthy István Komárom-Szemeréről 11 darab régi okiratot küldött 1908-ban a múzeumnak,⁶³ a részletes lista rendelkezésünkre áll, de ezek további sorsáról nem tudunk. 1909 februárjában Róka István kisbirtokos 19 darab régi, kásonújfalui iratot ajánlott,⁶⁴ melyeket 1909 márciusában a 29. folyószám alatt leltárba vettek. Áprilisban pedig a 35. folyószám alatt a Herzfeld Ignáctól megszerzett „Régi verseny bejelentési könyvet” leltározták. Ezek mindegyike a Gazdaságtörténelmi kiállításba került.⁶⁵

A lőjegyzékek fontos források voltak, mert a vadászat és a vadállomány mértékét mutatták. A részben a múzeum alapítása idejében megkapott lőjegyzékeket folyamatosan kiegészítették. Bacskády Károly 1906-ban megküldte a ghimesi uradalomban 1905. március 1. és 1906. március 1. között elejtett nagyvadakról szóló lőjegyzéket.⁶⁶ A gödöllői udvari vadászati hivatal a gödöllői vadászatról ugyancsak megküldte 1905. februártól 1906. januárig elejtett vadak lőjegyzékét.⁶⁷ 1907-ben Takách-Tolvay küldte be József főherceg kiegészített lőjegyzékét,⁶⁸ melyet Hornyánszky Viktor nyomdájában 216 K 70 fillérért a múzeum kinyomtatott.⁶⁹

⁵⁵ MMgMA IX. 263/1900. ikt. sz.; IX. 531/1900. ikt. sz.; 587, 666, 681, 752, 753, 768, 1001/1900. ikt. sz.; 816/1900. ikt. sz.; 1061, 1091, 1100/1900. ikt. sz.; 1141/1906. 15, 109/1907. ikt. sz. (Tárgyi ajándékozásai is voltak, ezeket itt nem soroljuk fel.)

⁵⁶ Ruisz Gyula (1857–1930), mezőgazdász, gazdasági felügyelő. Életrajzát I. Szinyei J. XI. köt. 1384. hasábjától

⁵⁷ MMgMA 586, 597/1900. ikt. sz.

⁵⁸ MMgMA III. 8323–8326.; Utasítás a m. kir. ménesintézetek és ménestelepek pénztári számadó hivatalai számára. Kiadott az FM. által 1870. dec. 16-án. (Nyomtatott.); Lóárverés a magyar királyi álladalmi ménesekben. 1880. aug. 25. (Német és magyar nyelvű hirdetmény.) 1880.; Lóárverés a m. kir. ménesekben. 1886. szeptember. (Magyar és német nyelvű hirdetmény.); Lóárverési hirdetmény. A fogarasi m. kir. állami ménesből Kolozsvárott nyilvános árverés, 1886.

⁵⁹ MMgMA 404/1903. ikt. sz.

⁶⁰ MMgMA 452, 454/1903. ikt. sz.

⁶¹ MMgMA 377, 397/1904. ikt. sz.

⁶² MMgMA 1846/1907. ikt. sz.

⁶³ MMgMA 168/1908. ikt. sz.

⁶⁴ MMgMA 121/1909. ikt. sz.

⁶⁵ MMgMA IX. A M. kir. Mezőgazdasági Múzeum leltárkönyve, 1909-1921. A kásonújfalui iratokból máig fennmaradtak a MMgMA III. 8274.; 8358–8367.; és a III. 1011. jelzet alá vegyesen leltározott 144 oklevélből az 1., 3., 16.; 17. alszámúak, tehát 15 darab. A Verseny-bejelentési könyv vagy megsemmisült, vagy valamelyik másik gyűjteményben lappang.

⁶⁶ MMgMA 298, 378/1906. ikt. sz. A lőjegyzék nincs az iratgyűjteményben.

⁶⁷ MMgMA 300/1906. ikt. sz.; MMgMA III. 7591. Kimutatás a gödöllői udvari vadászterületen 1905. évi február hó 1-től 1906. évi január hó 31-ig elejtett vadról. Könyvtártól átvéve.

⁶⁸ MMgMA 610, 770, 960/1907. ikt. sz.; MMgMA III. 7241. József főherceg uradalmának vadászkönyve, 1871-1936. (Átthozat régi vadászkönyvekből 1904-ben). (Német nyelvű.)

⁶⁹ MMgMA 1881/1907. ikt. sz.

Ez, és a kijavított Forgách-féle löjegyzék⁷⁰ a Gazdaságtörténelmi kiállításban beke-retezve került elhelyezésre.

Selejtezés

Selejtezésre már 1897-ben sor került: a kiállításokba nem férő anyagokat megküldték az aszódi nevelőintézetnek.⁷¹ 1899 októberében a Kerepesi úton berendezett kiállít-ások a sokkal szűkebb helyen kevesebb tárgyat tudtak bemutatni. A bizonytalan időre szóló raktározás helyett a múzeum Magyar Kázmérnak,⁷² a földműves iskolák tanfelügyelőjének írt, hogy tekintse meg a reneszánsz épületben „megszemlélésre alkalmas módon” kikészített tárgyakat, melyek „mint tanulságos taneszközök vala-mely gazdasági tanintézet vagy földműves iskola által jól használhatók”.⁷³

1907-ben „A kiselejtezett és szakoktatási intézmények között szétozstandó tár-gyak jegyzékét” megküldték a felettes hatóságnak.⁷⁴ Az 1909–1921 között vezetett központi leltárkönyv nyitó sorai szerint az 1909. évi állomány induló száma 8617 darabbal kevesebb. E csökkenés részben a selejtezésből, részben a modellek egyben történő felvételéből adódott.

1907-ben és 1908-ban a tármúzeumok és a kutatóhelyek sorozatosan jelezték, hogy a listából melyek a számukra használható tárgyak. A Néprajzi Múzeum is megküldte a kiselejtezett tárgyak általa kiválasztott jegyzékét.⁷⁵ Az irat nem talál-ható, de közvetve tudjuk, hogy például a korábban Gazdaságtörténelmi kiállításban volt „óriási földgömb” 1908-ban a Néprajzi Múzeumba került.⁷⁶

Jelentkezett a Földtani Intézet, a Kémiai Intézet, az Ampelológiai Intézet, ame-lyek a selejtezési listáról az általuk kiválasztott tárgyak jegyzékét küldték meg. A pincében elfekvő, begyűjtött és ki nem állított tárgyakból választott a budapesti Állatélettani Állomás is.⁷⁷

1907 decemberében a Budapest III. ker. Állami Főgimnázium küldte be az általa kiválasztott tárgyak jegyzékét, ugyanígy budapesti iskolák jelentkeztek egyes szem-léltetésre alkalmas tárgyért, modellért (az Ev. Ref. Főgimnázium, Budapest; az I. ker. Labanc úti fővárosi elemi iskola, a II. ker. Állami Főgimnázium, a zuglói Gazdasági Iskola, az I. ker. Áll. Főgimnázium, a Budai rk. Konviktus Gimnáziuma⁷⁸).

A pincében kiselejtezett tárgyak nagy részét 1908-ban a gazdasági akadémiák (Debrecen, Kassa, Keszthely, Kolozsvár) között osztották szét.⁷⁹

⁷⁰ MMgMA IX. 1956/1907. ikt. sz.

⁷¹ MMgMA IX. 868/333. lelt. sz. Idézve Knézy J., 1986.

⁷² Magyar Kázmér (1858–1942) okleveles gazda, tanfelügyelő, néprajzi gyűjtő, gazdasági szakíró. Életrajzát l. Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Főszerk. Bodó Sándor, Viga Gyula. Bp. 2002. (Továbbiakban: Magy. Múz. Arcképcs.) 579–580.

⁷³ MMgMA IX. 912/1899. ikt. sz.

⁷⁴ MMgMA IX. 166, 2216, 2249/1907. ikt. sz.

⁷⁵ MMgMA IX. 2307/1907. 115/1908. ikt. sz.

⁷⁶ Szemkeő Endre: Térképgyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Bp. 2000. 716. oldal 11. sz. lábjegyzet.

⁷⁷ MMgMA IX. 2308/1907.; 29, 58/1908. ikt. sz. 2324/1907.; 60/1908. ikt. sz. 2337/1907.; 523/1908. ikt. sz. 46, 595/1908. ikt. sz.

⁷⁸ MMgMA IX. 2327/1907.; 127, 593/1908. ikt. sz. 2331/1907.; 73, 127, 598/1908. ikt. sz. 2333/1907. ikt. sz. 556/1908. ikt. sz. 2336/1907.; 610/1908. ikt. sz. 36/1908. ikt. sz. 40/1908. ikt. sz.

⁷⁹ MMgMA IX. 490, 554, 576, 583/1908. ikt. sz.

Személyi adományozások a két világháború között

A múzeum gyűjteménytárának körvonalai az 1920-as években kezdtek kirajzolódni. A könyvtár sokat sürgetett önálló kezelését megoldotta Clement Károly⁸⁰ 1924-ben történő alkalmazása. 1927 szeptemberétől kerültek a múzeumba Nyáry István gróf⁸¹, Dóczy Jenő⁸², dr. Pattantyús Ábrahám Béla, Grabovszky Emil,⁸³ és októbertől Toborffy Géza⁸⁴ munkatársak. A hivatali munkakörüket leíró dokumentum szerint az ügyvitelen, tárgyalásokon, kiállítási vezetéseken, valamint a Múzeum Baráti Körében való munkálkodáson kívül, melyben mindnyájan részt vettek, Nyáry István foglalkozott az életrajzi adatok gyűjtésével és összeállításával, a nagybirtok történetére vonatkozó adatok gyűjtésével. Dóczy Jenő a múzeum történetére kutatott és gyűjtött anyagokat, s a gazdaságtörténet némely fontosabb részletének feldolgozása is feladatai közé tartozott. Pattantyús Ábrahám Béla a külföldi levelezéssel és a gazdaszervezeti osztály berendezésével foglalkozott, Grabovszky Emil a művészi dekorációval és festményrestaurálással kapcsolatos ügyeket vezette, Toborffy Géza pedig az agrogeológiai osztály berendezését végezte, és mint geológus, a térképekkel, grafikonokkal, diapozitívokkal, feliratokkal kapcsolatos munkákat látta el.⁸⁵ Paikert több ízben tárgyalt Nyáry István gróffal a múzeum fénykép- és okmánytárának kialakítása ügyében.⁸⁶ Az 1927-ben kelt múzeumismertető szerint ekkor már külön kezelték a fényképek és életrajzok, arcképek, okmányok gyűjteményét, és folyamatban volt az emlékiratok, főiskolai jegyzetek és térképek gyűjteményeinek összeállítása is.⁸⁷

Paikert Alajos igazgatósága alatt nagyobb irategyüttesekkel is gyarapodott a múzeum „okmánytára”. 1927-ben került a múzeum ún. „okmánygyűjteményébe” a gr. Pálffy szeniorátus pozsony-csallóközi uradalmának gazdasági iratsorozata, melyet Nyáry István gróf, az akkori múzeumi munkatárs adományozott a múzeumnak. Nyáry – az itt írtak szerint – rokonságban állt a Pálffyakkal,⁸⁸ és az elcsatolt

⁸⁰ Clement Károly (1876–1935) erdőtanácsos. 1898-tól a Földművelésügyi Minisztériumban erdőgyakornok, majd az erdőrendezési ügyek osztályán dolgozott. Nyugdíjazása után 1924 októberétől 1927 áprilisáig volt a múzeum könyvtárának vezetője. Ezután a Földművelésügyi Minisztériumba helyezték.

⁸¹ MMgMA IX. 276/1930. ikt. sz. Nyáry István, bedeghi és berencsi, gróf (1865–1946), miniszteri tanácsos. A bedeghi és berencsi Nyáry grófok Tolna vármegyéből származtak (Bedeg, ma Bedékgér, Tolna m.). Nyáry Ferencet 1533-ban bárói rangra emelték, 1535–42-ig Hont vármegye főispánja volt. Családját a berencsi uradalom birtokában 1572-ben erősítették meg (Berencs, Nyitra vm., ma: Branc, Cs.) Nyáry Zsigmond (1682–1765) 1723-ban nyerte el a grófi címet, felesége székhelyi Majláth Klára (1689–1754) volt. Nyáry Rudolf (1804–1851) nagybossányban élt feleségével, nagybossányi és nagyugróci Bossányi Annával (1807–1877). Az ő Gyula fiuktól származott Nyáry István gróf (1865–1946), aki feleségével, csarodai Csarada Ilonával Alsócsöllén 1893-ban esküdt meg és ott is élt. Nyáry István 1900. május 28-án nyerte el a Földművelésügyi Minisztériumban a segédtitkári címet, majd miniszteri tanácsos lett. Trianon után a család a csallóközi Csölléről (ma Rovinka, Cs.) Magyarországra települt, „Erdélybe való átköltözésük is az utolsó földbirtokosnak, Istvánnak köszönhető, aki sokáig a csallóközi Csöllén élt”. Fia, Nyáry János (1904–1956) közgazdasági diplomával a Kolozsvári Gazdasági Akadémia titkára lett, ménes birtokosaként lótenyésztéssel is foglalkozott. (L. Rab László: A szitanyomó gróf, Nyáry János gróf. [Nyáry István unokája.] In: Népszabadság, 2002. június 22.)

⁸² Dóczy Jenő (1881–1937). Minisztériumi osztálytanácsos, író, kritikus. Életrajzát l. Magy. Múz. Arcképcs. 209.

⁸³ Grabovszky Emil (1892–1955), festő, grafikus. Életrajzát l. Új M. Életr. Lex. II. köt. 1084.

⁸⁴ Toborffy Géza (1885–1956), geológus, múzeumigazgató. Életrajzát l. Magy. Múz. Arcképcs. 889–890.

⁸⁵ MMgMA IX. 866/14. lelt. sz.

⁸⁶ MMgMA IX. 1558/80. lelt. sz. – Paikert Alajos tevékenységi naplója – 1926. szept. 18.

⁸⁷ A m. k. Mezőgazdasági Múzeum Budapestén, Kísérletügyi Közlemények, 1927. 755.

⁸⁸ Pálffy Miklós grófort (1552–1600) Magyarország török elleni háborújában Hunyadi János után a legsikeresebb magyar hadvezérnek tekintik. Az országgyűlés ajánlotta az uralkodónak, hogy Pálffyt emelje grófi rangra, ami meg is történt 1599. április 23-án. E címmel elnyerte Pozsony vármegye örökös főispánja és Pozsony várának örökös főkapitányi tisztét, melyet kiterjesztettek fiú örököseire is. A Pálffy-családdal a rokonság az alábbiakban állt: Nyáry Sárát 1534-ben vette nőül erdődi Pálffy Tamás, aki Palota várának kapitánya, és zólyomi főispán volt, nem voltak gyermekeik.

csallóközi területen kiürített házból azokat több ládában átmentette.⁸⁹ Paikertnek az iraton tett megjegyzése szerint ezek egyelőre (1930-ban) a múzeum könyvtárába kerültek megőrzésre.

Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter 1927. évi halála után hagyatékának egy része Hóman Bálinttól szintén idekerült. Dr. Ibos József 1927. július 5-i jelentése szerint „a múzeum ládáiba csomagolva pecsét alatt a 8. számú raktárban helyeztük el”.⁹⁰ Ennek többsége ún. reprezentatív emlékirat, főként album (hivatali kinevezés alkalmából gratuláló aláírásgyűjtemény, gazdasági egyesületi tiszteletbeli tagságról szóló bizonyítvány gyöngyökkel, csatokkal, fémdíszekkel borított kötésben, kitüntetések oklevelei stb.), valamint szórványosan fennmaradt tárgyak, például a síremléket megkoszorúzó testületek által készített szalagokból néhány darab. (Ma a Darányi iratok a I. Személyi Emlékanyag Gyűjteményben találhatók).

1929-ben kelt a földművelésügyi minisztériumnak szóló jelentés, melyben a múzeum anyagának 1924–1929 közötti gyarapodását mutatták ki. Ebben VII. alatt a Különgyűjtemények anyagának új bevételeit részletezték. Ezek a következők voltak: a) Térképgyűjtemény; b) Életrajz, arckép, fénykép, okmánygyűjtemény; c) Főiskolai tanárok jegyzetei és munkái; d) Néhai Darányi Ignác földművelésügyi miniszter hagyatékából a Mezőgazdasági Múzeumnak adományozott tárgyak.

A MÚZEUM ADATTÁRÁNAK LÉTREJÖTTE

Az 1934. június 14-én ünnepélyesen megnyitott, átrendezett múzeum kiállításai tetszést arattak, de a háttérben a gyűjteménytárak kezdeti kialakítása nem folytatódott. Bár az így rövid idő alatt (1933 decemberétől 1934 júniusáig) újjászervezett múzeum logikusabb felépítésű, s a zsúfoltság csökkentésével inkább látogatóbarát lett, a kiállításokba be nem épített tárgyak a selejtezés áldozatául estek, vagy a múzeum pincéibe, igen rossz tárolási körülmények közé kerültek.⁹¹ Szerencsére – a vízűgy témakörén kívül, mely a térképgyűjteményt érintette – a selejtezés nem terjedt ki a muzeális dokumentumanyagra. Ezek jellegükénél fogva kisebb helyet foglaltak, s így például 1938-ban, amikor ismét felismerték a történeti szemlélet fontosságát, a pincéből előkerülhettek a lepecsételt ládák, például az 1927-ben átvett Darányi-emlékhagyaték a 8. sz. raktárból.

A háborús időszak és az újjáépítés korszaka nem kedvezett a múzeum gyűjteményi anyaga rendezésének. A múzeum helyzete egészen az ötvenes évek elejéig bizonytalan volt, kényszerű társbérletben működött más intézményekkel. A háborús csapások (bombatalálatok, belővések) rombolásai minden igyekezet ellenére lehetővé tették a muzeális tárgyak széthordását.

⁸⁹ MMgMA IX. 91, 100/1927.; 276, 310, 475/1930. ikt. sz. A Pálffy-szeniorátus gazdasági iratanyagának eredetét Nyáry István így írja le: „Feleségem anyai ági nagyatya, tomkaházi, szászkeői és folkusfalvi Tomka Károly (Szakolcza, 1791 – Pozsony, 1865). Kora ifjúsága óta, és pedig 1809-től 1814-ig monyorókeréki gróf Erdődy József galgóczi uradalmában, később 1815-től 1861-ig a gróf Pálffy senioratus beketfalvi uradalmában, majd élete utolsó éveiben a pozsonyi senioratusi házban, mint gazdasági tisztviselő működött. Halála után a senioratus csallóközi uradalmának gazdasági iratai a csöllei ház padlására kerültek. ... 1893-ban Csöllére kerültem, ott megtaláltam, átkutattam.” Trianon után, a ház kiürítésekor az iratok egy része a család új lakásába került, másik része a pincébe, Nyáry Rudolf gróf [a nagyapa] könyveivel (Nagybossányi könyvtár) együtt ládákban. Ezeket az iratokat „van szerencsém a múzeum gyűjteménye részére adományképpen felajánlani. ... „nemcsak a velem rokon gr. Pálffy család iránt érzett kegyeletből, és nem csupán feleségem nagyatya, Tomka Károly iránti kegyeletből ... De ezen kívül is az iratokból a magyar nagybirtokok gazdaságtörténetének írója ... többféle, nem csak statisztikai adatot meríthet” – írta Nyáry István.

⁹⁰ MMgMA IX. 325/1938. ikt. sz., előirata csatolva: 451/1925. ikt. sz.

⁹¹ Pintér János: A múzeum kiállításai az alapítástól napjainkig. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve Szerk. Szabó Lóránd, Bp. 1986. 35–67.

A károk közvetlen elhárítása után a mostoha körülmények között lévő anyagokat 1951–1952-ben megfeszített ütemben kezdték számba venni a múzeum munkatársai, bevezetve a nyilvántartás központi leltárkönyvébe minden tárgyat, amely nem a könyvtár anyagához tartozott. Így a dokumentumok némelyike múzeumi tárgyi leltárszámot kapott.⁹²

1956-ban S. Szabó Ferenc, a múzeum igazgatója a tudományos terv kidolgozásánál az intézmény feladataként határozta meg, hogy az „felkutatja és gyűjti a múltat bemutató emlékanyagot, agrármúltunk szemléltetését segítő tárgyakat, írásos-ábrázolások dokumentumokat.”⁹³ 1959–1960-ban szervezték meg az önálló Adattárat,⁹⁴ s 1960-ban fektették fel önálló leltárkönyvét, mely már csak a dokumentumokat tartalmazta (azonban még mindig szerepeltek benne iratok, fotók, térképek, aprónyomtatványok, sőt szakkönyvek is).

1962-től a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak a főhatóság által megadott irányelvek szerint a Földművelési Minisztérium agrártörténeti intézetévé kellett növekednie, s így 1963-ban szervezetileg megalakult az Agrártörténeti Osztály. Wellmann Imrének,⁹⁵ az osztály vezetőjének meghatározása szerint feladata „az agrártörténeti dokumentációs bázis fokozatos kiépítése” lett.⁹⁶

Az 1966. évi múzeumi törvény szabályozta a dokumentumjellegű, tehát nem tárgyi anyagok külön kezelését a múzeumokban. Az adattári iratgyűjtemények létrejötté, és főként gyarapítási igénye bizonyos mértékben a levéltárak gyűjtőkörének átfedését is jelentette, de a múzeumi jellegből adódóan ez nem az ún. fondképző szervek iratainak begyűjtésére, hanem a tárgyak adatolására szolgáló dokumentáció, a gyűjtés során egyedileg előkerülő iratok mentésére vagy az ajándékképpen felajánlott, gyűjteményes jellegű hagyatékok őrzésére irányult. 1968-ban a múzeum a korábbi hagyományokhoz visszatérve, körlevélben fordult a közönséghez és a szakmához: „Az Adattár profiljába tartozik a mezőgazdasági témájú régi írásos dokumentumok, továbbá mezőgazdasági (talaj és más természetű) nyomtatott és kéziratos térképek gyűjtése is. Gyarapítani szeretné a múzeum „Személyi Emlékanyag Gyűjteményét”, mely a mezőgazdaság kiemelkedő személyiségeinek életére, munkásságára vonatkozó dokumentumokat tartalmazza. (...) Ezért a múzeum ezúton kéri azokat a szerveket, intézményeket és magánszemélyeket, akiknek birtokában mezőgazdasági vonatkozású dokumentumok vannak – és nélkülözni tudják –, ajánlják fel a Mezőgazdasági Múzeumnak.”

1959 UTÁNI IRATGYARAPÍTÁS – GYŰJTŐHÁLÓZAT

Az 1959-től meginduló leltározási előkészületek során a sorszámos leltárkönyvekbe kerültek a korábban tárgyi leltárszámokat kapott dokumentumok, s ugyanígy a könyvtártól vagy vegyes raktárakból előkerült leltározás nélküli iratok is. Ezeket

⁹² MMgM Képzőművészeti Gyűjtemény 59.53.1. leltári számára vették pl. a váci gőzmalomról készült színezett, Erdélyi-fotót, a sorozat többi képe később a MMgMA VII. Archiv Fotók Gyűjteményébe került.

⁹³ Für Lajos: Az agrártörténeti kutatások mérlege. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve, Szerk. Szabó Lóránd, Bp. 1986. 106.

⁹⁴ Knézy Judit: A századfordulón készült uradalmi fényképek a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1992–1994. 306–307.

⁹⁵ Wellmann Imre (1909–1994), történész, levéltáros, levéltár-igazgató, múzeumi osztályvezető. Életrajzát l. Magy. Múz. Arcképcs. 952–954.

⁹⁶ Wellmann Imre: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Agrártörténeti Osztályának megalakulása. In: Agrártörténeti Szemle, 1963. 1–2.

az egyidejűleg történő gyarapodással együtt, RMA (régi múzeumi anyag) jelöléssel vezették a leltárkönyvbe. Ma tehát nem mindegyik tételre vonatkozóan tudjuk rekonstruálni a bekerülés körülményeit. Ezek felderítésére e dolgozat írásakor tetünk kísérletet, illetőleg még további kutatást igényelnek.

A múzeum Matolcsi János⁹⁷ igazgatósága alatt 1958-tól szerződéses kapcsolatot létesített külső munkatársakkal, akik tanári, levéltárosi, történészi vagy mezőgazdász végzettséggel gyűjtési feladatokat láttak el. E hálózat tagjai az ország megadott régióinak tárgyi agráremlékeit mérték fel, gyűjtötték be vásárlás, vagy adományozás útján. Mások szellemi gyűjtést végeztek, bizonyos témák fellelhető forrásait jegyezték, listázták.

Az egyik legkorábbi ilyen kapcsolatot 1958-tól Iványi Bélával⁹⁸ létesítette a múzeum, aki nyugdíjasként a Veszprém megyei Vonyarcvashegyen lakott.⁹⁹ A megállapodásban a Keszthely–Szombathely–Veszprém–Zalaegerszeg régiójára vonatkozó írásbeli, levéltári és oklevéltanyag, s az esetleg előforduló fényképek, térképek gyűjtésére kapott megbízást. Az 1964. évi megállapodást a 86 éves Iványi Béla még aláírta, de megvalósulását 1964. január 20-i halála megakadályozta. Munkájának eredménye az a számtalan tematikus cédula, regeszta, mely a dunántúli várakra, borászatra, kereskedelemre, könyvtárak anyagaira vonatkozik. Gazdag szellemi hagyatékának egy részét ajándékként leltározták. Másik részét később a múzeum Iványi Béla özvegyétől megvásárolhatta, s a több külföldi magánlevéltár, a vatikáni levéltár, az országos levéltár, és egyes sz. kir. városok középkori levéltári anyagát feltáró regesztáit egyre több kutató keresi és dolgozza fel. A regeszták kötegeit, melyek egy része sajnos gyorsírással készült, előbb a III-as gyűjteménybe leltározták (205 tételt foglaltak le, némelyik 500 darabos cédulaszámot is meghaladó köteggel), majd a gyűjtemény profilisztizálása során a MMgM. Adattárában a XV. Másolat- és regesztagyűjteménybe kerültek. Az eredeti iratok között 11 tételszámnyi anyag maradt, ezek többsége a megjelent cikkek különlenyomata, kézirata. Ugyancsak gyűjtőként szerződött a múzeum Bereczki Imrével,¹⁰⁰ akitől 1963-ban egy, 1965-ben hét, 1968-ban három iratot, 1969-ben pedig négy terjedelmes köteg regeszta-sorozatot kapott Dévaványa és környékének mezőgazdaságáról.¹⁰¹

A gyűjtőhálózat tagja volt a sarvasi Palov József¹⁰² tanár is. 1964-ben az ő révén került a múzeum könyvtárába Szaniszló Albert műve a mezőgazdasági kártevőkről. Az ő ajándékai a IV. Kézirat-gyűjteményben az 1860-ból származó állatgyógyászati tankönyvek,¹⁰³ s a III. Íratgyűjteményben a Pozsonyban 1781-ben kiadott *Hármas kis tükrök* című, 104 oldalas kiadvány, valamint az 1840-től 1875-ig két kötetben vezetett *Naponkénti gazdasági feljegyzések* című dokumentum. Ugyancsak tőle

⁹⁷ Matolcsi János (1923–1983): archeozoológus, földművelésügyi miniszter. Agrárproletár családból származott. Életrajzát I. Agrártörténeti Életrajzok, II. köt. 486–489.

⁹⁸ Iványi Béla (1878–1964), történész, egyetemi tanár, az MTA I. tagja (1920–1949). Életrajzát I. Zalai Életrajzi Kislexikon (Deák Ferenc Megyei Könyvtár) <http://zalai.dfmk.hu/zalaiak?p=449>

⁹⁹ MMgM Központi Irratár 933/1958; 181/1959; 72/1960; 13/1961; 11/1962; 23/1963; 23/1964. ikt. sz.

¹⁰⁰ Bereczki Imre (1912–1997) etnográfus. Életrajzát I. Magy. Múz. Arcképcs. 87.

¹⁰¹ A MMgMA III. 841; 3879–3883; 4166–4169; 4396; 4445–4446; III. 6221–6223.; III. 6810, 6815; 6821; 6913. tételszámok alatt tartalmazza a Bereczki Imre által készített regesztákat, illetőleg az ő révén bekerült iratokat. Így 20. századi helypénzre, árverésre, pálinkafőzésre vonatkozó ügyek dokumentumait, egy 1854-ből származó marhalevelet; a sertés- és baromfivész elkerülésére készült 1919-es felhívásokat; 1900-ból a Jász-Nagykunszolnok megyei Gazdák Szövetségének alapszabály-tervezetét; egy 1934. évi szállítási bárcát; Pásztorszerződést Gyomáról, A Zöldmező Szövetség által tartott pásztorkepítő tanfolyam bizonyítványát; Marhalevelet egy juhról; valamint 4 regesztaköteget.

¹⁰² Palov József (1920–1998), agrármérnök, tanár. Életrajzát I. Magy. Múz. Arcképcs. 676–677.

¹⁰³ MMgMA IV. 253–255. Állatorvosi gyógyszer-tani jegyzet, 1860; Gyógyszer-tani kézirat, 1860; Természet-tan rajza, kézirat, 1860 körül.

származik a Kákai Legeltetési Társulat iratai közül 4 darab, 1883-ból és 1920-as évekből.¹⁰⁴

Németh Jenő¹⁰⁵ vasegerszegi tanárral 1964-től állt kapcsolatban a múzeum, egy ideig a gyűjtőhálózat tagja is volt. Tőle a *Vasegerszegi babonák és közmondások* c. kéziratán¹⁰⁶ kívül főként a két világháború közötti és az 1950-es évek falusi életmódjára, gazdasági viszonyaira, a téteszalakulásra vonatkozóan kapott sok dokumentumot az iratgyűjtemény. 1964 és 1965 folyamán összesen 110 iratot, fotót, kéziratot adományozott.¹⁰⁷ Legfrissebb iratajándékozása 2005-ben történt. Ekkor apósa, Balogh Károly gép- és műlakatos mester Uraiújfaluban (Vas m.) lévő gépműhelyének működése során keletkezett dokumentumok kerültek az iratgyűjteménybe: számlajegyzék (1912–1914), segédkönyv (1917–1927), pénztári napló (1925–1947), megrendelőkönyv (1928–1950), műhelyrajzok, az 1940. évi cséplések jegyzéke, valamint Balogh Károly családjának háztartási kiadásait rögzítő feljegyzései (1911–1921).¹⁰⁸

Süle Sándor¹⁰⁹ kertai (Veszprém m.) iskolaigazgató igen értékes szerzeményekkel gazdagította a múzeum gyűjteményeit, így az iratgyűjteményt is. Az általa írt *Kerta község monográfiája*¹¹⁰ című kézirat a IV. Kéziratgyűjteményben található. Ezen kívül a Veszprém megyei Nagyvázsöny birtokosaira, a község gazdálkodására, a vörösberényi Zichy-birtokra, Nagyszöllős gazdaságára vonatkozóan gyűjtött iratokat.¹¹¹ A tőle bekerült legkorábbi irat 1788-ból származik, melyben „Berhidai János nagyvázsónyi «contribuena» személy fellebbez az úriszékhez háztelek (fundus) ügyében”. Inkább tárgyakat és eszközöket gyűjtött a Révfülöpön lakó Király Miklósné, akitől azonban 2 darab irat szerepel a leltárkönyvben.¹¹² A szintén révfülöpi özv. Zámbo Józsefnétől 1964-ben és 1968-ban értékes darabok kerültek az iratgyűjteménybe kővágóörsi birtokok 18–19. századi, a veszprémi káptalan előtt történt adásvételéről, zálogügyeiről.¹¹³

Sugár István, egri levéltári kutató szintén a gyűjtőhálózat tagja volt. 15–20. századi mezőgazdasági gyűjtésének anyagát 1964-ben és 1969-ben leltározták, s ez 5 egységben összesen 271 lapot tesz ki,¹¹⁴ de gyűjtött eredeti iratokat is, két 19. századi marhalevelet, túrkevei fölbirtokos fegyvertartási ügyeit, Tolnay Sándor nyomtatott ismertetőjét 1800–1802-ből a szarvasmarha-betegségekről és azok gyógyításáról (2 lap), valamint Toldy József kamerális inspektor Zomborban nyomtatott méhészeti

¹⁰⁵ Németh Jenő, Vasegerszeg község egykori kántor-, majd általános iskolai tanítója (jelenleg nyugdíjas), aki évtizedeken keresztül nagy lelkesedéssel kutatta és gyűjtötte a lakóhelyének múltjával kapcsolatos írásos és tárgyi emlékeket, és többször ajándékozott belőlük a múzeumnak. A Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszékén összeállított Elektronikus hiedelemszöveg-archívumban Magyar Néphit Topográfia 27. alatt található Németh Jenő 1959–1969. évi gyűjtése. 2003-ban a Nyugat-Magyarországi Egyetem Győri Apáczai Csere János Tanárképző Főiskolai Kara 270 emlékdiplomása között Sopronban vehette át munkája és pályája elismeréseként a gyémántdiplomát.

¹⁰⁶ MMgMA IV. 252.

¹⁰⁷ MMgMA III. 4138, 4139, 4452. Adóívek 1959, 1943, 1905.; III. 4145, 4146. Gabonalapok, 1949; III. 4153. Zsírátvételi jegy, 1956; III. 4160. Beadási könyv, 1954–1956; III. 4148. Cukorrépa-termesztéssel kapcs. számlák, 1944.; III. 4144. Tejszállítási könyvek, 1955–1961. 6 darab; III. 4447. Faanyag-és tűzifaszállítási engedélyek, 1958–1962, 7 darab.

¹⁰⁸ MMgMA III. 9772–9787.

¹⁰⁹ Süle Sándor (1908–1996), pedagógus, helytörténész. Életrajzát I. Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon. <http://www.ekmk.hu/lexikon/lexikon.php?betu=S>

¹¹⁰ MMgMA IV. 176.

¹¹¹ MMgMA III. 492–505.; 969; 3933; 7586–7588. Tőle került be 1964-ben, az azóta a VIII. Térképgyűjteménybe átsorolt térkép is. Úrkút (Veszprém m.) 18–19. század fordulójáról származó kéziratos községtérképe. VIII. 779.

¹¹² MMgMA III. 6225. Peszky Bajzáth Györgyhöz intézett levelek tehénvásárlással kapcsolatos ügyben, 1839.; III. 6226. Kimutatás iszkaszentgyörgyi birtok adójáról, 1826.

¹¹³ MMgMA III. 1054–1061; 6224 (19 darab).

¹¹⁴ MMgMA III. 6200; 6700–6702.

tanácsadóját 1789-ből (4 lap).¹¹⁵ Ifj. Nagy Béla, arlóai szerződéses gyűjtő is gyarapította az iratgyűjteményt, cselédkönyveket és cselédjutalmazási oklevelet ajándékozott, melyek 1917 és 1941 közötti időből származnak.¹¹⁶

Szabó László esztergomi tanártól 1962-ben került az iratgyűjteménybe egy 1772-ből származó szerződés, melyet Bajzáth József prépost kötött esztergomi halászsokkal. 1964-ben pedig az „Esztergomi szabó legénycéh szabályai, 1869” és „Esztergom városnak kiállított kovácsszámla 1829-ből”¹¹⁷ kerültek be tőle. Fodor György Sashalmon lakó, okleveles mezőgazdával 1963-tól 1966-ig állt kapcsolatban a múzeum. Számos nagyon értékes oklevelet, iratot juttatott a múzeumba. A Mohács előtti oklevelek egy része is tőle származik, ugyanígy például a Kerek-udvari gazdasággal kapcsolatos zálogügyek a Fáy és a Hentaller család között, a 19. sz. első feléből, egy 1741-től 1821-ig vezetett Baranya vármegyei hatókörű molnár céhkönyv, s a Liptó és Árva vármegyei birtokokkal rendelkező Palugyay család irataiból¹¹⁸ több darab. Összesen 35 darab nagyon értékes oklevelet szerzett a múzeumnak.

A Budapesten élő Horváth Istvántól 1964-ben az „Egy népfelkelő dobos végelbocsátó oklevele, 1909”; és a „Szombathelyi káptalan szentpércsi munkavállalókkal kötött aratószerződése, 1825” iratok kerültek be.¹¹⁹ Fáy Andor¹²⁰, gazdasági szakíró 1964 februárjától állt kapcsolatban a múzeummal, közelebbről Kovács Miklóssal. A múzeum elismervénye szerint „a gyűjtött anyagot 1964. dec. 17-én átvettük, és az adattárban elhelyeztük, több mint 50 tételszámot tett ki.”¹²¹ Tételszámain a bábolnai és a mezőhegyesi ménesházakkal kapcsolatos iratok, összefoglaló táblázatok, kiadványok, szépirodalmi igényű visszaemlékezések találhatók. A begyűjtött dokumentumokból némelyik a könyvtárba került, és több található a I. Személyi emlékgyűjtemény anyagában is.

MOHÁCS ELŐTTI OKLEVELEK¹²²

A legnagyobb értéket képviselő 52 darab Mohács előtti oklevélből 7 darab régi múzeumi anyagként (RMA) van megjelölve¹²³, tehát bekerülésük a két világháború között történt, az eladó vagy adományozó kiléte eddigi kutatásaink alapján nem ismert. Közöttük van a múzeum legrégebbi eredeti irata is.¹²⁴

További 9 oklevelet 1963-ban, illetve 1985-ben leltároztak, s ezek a Wádi-Kopasz, Kenderes, Kendeffy, Sárosi és a Naláczy családokra vonatkozó jogbiztosító iratok

¹¹⁵ MMgMA III. 1110-1114; 3895-3896.

¹¹⁶ MMgMA III. 5046-5050.

¹¹⁷ MMgMA III. 789.; III. 3900, 3901.

¹¹⁸ MMgMA III. MMgM Irattár 37/1963. ikt. sz. alatti szerződés, III. 5083-5087.; III. 4121.; III. 1053; 1074; 3375; 3854; 3855.

¹¹⁹ MMgMA III. 4115.; 5219.

¹²⁰ Fáy Andor (1888-1967), állami gazdasági főigazgató, szakíró. Személyi emlékhagyatéka MMgMA I. 4551. Az itt írtak szerint még 1966-ban is kapcsolatban állt a múzeummal. (18/1966. ikt. sz.) December 6-án adott le 17 szöveges anyagot és 10 fényképet. Anyai nagypja volt id. Fényes László (†1897. szept. 17-én) kisbéri majd battányi intéző, aki Paikert Alajosnak fő segítségével volt a milleniumi kiállítás anyagának átvételében és rendezésében.

¹²¹ MMgM. Központi Irattár 23/1964. ikt. sz.

¹²² Ezek az oklevelek láthatók a 2004-ben elvégzett digitalizálás eredményeképpen a mezőgazdasági múzeum honlapján (www.mmgm.hu), s onnan megrendelhetők. A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Gyűjteményében biztonsági mikrofilm-másolatuk is megvan.

¹²³ MMgMA III. 533, 568, 795, 1035, 1036, 1076, 5455.

¹²⁴ MMgMA III. 533. Árpád-házi birtokeladási okirat a turóci konvent előtt. Hongh királyi építőmester a Béla király által adományozott birtok felét testvére fiának 15 márkáért eladja, 1286. Liptó vm. 16 x 19 cm, függőpecséttel, hártya.

közé tartoznak. E főként Hunyad, Fogaras, Bihar, Zaránd és Ugocsa vármegyében birtokos családoknak (leginkább a Wádi-Kopasz és Naláczy családnak) még több 16–18. századi irata megtalálható a gyűjteményben.¹²⁵ Ugyancsak több dokumentum megvan az iratok közötti genealógiai táblázat szerint a Toldalagy, Iosintsi, Szilvásy és Földváry családdal rokon Inczédy család¹²⁶ levéltárából.

Az 1526 előtti oklevelek közül 10 darab Vas, Pozsony, Nyitra, Trencsén, Liptó, Zólyom, Turóc megyék területére vonatkozik¹²⁷, ezeket Fodor György révén vásárolta meg a múzeum, aki a múzeum külső munkatársaként gyűjtői feladatokat látott el. A leggazdagabb anyag Farkas Jenőtől került be, akitől sok nagyon értékes iratot vásárolt a múzeum, mindenféle tárgykörben és minden korból, így 1963 és 1968 között 7 darab Mohács előtti oklevelet is.¹²⁸ 1964-ben és 1967-ben vásárolta meg a múzeum a Bicskén lakó Tálás Gézától azt a két oklevelet, melyek egyike 1401-ből származik, s Veszprém megyei birtokokra vonatkozó, I. Zsigmond király által kiadott oklevél, a másik Kinizsi Pál özvegye birtokainak részletes becsűje 1504-ből.¹²⁹ A Lakos János által 1971 nyarán vásárolt irategyüttes a Hont vármegyei Baráti és Bernecze birtokosaira, főként a Huszár és az Okolicsányi családra vonatkozó 36 darab irat között egy 1515-ből származó, a sági konvent előtt készült oklevelet is tartalmaz.¹³⁰

A Pongrácz családdal kapcsolatos, Liptó vármegyei iratokat tartalmazó, 152 darabos irategyüttesben 15 darab Mohács előtti oklevél található. Ezeket az iratokat 1966-ban vásárolta meg a múzeum a család leszármazottaitól, Újhelyi Ferencnéől, illetőleg Pongrácz Miklósnétól.¹³¹ Egy 1430-ból származó oklevél a Molnár Istvánnétól 1968-ban vásárolt irategyüttesben volt. Ezek az iratok az Irsán, Mikebudán, Délegyházán és Bugyin (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.), illetőleg az Abaúj vármegyei Felsődobozán lévő birtokok ügyeivel kapcsolatosak.¹³²

FŐBB IRATEGYÜTTESEK

A gyűjteményes jelleg ellenére az iratok között nagyobb, szervesen összefüggő sorozatok is találhatók. A fent már említetteken kívül 1962-ben vásárolta meg a múzeum Kerekesházi Józseftől a családjára vonatkozó régi okiratokat, a Kerekes család latabári (Bihar m.) birtokának 17–19. századi iratait. Köztük találhatók Bethlen Gábor (1615) és Bocskai István adománylevelei, I. Rákóczi György pénzkiutalása Kerekes Jánosnak (1648). Ugyancsak tőle került be 7 darab irat id. Krompachi Holló Zsigmond és ifj. Holló Zsigmond cs. kir. kamarások zempléni és eperjesi birtokainak 17. századi gazdasági ügyeiről, melyen az „Abaújszántói Kerekes levéltári anyag” pecsét szerepel.¹³³

¹²⁵ Beszerzésük 1963-ban történt a szombathelyi illetőségű Dr. Kiss Lászlótól, részben ajándékként, részben vételként. A Mohács előtti latin, illetőleg 16–17. századi magyar és latin iratok elázás miatt és kártevők által erősen rongáltak voltak. Egy részüket (az 1526 előttiakat mind) dr. Pálmány Béla válogatta szét 1985-ben, leltározta és restauráltatta. A 17–18. századi iratokból 144 darabot összevontan a III. 1011-es leltári szám alá soroltak. Ez a tétel még szétválasztandó, besorolandó, illetőleg egy része „megfejtethetlen” irattörödéek. MMgMA III. 1009. és 7961–7968. szám alatt leltározva.

¹²⁶ Inczédy család. A család történetét I. Szinnyei J. V. köt. 118. hasábjától.

¹²⁷ MMgMA III. 945, 946, 948, 1077–1080, 4394, 4395, 4468. leltári szám.

¹²⁸ A Farkas Jenő által megtekintésre átadott iratok felajánló listái egészen 1955-től fennmaradtak, ezeken okleveles gazdaként határozta meg foglalkozását, s lakhelyként a Budapest XII. ker. Királyhágó tér 6., ill. később a Joliot Curie tér 6. számot adta meg. A Mohács előttiakat I. MMgMA III. 947, 5213, 5445, 5446, 5537, 5538, 5550.

¹²⁹ MMgMA III. 1024, 6042.

¹³⁰ MMgMA III. 7044–7091. A Mohács előtti I. III. 7076.

¹³¹ MMgMA III. 5524/1–67.; 5525/1–68.; 5527/1–15.; 6796, 6797. A Mohács előttiakat I. III. 5524/1,2; 5527/1–13.

¹³² MMgMA III. 6153–6159. A Mohács előtti oklevél I. III. 6159.

¹³³ MMgMA III. 740, 742, 745, 747, 749, 793, 794, 973.; III. 554–556.

Több irat található a Kacziányi Aladárnétól¹³⁴ megvásárolt irategyüttesben a Mátyusföldön birtokos Thédy családra, illetve a Kacziány családra, különösen a Marosvásárhelyen és Aradon működő Kacziányi Nándorra¹³⁵ vonatkozóan, s a Somogyi család irataiból is több.

Nagy iratsorozat vonatkozik a csákvári Esterházy grófi uradalomra. Az 1744–1949 között keletkezett gazdasági iratok száma 2740 darab. Ezek nagy részét hagyatékként gróf Esterházy Mórincétől vásárolta meg a múzeum 1964-ben.¹³⁶ Több 18. és 19. századi irat található még a Pest megyei Irsai Szabó család gazdasági ügyeire 1766-tól 1845-ig,¹³⁷ valamint a Komárom megyei Nedeczky-birtok 18–19. századi gazdálkodására vonatkozóan. Utóbbi iratok biztosan az 1930-as évek közepén kerülhettek a múzeumba, s feltételezhetően Rónay László,¹³⁸ a múzeum igazgatója révén, ugyanis az ő felesége Nedeczky lány volt.¹³⁹

Régi múzeumi anyagként (RMA) már a két világháború között a múzeum őrizte a Nógrád megyei szandai Sréter család levéltárának kisebb jelentőségű gazdasági iratait, melyek leltározása csak 1999-ben kezdődött el. Az iratok nagy része 1702–1820 között Surány, Szandakér, Szécsény, Losonc, Alsósztrégova, Balassagyarmat (Nógrád m.) helységeken keltezett gazdasági számadás (főként számlák, adóslevelek, nyugtatványok tizedbérllők elismervényei, stb.).¹⁴⁰

Lichtmann Ferencnéől 1967 februárjában a Vasmegyer, Kápolnatanya (Szabolcs m.) területén fekvő 1428 kataszteri holdas Lichtmann-birtok iratait vásárolta meg a múzeum. A szegődményesek szerződéseit, gazdasági főkönyveket, levelezést, értékesítési kapcsolatok ügyeit tartalmazó dokumentumok alapján a gazdaság teljes keresztmetszete kirajzolódik, főként 1930–1940 közötti évekre vonatkozóan.¹⁴¹

Több ütemben vásárolta meg a múzeum Bodor Antal¹⁴² hagyatékának irat- és könyvanyagát özvegyétől. 1956-ból és 1965-ből is találhatók átvételi elismervények, s végül a korábban letétként kezelt iratokat 1969–1970-ben leltározták.¹⁴³ Legértékesebb része a Falu Országos Földműves Szövetség által 1921-ben és 1925-ben az ország összes településének eljárásága számára megküldött négyoldalas kérdőív, amely a falvak gazdasági és kulturális állapotát tárta fel. A falu és város szellemi állapotára (egyletek, olvasóköri, népiskolák, könyvtárak stb.), majd a kommunális viszonyokra (vízellátottság, világítás, energiaforrások stb.) és az ipar

¹³⁴ Kacziány Aladár (Cserhátsurány, 1887. okt. 15. – Bp. 1978. jan. 26.), festő, tanár. Életrajzát I. Új M. Életr. Lex. III. köt. 654.

¹³⁵ Kacziány Nándor (1822–?). Életrajzát I. Szinyei J. I. m. V. köt. 775.

¹³⁶ MMgMA III. 1128, 1129; 1146–3372; 3381–3817; 3851; 5986; 6201; 6798–6801; 7191–7195; 7614 (másolat az Országos Levéltárból); 8266; 7928/a-d.; A további adásvételeknél Winckler Károly, Csákvár; Kovács József és Nagy Sándor neve szerepel. (1969-ben és 1972-ben vásárolt iratok.)

¹³⁷ MMgMA III. 63, 140, 141, 307, 308, 320, 321, 469, 6092, 6228, 6229, 8244, 8251, 8263. Összesen: 26 darab. RMA-ként leltározva, tehát a két világháború között már a múzeum tulajdonában lehettek.

¹³⁸ Rónay László, dr. (1878. júl. 27. Aranyosmarót, Bars m. – ?), a Mezőgazdasági Múzeum igazgatója volt 1933. április 8-tól 1936. június 30-ig. 1903. november 3-tól egészen a múzeumba helyezéséig a Földművelésügyi Minisztérium alkalmazottja volt. 1908. július 27-én vette feleségül nedeczei Nedeczky Saroltát, aki 1916. január 6-án elhunyt. MMgMA IX. 1603/1934. ikt. sz. – 1934. évi 1. doboz, 531–534. folio.

¹³⁹ MMgMA III. 57/1-4.; 58, 59, 122, 242, 243, 245, 246, 248, 253, 260, 273, 910, 1106, 1107, 5853. Lábatlan, Piszke, Vért, Dunaradvány (Komárom vm.), az utolsó jelzet Körtvélyes, Csécsé (Nógrád vm.) területén fekvő birtokokkal kapcsolatos iratok 1757-től 1820-ig.

¹⁴⁰ MMgMA III. 8619–8685.

¹⁴¹ MMgMA III. 5796–5848.

¹⁴² Bodor Antal (1875–1955), bibliográfus, falukutató, gazdasági szakíró. Életrajzát I. Agrártörténeti életrajzok. I. köt. 243–244.

¹⁴³ MMgMA III. 6822–6873; 6914–6936; 6998–7004. Bodor Antal hagyatékának nagy része itt található, de vannak még kéziratrededek a Népzei Múzeum Etnológiai Adattárában is.

helyzetére vonatkozó kérdésekre kértek választ. Mintegy 20 kérdés tudakolta a falu agrárhelyzetét, a birtokviszonyoktól a talajadottságokon át a talajművelési eljárásokig, az agrártermeléstől az értékesítésig. Nagy érdeme a felmérésnek, hogy azt öt évvel később megismételték, s így a változások is kirajzolódnak. Az iratokhoz kétoldalas statisztikai táblázat is tartozik, mely az alábbi adatokat tartalmazza: birtokmegoszlás, népesség száma, foglalkozási szerkezet, művelési ágak összetétele, eszközállomány megoszlása, állatállomány összetétele, növénytermesztés szerkezete, hozamok. E statisztikai táblázatokhoz csatolva találhatók egyes községek esetében (sajnos nem teljes körűen) 19. századi és 1900-as évek elejei kisméretű, térképes ábrázolások, térképkivágatok, bizonyos megyék községeinél pedig dűlőstatisztikák is. Néhány község lelkes jegyzője még több oldalas községtörténetet is csatolt a felmérés ívei mellé.¹⁴⁴

Az egri főkapitányi uradalom egyes gazdasági iratai Fehér Aladár révén kerültek be. A múzeum 1968-ban indította el azt a gyűjtési munkát, melynek során volt gazdatisztákat kértek fel visszaemlékezésük megírására, illetőleg életük, működésük írásban és szóban való közlésére (ezek a IV. Kéziratgyűjteményben, és a XI. Fonotéka-gyűjteményben találhatók). Így lépett kapcsolatba a múzeum Bóta Jenővel¹⁴⁵ és Fehér Aladárral.¹⁴⁶ Utóbbi 23 évig működött intézőként a főkapitányi uradalomban, és 60 darab 1891–1939 közötti kimutatást, hivatalos értesítést, munkaszerződést vásárolhatott meg tőle a gyűjtemény.¹⁴⁷

1965-ben leltározták be ajándékként a Hajós György igazgató révén idekerült irategyüttest, Patay Árpád vegyes dokumentumait, melyek között sok nyomtatvány is volt, utóbbiak a könyvtár állományába kerültek.¹⁴⁸

A Baross-hagyatékot 1974-ben és 1975-ben vásárolta meg a múzeum Baross Józseftől, a család leszármazottjától. Ez az irategyüttes Baross Pál démendi, ipolysági (Hont vm.) és pilisszántói (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) birtokának 19. század második felében keletkezett gazdasági iratain kívül a Drucker család 1700–1817-ig vezetett urbárialis joggyűjteményét, és néhány korai iratát is tartalmazza. A legtöbb tételszámot azonban Drucker Jenő 20. századi gazdasági levelei, találmányainak szabadalmi ügyei és leírásai, a penci szőlő-mintagazdasággal és a pilisszántói, pilisvörösvári birtokok ügyeivel kapcsolatos dokumentumok foglalják le. Az irategyűjteményben sok borászati vonatkozású törvénytervezetet, kisnyomtatványt is lehet találni.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Az alábbi községekről van szó: Borotva, Csátalja, Mátételke (Bács-Bodrog m.), Dömsöd, Kocsér, Pálmonostora – Pusztapéteri, Pécel, Tápióság (Pest-Pilis-Solt-Kiskun m.), Gyagybátor (Abauj m.), Gige (Somogy m.), Jászapáti (Jász-Nagykun-Szolnok m.), Kazár, Kálló, Mátraszele (Nógrád m.), Nagyrozvagy (Zemplén m.), Püski, Ravazd (Győr m.), Tokaj (Zemplén m.), Tolna (Tolna m.), Siklós (Baranya m.), Szulok (Somogy m.), Zubogy (Gömör m.)

¹⁴⁵ Bóta Jenő az egri főkapitányi uradalom 2600 kh terjedelmű, nagyszögi gazdaságának intézője volt. Visszaemlékezésének kéziratát MMgMA IV. 182. Idézte Pintér János: Az Egri Főkapitányi Uradalom mezőgazdálkodása az 1928–1929. években. In: Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1969–1970. 307–330.

¹⁴⁶ Fehér Aladár visszaemlékezése az uradalomban eltöltött 23 év eseményeiről, 1922–1945. MMgMA IV. 230.

¹⁴⁷ MMgMA III. 5317; 6469; 6818; 6874–6993; 7010–7038; 7723.

¹⁴⁸ MMgMA III. 4241–4323., 4471–4485. Az iratok témája: borászati törvényhozás, borvizsgálat, statisztikai kimutatás. Krámszky Lajos (1862–1915) anyagából, Garay Jenő műveiből több nyomtatvány és kiadvány szerepelt, ezek legnagyobb része a Könyvtárba, illetőleg a I. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény anyagába került.

¹⁴⁹ MMgMA III. 7363–7461 (1863–1926 közötti időszak – 943 darab); III. 7503–7525. (1767–1944 közötti időszak – 64 darab). Lásd még az ugyanekkor bekerült hagyatéki anyag másik részét: Baross László anyaga: MMgMA I. 3660, 4047, 4088–4092, 4168–4169, 4359–4383, 6540. – Drucker Jenő anyaga: MMgMA I. 5454–5498, 5517–5606, 5610, 5642, 6575.

Az egyik legrégebbi, kiváló fajbaromfival országos viszonylatban ismertté vált a sárospataki Bogyay-féle telep. A két világháború közötti években néhány száz magán baromfitelep között szintén „állami ellenőrzés” alatt állt. A legtöbb baromfitelepnek a háború végére nemcsak az állatállománya, berendezése és felszerelése, hanem a működésére vonatkozó szinte minden írásos és egyéb adata, dokumentációja elpusztult, vagy azóta elkallódott. Ilyen körülmények között szerencse, hogy a múzeum megvásárolhatta a Bogyay-féle fajbaromfitelep emléktárgyának még felkutatható részét 1980-ban, amely 8 kitüntető oklevélből,¹⁵⁰ 30 érméből, 43 fényképből, 40 hírlapcikkből¹⁵¹; 30 aprónyomtatványból és 547 üzleti¹⁵² levélből áll.¹⁵³

1984-ben a Kővágóörsön egykor jómódú, nemesi eredetű Saáry család hagyatékából jelentős iratanyag került a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárába. Ezek a 17–20. század közötti időből származó, különböző gazdasági jellegű dokumentumok elsősorban a Balaton-felvidéki rangos nemesi családok szőlészetről, birkatartásáról, bevételeiről és kiadásairól szólnak. Az iratok között található egy balatonrendesi telekleltár: Jánosa Erzsébet nemzeti asszony fundusán levő árendás Nemes Mokos Pál lakó- és gazdasági épületeit becsülték fel 1827-ben.¹⁵⁴ 1985-ben és 1986-ban vásárlás útján 102 darab 17–19. századi eredeti irattal gyarapodott a gyűjtemény, amelyek a Recsky család Heves és Külső-Szolnok, valamint Gömör és Kishont vármegyékben fekvő birtokainak jogi és gazdálkodási ügyeire vonatkoznak.¹⁵⁵ 1987 márciusában ugyancsak a Recsky család levéltárának töredékéből vásárolt a múzeum.¹⁵⁶ Majd 1987 júniusában újabb 58 darab 16–19. századi iratot sikerült megvásárolni az 59. sz. Antikváriumban.¹⁵⁷ 1986-ban Géczy Béla, az 1930-as évek válogatott sportlóasa, több nemzetközi mérkőzés résztvevője hagyatékából özvegye ajándékként a múzeum tulajdonába került a lovaglótanári diplomája,¹⁵⁸ 50 díjszalagja és néhány fényképe.¹⁵⁹

Nagyon értékes irategyüttes került be 1993-ban Taraba Mária könyvtárvezető révén, aki a Múzeum körüli Honterus Antikváriumban rátalált a Magyar Lovaregylet közgyűlési jegyzőkönyveinek 4 kötetére (1877–1947), a Lovaregylet Választmányi ülési jegyzőkönyvi sorozatára (1–3. és pótkötet: 1877–1944), valamint „Az Országos Lótenyésztés alap jövedelmeit kezelő Kilences Bizottság” jegyzőkönyveire (1 kötet 1880–1890). A múzeum akkor meg tudta vásárolni 88 000 forintért ezt az aranyozott félbőr kötésű, jó állapotú, unikális dokumentum-együttest.¹⁶⁰

A gyűjtemény legnagyobb, értékes iratsorozata, mely Tóth Sándor révén került a múzeumba, az 1971. évi Budapesti Vadászati Világkiállítás fondja (a kiállítás lebonyolítása során keletkezett legfőbb iratok teljes anyaga). A levelezés a magyar és a külföldi kiállítókkal, a sajtó- és szervezési ügyek és kisnyomtatványok dokumentumai 64 dobozt töltenek meg.¹⁶¹

¹⁵⁰ MMgMA III. 7724/1–8.

¹⁵¹ MMgMA III. 7725/1–40.

¹⁵² MMgMA III. 7729–7730.

¹⁵³ Mártha Zsuzsanna muzeológus ismertetése. In: Hírek a Mezőgazdasági Múzeumból, 1980. szeptember-december. 17.

¹⁵⁴ Knézy Judit ismertetése. In: Hírek a Mezőgazdasági Múzeumból, 1984. V. évf. 4. sz., 1.; MMgMA III. 7898–7903. 94 darab. A Saáry család iratai és genealógiája. Vétel Molnár Istvánnétól 1984 áprilisában.

¹⁵⁵ Hírek a Mezőgazdasági Múzeumból, 1986. VII. évf. 3–4. sz., 23. (Honterus Antikváriumból, 12 000 forint). MMgMA III. 8044–8055.

¹⁵⁶ Vétel Gadó Györgytől MMgMA III. 8070/1–2. 1600 forint (2 füzet – birtokperekben hozott ítéletek).

¹⁵⁷ MMgMA III. 8074–8106. 14 150 forintért.

¹⁵⁸ MMgMA III. 8073. Örkenytábor, 1932.

¹⁵⁹ Hírek a Mezőgazdasági Múzeumból, 1987, VIII. évf. 1. sz. 30.

¹⁶⁰ MMgMA III. 8182–8189.

¹⁶¹ MMgMA III. 9000–9467.

A NYILVÁNTARTÁS KÉRDÉSEI

Az első leltárkönyvet és az ajándékozők regiszterét Paikert Alajos múzeumőr készítette.¹⁶² A leltározás az ügyiratok iktatásához hasonló, egyszerű módon történt. Több régi iraton, fényképen, aprónyomtatványon besorolási számot és évszámot találunk.¹⁶³ Egyébként az ún. bevételi naplóba írták be a muzeális értékű tárgyakat, dokumentumokat éppúgy, mint a fogyóeszközöket (irodabútor, képkeret, installáció, stb.). 1900. március 16-án javasolta Paikert Alajos múzeumőr a cédulakatalógus vezetését is. Véleménye szerint: „Valamennyi jól vezetett gyűjteménytárnak egyik követelménye az, hogy annak minden tárgyról lehető részletes feljegyzések álljanak azonnal rendelkezésre: például honnan ered a tárgy, ki a készítője, hol használatos, mire való, mi a története stb.” Javaslatára alapján megegyezik a mai leíró kartonok felépítésével.¹⁶⁴

Az 1913-ban életbe lépett Szervezeti és Szolgálati Szabályzat szerint ekkor a múzeum leltári naplóját, a letéti leltári naplót, és a nem muzeális tárgyakat központilag leltározta a gondnok. A múzeumi örök a gyűjtemények és berendezési tárgyak osztályonként (kiállításokonként) csoportosított szakleltárainak vezetéséért feleltek, melyeket negyedévenként kölcsönös egyeztetés végett a gondnoknak a rendelkezésre bocsátottak. Eleinte majdnem minden évben újra kezdték, majd több évet vezettek folyamatosan. A szakleltárkönyvekben eléggé hiányosak voltak az adatok. Az „apadásról” és a gyarapodásról számszerű kimutatást terjesztettek be szintén negyedévenként a múzeum igazgatójának. A gyűjteményi tárgyról cédulakatalógust is vezettek. A lapok a tárgy leírását, méreteit, értékét, beszerzési forrását, s osztály, terem, illetve szekrény szerinti elhelyezését tartalmazta. Az ő feladatuk volt a tárgyfeliratok folyamatos ellenőrzése, s az elavult vagy megrongálódott feliratok folyamatos pótlása. „Minden újonnan a múzeum birtokába jutott tárgy a legrövidebb idő alatt osztályba sorozandó és megfelelő helyen helyezendő el, illetve állítandó ki, és a tárgyat ismertető felirattal szerelendő fel.”¹⁶⁵

A dokumentumok leltározása később sem volt megoldva, a jelentősebbeket, melyek kiállításba kerültek, a közös leltárkönyvbe és a szakleltárkönyvbe tárgyként leltározták, sok esetben csak a tágabb tárgykört és a darabszámot megadva, a többi szerencsés esetben a könyvtár anyagába helyezték (leltározatlanul). „Ez a provizórikus leltározás az 1950–1960-as évek elejéig szokásos volt a múzeumban az iratok, fényképek, szobrok, festmények, grafikák esetében. Ami nem fért el a kevés számú raktárban, vagy nem sikerült kiállításba bezsúfolni, azt minisztériumi jóváhagyással elajándékozták más gyűjteményeknek”. 1952-ben indult meg a nyilvántartás, egyelőre közös leltárkönyvbe. Minden muzeális darab a könyvek kivételével (tárgy, fotó, irat stb.) egy helyre került. „1955-ben a Könyvtár jegyzék alapján több tételt átadott az Adattárnak és viszont”.¹⁶⁶ 1960-tól a dokumentumjellegű anyagokat külön kezdték leltározni, de még ide kerültek az eredeti iratok, fényképek, aprónyomtatványok, kéziratok, sőt klisék, filmfelvételek is. A leltározás folyamatosan növekvő, folyószámos volt, tehát évenként nem kezdték újra egyes számmal.

¹⁶² MMgMA IX. 868/14. I. sz.

¹⁶³ Knézy J., 1986. 155.

¹⁶⁴ MMgMA 525/1900. ikt. sz.

¹⁶⁵ A Magyar Kir. Mezőgazdasági Múzeum Szervezeti és Szolgálati Szabályzata, Bp. 1913.

¹⁶⁶ Knézy J., 1986. 149.

Az 1963. évi 9. számú, „A muzeális emlékek védelméről szóló törvényrendelet”, és az ennek alapján kiadott 153/1966. (M. K. 14) MM. sz. utasítás a bekerülő dokumentumok szakszerűbb kezelését tette lehetővé és kötelezővé. E törvény révén határolódtak el a múzeumokban általánosan – a nagyobb múzeumokban már korábban meglévő – un. Adattárak, melyek a múzeumi leltározási előírások, de az anyag gyűjteményes jellege miatt is, a levéltárakétól eltérő, más módszerrel vették nyilvántartásba az iratokat (nagyobb irategyüttesek esetében is darabszintű leltározás történt).

Évek múltán az anyag gyarapodása több lépésben szükségessé tette a fenti gyűjtemény dokumentumtípusokként való szétválasztását, a szakleltárkönyvek felfektetését. Ez a III. gyűjtemény esetében 1965-től olyan változást jelentett, hogy az adattár eredetileg közös leltárkönyvébe ez időtől fogva csak levéltári jellegű dokumentumokat vezettek be. Így jött létre az azóta is gyarapodó, jelenleg ismertetett gyűjtemény.¹⁶⁷

1965-ben a kialakított különböző dokumentumcsoportok szerint megkezdték az adattári anyagok szétválasztását, azonban a dokumentumok jellegéhez igazodó speciális nyilvántartó könyveknek (a szakleltárkönyveknek) a kialakítása és használatba vétele csak 1988-tól kezdődött el. Ekkor speciális rovatokat tartalmazó részletes irat- és regesztanyilvántartó leltárkönyvek is készültek.¹⁶⁸

A GYŰJTEMÉNY FORRÁSÉRTÉKE

Az iratgyűjtemény állománya heterogén, de több szempontú felhasználása értékessé teszi az olyan dokumentumokat is, melyek igazából nem mondhatók levéltári értékűeknek. Leginkább a reprezentatív, díszes kivitelű iratok kerülnek a kiállításokba. Történeti életmód-illusztrációként azonban sok olyan iratfajta is szerepelt már, amely a jobbágyi, a polgári élet eseményeit tükrözi (zálogügyletek, kölcsönkötelezvények, elismervények, nyugták). Főként a nagyobb történelmi fordulatok, például világháborúk, Tanácsköztársaság, földosztás, téjeszesítés dokumentálásakor használják szívesen a muzeológusok e gyűjteményt. Fontosak kiállítási szempontból a személyek életére vonatkozó dokumentumok is, ezek nagyobb része a I. Személyi Emlékanyagok Gyűjteményében található.

A Mohács előtti, vagy a nemesi családi birtokok értékes oklevél- és iratsorozatai mellett nagyobb egységet képeznek a történeti kutatás szempontjából kis értékűnek számító iratfajták is. Ilyen a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei, 18. századi Quietantia-gyűjtemény.¹⁶⁹ Ezeket a sok esetben kézzel rögtönzött kis cédulákat a levéltárakban legtöbbször selejtezték, azonban a múzeumban adalék lehet a gazdálkodás mindennapjaira.

Egyes családi levéltár-töredékek családtörténeti szempontból jelenősek, még szórványos darabjaik is érdekesek lehetnek.

A kézművesipar történetére is vonatkoznak mutatók, és külalak szempontjából jelentéktelen iratok egyaránt. Ezek legértékesebbjei a céhprivilegiumok, így például a pápai bognár- és ácsceh privilegiuma (bársonykötésű, gyermekfej nagyságú

¹⁶⁷ Matolcsi János: Hét évtized a magyar agrárkultúra szolgálatában (1896–1966) In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1965–1966. 13.

¹⁶⁸ Knézy J. 1986. 149.

¹⁶⁹ MMgMA III. 8373–8499.

fémkeretes pecséttel), vagy a mosoni kovácscéh privilégiuma¹⁷⁰ (elázott papírborítással). Vándorkönyvek, céhlevelek, egyes céhes ügyekkel, például hajómalmokkal, élelmiszerárakkal kapcsolatos határozatok is nagyobb számban találhatók, melyek szórványos adalékokat szolgáltatnak egyes helységek iparára vonatkozóan.

Helytörténeti szempontból nagyon értékesek az urbáriumok, melyekből az illyei (Bihar m.), a lándoki (Szepes m.), a bakóczai (Baranya m.), a csetényi (Veszprém m.), az érendrédi (Szatmár m.), az apori (Aporliget, Szabolcs-Szatmár m.) a csehbrezói (Rimabrézó, Gömör-Kishont m.) és a kisbodaki (Moson m.)¹⁷¹ gróf Viczay Mihály jobbágyainak urbáriumai találhatók meg a gyűjteményben. Ugyancsak őriz egyéb urbarialis iratokat a múzeumi adattár-egység. (Ilyenek az urbáriummal kapcsolatos királyi rendeletek, illetőleg a családi úrbéri rendeletgyűjtemények, úrbéri perek töredékanyaga, így például a Vác város és a váci káptalan közötti peré.)

The genesis of the 3rd agrarian-historical document collection, the main periods of its enrichment and its historical documentary value

RÓZSA TAKÁTS

The study presents a collection of 48,565 documents belonging to 9,477 inventory numbers. The corpus of this database unit also dates from the Millenary Exhibition and collecting movement at the time of the establishment of the museum. The study concentrates on today's place of the earliest documents and the lengthier and more valuable document series of the collection.

The aim of the museum was to create a „complex panorama” presenting the actual state of agriculture for a long time, but it was considered important already at the beginning to collect the historical documents, too. Especially the „Economy-historical Department” operating from 1897 to 1934 in a separate room showed the past therefore the most documents from earlier times were put here. This exhibition was enriched by donating and buying documents thus it can be considered to be the basis of the collection in question. Based on the reviews still in existence the structure of the exhibition and the origin of its material can be reconstructed.

The archive of the museum contains interesting data concerning the historical documents which got here later; it preserved the circular letters of the collecting actions which were sent through the Agricultural Ministry as a calling circular to the agricultural special education-, research- and scientific institutes, to the economical societies, the ecclesiastical authorities and the county- and town-municipalities. The activity and helpfulness must be admired which the institutes and authorities mentioned above and also individual farmers and scientific experts gave evidence of, so that the Museum of Hungarian Agriculture could be enriched and its standard could be raised.

¹⁷⁰ MMgMA III. 950. (Pápai) III. 7627. (Mosoni)

¹⁷¹ MMgMA III. 203.; III. 6161.; III. 373.; III. 513.; III. 4117.; III. 7478.; III. 7656.; III. 8032.

During the rearrangement of the museum in 1934 unfortunately the tendency of donating the objects and documents not having been displayed at the exhibitions to agricultural education- and research-institutes was rising. That time the selection derived the collections from several objects and documents which mirrored the economical state of the time of establishment. Further damages were caused by bomb hits during the war and by the „illicit collecting actions” on the damaged building which were piled on by the uncertain state of the institute after 1945 and the division of the building with co-tenant institutes.

Actually, the organized collecting work could start in the mid-1950's. The aim of the museum was put into shape again in 1963 when the institute was designated as agrarian research institute and in this the investigation of the agrarian past won an important role such as the development of the historical collections. That time a collection network was developed containing 5 to 6 persons, mostly teachers, scientists and farmers who enriched the collection with especially valuable documents.

The museum law of 1963 established the Database and ruled the register order in the museum collections which did not contain objects. After mentioning the known museologists having been in charge of the database unit earlier, the study presents the documentary value of the collection with a few words.

MMgMA VII/A. 9689. A múzeum Gazdaságtörténelmi Kiállításáról 1932 körül készült felvétel. Mária Krisztina főhercegnő arcképe és a Magyaróvári Gazdasági Akadémia témacsoportja látható, valamint a mezőgazdaság „tanfőrfiainak” arcképsorozata. Távolabb az ürményi lóversenyzés és lótenyésztés blokkja, fölül gr. Nákó Kristóf arcképével

MMgMA VII/A. 9688. A múzeum Gazdaságtörténelmi Kiállításáról 1932 körül készült felvétel. Előtérben József nádor alcsúti birtokának térképeit ábrázoló vitrin, háttérben Festetics György gróf szobra a georgikoni anyagokkal, s a keszthelyi vitrinnel

MMgMA III. Agrártörténeti Iratok Gyűjteménye III. 565. Mária Terézia gr. Batthyány Imrét, Vas vármegye főispánját udvari főtétekhordó mesterévé nevezi ki, és az ezzel járó összes javadalmakkal felruházza. Bécs, 1758. Fügőpecséttel

MMgMA III. Agrártörténeti Iratok Gyűjteménye, III. 8262.

Az 1890. évi debreceni baromfikiállításán a Horthy Antal buda-pesti kőbányai baromfitelepe által nyert oklevél

MMgMA III. Agrártörténeti Iratok
Gyűjteménye III. 7248/1.
Schäfferei Klassifierten Buch,
1857-től vezetve.
Sárszentmiklós (Fejér m.)
juhállományának
1859. évi kimutatása

1418. **CIRCULARE**

A' beteg Marháknak gyógyítása módjáról né
mely hatznos Rendeléseknek, és Orvosi szerek-
nek meg legyzélei.

A' beteg szarvas Marhákul, Sertésekkel vagy Iuhokkal
valo banás, főképpen akkor lézen hatznos, a' midőn a' Bar-
mokkal báno Orvos, azoknak természetét, és Nyavalyát,
minden Környül állásaival egygyütt ismeri; mert egyedli tiák
akkor vagyen oltán hatalmába oly rendeléseket, és Orvosságokat
számokra kelesztenti, melyek hatznosokra fordulyanak.

A' beteg Marháknak gyógyítása módját annak okért
mindenkor a' Nyavalya természetéhez, az Üdöhdz, és a' La-
koioK Környül állásokhoz kell alkalmaztatni.

Lehet ugyan az Orvosok, hogy a' Marhák nyavalyái,
főképpen azok, melyek az Üdö változástul származnak, ti
ne állenek, nem teheik, tehetik mindazon által azt: hogy ne
szaporodjanak, el ne mérgeződjenek, és ha el multak, megent
vissza ne térjenek, hogy ha a' nyavalyák okait el távoztatják,
és okos, 's hatznos rendelési, vagy kezeltendő Orvossági
által arra vigyáznak, hogy mind ezeknek, mind amozoknak erejek
légyen, sőt a' praeservativum Orvosi szerek által, még azon
Nyavalyákból is meg menthetik a' Marhákat, melyekbe a' Pa-
ralitoknak vagy tudatlanságok, vagy reftiségek miatt eslek.

Leg jobban, 's hatznosabban el lehet távoztatni a' már-
hák Nyavalyait.

Téli Üdöben.

Hogy ha olykor olykor szellőzhető, de nem igen selette
hideg ifjallóban, elégséges, és egészes szénával, 's tiszta vízzel
tartatnak.

Tapasztalt dolog ugyan: hogy a' szarvas marhák mindig
friss, tiszta, és folyó vizet kívánnak.

X

De

Az Archív Fotók Gyűjteménye

VÖRÖS ÉVA

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum VII. sz. Archív Fotók Gyűjteménye a Gyűjteményi Főosztály adattári részéhez tartozik. A közel 40 000 darab különösen nagy értékű fotóritkaságokat is tartalmazó gyűjtemény napjainkban múzeumunk feltéve őrzött, legbecselesebb kincsei közé tartozik.

A gyűjtemény történetének feldolgozásához egykori leltárkönyveket, múzeumdokumentációs iratanyagot, kiállítási szakkatalógusokat, valamint szóbeli közléseket használtunk.¹ Az Archív Fotók Gyűjteményének első feldolgozását Knézy Judit etnográfus készítette el,² aki évtizedeken át, az 1970-es évek végétől egészen 2004 februárjáig volt felelős muzeológusa a fényképgyűjteményeknek. Ezt megelőzően sem erről a fényképgyűjteményről, sem a másik két, szintén fotográfiai anyagot tartalmazó, XII/a. sz. Dia- és VII/a. sz. Fotó Leírókarton-gyűjteményről (negatívgyűjteményről, valamint a hozzá kapcsolódó fényképes leírókartonok adattári segédletről) nem jelent meg ismertetés.

Jelen tanulmány e hiánypótló, múzeumtörténetileg is sokfelé ágazó kutatómunka elvégzésének első, kezdő lépése.

A FÉNYKÉP, MINT MÚZEUMI MŰTÁRGY A MAGYAR KIRÁLYI MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUMBAN

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum egykori Agrártörténeti Főosztályához tartozó Adattárának ma is érvényben lévő gyűjteményi rendszerét 1964-től alakították ki.³ A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy ezt megelőzően nem létezett önálló fényképgyűjtemény, ugyanis a fényképek – és most innentől kezdve, az elnevezés alatt értsük a negatív nélküli eredeti pozitív felvételeket, tehát a VII. sz. Archív Fotók Gyűjteményét – „a különböző témát kutató vagy kiállításon bemutató osztályok között voltak elosztva.”⁴

¹ Ezúton szeretném megköszönni a Magyar Mezőgazdasági Múzeum egykori munkatársainak: Knézy Judit, Vitkay Kálmánné, Albeker Mária muzeológusoknak, Weninger Sándorné gyűjteménytár-kezelőnek, valamint Takáts Rózsa muzeológusnak a gyűjtemény történetének még teljesebb megismeréséhez nyújtott önzetlen segítségét, továbbá Stemlerné Balog Ilona főmuzeológusnak, aki a fényképek technikájának meghatározásában volt segítségemre, és szakmai javaslataival tovább pontosította a fotótörténeti vonatkozásokat.

² Knézy Judit: A századfordulón készült uradalmi fényképek a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. A Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1992–1994. 305–323. (A továbbiakban Knézy J.: A századfordulón készült uradalmi fényképek)

³ Knézy Judit: Az Adattár gyűjteményeinek története. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1986. 150. (A továbbiakban Knézy J.: Az Adattár gyűjteményeinek története)

⁴ Knézy Judit: A századfordulón készült uradalmi fényképek. 305.

Ehhez rövid magyarázatként hozzá kell tenni, hogy a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum 1896. évi alapítását követő első leltárkönyveiben közös nyilvántartásban szerepeltek tárgyak, preparátumok, modellek, képzőművészeti alkotások, írott és nyomtatott dokumentumok, fényképek, grafikonok, térképek stb.⁵ Az ezt követő időszakban is még mindig közös leltárkönyvben találjuk az ún. „régí múzeumi anyagokat” (a továbbiakban: RMA), amelyek a Balás Árpád vezette új alapítású intézmény korabeli elnevezésű osztályait, a mai értelemben pedig gyűjteményeit jelentették. A múzeum ezt a mezőgazdasághoz kapcsolódó kiállítási anyagát az 1896-ban megrendezett millenniumi kiállítástól örökölte.⁶ Az 1951–1959 között vezetett közös fénykép- és képzőművészeti leltárkönyvben, továbbá néhány régi tárgyon eredeti nyilvántartási cédulát, illetve későbbi tárgyleíró kartonon is „RMA” jelölést találunk.

Magyarországon a fotók intézményes őrzése elsősorban a múzeumokban alakult ki. Az évtizedek során más közgyűjtemények, például könyvtárak, levéltárak⁷ is foglalkoztak fényképek gyűjtésével, nem is beszélve az egyéb intézmények, például könyv- és lapkiadók, egyetemek, vállalatok, állami gazdaságok, termelőszövetkezetek, államigazgatási szervek, amatőr fotóklubok, továbbá ismert személyiségek és családtagjaik, ismeretlen műgyűjtők stb. tulajdonában is felhalmozódott felbecsülhetetlen eszmei és forrástörténeti értékű fotográfiákról.

Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum alapítását követő kezdeti, és az 1945 előtti időszak kiállításait. A leltárkönyvek mellett pontos és érdekes kiegészítő források a korabeli múzeumi ismertetőik. Ezek mai értelemben katalógusok, amelyek a kiállítások tematikájának és tárgyi, dokumentációs anyagának részletes, és szinte tételes felsorolását tartalmazzák.⁸

A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum, illetve elődje, a Gazdasági Múzeum kiállításainak történetében már a legelső évben, 1896-ban megjelentek a fényképek. Azt sajnos nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy melyik fotográfiánk lehetett az Archiv Fotók Gyűjteményének legelső műtárgya. Ennek oka, hogy az ezredéves kiállításból gyűjtött tárgyak nem azonnal, hanem a későbbi években kerültek leltározásra.

Az első írásos nyilvántartásra vonatkozó adatok a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum legelső leltárkönyvében találhatók, amelyben feljegyezték a kiállított tárgyak leltári sorsszámát, hivatkozását, hogy honnan, vagy kitől került be az adott műtárgy, továbbá a tárgy pontos elnevezését, darabszámát, valamint becsült értékét, illetve vételárát.⁹

A leltárkönyvben az 1. leltári sorsszámot viselő műtárgy egy keret nélküli fénykép, amely Ferenc Józsefet ábrázolja vadászruhában. E fotográfia a múzeum tulajdonába 60 korona értékben került az Országos Erdészeti Egyesülettől.¹⁰ Ez a fénykép valószínűleg az évtizedek során lezajlott számos költöztetés, átletárolás, kölcsönzés, és a háborúknak, valamint az 1956-os forradalom harcainak a

⁵ Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattár IX. sz. Múzeumdokumentációs gyűjtemény. (A továbbiakban: MMgMA IX.) Magyar Mezőgazdasági Múzeum Leltárkönyve 1901–1903.

⁶ Matolcsi János: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Működésének 75 éve 1896–1971. Bp. 1971. 7.

⁷ Haraszti Viktor: Fénykép a múzeumban. In: A fénykép a közgyűjteményben, Országos Muzeológus Konferencia, Tatabányai Múzeum, 1999. július 5–6. Tatabányai Múzeum Tudományos füzetek 4. Szerk. Fűrészné Molnár Anikó. 1999. 6.

⁸ Csak néhány közülük: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szak-katalógusa. Bp. 1899., 1902., 1926. és 1933.

⁹ MMgMA IX. A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum leltára 1902 év végéig.

¹⁰ Uo.

Vajdahunyadvár épületében tett pusztításai miatt nem található meg gyűjteményünkben. Képzőművészeti gyűjteményünkben viszont található egy hasonló tematikájú olajfestmény,¹¹ amely talán éppen erről a fent említett fotográfiáról készülhetett. Ezt a feltevést alátámaszthatja az is, hogy az 1996-ban restaurált festményen szerepel egy „Erdélyi” szigónó, amely formailag teljesen megegyezik az Erdélyi Mór fotográfus által készített korabeli fényképeken látható „Erdélyi” aláírással.

Ebből a kiemelt példából is követhető, hogy a század elején a földművelésügyi tárca és a hozzá tartozó hatóságok, intézmények szoros kapcsolatot tartottak fenn a múzeummal. Ez annak az ajándékozásra való felkérésnek is volt az eredménye, amellyel az akkori múzeumi vezetés fordult a szakma nagyközönsége felé.¹² Az első két évben még külön naplót is vezettek az ajándékozókrol.¹³ Találunk szakleltárkönyveket is kiállítási témánként, vagyis osztályonként: például a „Magánbirtokok” osztály leltárkönyve,¹⁴ amelyből 6 rovata alapján pontosan megtudhatjuk, hogy milyen sorszám alatt szerepel az adott fénykép, továbbá megtudjuk a fénykép bekeverülésének módját, tárgyát, darabszámát, vételárát (becsértékét), és azt, hogy hova leltározták.

„Eleinte majdnem minden évben újra kezdték a leltározásokat a bevételi napló jellegű könyvekben, körülbelül az 1920-as évekig. Az ún. szakleltárkönyvekben még hiányosabbak voltak a bejegyzett adatok. Fényképek szinte minden osztályon és gyűjteményben voltak, de a fényképalbumok nagyobb részt inkább a múzeum könyvtárában őrződtek meg.”¹⁵ A teljesség igénye nélkül említsünk néhány példát arra vonatkozólag, hogy – az általunk kiemelt – kiállításokon, illetve osztályokban milyen témájú fényképeket állítottak ki:¹⁶

– *Gazdasági állattenyésztés* kiállításban: „gazdasági állatok fényképei, a nagy Hortobágy állattenyésztését bemutató színezett fényképek, havasi állattenyésztések fényképei”;¹⁷

– *Gazdasági és egyéb gazdaságra vonatkozó épületek* kiállításban: „fényképek majorokról, gazdasági épületekről, paraszt lakóházakról”;¹⁸

– *Vízépítészet és kultúrmérnökség* kiállításban: „fényképek társulatok és magánosok vízszabályozásai berendezéseit ábrázolva”;¹⁹

– *Magyar állami birtokok* kiállításban a következő kincstári birtokok szerepeltek rendkívül értékes képanyaggal:²⁰ Mezőhegyesről – épületek, állatok; Kisberről – a kisbéri apamének törzsfája fényképekkel, törzsmének, anyakancák és egyéb tenyészállatok, épületek;²¹ Bábolnáról – állatok fényképei;²² Fogarasról – fényképek forgatható keretben; a gödöllői magyar királyi korona-uradalomból – állatfényképek;²³

¹¹ Képzőművészeti gyűjtemény, I. sz.: 61.53.1., címe: Ferenc József vadászaton. Jelenleg a gödöllői kastélymúzeum kiállításában szerepel tartós kölcsönzéssel.

¹² Előzetes tájékoztató a Gazdasági Múzeumban. Bp. 1897. o. n.

¹³ L. sz.: MMgMA IX. 868/22. „Regiszter az ajándékozók neve szerint az Országos Gazdasági Múzeum Ideiglenes leltárához 1896/1897.

¹⁴ L. sz.: MMgMA IX. RMA. Szakleltárkönyv, A. I. 18. Magánbirtokok, 1902–1909.

¹⁵ *Knézy J.*: A századfordulón készült uradalmi fényképek i. m. 307.

¹⁶ A felsorolás a mai helyesírás szabályait követi.

¹⁷ A Magyar Kir. Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szak-katalógusa. Bp. 1899. 9. (A továbbiakban: Tájékoztató szak-katalógus, 1899.)

¹⁸ Uo. 15.

¹⁹ Uo. 17.

²⁰ Részletes felsorolással lásd: MMgMA IX. A Magyar Kir. Mezőgazdasági Múzeum Leltára 1902. év végéig.

²¹ Tájékoztató szak-katalógus, 1899. 20.

²² Uo. 20.

²³ Uo. 21.

– *Erdészeti és vadászati tárgyak* kiállításban: „fényképek Máramaros vármegye nevezetes erdővidékeiről és fatelepeiről”;²⁴

– *Kísérletügyi osztály* kiállításban különböző intézmények, kísérletügyi állomások albumai és fényképei;²⁵ Magyar Királyi Vegykísérleti Állomások (Debrecen, Keszthely, Magyaróvár), Magyaróvári Gépkísérleti Állomás, vetőmagvizsgáló állomások (Budapest, Debrecen, Keszthely), Dohánytermelési Kísérleti Állomás (Debrecen), Állatelettani és takarmányozási kísérleti állomás (Budapest), Tejkísérleti Állomás (Magyaróvár), Gyapjúminősítő Intézet (Budapest), Rovartani Állomás (Budapest), Növényélet- és kórtani állomás, Bakteriológiai Intézet (Budapest), Erdészeti Kísérleti Állomás (Sopron);²⁶

– *Mezőgazdasági iparok osztálya* kiállításban: „mezőgazdasági szeszgyárak, olajiparnál gyárak képei, a háziipari részben érdekesek a tanfolyamok és szövetkezetek eredményeit szemléltető képek”;²⁷

– *Mezőgazdasági szakoktatás osztály* kiállításban: „száz és száz képben mutatja be a különféle mező-, kert-, szőlő és erdőgazdasági szakiskolák épületeit, berendezését, gazdaságának felvését”;²⁸

A témák mellett számos utalást találunk 19. századi fotótechnikai eljárásokra vonatkozóan is:

– *Selyemtermelés* kiállításban: „hazai gubóbevaltó és selyemgombolyító telepek modelljei, és e célra használt épületek színes képei”;²⁹

– *Szőlészeti és borászati tárgyak* kiállításban: „A lépcsőházban a különböző szőlőfajok levelei szárítva és fényképlenyomatban (Kövessy tanár eljárása)”³⁰ [Valószínűleg egy speciális, saját eljárás lehetett.]

– *Erdészeti és vadászati tárgyak* kiállításban: „Fényképek az állami erdészet köréből. – Színezett fényképek”;³¹

– *Halászat* kiállításban: „Színezett fényképek a hazai halászati telepekről”;³²

– *Agrogeológia és talajjavítás* kiállításban: „A m. kir. földtani intézet berendezéseit, múzeumát, laboratóriumait, jellegzetes talajtípusú vidékeit ábrázoló 72 darab diaposzitiv kép ablakra”³³ felszerelve”;³⁴

– *Kertészet* kiállításban: „Az általános kertészet köréből: stereoscop képek. Diaposzitiv fényképek az ablakon”;³⁵

– *Meteorológia* kiállításban: „...sikerült felhő és villámfelvételeket ábrázoló összesen 124 darab diaposzitiv kép díszíti”;³⁶

²⁴ Uo. 23.

²⁵ Ma is megtalálható a MMgMA VII. sz. Archiv Fotók Gyűjteményben. L. sz.: VII/42-68.

²⁶ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum tájékoztatója. Bp. [1926] o. n.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Tájékoztató szak-katalógus, 1899, 11.

³⁰ Előzetes tájékoztató Gazdasági Múzeumban. Bp., 1897. 14. (A továbbiakban Előzetes tájékoztató, 1897)

³¹ Uo. 18.

³² Uo. 19.

³³ A diaposzitivok átlátszó alapra készült, átnézetben szemlélhető vagy vetíthető pozitív képek. Szemléltetéshez, ismeretterjesztés céljára többek között ablakdisznak is használták. In: Kincses Károly: Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel? Amit a régi fényképekről tudni kell. A magyar fotográfia történetéből 17. Magyar Fotográfiai Múzeum, 2000, 48.

³⁴ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum rövid tájékoztatója. A Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre kiadása. Budapest, 1933, 7. (A továbbiakban A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum rövid tájékoztatója. 1933.)

³⁵ Uo. 9.

³⁶ Uo. 13.

– *Vadászat* kiállításban: „E terem ablakait vadászjeleneteket, vadásztanyákat és vadőröket ábrázoló diapositív képek díszítik.”³⁷

A közel sem teljességgel felsorolt kiállításokból idézett példákon kívül, további, ki nem állított fényképekről készült egy összesítés már 1899. szeptember 12-én. Ebben a listában 312 darab fénykép szerepel a legkülönbözőbb témákból, lejegyezve azt is, hogy a múzeum kitől kapta a fényképet (nagy részét a Földművelésügyi Minisztériumtól, magánszemélyektől, vármegyéktől és különböző intézményektől), továbbá pontos megnevezését [címét], darabszámát és értékét (összességében: 557 413 korona 90 fillér).³⁸ Technikájukra vonatkozóan nincsen utalás.

A POZITÍV ÉS NEGATÍV FÉNYKÉPFELVÉTELEK GYŰJTEMÉNYEINEK LÉTREJÖTTE

Szerencsére a múzeumi leltári naplók 1944-ig fennmaradtak. Ezeket a bevételi leltárkönyvekbe bejegyzett tételeket azonban provizórikusnak kell tekintenünk. Az intézmény akkori vezetése ugyanis azokat az anyagokat, amelyek nem értek el a kiállításokban vagy a raktárakban, egyetemeknek, szakiskoláknak, nevelőintézeteknek, és a földművelésügyi tárcához tartozó kutató- és más intézményeknek ajándékozta, illetve selejtezés címén átadta.³⁹

A 2. világháborút követő közvetlen időszak a múzeum történetében a bizonytalanság éveit jelentették. A kiállítások helyreállítása 1950-ben kezdődött. Az önálló Agrártörténeti Főosztályhoz tartozó adattár szervezésének kezdeti éveiben egyelőre még közös leltárkönyvben, az ún. képleltárkönyvben leltározták a múzeum összes képi ábrázolást tartalmazó anyagát, legyen az olajfestmény, grafika stb. vagy fénykép. Az 1951–1959 közötti időszakban ez a képleltárkönyv volt talán a legrészletesebb, hiszen 18 rovatával több információt is megőrzött számunkra. Érdekességként említjük meg, hogy már ekkor is szerepelt a technikák meghatározására vonatkozó rovat, amely csak több mint 40 évvel később, a 2002. évi új nyilvántartási rendelet kötelező előírásaként került vissza az „Eredeti fényképek” szakleltárkönyvbe. Az 1951–1959 közötti időszakban azonban nem mindig pontosak a bejegyzések, bár sok esetben a később átleltározott fényképekre vonatkozólag találunk benne kiegészítő információkat.

Az VII. sz. Archív Fotók Gyűjteménye 1964. december 1-jétől kapott külön leltárkönyvet, amelyet Wellmann Imre főigazgató-helyettes írt alá. Ekkor került gyűjteményünkbe annak a gyűjteménynek a nagy része is, amely a fentebb említett ún. képleltárkönyvben volt nyilvántartva. Az Archív Fotók Gyűjtemény leltárkönyvének formája 1964–1988 között még bevételi napló, amely 8 rovatból állt. A gyűjtemény 2004-ig az ebben megkezdett leltári számozást követi. Ez az első három gyűjteményi leltárkönyv teljes egészében megegyezik a könyvtárak akkori leltárkönyvével, amely 8 rovatból állt: leltári szám, keltezés, könyv szerzője és címe, kötet száma, beszerzés módja, értéke, raktári jelzete és jegyzet rovatok szerepeltek. Ez a nyilvántartás nem volt alkalmas a fényképek részletes muzeológiai feldolgozására.

A leltározást 1989 januárjától folytatták az immár 12 rovatos fénykép szakleltárkönyvben. Ebben az újfajta leltárkönyvben már voltak konkrét rovatok, amelyek

³⁷ Uo. 20.

³⁸ MMgMA IX./915/134.

³⁹ *Knézy J.* A századfordulón készült uradalmi fényképek i. m. 307.

kimondottan a fényképek pontos nyilvántartására vonatkoztak. Újdonság volt például, hogy az adott fényképről meg kellett határozni: negatív, pozitív másolat vagy nagyítás, szürke, illetve színes diapozitív, sztereo-felvétel, mozgófilm vagy egyéb. Új rovatként jelent meg az adattári (irattári) vonatkozás is. Külön rovat szolgált a revízió elvégzésének bejegyzésére is.

A XII/a. sz. Diagyűjtemény leltározását 1982-től szintén ugyanebben a fénykép szakleltárkönyvben folytatták.⁴⁰ A Diagyűjtemény és a VII/a. sz. Fotó Leírókarton-gyűjtemény (negatívgyűjtemény, fényképes leírókartonok adattári segédlete) esetében együtt kezelték és leltározták az eredeti felvételeket és a reprodukciókat.

A negatívokat tartalmazó VII/a. sz. Fotó Leírókarton-gyűjtemény (negatívgyűjtemény) kialakulása szorosan összefügg az 1928-ban, Toborffy Géza vezetésével kialakított fényképlaboratóriummal, amelynek felállítására az 1927–1934 évi leltárnaplói bejegyzésből értesülünk: „vétel Wancsa Józseftől (...) fényképlaboratóriumi felszerelés [tárgyában]... Toborffy vezetése alatt”.⁴¹

Erre vonatkozólag idézzünk a Mezőgazdasági Múzeum dokumentációs gyűjteményében megőrzött éves munkabeszámoló jelentésekből. „A fotólaboratórium [1945 előtt] a Múzeum egyik legfontosabb kisegítő üzeme volt.”⁴² A második világháborús bombatalálatok következtében szinte a semmiből kellett újjáépíteni a Vajdahunyadvárat, és a benne kialakított egykori kiállításokat. Ebben a helyzetben a fotólaboratóriumban még a legegyszerűbb fotómunka elvégzése is lehetetlen volt.⁴³ „Mivel megfelelő fotólaboratórium nem állt az Intézet rendelkezésére, kénytelen volt a múzeum a kiállításaiival kapcsolatos fényképeket és nagyításokat külső intézményekkel készíttetni, illetve vásárolni, ami hasonlíthatatlanul nagyobb költséget jelentett, mint amennyibe a laboratórium fenntartása került volna. A rendelkezésünkre álló költségvetési kereten belül ezért elhatároztuk egy új fotólaboratórium megszervezését és felállítását. (...) A laboratórium előzetes szervezési munkálatait, mivel az Intézetnek az elmúlt év folyamán [1950] még nem volt fotóipari szakembere, Potzta Imre tud. kutató irányította.”⁴⁴

Az ezt követő időszakban alakult ki a fotólaboratórium mindennapi, megszokott munkája, amely két irányban egészítette ki múzeumunk tevékenységét: „egyrészt kiállításaink fotóinak elkészítésével, másrészt pedig egy olyan szakfotóanyag archívuszerű összeállításával, mely az országos tudományos intézetek, a szaklapok és a művészeti dolgozók érdeklődésének kielégítését szolgálja.”⁴⁵

Lényegében ez a munkafolyamat mai napig így működik, azzal az alapvető különbséggel, hogy a laborálási munkát felváltotta a digitális fényképezés, tehát előhívásokat már nem végzünk. Múzeumi szolgáltatásként továbbra is rendelkezésére állunk kutatóknak, illetve segítséget nyújtunk egyéb, fényképanyagot igénylő tevékenységhez, amelyhez negatívarchívumunkból is kérnek felvételeket.

„[1954-től] kezdve a [fotólabor] által készített negatívokat külön szakleltárkönyvbe vezették, a tárgyakról való nagyítások a tárgy leírókartonjára, a többi nagyítás az ún. fényképes leírókartonra kerültek.”⁴⁶ A múzeumi Könyvtár jegyzéke alapján

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo. 320.

⁴² A Magyar Mezőgazdasági Múzeum összefoglaló jelentése 1945–1951. MMgMA IX./9.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum összefoglaló jelentése 1945–1951. MMgMA IX./11.

⁴⁶ Krézy J.: A századfordulón készült uradalmi fényképek i. m. 306.

1955-ben több tételt adott át az Adattárnak. A régi fotóanyagot ekkor 7000 darabra becsülték.

Így jött létre a Magyar Mezőgazdasági Múzeum VII/a. sz. ún. Fotó Leírókarton Gyűjteménye (negatívgyűjteménye, és a hozzá kapcsolódó fényképes leírókarton adattári segédlete), amely az üveg- és a filmnegatív felvételek kutathatóságát segítő, kópiákkal ellátott leírókartonok összességét jelentette. Mégpedig éppen azon negatívok alapján, amelyeket az 1928-ban felállított fényképlaboratórium későbbi munkatársai készítettek. A leírókartonoknak értelemszerűen nincsen külön leltárkönyvük, mivel sorsszámuk megegyezik a filmnegatívok leltárkönyvében nyilvántartott negatívok leltári számával.

A VII/a. gyűjteményi leltárkönyv alapján megállapíthatjuk, hogy a negatívfelvételek döntő többségét múzeumunk fényképészei (többek között Potzta Imre, Régiusz János, Bodnár Miklósné, Eke Mihály, Waltner Berta, Szegvári Gusztáv, Weninger Sándorné, Csecsetka Ferenc, Papp Tibor), valamint muzeológusaink saját maguk készítették terepmunkájuk, gyűjtőútjaik során, 1945-től 2003-ig bezárólag.

A negatívok között találunk reprográfiai felvételeket, amelyek saját állandó és időszakos kiállításainkhoz, kiadványainkhoz születtek különböző agrárvonatkozású témákban. Az elkészült fényképanyag gyakran nemzetközi vonatkozású is, hiszen itt találhatjuk meg például a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szövetsége (AIMA) konferenciáin részt vett küldöttségeink fényképeit, de például az Egyiptomi Mezőgazdasági Múzeumban, Németországban, Olaszországban és egyéb külföldi helyszíneken készített számos kiállításunk kópiáit is. Szintén itt őrzünk eredeti fényképfelvételeket, amelyek muzeológusaink külföldi tanulmányútjain készültek például munkaeszköz-történeti, agrármúzeológiai, táplálkozástörténeti, mezőgazdasági építészeti témában, továbbá egykori vidéki és fővárosi szakági üzemkiállítások rendezésével kapcsolatosan (malomipar, borászat, gépgyártás, állattenyésztés, növénytermesztés stb.) születtek. A felvételek gyakran külön hangsúlyt fektetnek a Kárpát-medence határainkon túli magyarság életmódjára is.

A gyűjtemény tartalmazza a tárgyi gyűjteményeinkben őrzött tárgyak, a nyilván tartás részére készített munkakópiáinak negatívait is.

A VII/a. Fotó Leírókarton-gyűjteménybe sorozódik két önálló gyűjtemény, amelyek a fotónegatív számon kívül rendelkeznek saját gyűjteményi leltári számmal is. Az egyik, a VI. sz. Mezőgazdasági Munkaeszköz-történeti Archivum, amelyet Balassa Iván, etnográfus, a múzeum egykori főigazgató-helyettese kezdett összeállítani 1962-től kezdődően.⁴⁷ Az archivum felöleli a régészeti, történeti, néprajzi tárgyak leírásait, fényképeit, ábrázolásokat tartalmaz, és utal az eszközökkel végzett munkafolyamatokra. A feldolgozott munkaeszközök száma megközelíti a 110 ezret. A másik gyűjtemény a Mezőgazdasági Múzeum műemlékvédelmi tevékenységének eredményeként jött létre. Ez a XVIII. sz. Agrártörténeti Műemlékek Gyűjteménye, amely ugyancsak rendelkezik mind fotónegatív, mind saját gyűjteményi leltári számmal. Országos felmérés alapján 1983-tól kezdődően fényképfelvételek készültek „az ún. mezei műhelyek vagy az agrártörténet szempontjából jelentős épületekről, gépekről”.⁴⁸ A 614 darabból álló gyűjtemény ennek a munkának a fényképes dokumentációját tartalmazza, melyet számítógépen is feldolgoztak.

⁴⁷ Knézy J.: Az Adattár gyűjteményeinek története i. m. 153.

⁴⁸ Uo. 154.

A VII/a. Fotó Leírókarton-gyűjteményben (negatívgyűjteményben és a fényképes leírókarton adattári segédletben) nyilvántartott negatívok darabszáma 2006 januárjában 223 908 darabot tett ki. Ez az egység tehát mindenféle negatívot: tárgyfotót, agrártörténeti emlékeket, repronégatívokat, munkaeszköz-történeti felvételeket tartalmaz, nemcsak az ún. fényképes leírókarton segédlet negatívjait.

Valószínűleg az 1928–1945 közötti, valamint közvetlen a háború utáni időszakban készült 832 darab üvegnegatív, melyek 6 x 9 illetve 9 x 12 cm méretűek. Leltárkönyvi bejegyzések⁴⁹ alapján megállapítható, hogy vannak köztük reprográfiai felvételek a következő témákban: portrék a magyar történelem kiemelkedő személyiségeiről (például: Rákóczi Ferenc, Esze Tamás, Petőfi Sándor, Vak Bottyán stb.), számtalan kiállítási műtárgy felvétel (például fegyverek, mezőgazdasági gépek). Számunkra kiemelkedő jelentősége van azoknak a felvételeknek, amelyek egyrészt a Vajdahunyadvár épületének építését, átépítéseit, illetve rekonstrukcióit őrzik a 20. század különböző évtizedeiből. Ezekről minden bizonnyal korábbi múzeumi kiadványokba készült pozitív nagyítások. Ebbe az értékes együttesbe sorolhatjuk a Vajdahunyadvárban létrejött Mezőgazdasági Múzeum egykori kiállításairól készített eredeti felvételeket is.

A korabeli bejegyzések alapján két ismert fényképész nevét is megtalálhatjuk a leltárkönyvben: Eke Mihályt és Waltner Bertát. Mindketten a két világháború közötti magyar fotográfia történetének kiemelkedő személyiségei. Eke Mihályt (1891–1959) fotóművészként az ún. magyaros stílus jelentősebb alkotói között tartjuk számon.⁵⁰ Elsősorban a második világháborút követően újjáépülő múzeum kiállításaihoz készített felvételeket 1952-től kezdődően, reprókat és tárgyfelvételeket, illetve az újonnan elkészült kiállításokat fényképezte le.⁵¹

Waltner Berta (1894–1993) állatfényképeinek üveg- és síknegatívjai kerültek be múzeumunkba. Állatfényképészként – ahogy magát nevezte – a tenyészállatokról és a legkiválóbb tenyésztők állományairól készült felvételeivel iskolát teremtett a magyar állatfényképezés és dokumentumfotózás terén.⁵² Amíg Budapesten élt, addig az 1950-es évek elején fényképlaboratóriumunk munkatársa is volt. Legkorábbi nálunk megtalálható felvételei 1918-ból datálódnak. Negatívjairól munkakópiák készültek, amelyek a szakszerű meghatározású leírókartonokkal felbecsülhetetlen egyedi értékei negatívgyűjteményünknek.⁵³ Főleg ló-, lófogat-, sertés-, szarvasmarha- és juhfelvételeket készített, különösen az 1930-as és az 1940-es években.⁵⁴ Az 1950-es évek közepén Ausztráliába vándorolt ki, ahol az itthoni viszonyaihoz képest méltatlan, mindennapi megélhetési gondjai voltak.⁵⁵ Már Sydneyben készítette el negyvenévi munkájának lerövidített összefoglalását a háziállatok fényképezéséről.⁵⁶ Waltner

⁴⁹ MMgMA VII/a. 9168–10.000. sz.

⁵⁰ Kincses Károly: Mítosz vagy siker? A magyaros stílus. A Magyar Fotográfia Történetéből. 21. Magyar Fotográfiai Múzeum, 2001, 47, 57, 58, 100.

⁵¹ MMgMA VII/a.9572–9586.

⁵² Encyclopaedia Hungarica. Harmadik kötet P–Z. Szerk. Bagossy László. Hungarian Ethnic Lexicon Foundation. 1996. 818.

⁵³ Weninger Sándorné és Knézy Judit szóbeli közlése alapján tudjuk, hogy ezt a munkát Ernst József, az Állattenyésztési Főosztály akkori vezetője végezte el az 1960-as években, majd utódja, Szöllőssy Gábor folytatta.

⁵⁴ MMgMA VII/8034.

⁵⁵ Morrison, Peter: No life for the lonely without the home. In: The Australian Jewish Times, 1979. november 1. MMgMA I. Waltner Berta-hagyaték, leltározatlan anyag.

⁵⁶ Waltner Berta: A háziállatok fényképezése. Különlenyomat az Állattenyésztési Kutató Intézet (Állattenyésztés – Tartás – Takarmányozás) 1970. Vol. III. 2. számából.

Berta fényképhagyatékának egy része Hajba Nándornak,⁵⁷ a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium egykori protokollfotósának segítségével került múzeumunkba, a másik része pedig az Állatorvosi Egyetemre.⁵⁸

Mindmáig nem igazán felfedezett kincsét jelentik ennek a gyűjteménynek a Khin Antal (1884–1973) által gyűjtött halászati témájú üvegnegatívok. Ennek kutatását Knézy Judit kezdte meg. 1954-ben Khin Antaltól kerültek be az adattár XII/a. Diapozitív gyűjteményébe ún. üvegdiák, 10 x 8,5 cm méretben. Kárpáti Elemérné muzeológus kollégánk pályázati közreműködésével a feldolgozás eredményeként az üvegdiákról internegatív közvetítésével reprodukció útján pozitív nagyítások készültek. A felvételek nagyobb részt 1925–1926-ban a Csallóköz halászatáról készültek. Nem egyedülálló sorozatról van szó, mivel a dunaszerdahelyi és a komáromi múzeumok is őriznek e témában további felvételeket.⁵⁹ Khin Antal 1952-től volt múzeumunk tudományos munkatársa. Elsősorban a népi halászzattal és ősfoglalkozásokkal foglalkozott.⁶⁰ Ennek kapcsán méltó folytatója volt Herman Ottó e témában a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeumban végzett tevékenységének.

Napjainkban a VII/a sz. Fotó Leírókarton-gyűjtemény (negatívgyűjtemény és fényképes leírókarton segédlet) gyarapodása jelentősen csökkenni látszik, tekintettel arra, hogy a hagyományos analóg kamerát felváltja a digitális fényképezés, tehát negatív felvételek ma már elenyésző számban készülnek. Ennek ellenére az ebben a gyűjteményben található értékes negatívfelvételek digitalizálása folyamatos, és hosszú távon komoly jelentőségű feladat.

AZ ARCHÍV FÉNYKÉPEK GYŰJTEMÉNYE

Az előzőekben már jeleztük, hogy ez a gyűjtemény alkotja a múzeum 1896-os alapításától kezdődően a negatív nélküli, pozitív felvételek összességét. Ezek egy része még megvan, és mint ún. régi múzeumi anyag (RMA) szerepel az 1959 utáni leltározásoknál.

Amennyiben a gyűjtemény tematikáját szeretnénk bemutatni, akkor felsorolhatnánk a mezőgazdaság összes szakágazatát. Ez a jellemzése fényképeinknek azonban már ismeretes mind az érdeklődők, mind a fotógyűjteményt kutató muzeológusok számára. Ezért egy másik szempont alapján, a magyar fotográfia történet kronológiáját követve – kiemelve egy-egy ismert magyar fotográfus alkotását – reprezentáljuk, hogy az Archív Fotók Gyűjteménye rangos helyet foglal el gyűjteményeink sorában.

Lényegében 1896 óta napjainkig, minden évben megfogalmazódik egy kérés a Mezőgazdasági Múzeumot támogató nagyközönség felé, melynek eredményeként gyűjteménytárgyainak nagyobb része összegyűlt: „a fejlesztés és kiegészítés e módját a múzeum ezentúl sem nélkülözheti. ... Felkéretik ennél fogva mindenki, főleg azonban a nemes áldozatkészségéről ismert magyar gazdaközönség, hogy a mezőgazdasági közérdek előmozdítása céljából a múzeumnak akár ajándékozás, akár csak letéteményképpen oly tárgyakat juttatni szíveskedjék, melyek abban méltó

⁵⁷ Hajba Nándor 2005 decemberében a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnál helyezte letétbe közel 10 000 felvételét (fotónegatív, valamint a hozzá tartozó nézőkép), amelyek értékét tovább növeli a szerző által készített részletes, pontos és szakszerű dokumentáció.

⁵⁸ *Encyclopaedia Hungarica*. Harmadik kötet P–Z. Bp. 1996, 819.

⁵⁹ Kárpáti Elemérné történész-néprajzos közlése, 2006. március.

⁶⁰ *Magyar Múzeumi Archépcsarnok*. Szerk. Bodó Sándor, Viga Gyula. Bp. 2002. 463–464.

helyet foglalhatnak. Különösen kívánatos volna hogy az ajándékozók figyelme régi okmányok, számadások, nyomtatványok, (...) képek, ...fényképek”⁶¹ stb. irányába forduljon. Így került be az Archív Fotók Gyűjteményébe jelentősebb mennyiségű fényképanyag a múzeumalapítás⁶² és az első világháború közötti időszakban, kisebb mennyiség pedig az 1930-as évekbeli felújításkor.⁶³

A korai évekből kiemeljük az uradalmi fényképegyütteseket, amelyek az 1896-tól kezdődő korszak kiállításában szinte kivétel nélkül szerepeltek.⁶⁴ Ide sorolhatjuk az állami kincstári birtokok fényképeit (Mezőhegyes, Kisbér, Bábolna, Fogaras, Gödöllő), amelyeket már az előzőekben említettünk. Az egykori feljegyzések szerint a fényképeken különböző tenyészállatok (például ménesek, juhok, sertések, szarvasmarhák), gazdasági- és majorépületek (például tehénistálló, sertésfiaztató, tejüzem, magtár, szeszház és finomító, kenderkikészítő-telep, téglagyár, téglaszárító, tisztlak, leányiskola és óvóház, elemi népiskola, cselédház, gazdasági gyakornoki lakás), gazdasági gépek és munkafolyamatok (gőzekés szántás, cséplési jelenetek) szerepelnek. Ha bekerülésük szerint tanulmányozzuk a fényképeket, fontos megjegyezni, hogy nagyrészt a korabeli minisztérium adományaként kapta őket a múzeum. Érdeemes néhány nevet megemlítenünk, hogy kiknek a birtokán készültek ezek a felvételek: például József főherceg, szatmári püspökség, gróf Károlyi család, Eszterházy Mihály gróf, Erdődy Ferenc gróf, Zichy János gróf, Széll Kálmán báró, Wenkheim Frigyes gróf, Schlossberger Henrik báró. Fontos továbbá a mernyei uradalom albuma és külön álló fényképekből álló fotósorozata is.⁶⁵ A felvételek pontos dátumait nem ismerjük. A leltári bejegyzésekből visszakövetkeztetve biztos, hogy a 19. század utolsó évtizedében és a 20. század első éveiben készültek.

Sajnos, a fényképek fotográfusait nem jegyezték fel a leltárakban, csak ha tőlük személyesen vették meg a képeket. Ismerjük például Ellinger Ede nevét, akiről biztosan tudjuk, hogy többek között Mezőhegyesen 1890-ben, Kisbéren 1909-ben és Bábolnán 1903-ban is készített felvételeket több alkalommal.⁶⁶ Udvari címet elnyert, neves fotográfus és műtermi fényképész volt.⁶⁷ Éppen ezért lehetnek különlegesen érdekesek ezek, a vidéki nagyuradalmakban készített felvételei, amelyek gazdasági építményeket, majorépületeket, gépjavító műhelyt, cselédeket, időszaki munkásokat, tenyészállatokat stb. ábrázolnak.

Ellinger Ede az 1880-as években tíz éven át mestere volt egy későbbi kiváló császári és királyi udvari fotográfusnak, Erdélyi Mórnak (1866–1934).⁶⁸ Szerencsére gyűjteményünk számos felvételt őriz a magyar fotográfia történetének e kiemelkedő személyiségétől. A nálunk található, tőle származó fényképanyagot Knézy Judit több szempont alapján is feldolgozta,⁶⁹ így most csak néhány témára hívjuk fel a figyelmet személye kapcsán.

⁶¹ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szak-katalógusa. Bp. 1902. o. n.

⁶² 1909-ben Paikert Alajos készített egy összesítést, amelyben a fényképekre vonatkozó adatot is találunk: 1356 darab, 3714 korona 50 fillér volt a B. XX. fényképgyűjtemény összesítése. MMgMA IX./1017/34.

⁶³ Knézy Judit, kézirat, 1992. június.

⁶⁴ Részletes felsorolással l. MMgMA IX. A Magyar Kir. Mezőgazdasági Múzeum Leltára 1902 év végéig.

⁶⁵ Uo. Lehetetlenség ebben a tanulmányban a teljességre törekedni, de véleményem szerint az uradalomtörténeti kutatások fontos része lehet a jövőben ezeknek a képanyagoknak a részletes vizsgálata leltárkönyveink alapján, még akkor is, ha az eredeti fotográfia esetleg már nem található meg.

⁶⁶ Képleltárkönyv, 1951–1959.

⁶⁷ Fénnyel írott történelem, 1845–2000. Szerk. Jalsovszky Katalin, Stemlerné Balog Ilona. Bp. 2001. 223.

⁶⁸ Baróti Judit: Erdélyi Mór élete és munkássága.

⁶⁹ Az Erdélyi Mór fényképfelvételeit feldolgozó tanulmányok megtalálhatók a Magyar Mezőgazdasági Múzeum közleményeiben, valamint a *Ház és Ember* folyóiratban.

Harminchat darab fényképfelvétel található a mezőgazdasági munkaházakról, amelyeket Erdélyi Mór a Nagyalföld községeiben és városaiban fotografált valószínűleg 1900 és 1910 között. A képek mérete általában 21 x 55 cm, barna passzpartúval. Készítési technikájuk többnyire matt celloidin. A felvételek az állami támogatással épített cselédlakások külsejét, udvarát, lakásbelsőit ábrázolják. A fényképsorozat készítése összefügg Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a munkaházak építéséről szóló 1907/XLVI. törvényével.⁷⁰ Ugyancsak az ő nevéhez fűződik az 1896-os millenniumi kiállításon készült album, amely az *1896-iki Ezredéves Állatkiállítások emléke – Képek Magyarország Állattenyésztéséből* címet viseli. A fényképalbum 100 darab, 18 x 24,5 cm fekete-fehér, fotómechanikai sokszorosító eljárással készített felvételt tartalmaz, amelyek Darányi Ignác földművelésügyi miniszter megbízásából készültek. A reprezentatív kötésű album díjnyertes tenyészállatok fényképeit tartalmazza, pontos meghatározásokkal angol, német, francia nyelven is.⁷¹ Jelentős mennyiségű és fontosságú az a korabeli fényképsorozat, amelyet szintén Erdélyi Mór készített 1900-ban a párizsi világkiállításon, és 1902-ben Pozsonyban az ott megrendezett mezőgazdasági kiállításon.⁷² A képes beszámoló érdekes és részletes képet alkot a 19. század végi és 20. század eleji magyar mezőgazdaság sokszínűségéről.⁷³ Az Uránia Szemléltető Taneszközök Gyára Részvénytársaság Erdélyi Mór és Társa néven „diasokszorosításra és árusításra, valamint fotó- és vetítőberendezések: új szerkezetű vetítógépek,⁷⁴ mikroszkópok, objektívek, nagyítók, fényképezőgépek forgalmazására” jött létre.⁷⁵ Gyűjteményünkben található egy nagyméretű album, egy ún. képregiszter, amit könyvtárunktól kaptunk meg 1970 márciusában. Jórészt 6 x 9 cm méretű fekete-fehér papírképet, 23 gazdasági témában 1430 darab felvételt tartalmaz, amelyek között vannak reprográf felvételek is. Található közöttük egy-két olyan fénykép is, amely például a *Vasárnapi Újság* hasábjain jelent meg.⁷⁶ Arra itt nincsen lehetőség, hogy mind a 23 témát felsoroljuk, de idézzünk legalább néhány érdekesebbet, amelyek a korabeli mezőgazdasági tevékenységekhez szorosan kapcsolódtak: agrogeológiai talajismeret, trágyázás, gabonatermelés és értékesítés, ipari és kereskedelmi növények, rétművelés és szénakészítés, gyógynövénygyűjtés, tejgazdaság, az állattenyésztés különböző területei (például házinyúl, méhészet), a selyembogár élete, mezőgazdasági fásítások, gazdasági eszközök és gépek, hasznos madarak védelme, állami és társadalmi közintézmények, háziipar, munkaházak, gazdasági építmények és berendezések.⁷⁷ Az album fényképeinek megmaradása mellett a diapozitívak legnagyobb érdeme, hogy a közoktatás „beleértve a legkisebb falusi iskolát is – a korszak legszínvonalasabb vizuális, ismeretterjesztő háttéranya-

⁷⁰ *Knézy Judit*: Erdélyi Mór és a mezőgazdasági munkások házait bemutató fényképsorozat. In: *Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok. Tabula könyvek 6.* Szerk. Fejős Zoltán. Bp. 2004. 83–103.

⁷¹ 1896-iki Ezredéves Állatkiállítások Emléke. *Képek Magyarország állattenyésztéséből*. Nyomtatott album. 34 x 26 cm, 49 x 32 cm. MMgMA VII. 9943/1–2.

⁷² A két kiállítás anyagának pontos meghatározását és összevetését a gyűjteményben található eredeti fényképekkel Preininger Adolfné, egykori főosztályvezető készítette el 1991-ben. Erről egy leltározatlan kézirat maradt fenn, melyben a jelenlegi VII. gyűjteményi leltári számok is fel vannak tüntetve. L. sz.: MMgMA VII/1606-1865.

⁷³ Mindkét kiállításához kapcsolódóan találhatók további dokumentumok a MMgMA III. sz. Eredeti Iratgyűjteményben.

⁷⁴ Egy ilyen típusú vetítógép található múzeumunk Makett- és Modellgyűjteményében. L. sz.: 57.5.1.

⁷⁵ *Bogdán Melinda – Munkácsy Gyula*: Vetített képes előadások. <http://www.urania-nf.hu/kezdetek/dial.php> 2006. március 29.

⁷⁶ *Vasárnapi Újság*, 1896. 788., uo. 1904. 637.

⁷⁷ MMgMA VII/10.219. további vonatkozások MMM IX. 934/1907. i. sz.

⁷⁸ Ebben komoly segítséget nyújtott Szűcs Judit, a csongrádi Tari László Múzeum igazgatója.

gához jutott az Uránia jóvoltából.”⁷⁸ Ehhez az albumhoz készültek nyomtatott ismeretterjesztő füzetek is, amelyből néhányat megtaláltunk a csongrádi múzeumban is. Ugyancsak itt őriznek eredeti színezett üvegdiákat is. Az anyag nagyobbik része az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum tulajdona. A jövő egyik fontos feladata, hogy a gazdasági témájú felvételekről további pontos adatokat kutassunk fel, hiszen az albumban szereplő fényképek csupán témaként vannak sorszámozva, a képek datálása és helymeghatározása egyáltalán nem szerepel. Szintén Erdélyi Mórtól származik a „Vaskapu” album 1908-ból, amely 25 darab albumin felvételt tartalmaz, 22 x 28,5 cm méretben.⁸⁰ Az albumhoz tartozik Hoszpötzky Alajos: A Vaskapu szabályozási munkák ismertetése c. írása angol és magyar nyelven. Az album és melléklete valószínűleg írásos és képi beszámolóként készült, hiszen Hoszpötzky Alajos 1887-től a vízrajzi szolgálat helyettes vezetőjeként, az al-dunai Vaskapu-szabályozás egyik irányítója volt.⁸¹

Érdekes és olvasmányos fényképes úti beszámoló készült 1901 februárja és 1902 áprilisa között. Ekkor indult egy „lövésárló” osztrák-magyar expedíció a damaszkuszi származású Fadlallah el Hedad Mihály császári és királyi ezredes, a babilnai ménes parancsnokának vezetésével a mai Szíriába, Irakba és Libanonba.⁸² Az utazásnak már több korábbi előzménye is volt, amelynek eredményeként Babilnál létrehozhatták az arab ménes törzsállományt. Az expedícióról Halácsy Gyula főhadnagy készített fotográfiákat. A 300 darabból álló zselatinos napfénypapír alapú technikával készített fénykép három különálló albumban, bekötve található.⁸³ Minden egyes kép alatt pontos helyszín- és személymeghatározás szerepel, napra pontos dátummal ellátva. A sivatagi körülmények között, korabeli technikával készített felvételek ritka kincsei a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak, de tágabb értelemben véve a magyar fotográfia történetének is. Mindemellett felbecsülhetetlen érték a mai lótenyésztők számára, hiszen a képaláírásokban szereplő meghatározások a törzsménes állományára vonatkozóan is fontos származási adatokat tartalmaznak. Elkészült a könyv arab nyelvű fordítása, amelynek újdonsága és nagy erénye, hogy még pontosabb, azaz a mai földrajzi elnevezésekkel összevetve közli a fényképek eredeti helyszíneit. A munkát 2004-ben több magyar irodalmi mű Magyarországon élő arab fordítója, az iraki származású Saleh Thaier végezte el.

Az Archív Fotók Gyűjteményében múzeumtörténeti jelentőségűek az 1896-ban felépített ideiglenes, majd az ezt követő időszakban mai formájában újjáépített Vajdahunyadvár épületegyütteséről, továbbá a benne kialakított Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum kiállításairól készült fényképek. A különleges fotográfiák az alapítást követő években elsősorban szép kiállítású albumokban kerültek be a gyűjteménybe. Ezzel kapcsolatos írásos feljegyzéseket is találunk Adattárunkban. Az első éppen Klösz György (1844–1913) fotográfus személyéhez kötődik. Balás Árpád, a múzeum első igazgatója Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez írt egy levelet 1898-ban, melyben arra hivatkozik, hogy Paikert Alajos múzeumi őr, mint miniszteri megbízott – hatáskörét túllépve – megegyezett Klösz Györggyel a múzeum helyiségeinek fényképezéséről. A megállapodás tartalmazta azt is, hogy a

⁷⁸ Kolta Magdolna: Képmutatógatók. A fotográfiai látás kultúrtörténete. http://www.fotomuseum.hu/kepmutatogatok/v_f.html. 2006. március 29.

⁸⁰ MMgMA VII/1356.

⁸¹ Vizeink krónikája. A magyar vízgazdálkodás története. Szerk. Fejér László. Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény, Budapest, 2001, 178.

⁸² Fadlallah el Hedad Mihály: Utazásom Mesopotámiában és Irak-Arábiában. Bp. 1904. 176.

⁸³ MMgMA VII.11.029-11.031.

fényképész „kizárólagos és egyedi joga legyen a sokszorosítás és árusítás a múzeum helységeiben.”⁸⁴ Ezzel összefüggésben megtaláltuk Paikert Alajos írásos jelentését, amelyben a *Köztelek* című folyóirat részére az akkori főszerkesztő, Szilassy Zoltán nevében szintén indítványozta a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum gazdag gyűjteményeinek, „valamint a hajlékául szolgáló épületek”⁸⁵ elismert fényképészek általi fotografálását, amely egy, a múzeumot ismertető cikk illusztrációjaként szolgálna. Természetesen ez nem a múzeum, hanem a *Köztelek* költségére számolódna el. E munkára a kor két legkiválóbb fényképésztől, Erdélyi Mórtól és Klósz Györgytől kértek árajánlatot. Klósz György ajánlata kedvezőbb volt, mégpedig a következők miatt: „Klósz fényképész az egyik munkát ingyen vállalta el, ha a múzeum – amint az más múzeumoknak és hasonló intézménynél szokásos – neki a belső felvételekre kizárólagos jogot biztosít, a múzeum által szükségelt nagy alakú fényképeket pedig egy forintért fogja számítani.”⁸⁶ A *Köztelek*ben meg is jelentek felvételek a múzeumról. „A felvételek teljesen sikeresnek mondhatnók, amik teljes tetszést arattak. (...) A múzeumra eső összes költség 33 forintot tett ki.”⁸⁷ A nézeteltérések miatt azonban Klósz tevékenységét végül is 200 forint átalányban rendezték.

Gyűjteményünkben megtalálható egy fényképalbum, amely az 1896-ban épített eredeti Vajdahunyadvár épületcsoportjait ábrázolja 24 darab fotómechanikai sokszorosítással készített felvételen.⁸⁸ Az album különlegessége, hogy egy belső díszes előlapon Alpár Ignác aláírásával munkatársának, Hajós Alfréd építésznek ajánlja a fényképalbumot, melynek dátuma 1902. A felvételeken „Klósz György fényképész, Budapest” nyomtatott felirat található. Klósz hatalmas fényképészeti műterme és ekkor már nyomdája is a közelben, a Városligeti fasor 49. sz. alatt működött.⁸⁹ Fotográfusunk ekhós szekéren berendezett műteremkocsival járta és fényképezte a főváros utcáit a 19. század utolsó harmadában.⁹⁰ Az 1896-os millenniumi kiállításon mintegy 700 darab felvételt készített,⁹¹ ezekből néhány megtalálható gyűjteményünkben.⁹²

Időrendben haladva egy csodálatos, reprezentatív albumról essék szó. Az album belső színes akvarellje a Jáki kápolnát ábrázoló előlapján a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum tisztviselőinek ajánlásával és aláírásával olvashatjuk a következő szöveget: „Méltóságos kutsi Radisics György ministeri tanácsos úr a m. kir. Mezőgazdasági Múzeum igazgatójának, őszinte ragaszkodásunk, nagyrabecsülésünk és hálánk jeléül.”⁹³ Nyilvánvaló, hogy az igazgató számára készült a zöld bőrkötésű,⁹⁴ aranyozott vágású album, amely 36 darab felvételt tartalmaz a múzeum 1911 és 1918 közötti éveiből, amikor Radisics volt a múzeum főigazgatója. Ezeken a kitűnő minőségű fotográfiákon már a véglegesen felépített Vajdahunyadvár külső felvételei is láthatók. Valószínűleg először készültek felvételek múzeumi dolgozószo-

⁸⁴ MMgMA IX.914/379.

⁸⁵ MMgMA IX.914/380.

⁸⁶ MMgMA IX.914/380.

⁸⁷ MMgMA IX.914/380.

⁸⁸ MMgMA VII./9929.

⁸⁹ *Szakács Margit: A magyarországi fényképészek és fényképésműtermek (1840–1920).* In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1983. 27. (A továbbiakban *Szakács M.: A magyarországi fényképészek*)

⁹⁰ *Lugosi Lugo László: Klósz György 1844–1913 Fényképek.* Bp. 2001. 14. (A továbbiakban *Lugosi Lugo L.: Klósz György.*)

⁹¹ Uo. 253.

⁹² MMgMA VII./1383-1394.

⁹³ MMgMA VII./10.414.

⁹⁴ MMgMA IX.66/1919. (A jelzet megadásáért köszönnetel tartozom Rostás Péternek)

bákról, a királyi fogadóhelységekről, valamint kiállítások leglátványosabb részeiről, tárgyakról.

Ebből az időszakból származik id. Weinwurm Antal (1845–?) egy kisebb albuma, *M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum* címmel.⁹⁵ A felvételek 1911-ben készültek. Az összefűzött levelezőlapok a múzeum épületét, és elsősorban a kiállításokat ábrázolják. A Radisics György számára összeállított, előzőekben említett impozáns albumban több felvétel is megtalálható ebből az anyagból. Ezért valószínűsíthetjük, hogy az abban szereplő fotográfiák egy részét is id. Weinwurm Antal készítette.

A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum széleskörű külföldi kapcsolatai eredményeként Ahmed Fuad pasa, a későbbi I. Fuad egyiptomi uralkodó 1916. február 16-án⁹⁶ – hasonlóan más külföldi neves uralkodókhoz – meglátogatta intézményünket. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum oly hatással volt rá, hogy „1930-ban az a megtiszteltetés érte a magyar múzeumot, hogy igazgatóját [Paikert Alajost] meghívták a kairói I. Fuad Mezőgazdasági Múzeum megszervezésére és berendezésére”.⁹⁷ A kairói kapcsolat eredményeként készült egy francia nyelvű album, amelynek első oldalán I. Fuad aláírásának fényképmásolata szerepel, de dátumozás nem.⁹⁸ A francia bejegyzés fordításából egyértelmű, hogy az eredeti uralkodói aláírás megtalálható a „Neves látogatók vendégekönyvé”-ben, amelyet a IX. Mezőgazdasági Múzeum Dokumentációs Gyűjteményünk őriz.

Érdekes, hogy ehhez a fent említett francia nyelvű múzeumtörténeti albumhoz kapcsolódik egy fényképsorozat, amelyet 2005 februárjában antikváriumban vásároltunk.⁹⁹ A francia album fényképei teljesen azonosak ezzel a fényképsorozattal, olyannyira, hogy a feliratok és a címek is francia nyelvűek. Némelyik fénykép hátsó oldalán M[agyar] F[ilm] I[roda]¹⁰⁰ felvétel pecsét található. A két fényképsorozat Vajdahunyadvárat és környékét (Anonymus-, Darányi-, Alpár-szobor stb.), múzeumi kiállításokat és a legjelentősebb Vastagh György-állatszobrokat ábrázolja az 1930-as években. A két azonos ezüst zselatinos, barnított fényképsorozatot valószínűleg az MFI fényképészei készítették.

Az 1945 utáni gyűjteményi darabok közül fontos dokumentációs értéket őriz számunkra az a közel kétszáz darabból álló két fényképsorozat,¹⁰¹ amely az 1944. júliusi és szeptemberi bombázások¹⁰² és az 1956 októberi találatok utáni állapotokról készültek. Az 1944-es felvételeket Wachter Klára fotográfus készítette, akinek munkássága egy részét éppen építészeti fotók alkották. Megdöbbenő visszanézni fényképeken – az építésének 2007-ben századik évfordulóját ünneplő – romos Vajdahunyadvárat. Az egyik legnagyobb pusztítást a reneszansz-barokk épületszárny szenvedte el. A képeken utoljára láthatjuk együtt például – a földszinti és az emeleti folyosókon – a Székely Bertalan által festett, négy évszakot ábrázoló festménysorozatot, az összekötő épületszárny felé közelebb eső körteremben berendezett igazgatói szobát a tárgyaló berendezésével. Ugyancsak ennek a sorozatnak egyik (és gyűjteményünkben egyetlen!) felvétele őrzi a román épületcsoport

⁹⁵ MMgMA VII./10.584/II.

⁹⁶ Neves látogatók vendégekönyve a múzeum alapításától 1942-ig. MMgMA IX/124.

⁹⁷ S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum. Bp. 1956, 78.

⁹⁸ MMgMA VII./11.027.

⁹⁹ MMgMA VII./2005.1.1.-2005.25.1.

¹⁰⁰ A Magyar Film Iroda Részvénytársaságot 1923-ban hozták létre, fényképriport részlege 1925-től folyamatosan bővült. Lényegében a Magyar Távirati Iroda elődje.

¹⁰¹ MMgMA VII./7556-7731.

¹⁰² S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m. 90–96.

auditóriumában kialakított könyvtári olvasóterem és egykori szállító lift meglétét. Sorolhatnánk tovább azokat a ma már csak éppen ezeken a felvételeken őrzött műtárgyakat és példákat, amelyek az egykori kiállításokban, vagy esetleg az épület más rejtett zugaiban lehettünk fel. A felvételek minden leírt sornál és összefoglalónál többet őriznek az utókor számára. A háború értelmetlen pusztításával egy korszak zárult le intézményünk történetében. Ma már véglegesen tudjuk, hogy a kiállítási tereknek, a pazar berendezésű irodáknak és munkaszobáknak nemcsak a hangulata pótolhatatlan.

Az 1950-ben megkezdett újjáépítést 1956 történései megtorpanásra kényszerítették. Ekkor a Vajdahunyadvár épületének hidaskapu boltozata, a Kínzótorony valamint az eredeti vajdahunyadvári Nyebojsza torony komoly bombatalálatot kapott, aminek következtében a halászati, az erdészeti és a vadászati kiállítások és gyűjtemények jelentősen megsérültek. A belövések utáni állapotokat őrzik pozitív fényképfelvételek és üvegnegatívok is.

Röviden érdemes még néhány érdekes, többek érdeklődésére is számot tartó témát kiemelni gyűjteményünkéből.

Ugyancsak a 19. század végéhez és a 20. század első feléhez tartozik két rendkívül értékes fényképegyüttes. Időrendben haladva az első Habsburg Frigyes főhercegnek, valamint feleségének, Izabella főhercegasszonynak és családjának uradalmában készült felvételeket tartalmazza. A 175 darab fénykép nagy része a Duna déli szakaszán található Bélyén, Karapancsán, Kőriserdőn, és a Pozsonyhoz közeli Féltoronyban, valamint Gödöllőn készültek.¹⁰³ Egy részüket maga Izabella főhercegasszony készítette. A fotográfiai technikája az 1890 és 1910 közötti időszakban elterjedt platinotípia. A felvételek nagyobbik része, 800 pozitív és 600 negatív megtalálható a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában,¹⁰⁴ valamint a Hadtörténeti Múzeumban is. Gyűjteményünkben főleg vadászati, erdészeti, halászati témájú fényképek találhatók, számos családi és nemzetközi vonatkozással, melynek színterei éppen a fent említett domíniumok. A fényképek hátlapján pontos hely- és időmeghatározásokat, valamint a fotografált személyek nevét is feltüntették. A leltárkönyvi bejegyzés alapján tudjuk, hogy a fényképekért 1969 novemberében 25 forintot fizettünk és az eladó, Nagyszokolyai Béla írásban is ragaszkodott ahhoz, hogy a magángyűjteményéből felajánlott fényképeket szorosan egybetartozó anyagként, együtt ajánlja megvételre.

Tematikailag ide sorolhatjuk a másik rendkívül értékes fényképegyüttest is, amelyet Kallós Oszkár (1875–1955) udvari és kamarai fényképész fotografált vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó vadászatairól. A fényképek hátlapján ugyancsak nagyon pontos meghatározások találhatók. A 1920-as években fotografált 16 felvétel helyszíne főleg Gödöllő és környéke. Kallós Oszkár a magyar fotóriporterek első nemzedékének jelentős képviselője. A vadászatokról készített fényképein gyakran ismerhetünk fel ismert hazai és külföldi politikusokat, nagybirtokosokat.¹⁰⁵

A két világháború közti időszak a magyar fotográfia történetének kiemelkedő korszaka. Gyűjteményünkéből Kankowszky Ervin (1884–1945) munkáit említjük, akit Magyarország legelső fotótörténészeként,¹⁰⁶ de mindenképpen az ún. „magya-

¹⁰³ MMgMA VII./10.063-10.213.

¹⁰⁴ Erről lásd részletesen: *Heiszler Vilmos – Szakács Margit – Vörös Károly: Egy magyarországi Habsburg-család.* Bp. [1988] 168.

¹⁰⁵ MMgMA VII./10.416/1-16.

¹⁰⁶ *Baki Péter: Kankowszkyék. Magyar Fotográfiai Egyesület, H. n., 2003. 12.* (A továbbiakban *Baki P.*: Kankowszkyék.)

ros stílus” egyik legismertebb fotóművészeként és fényképész szakírójaként tartunk számon. 2003 decemberében került megvásárlásra egy antikváriustól az a több mint 100 darab fényképből álló sorozat, amely a következő témákat öleli fel: magyar páztorélet, dinnyetermesztés, háziipari tevékenységek, különböző ünnepekhez fűződő népszokások, gyerekek és asszonyok népviseletben.¹⁰⁷ Kankowszky Ervin irodalmi tevékenysége különösen nagy jelentőségű: magyar és külföldi sajtóban publikált magyar népviseletet tárgyaló cikkeinek száma 72.¹⁰⁸ A fényképsorozat tematikusan rendezett, továbbá német nyelvű gépelt bevezetőt tartalmaz témánként külön-külön. Minden egyes felvételhez néprajzi vonatkozású magyarázatok készültek. A fényképek hátlapján Kankowszky Ervin képügynökségének pecsétje szerepel: „Copyright by the Kankowszky's Hungarian Presse-Photographic Exchange”. Valószínűleg ugyanaz az eset áll fenn, mint a Magyar Nemzeti Múzeumba bekerült fényképeknel: „nem mindig ő [Kankowszky] volt a felvétel szerzője, ő csak mint forgalmazó látta el pecséttel a képeket.”¹⁰⁹ A fényképek valószínűleg egy külföldre kияjánlott képügynökségi anyagot alkotnak. Gyűjteményünkben e sorozaton kívül is találunk tőle felvételeket az 1930-as évekből, főleg szőlészet és borászat témában.¹¹⁰ Kankowszky azon fényképészeink közé tartozott, akik igyekeztek megörökíteni a népviseleteket, a még élő szokásokat, a tárgyi kultúrát. Ezekon a sajátos gyűjtőútjain egymaga 8000 felvételt exponált.¹¹¹

Az Adattárban külön Szakoktatás-történeti Gyűjtemény (II. sz. gyűjtemény) található, mégis jelentős fényképanyagunk van beletárolva e témában az Archív Fotók Gyűjteményében is. A két gyűjtemény együttese képet rajzol Magyarország mezőgazdasági szakoktatásának szerkezetéről és tematikai felosztásáról. Az Archív Fotók Gyűjteményében például a következő témákat találjuk, elsősorban a két világháború közötti időszakból: arány- és ezüstkalászos tanfolyamok, gazdasszonyképző iskolák, népi kollégiumi diákok élete, téli gazdasági tanfolyamok, gazdasági akadémiák (Debrecen, Kolozsvár, Keszthely, Magyaróvár). A gazdasági akadémiák kapcsán a törzsállat-tenyésztési és növénytermesztési kísérletekről is találunk felvételeket.¹¹²

S. Szabó Ferenc, a múzeum egykori igazgatója révén került gyűjteményünkbe az a fényképanyag, amely a *Magyar Föld* és az *Új Magyar Föld* folyóiratok képanyaga volt az 1930-as évek közepétől kezdődően körülbelül 1949-ig.

A múzeum az 1950-es években a kollektivizálás, a nagyüzemek tevékenységét propagáló felvételeket gyűjtötte. Ugyancsak ehhez a témához kapcsolódik az a fényképeggyüttes, amelyet 1967-ben és 1979-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárától kaptunk. A fényképeket a Magyar Távirati Iroda fotóriporterei készítették. A felvételek bemutatják az ország mezőgazdaságának minden ágazatát, jelentősebb eseményeit, gyakran politikátörténeti vonatkozásait is az 1950-es évek elejétől az 1960-as évek közepéig.

1966-ban került múzeumunk tulajdonába Juhász Árpád neves agrárszakember hagyatéka,¹¹³ amely teljes egészében reprezentálja a magyarországi dohánytermesz-

¹⁰⁷ MMgMA VII./12.906-13.025.

¹⁰⁸ MNM Történelmi Fényképtár – Adattár, Kankowszky Ervin.

¹⁰⁹ Baki P.: Kankowszkyék i. m. 16.

¹¹⁰ MMgMA VII./11.680-11.685.

¹¹¹ MNM Történelmi Fényképtár – Adattár, Kankowszky Ervin.

¹¹² MMgMA VII./9946., MMgMA VII./6971-7095.

¹¹³ Fehér György: Juhász Árpád (1876-1964). In: Magyar agrártörténeti életrajzok, I-P. Szerk. Für Lajos, Pintér János. Bp. 1988. 54-56.

tés témáját, bemutatva a paraszti és a nagyüzemi dohánytermesztést, feldolgozást, továbbá tartalmazza a Debreceni Dohánykutató Intézet kísérleteinek anyagát is.¹¹⁴

A közelmúltban magánadományozás útján került a gyűjteménybe egy Zala megyei gépjáratóműhely fénykép- és irategyüttese. Az ajándékozó Németh Jenő, Vasegerszeg település egykori kántortanítója. A fényképegyüttes 35 darab fekete-fehér különböző méretű felvételtől áll,¹¹⁵ melyek helyszíne az adományozó apósa, Balogh Károly gép- és műlakatos uraiújfalui gépműhelye az 1920–1930-as években. A fényképek és a korabeli adminisztrációt rögzítő iratok¹¹⁶ hűen tükrözik a két világháború közötti évtizedekben működött dunántúli gépjáratóműhely napi tevékenységét. A fényképek nagy részét egy később Kőszegen dolgozó fotográfus, Szilágyi Artúr, kisebb részét a celldömölki Mesterházy Gyula fotografálta.

A JELEN ÉS A JÖVŐ FELADATAI A GYŰJTEMÉNYBEN

Az Archív Fotók Gyűjteménye jelenleg a Vajdahunyadvár román épületcsoportjának földszinti folyosóján elhelyezett faszekrényekben található. A 2004. februári gyűjteménykezelői váltáskor a gyűjteményben elkezdődött az éveken át tartó revízió. E munkával párhuzamosan – pályázati támogatással – lehetőséget találtunk arra, hogy a fényképeket állagmegőrzés céljából savmentes dobozokba helyezzük. További fontos feladat a régi fotográfiák és albumok restaurálása, melyre szintén pályázati lehetőséget kell találni.

A napi külső és belső kutatómunka kapcsán megkezdtük a gyűjtemény digitalizálását is. Ezt a feladatot segítheti a 2003. január 1-jével életbe lépett új múzeumi nyilvántartási rendelet, amely lehetőséget ad a számítógépes nyilvántartásra is.¹¹⁷ Jelenleg még nem döntött el, hogy múzeumunk melyik adatbázist választja a digitális felvételek feldolgozására. Egyelőre ugyan még házilag megoldással, de az Archív Fotók Gyűjteményéből digitalizált fotográfiák könnyen visszakereshetők.

A gyűjteményben való kutatást segíti a tárgyi és földrajzi szakkatalógus mutatórendszer is. Ugyancsak a kereshetőséget könnyíti sok esetben, hogy a VII./a. Fotó Leírókarton-gyűjtemény (negatívgyűjtemény és fényképes leírókarton adattári segédlethez) az eredeti fotográfiákról évtizedek alatt már jelentős számban készültek reprofelvételek. Itt ugyancsak található tárgyi és földrajzi szakmutató rendszer. Ennek alapján is állíthatjuk, hogy a két gyűjtemény (a VII. és VII./a.) szorosan összefonódik, átfedések vannak.

Amíg nem valósul meg a digitális felvételek nyilvántartásához a számítógépes adatbázis használata, addig a nagyobb témaköröket még részletesebb bontással próbáljuk a kutatók számára feldolgozni. Erre egy elkészült példa az ún. vásár- és kiállítás-történeti fényképanyag további agrárszakágazati, kronológiai és földrajzi bontása.

Fontosnak érezzük egy, a fotográfusokról készülő repertórium összeállítását, tekintettel arra, hogy jelenleg a gyűjteménynek ilyen szakmutatója nem létezik. Ezt indokolja az is, hogy az utóbbi időben megnőtt a kutatói érdeklődés a fotográfusok személye iránt. Ez a munka egyben hozzásegít ahhoz is, hogy a jelentős mennyiségű datálatlan fényképanyag készítése idejét pontosabban meg tudjuk határozni.

¹¹⁴ MMgMA VII/5918-6929.

¹¹⁵ MMgMA VII/2005.26.1.1.–2005.48.1.

¹¹⁶ MMgMA III/9772–9787.

¹¹⁷ Nagy László G.: Az új nyilvántartási rendeletről. In: Múzeumi Közlemények, 2003/2. 37–44.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum adattári gyűjteményeiben (például: I. sz. Személyi Emlékanyag, II. sz. Szakoktatás-történeti, III. sz. Agrártörténeti Iratok, IX. sz. Mezőgazdasági Múzeum Dokumentációs gyűjteményben) szétszórta található még további fényképek. Fontos lenne, hogy ezekről az eredeti felvételekről legalább egy összesített lista készüljön, hogy még teljesebb képünk lehessen fényképeinkről.

Elkezdtek azt a külső helyszíneken zajló kutatómunkát, amelynek célja, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeumból és a több mint száz éve otthonál szolgáló Vajdahunyadvárról összegyűjtsük – főleg a kezdeti időszakból – azt a még fellelhető fényképanyagot, amely a korabeli sajtóban (*Vasárnapi Újság*, *Köztelek* stb.) és más közgyűjteményekben (például Nemzeti Múzeum, Budapest Történeti Múzeum, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Szabó Ervin Könyvtár) őriz számunkra érdekes felvételeket.

Az új nyilvántartási rendeletnek kiemelkedően fontos újdonsága volt, hogy az ún. „tudományos forrásértékű, eredeti, illetve művészi alkotásnak számító fényképanyag” nyilvántartására új szakleltárkönyvet vezetett be. Ez a szakleltárkönyv több szakágat szolgál, de nem szabad összetéveszteni az adattári fényképek leltárkönyvével.¹¹⁸ Ezt az új szakleltárkönyvet 2004-ben kezdtük el használni a VII. sz. Archív Fotók Gyűjteményében.

A GYŰJTEMÉNY TUDOMÁNYOS FELDOLGOZOTTSÁGA

Az Archív Fotók Gyűjteményéről a tanulmány elején jelzett feldolgozáson kívül más, kimondottan a gyűjtemény darabjait ismertető tanulmány nem készült. Azonban a *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* c. kiadványunkban a muzeológusaink által készített tanulmányokban gyakran szerepelnek fényképek a gyűjteményből. A legtöbb fotográfiát Knézy Judit használta fel, a lábjegyzetekben felsorolt tanulmányok mellett továbbiakra felhívjuk a figyelmet. Néprajzi vonatkozású tanulmányaihoz érdekes és kevésbé ismert felvételeket publikált például: *Falusi nők a mezőgazdaságban, falusi nők munkája (XVIII–XIX. sz.)*¹¹⁹, *A környezetváltozások hatása a halászatra és halfogyasztásra a Dunántúlon*¹²⁰, *Urak alkalmazottak és életmódjuk a csurgói uradalomban a XVIII. század végén*¹²¹.

Egy reprezentatív válogatás 2001-ben látott napviágot a magyar agrárium, gazdálkodás, mezőgazdasági gépek és technológiák témakörben az *Álmok Álmodói – Világraszóló Magyarok* című kiállításra és kísérő katalógusába.¹²²

Ehhez a témakörhöz kapcsolható az a széles érdeklődést és tetszést kiérdemelt kiadvány *Agrárvilág Magyarországon 1848–2002* címmel, amely a magyar agrárium képes és írott enciklopédiája lett rögtön a megjelenését követően.¹²³

Jelen tanulmányunkban forrásként felhasznált múzeumtörténeti összefoglaló kötetek is számos felvételt mutatnak be, ezekre most külön nem térünk ki, pontos adataik a jegyzetekben megtalálhatók. Ebben a vonatkozásban azonban érdemes

¹¹⁸ Uo. 39.

¹¹⁹ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1992–1994. 25–39.

¹²⁰ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1998–2000. 5–27.

¹²¹ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1986–1987. 285–310.

¹²² Álmok álmodói. Világraszóló Magyarok. I–II. Szerk. Eleőd Ákos, Szegő György. Bp. 2001–2002.

¹²³ Agrárvilág Magyarországon 1848–2002. Szerk. Estók János. Bp. 2003. 387. és második, bővített kiadás: Agrárvilág Magyarországon 1848–2004. Bp. 2004.

kiemelni ennek az évnek számunkra legfontosabb eseményét: 2007 júniusában ünnepeltük a Vajdahunyadvár végleges (állandó) épülete fennállásának centenáriumát. Ez alkalomból Szatmári Sarolta főigazgató-helyettes rendezett az épület száz évéről kiállítást, amelyhez az előzőekben említett múzeumtörténeti fényképek digitális másolatait használtuk fel. Ugyancsak ehhez az eseményhez kapcsolható a magyar mellett angolul és oroszul is megjelent *A városligeti Vajdahunyadvár* című színes fényképalbum,¹²⁴ amely – többek között – Klösz György korabeli fotográfiái mellett közel száz felvételt tartalmaz a mai Vajdahunyadvár külső és belső épület-részeiről. A fényképek jelentős részét a múzeum fotográfusa, Papp Tibor készítette digitális kamerával. Az album rendkívülisége abban áll, hogy a fényképeken az épület szinte összes díszítőeleme, a legapróbb részletek is megelevenednek, olyanok is, amelyekről eddig nem készültek felvételek. A tornyokon most már több mint egy évszázada mozdulatlanak tűnő barokk díszítő elemek, férfi és női alakok, komor vitézek és szerzetesek, oroszlánfők, szárnyas angyalkák a kamera lencséjén keresztül életre kelve, teljes közelségbe kerültek velünk. Még talán az a látogató is rácsodálkozik ezekre a fotográfiákra, akinek megszokott, mindennapi látvány a Vajdahunyadvár épülete.

Érdeemes megemlíteni, hogy egy falusi fotográfustól, Bácsbokodról került be múzeumunkba hagyatékként az a fényképegyüttes, amelyről Vajkai Zsófia készített ismertető tanulmányt.¹²⁵ Ugyancsak ebből a fényképegyüttesből Farkas Gyöngyi rendezett kiállítást 1994 októberében, *Fénykép a változó paraszti társadalomban* címmel. A kiállítás azokat a sorsfordító pillanatokat mutatta be, amelyekről a falusi emberek úgy gondolták, hogy érdemes megörökíteni a maguk és családtagjaik számára. A leltározatlan fényképanyag Békei Boldizsár eredeti üveg- és filmnegatívjait, valamint pozitív képeit is tartalmazza az 1920-as évektől 1970-ig.

Más önálló fénykéпкиállítást nem készült a gyűjteményből. Természetesen a mindenkor állandó és időszaki kiállításokhoz minden alkalommal használunk fel fényképeket, de elsősorban segédanyagként. Ahhoz, hogy igazán magas színvonalú, önálló fénykéпкиállítást valósulhasson meg az Archív Fotók Gyűjteményéből, a szerteágazó gyűjteménytörténeti kutatómunkának összegezni kell az eredményeit. A széleskörű kutatás és rendszerezés e cél megvalósítása érdekében megkezdődött.

COLLECTION OF ARCHIVE PHOTOS

ÉVA VÖRÖS

The archive photo collection No7 at the Museum of Hungarian Agriculture is one of the most significant photo collections concerning agrarian history in Hungary. In the end of 2005 nearly 38,000 photos were recorded in the collection, one third of which was taken with historical photo-technical methods, the others with so called silver-nitrate and colourful techniques.

¹²⁴ A városligeti Vajdahunyadvár. Szerk. Estók János. Bp. 2007.

¹²⁵ Vajkai Zsófia: Egy falusi fotográfus. (Életképek Bácsbokodról 1928–1970). In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1990–1991. 323–345.

The oldest pieces of the collection date from the period between the foundation year of the museum 1896 and WW1. Several photos taken by artists such as György Klösz, Mór Erdélyi, Ede Ellinger and Ervin Kankowszky being significant from the viewpoint of the 19th and 20th century Hungarian photo-history can be found in the collection.

The collection of archive photos belongs to the database of the Collection Department at the Museum of Hungarian Agriculture.

The following important topics appear in the photographs thematically:

- domanial photo groups dating from the late 19th and early 20th centuries (e.g. state and private estates),
- photo albums of institutes of experimental affairs in Hungary (e.g. photos on species experiments, critics, registering in the 1940's),
- photos of national agricultural exhibitions and markets from the late 19th century to the 1970's,
- albums on various animal species (e.g. prize-winning stock animals – cattle, sheep, horse, horse-racing from 1896 to the 1970's),
- photos in connection with agricultural special education, co-operations (e.g. stock animals, plant cultivating experiments),
- photos of hunting (hunting of the gentry) and fishing (fish-breeding, fishing in large lakes),
- photos in the topic of plant cultivation, growing of corn, hoeing and tobacco growing, agricultural machines and work with them (steam engine, harvest by hand, threshing, etc.) from the beginning of the 20th century to the 1970's,
- in the topic of gardening: work with fruit and kitchen garden, and the richly illustrated topic of vini- and viticulture,
- photos on the agricultural population and their work (agricultural servants, seasoned workers, peasants) mostly from the time before WW1 and from the 1940's,
- photos from the MTI (Hungarian News Agency Group) propagating the collectivisation in the 1950's and the work of big farms, photo material including agrarian-historical topics, and representing almost every area of agronomics between 1955 and 1962,
- landscapes, photos on villages and towns, photos on building insides and outsides in connection with the agrarian life and the agricultural processing industry,
- several decorated photo albums on the museum building and its exhibitions from 1896.

The study presents the process of transforming the archive photos into an independent collection and the changes of the museum register order in details. It describes the database collections shortly (special education history-collection, tool history-collection, agrarian historical monument-collection, collection of the great ones from our agrarian past, museum-historical and documentation collections) which contain further thematic photo groups.

The possibility of research in the archive photo collection is supported by a detailed subject heading system and a catalogue system based on a geographical register system.

A reneszánsz–barokk épületcsoport emeleti aulája. A háttérben jól láthatók az ablakokra elhelyezett diapozitívok. 1911–1918. MMgMA VII/a. 9694

A múzeum állandó épületének reneszánsz–barokk szárnyában található dolgozószobáról készített felvétel, 1911–1918. MMgMA VII. 10414

A Magyar Királyi Vegykísérleti Állomás szarvasmarha- és baromfi-kiállítása a párizsi világkiállításon, 1900. F.: Erdélyi Mór. MMgMA VII, 1664

Vaskapu – Orsova (Krassó-Szörény vm.), 1908. F.: Erdélyi Mór. MMgM VII. 1356

Fadlallah el Hedad Mihály mezopotámiai expedíciójának egyik helyszíne a magyar sáttáborral. Tripoli, 1902 (Libanon). F.: Halácsi Gyula. MMgMA VII. 11030

Gróf Károlyi Gyula tiborszállási uradalma. Fiaztató és szárító. 1930-as évek. Ismeretlen szerző. MMgMA VII. 8025

Barkácsolás a dűlőúton. Kőrisedő (Baranya vm.), 1897. MMgMA VII. 10089

Horthy Miklós vadászata Gödöllőn, vaddisznóteríték. 1930-as évek. Fotó Kallós Oszkár. MMgMA VII. 10416.5

Húsvét. 1930-as évek. Kankovszky Ügynökség. MMgMA VII. 12939

Putnoki M. Kir. Felső Gazdasági Leánynevelő Intézet. 1930-as évek. Ismeretlen szerző.
MMgMA II. 887.4.2

Gépjavító műhely Uraiútfalun (Vas m.), 1910-es évek. F. Szilágyi Arthur. MMgMA VII. 2005.26.1.2

Aratógép. Kalotapuzsza, 1950-es évek. MMgMA VII. 8996.33

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívuma, és tudományos jelentősége a kutatásban

CSOMA ZSIGMOND

A Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívumát 1962-ben Balassa Iván (1917–2002) Európa-hírű agrártörténész, múzeumi szakember és néprajzkutató, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyettese alapította. Mindmáig tudományosan a legfeldolgozottabb, legismertebb múzeumi közgyűjtemény, amelyről számos cikk és tanulmány jelent meg,¹ illetve anyagát felhasználva számos kiállítás valósult meg, tudományos rendszerező munka látott napvilágot. Létrehozásával az volt a cél, hogy olyan gyűjtemény szülessen, amely mind a tudományos kutatást, mind a közművelődési feladatokat messzemenően kiszolgálja, ellátja. A Munkaeszköz-történeti Archívumban két nagy gyűjteményi rész került kialakításra: a magyarországi múzeumokban őrzött mezőgazdasági munkaeszközökről (mind néprajzi, mind régészeti tárgyokról) készített leírókartonok és fotók, illetve az ikonográfiai ábrázolások gyűjteménye a legkorábbi ábrázolásoktól napjainkig.

A Munkaeszköz-történeti Archívum témaköre tematikus és szakmai bontásban felöleli a mezőgazdasági munkaeszközök teljes körét a régészeti koroktól napjainkig. A kutatást földrajzi és ikonográfia-gyűjteményi szerzői és szakmutató segíti. A kutatószolgálat kétnyelvű, magyar és német, de angol és orosz nyelvű tájékoztató, valamint magyar-német nyelvű szakmutató is rendelkezésre áll. A kutatható, beletárolt tételek (leírókartonok és rajtuk fotó filmnegatív számmal megjelölve: 106 000 darab. A hasonlóan nagy mértékű gyűjtést a jelenkori költségvetési, személyi-gyűjteménygyarapítási problémák sajnos hátráltatják.

A legelső megalakuló múzeumok mindent gyűjtöttek raktáraikba, alakuló gyűjteményeikbe. Magyarországon tudatosan legelőször Reguly Antal (1818–1858), gyűjtött néprajzi tárgyakat, köztük mezőgazdaságiakat is. Rajta kívül Xántus János, Herman Ottó, Pápay Károly, Vikár Béla, Fenichel Sámuel, és követője, Bíró Lajos, valamint a Zichy harmadik expedíciójának etnográfusa, Jankó János gyűjtései szaporították jelentősebben tárgyainak számát. Az anyag első tudományos rendezésének és felállításának nehéz munkáját a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának két tisztviselője, Semayer Vilibáld igazgató-őr és Bátky Zsigmond múzeumi őr végezték el.

¹ *Iván Balassa – János Regius: Europäische Zusammenarbeit der Archive zur Geschichte landwirtschaftlicher Arbeitsgeräte. Agrártörténeti Szemle. Supplementum. 1964; Balassa Iván: Nemzetközi megbeszélés a munkaeszköz-történeti archívumok kérdéséről a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1964. 267–272.; Balassa Iván: Das Archiv für Geschichte landwirtschaftlicher Arbeitsgeräte des Landwirtschaftlichen Museums in Budapest. In: Arbeit und Gerät in volkskundlicher Dokumentation. Reg: Hansen, Wilhelm. 1969. 109–114. Münster; Balassa Iván: Gondolatok a munkaeszközök történetének kutatásáról. Tíz éves a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívuma. Ethnographia, LXXXIII. (1972/4) 584–589. Csoma Zsigmond: A munkaeszköz-kutatás és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívuma. Agrármuzeológiai Füzetek. II. Bp. 1981. 42–70.; Csoma Zsigmond: A Munkaeszköz-történeti Archívum és a Georgikon Majormúzeum évfordulója. In: Arator. Dolgozatok Balassa Iván tiszteletére. 1987. 15–19.*

A múzeumi gyűjteménytárak néprajzi tárgyainak gyarapodása azonban már újabb keletű volt a századfordulón, mert csak ekkor erősödött meg az a meggyőződés, hogy ezek a múzeumi gyűjtemények és tárlatok a nemzeti kultúra elsőrendű szereplői és bizonyítékai. Ugyanakkor a századforduló múzeumi szakemberei már szembesülhettek azzal, hogy egyes paraszti tárgyak, eszközök a szemük látára kerültek ki a mindennapi használatból, és szorultak a felejtés, a használaton kívüliség világába. Ahogy akkor megfogalmazták: „korunkban támadja gyűjtésük objektumait a haladó művelődés a legpusztítóbb erővel. A népelet viszonyai rövid időn nagyon megváltoztak, s e metamorfózis szükségképpen áldozatul kívánja azokat a tárgyakat, melyeket a régi élet föltételei hívtak életre. Az eke alá fogott pusztákkal együtt vesznek el a pásztorélet és használati tárgyai, a vízszabályozás kiirtja a kishalász szerszámkésztségét, a gözekével dolgozó mezőgazdaság sutba veti a primitív földművelés elavult eszközeit. De sokat kiirt az egyre fejlődő gyáripár is, amely olcsón és tetszetősen termeli, a közlekedési eszközök terjedésével a perifériákig elérő kereskedelem pedig a házába szállítja a népek szükségleti tárgyait, s így kiszorítja mindazt, amit az elszigeteltség magából a nép lelkületéből fakasztott. Lassan-lassan kicserélődik így a szintelen egyetemes jellegű tárgyak tömegével mindaz, ami a múltra nézve jellemző volt.”

Gyulai Pál a *Budapesti Szemlé*ben Herman Ottó egy cikkét kísérő soraiban azt írta, hogy a tárgy, az eszköz eltűnésével a magyar szókincs is szegényedik, de elvesz mindaz az ismeret, tudás, tapasztalat, ami a tárgy szóval megnevezett fogalma köré tapad, és amit a paraszti tudásban az évszázadok gyarapodó ismeretével hordozott. Képletes megfogalmazása szerint ez a pusztulás „pedig olyan, mint az, amely a történeti korszakot akkor éri, amidőn a tűzvész levéltárakat hamvaszt el”.

Intő szavukat felemelték a korabeli szakemberek az eltűnő tárgyak, tárgye gyűjtések érdekében, s valószínűleg eredményesen, mert a századfordulón kiteljesedő múzeumi tárggyűjtéssel jelentős tárgyi együttest mentettek meg a múzeumi gyűjtemények számára. Magyarország a többi kelet-közép- és délkelet-európai agrár-paraszti társadalmait tükröző múzeumi tárggyűjtemények szempontjából nem állt ekkor már rosszul. Ebben a tekintetben csak a nyugat-keleti és észak-déli irányban haladó modernizáció, az újkori nyugat-európai technikai forradalom eszközvízmányaitól kevésbé érintett keleti és délkeleti területek, Oroszország és a Balkán-félsziget állt jobban az eredeti paraszti tárgyak és eszközök megmaradása, használata tekintetében.

A tárggyűjtés fontossága mellett az adatolást, a pontos elnevezést, az eszközök és a paraszti használati tárgyak részei terminológiájának rögzítését is kívánatosnak tartották. Bellosics Bálint a század elején azt írta: „De a tárgyak összegyűjtése önmagában még nem elégséges. Szükséges, hogy velük együtt jegyzőkönyvbe kerüljön az egész tárgynak, s lényeges részeinek fonetikusán (kiejtés nyomán) lejegyzett neve, legapróbb részletére kiterjedő leírása, használatának módja, díszítési technikája, azzal együtt, hogy mely nemzetiség kezén élt, hol (község, megye) és mikor.”² A néprajzi gyűjtés „társadalmasítását” – a néppel érintkező értelmiségiek aktivizálását – célzó kalauz nem magának Bellosicsnak az erőfeszítéseiből és muzeológusi tapasztalataiból sarjadt. Nem úgy született, mint néhány évvel korábban a keszthe-

² Bellosics Bálint munkásságához és tevékenységéhez vö. Útmutató néprajzi tárgyak gyűjtésére. 1907. Zombor. Szerk. Hála József. 1992. Az utószót írta: Szilágyi Miklós. Vö: *Szilágyi Miklós: Szándékok és eredmények a vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményeinek megalapozásában* (1920 előtt). Ethnographia, 1990. CI. 1–50.

lyi múzeumszervező, Sági János hasonló célú és tartalmú útmutatója, a *Néprajzi kincseink gyűjtése* című füzet.

Bellosics Bálint, Sági mellett a másik zalai néprajzi tárgygyűjtő, Keszthelytől nem messze, Rédicsen, 1867. október 10-én, jómódú kisbirtokos családban született. Szintén a néprajzi intézmények megszerveződésének és a hagyományok pusztulásának évtizedeiben kötelezte el magát a népélet gondos számbavételére és megörökítésére – akkor tehát, amikor a legkülönbözőbb kutatók és nagyszámú lelkes amatőr szegődött a nemzeti kultúrkincsnek tekintett népi-paraszti kultúra értékeinek megmentésére. Bellosics kezdeti érdeklődésének elmélyítésében Herrmann Antalnak volt döntő szerepe. A Magyarországi Néprajzi Társaság szervezőjeként, valamint az első magyarországi néprajzi folyóirat szerkesztőjeként is következetesen képviselte a politikai nacionalizmustól független magyar nemzetiségi néprajzi kutatások eszméjét. Herrmann 1883-ban helyezték Budára, az I. kerületi állami tanítóképző intézetbe némettanárnak, ahol Bellosics az intézet növendéke volt. Kapcsolatuk barátsággá érett, de mindvégig megmaradt olyan tanár-tanítvány kapcsolatnak, amelynek a néprajzi gyűjtésekkel kapcsolatos konzultáció jelentette a konkrét tartalmát.

Mindketten baráti és munkatársi kapcsolatot tartottak fenn Bátty Zsigmonddal, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya munkatársával is. Kapcsolataiknak komoly szerepe lehetett abban, hogy mind Sági János, mind Bellosics Bálint vállalkozott a néprajzi tárgygyűjtést segítő útmutató elkészítésére. Bellosics ezen felül Bátty nagyszabású útmutatójának elkészítéséhez is kiegészítő adatok közlésével járult hozzá. Életrajzírói szerint elkötelezett és szenvedélyes pedagógus volt Zomborban, de korántsem az akkortájt természetes tanítás és nevelés értelmében. Néprajzi gyűjtésre ösztönözte tanítványait, mert ezt is a falusi tanítók kötelességei között tartotta számon. S nemcsak azért hangoztatta a gyűjtés fontosságát, mert fel akarta fedeztetni velük a népi kultúra szépségét és tudományos jelentőségét, hanem azért is, hogy a parasztsággal, a vidéken élőkkel folyamatos és elmélyült kapcsolatok révén fogékonyabbá váljanak az életmódbeli, társadalmi problémák iránt. Sági János hasonló módon egyféle szociális érzékenységgel rendelkezett, amit az újságcikkei sugároztak is. Így nem véletlen, hogy a számtalan ellenségeskedő, helyi megnyilvánulás mellett és ellenére a paraszti gazdaságok tárgyait, eszközeit gyűjtötte, érdeklődése ebben az irányban mélyült el. Érthető, hogy a népraj kezdeti munkatársai mind amatőr gyűjtők voltak, a legjobb esetben középiskolai tanárok, akik a népművészet divatja alapján gyakran rajztanárok is. Ebbe a lelkes, a múltat megismerni kész, a múlt tárgyait összegyűjtő értelmiségi mozgalomba tartozott a tárgygyűjtő Sági és Bellosics is.

Ennek a tudományos és életfelfogásnak a részeként értékelheti az utókor a néprajzi tárgyak gyűjtését, és az azt segítő útmutatókat is. Ma olvasva ezek nagyon optimistának, már-már naivnak tűnhetnek. Különösen az a remény, hogy a múzeumot gazdagító tárgygyűjtésben a pap, a tanító és a jegyző fog példát mutatni. De remélték, hogy bekapcsolódik az értékmentésbe a községi orvos, a gazdatiszt, az erdész, a mérnök, és mindazok az értelmiségiek is, akik a mindennapi élet során találkoznak a falvak népével. Vajon sikerült volna úrrá lennie a kortársak által sokszor kárhozottatott érdektelenségen, vajon komolyan hihették, hogy a rövid tárgygyűjtési útmutatók elégséges szakmai eligazítást kínálnak?

Bátty Zsigmond, akinek gazdagon illusztrált kézikönyvét máig használja a szaktudomány, hasonlóan elegyítette az elméleti és módszertani alapelvek tisztázását a napi praktikummal. Abból indult ki ő is, hogy mindaz, ami az etnográfát érdek-

heti, pusztulóban van ugyan, de mégis a mindennapok környezetében, mindenkinek a szeme előtt van. Elegendő tehát az elmúlt egy-két évtized sorsdöntő változásainak megélt tapasztalatait célrendszerbe foglalnia az útmutató készítőjének. Ha ehhez a „néprajzi tárgyak” leltárszerű számbavétele is csatlakozik, mindenki pontosan érteni fogja, mik is azok a halaszthatatlan teendők. Ugyanígy vélekedtek a muzeológiai munkára vállalkozók felkészítéséről a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége 1903-as, majd 1914-es nyári tanfolyamainak előadói (Semayer Vilibald, Bátky Zsigmond és Györffy István) is. A kéthetes képzési idő csupán a legfontosabb néprajzi témakörök vázlatos előadására, s néhány muzeológiai alapkövetelmény futó jelzésére lehetett elegendő. Mégis feltűnően nagy eredményeket hoztak e tanfolyamok! Bizonyoság rá, hogy a résztvevők – így Sági János, Bellosics Bálint, de mások is, például Banner János Békéscsabán, Ecsedi István Debrecenben-Hortobágyon, Roska Márton, Szabó Kálmán Kecskeméten, Szalay Gyula Kiskunfélegyházán – tudománytörténeti érdemeket szereztek egy-egy néprajzi gyűjtemény létrehozásában, s néprajzi tanulmányaik, monográfiáik is jelentősen hozzájárultak a magyar néprajz adatbázisának megalapozásához, s tegyük hozzá, az agrárélet tárgyainak gyűjtéséhez, feldolgozásához.

A néprajzi tárgygyűjtés sürgető voltát – ugyanúgy, mint a hosszabb-rövidebb felhívásokat fogalmazó, a társadalom lelkiismeretére apelláló kortársak – azzal indokolta, s szemléletes példákkal is igazolta Bellosics, hogy „a népelet viszonyai rövid időn belül nagyon megváltoztak.” Abban viszont különbözik érvelése egynémely romantikusan antikapitalista kortársától, hogy a hagyomány és az újítás „élet-halál harcát” az egyetemes művelődés elkerülhetetlen útjaként értelmezi: nem rója meg a parasztokat, amiért a „modern tárgyak után vágyódnak”.

A látszólag jelentéktelen tárgyak (a munkaeszközök) tudományos becsének hangsúlyozása is, a földművelési és ősfoglalkozási tárgyakat elősoroló tárgyjegyzék is azt bizonyítja, hogy Bellosics Bálint legalább akkora jelentőséget tulajdonított a díszítetlen használati tárgyakkal, mint a tetszetős és fényűző népművészeti emlékeknek. Ebben is a korabeli – Bátky Zsigmond által képviselt, és majdnem minden múzeum által megvalósított – muzeológiai felfogás fejeződött ki. Nem igazolható ugyanis az az eléggé elterjedt tudománytörténeti vélekedés, hogy a századelő néprajzi gyűjteményeiből hiányoztak a díszítetlen használati tárgyak, a munkaeszközök. A teljességre törekvés, s ezzel együtt a régies, az ősi, a civilizációtól meg nem érintett keresése, s nem csupán az esztétikai érvényű teljesítmények kiemelése jellemezte inkább a kor muzeológiáját. A teljességigény következménye volt, hogy az elmozdíthatatlan, és nagy méretük miatt múzeumba nem vihető tárgyak (épületek, vízi és szárazföldi közlekedő eszközök, tövisborona stb.) modelljeinek elkészítése, illetve lerajzolása, lefényképezése is megengedett, sőt szorgalmazott módszer volt akkortájt. Bátky felfogása szerint is az eszményi teljesség kényszerű, de a szemléltetést kiválóan szolgáló póteszközeiként kellett elkészíttetnie a muzeológusnak a modelleket, s ezért kellett fényképeznie-rajzolni. Sági János a tárgygyűjtéssel kapcsolatban azt hangoztatta, hogy nem kell kuriózumot keresni, mert a néprajzi múzeumokban úgymond a nép lelkét szólaltatják meg. Ugyanakkor a néprajzi gyűjtésekkel a tárgyi néprajzban a jelenkor régészeti leleteit fedezhetjük fel. Sági a néprajzi gyűjtéssel kapcsolatos útmutatóját azzal zárja, hogy saját tapasztalatait a Nemzeti Múzeum tanfolyamán hallott előadások alapján – melyeket Herman Ottó és Jankó János tartottak – foglalta össze.

AZ AGRÁRÉLET ESZKÖZEI, AMELYEKET GYŰJTÉSRE JAVASOLT BELLOSICS AZ ÚTMUTATÓJÁBAN

1. Faeke. 2. Eketaliga. 3. Ekeszánkó. 4. Ösztöke. 5. Fogas. (Borona.) 6. Tövisborona. 7. Járom. 8. Tézsla. 9. Faásó, vasásó. 10. Falapát, vaslapát. 10. Kapák, kapatisztítók. 11. Acatoló. 12. Kacor. (Burjánító.) 13. Fattyazókés, szőlőmetsző kés. 14. Kaszák. 15. Kaszakötökmány. 16. Kaszaüllő. 17. Kaszakalapács. 18. Sarlók, esetleg fogazott élűek. 19. Gereblyék. (Szénagyűjtők, törekrázók.) 20. Kötélsodrók. 21. Kévekötőfák. 22. Villák, villaág-szoktatók. 23. Csépek. 24. Polyvaseprűk. 25. Fejszék, bárdok. 26. Csáklyák, vasgamók. 27. Kézi fűrész, fűrészkeretek. 28. Faragószékek. 29. Répa- és szecskavágók. 30. Kukorica-morzsolók. 31. Szénavágók. 32. Szénahúzó vonyigók. 33. Gyalázka, sás, nád és gyékényvágásra. 34. Nádvagók (kaszurolk), nádvágó tolókaszák. 35. Nádolók tetőverője. 36. Kosárfonásnál használt vastörök. 37. Kosárfonásnál használt gyékényfűző tű. 38. Kosárfonó-székek. 39. Kasok, paszulykasok. (Bubanyok.) 40. Kosarak, garabolyok, tyúkkosarak, tojásos és háti kosarak. 41. Tyúkketrecék, tyúkborítók, tyúkröpítők. 42. Taligák, tragacsok. 43. Zsákhordók. 44. Kézi malmok. 45. Olajsatuk. 46. Méhkaptárak. 47. Kerékkötők. 48. Seprűk. 49. Gyepsarabolók. 50. Pincegazdasági eszközök. 51. Kerepelők. 52. Egér-, patkány-, görényfogók.

IX. ÖSFOGLALKOZÁSOK

a) Pásztorkodás: 1. Pásztorbocskorok, pásztorsaruk, melyek pásztorkéztől erednek. A hozzávaló szerszámok. (Bocskorlyukasztók stb.) 2. Sarkantyúk. 3. Tüszők. 4. Tarisznnyák, átalvetők. 5. Pásztorkészsegek. 6. Tükörfák. (Tükrösök.) 7. Gyűjtőtartók 8. Borotvatartók. 9. Üstök, bográcsok, bográcskoszorúk. 10. Kavarók. 11. Szolgaák. 12. Kannák. 13. Bödönök, vendölök. 14. Csobolyók. (Lapos hordók.) 15. Cifrázott kobakok. 16. Merítő edények. 17. Sótartók. 18. Sajt- és vajformák. 19. Merítő kanalak, villák, kések, bicskák. 20. Nyergek, szárnnyergek. (Csikós és juhásznyergek) 21. Kengyelvasak. 22. Kantárolt, zabolák. (Farkasfogkiütő zabláak.) 23. Béklyók (vasból, kötélből, szíjból, nyers bőrből, sodrott vesszőből, csavart gyökérből), béklyólatatok. 24. Patkók. (Ló- és ökörpatkók.) 25. Lótalptisztító kés. (Botóka.) 26. Kolompok (fából, vaspléhből, sárga v. vörös rézből), csengők. 27. Ökörszájkosarak. 28. Tinóoktatók. 29. Bárányszoktatók. 30. Szopósborjú orrára való palóka. 31. Karikások. 32. Pásztorbotok és buzogányok. 33. Csordaterelők. 34. Juhászgámók. 35. Balták, fokosok. 36. Birkanyíró ollók. 37. Marhabélyegzők. 38. Rovásfák. 39. Érvágók. 40. Ökör-kalapok. 41. Koloncok. 42. Fejőkék. 43. Tűzgerjesztők.

b) Halászat: 1. Tapogató, nyeles tapogató. 2. Varsák. (Szárnyas varsák; doroszlói dob-, hal-, kárászvarsák.) 3. Méthálók. 4. Ághegy-hálók. (Baja: csuhé.) 5. Billeghálók. 6. Pendelyhálók. (Zenta: bevető.) 7. Örvös-hálók. 8. Fentők. 9. Örök. (Hálólhelymutatók.) 10. Hálólnehezékek, monykövek. 11. Csikkasok. 12. Rácsák. 13. Güböl v. zurboló rudak. 14. Kutyogtatók. 15. Szigonyok. 16. Horgok (Baja: úszóhorog, buttyka-horog); vágóhorgok. 17. Gilisza-tartók. 18. Bödönhajók. 19. Ladikok. (Zenta: csomasz.) 20. Halas bárkák; nyargaló bárkák. 21. Evezők, mankós evezők. 22. Szapolyok. (Rövid, hosszúnnyelű szapolyok.) 23. Jégpatkók. 24. Fa- vagy csontkorcsolyák. 25. Nádvagók. 26. Gyékényszatyor. 27. Mázsálásnál használt halka-

sok. 28. Ampák. (Baja.) 29. Szákok vagy mereggyűk. 30. Halászfontok. 31. Bárdok. 32. Hasító kések. 33. Bográcsok. 34. Bárkaorról való bögők. 35. A bárkacsárda képei. 36. Bárkasütő vasak. 37. Hálókötő tű. 38. Halsütő rácsok.

- c) Vadászat: 1. Vadcsalogatók 2. Fogóvasak, csapdák. (Borz-, róka-fogók, farkas-csapdák.) 3. Török. 4. Puskaporszaruk. 5. Golyóöntő minták. 6. Fisekek, adagolók. 7. Régi puskaagyak. 8. Csiklélk. (Vízivad-fogók.) 9. Hócipők. 10. Mozsarak.

Magyarországon a rendszeres munkaeszkögyűjtést és -kutatást – még ha sokszor csak a tárgyak díszítettségéért is – 1869–1870-ben Xántus János kezdte meg, mint egy kelet-ázsiai piackutató tudományos és kereskedelmi expedíció tagja, majd később Eötvös József megbízásából a tárggyűjtő munkáját tovább folytatta. Rómer Flóris segítségével ugyancsak ő gyűjtötte az 1873-as bécsi világkiállításra az első nagyobb néprajzi anyagot. A későbbi (az 1885-ös országos, az 1896. évi ezredéves) kiállítások az eszkögyűjtésre további ösztönzést adtak, melynek végső egyéni nagy teljesítménye Herman Ottó munkaeszkögyűjteménye lett. Az 1896. évi millenniumi kiállítás az ország nemzeti-etnikai kisebbségeinek is fontos bemutatkozási lehetőséget kínált, különösen a monarchia agrárvállalkozói számára, akik számos munkaeszköz képes hirdetését, innovációs ábrázolását tették közzé a katalógusokban, ezzel is jelezve részvételüket, gazdasági súlyukat. A 19. század második felében a kutatás és érdeklődés alakulása szerint, a magyarországi népeletről, jellegzetes munkaeszközökről több képet, könyvatos metszetet közöltek a korabeli lapokban, így a (hangulatosnak tartott) régi és újabb eszközökről is. Ezek az életképek, leírások vagy valódi képek többször visszaköszöttek, egyik újság a másiktól vette át őket, ami a képek közkedveltségét is mutatta. A képek nemegyszer művészi színvonalúak is voltak, sokszor egyféle idealizált hangulatot tükröztek mind a korabeli társadalomról, mind az ábrázolt szakmunkáról. A 19. század végén többek közt Jankó János (a nagy néprajzkutató édesapja) és társai grafikus művészeti, elkülöníthető stílusú metszeteivel találkozhatunk. Ezeken a képeken a gazdákat jellegzetes munkaeszközeikkel együtt ábrázolják. Így ezek a munkaeszközök nemcsak a munkavégzést mutatták az adott közösségre jellemzőnek tartott eszköz révén, hanem foglalkozási ágakat is meghatároztak (például vincellérek, bognárok-pintérek, kulcsárok, borke-reskedők, korcsolyások és fuvarosok).

A népeleti képek munkaeszközei így egy-egy speciális termelőkultúra, életmód meghatározó eszközei is voltak, amelyek történetileg-néprajzilag meghatározottak, formájukban, változásukban, elsődleges és másodlagos funkciójukban, használatukban is jellegzetesek, esetleg meghatározói voltak a kornak, a régióknak, jellegzetességei akár a kisebbségi termelő kultúrának is. Ezért, mint történeti adatsorokat hordozók, a munkaeszközök, a termelőeszközök vizsgálata, összegyűjtése, feldolgozása még számos új összefüggésre adhat módot. Ezeken a képeken, az adott nemzeti-etnikai kisebbségeket a jellegzetes munkaeszközeikkel, szerszámaikkal ábrázolják. Így ezek a munkaeszközök nem csak a munkavégzést mutatták, hanem egyben egyféle karakterisztikus, az adott nemzeti kisebbségekre jellemzőnek tartott eszköz révén foglalkozási ágakat is meghatároztak. (A cigányokat kovácsként, üstfoltozóként, kefekötőként, teknővájóként, a németeket állattartó-tejtermelő, szőlőtermesztőként, a románokat csebresekként, a szlovákokat tutajosokként, szénéggetőkként, a zsidókat kereskedőkként, vándorfelvásárlókként stb. ábrázolták.) Az eszközök vizsgálata így sokkal tágabb felismerésekhez vezethet, mintha csak például

technikatörténeti szempont szerint vizsgálánk. Nem véletlen, hogy Herman Ottó a tárgyi kultúra részletes tanulmányozását is elkezdte. Gyűjtőkörét ifj. Jankó János etnográfus, a Néprajzi Múzeum első igazgatója bővítette tovább. A munka folytatásához és áttekintéséhez az eszközök rendszerezésének kialakítására volt szükség. Jankó alapvetőnek az eszköz funkcióját, a létrehozását irányító tudatosságot tekintette, és másodlagosnak az anyagát. Így született meg a tipológia, kiegészülve azzal, hogy egyes eszköztípusok az eredetre is adalékul szolgálhatnak. Ez a módszer már az első tájmonográfiákban is jelentkezett, majd az ősmúltba tekintő és az ősfoglalkozás kezdetét kutató és tárgyaló munkájában csúcsonódott ki.

Ekkor, a 19. század második felében, minden múzeum gyűjtötte raktáraiba, alakuló gyűjteményeibe a munkaeszközöket. Ezt a hatalmas munkát jelzi például az, hogy az Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményének felét 1895 és 1920 között gyűjtötték be. Így még olyan archaikus, ritka eszközök kerültek be, amelyek eredeti környezetükből kiemelve, a megfelelő dokumentációval ellátva, a fennmaradt eredeti technológiát, az életmódot is rögzítették. Ebben az időszakban került a Mezőgazdasági Múzeumba számos, például Herman Ottó által gyűjtött anyag, amely a milleniumi kiállításról maradt, és pár darabja még ma is a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteménytáraiban, illetve kiállításain megtekinthető. A jellegzetes kis négyszögletes kék leltári számot tartó, a tárgyra ragasztott kis címkével ma is megtalálható. Az 1899-ben kiadott tájékoztató szakkatalógusból is kitűnik, hogy a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum sok eszközt gyűjtött már ekkor. Az osztályokra bontott gyűjteményi anyag „Gazdasági gépek és eszközök” címszó alatt 697 darab tárgyat tüntetett fel.

A *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlében* a sok apró adatközlés között rendkívül kevés a munkaeszközökre vonatkozó adat. Noha a pozitivisták szemléletű korszak történészeit és levéltárosait érdekelte a sok apró részadat, mégis kevés az eszközleírás. Üdítő kivételnek számít például a hangyaszorgalmú Takács Sándor piarista történész adata 1629-ből, amikor a magyar kamara a nagy tételű bécsi kaszaszállításokról számolt be. A 7000 darabon felüli leszállított mennyiség gyanússá vált a 17. századi bécsi udvarnak. A kasza ugyanis jó fegyver is lehetett alkalomadtán. Meg is fogalmazták: „Háborús hírek érkeznek mindenfelől – úgymond – s a magyarok igen értik, miként kell a kaszából kardot verni!” Ezek után már nem véletlen, hogy csak vámpapírral lehetett Magyarországra kaszát bevinni.³ Más alkalommal a sikertelen magyar cséplőgép történetét írta meg a lapban Kropf Lajos. A Martinovics Ignác által javasolt cséplőgépet, amely 4 ember munkáját takarította volna meg, II. József jellemzően a következő érvekkel utasította el: „Hát a többi három cséplőről, kiknek munkáját a géppel meg lehet takarítani, ki fog gondoskodni? Ki fogja őket, feleségeiket és gyermekeiket kenyérrel és eleséggel ellátni?”⁴

Látható, hogy a gépesítésnek, a munkát segítő munkaeszközöknek az elterjedését számtalan tényező nehezítette, ismeretesebbek a késő feudális, kora kapitalista korból a géprombolások, amikor a munkanélküliség okát a gépek-szerszámok elterjedésében látták. Ebben a pillanatban a munkaeszköz kutatása már nem csak pusztán technikatörténeti vizsgálódást jelentett, hanem társadalmi, gazdasági és szociológiai kérdések sokasága merült fel az új, termelékeny munkaeszköz és az ember viszonyában.⁵ Mindezek a kérdések a protoindusztriális korszak után oly

³ Dr. T. S. [Takács Sándor]: Kaszabehozatal Bécsből 1629-ben. MGTsz. 1899. 287.

⁴ Kropf Lajos: Magyar cséplőgép a 18. században. MGTsz. 1903. 376.

⁵ Vö. Leopold Lajos: Az aratógép szociológiája. Közgazdasági Szemle, 1906. febr. 1–109.

mértékben sűrűsödtek, hogy Marx, Engels és Lenin is külön foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, mint a korabeli közgazdaságtan, történelem, a társadalmi forradalom angliai, nyugat-európai, oroszországi aktuális kérdéseivel.⁶ A viszonylag drága napszám letérésére 1856-ban Magyarországon is kaszálógépet használtak fel a magasabb napszámbért követelőkkel szemben. Az olcsó magyarországi munkabérek általánosságban pedig lassították a mezőgazdasági gépek elterjedését. Ezért az agrárválság időszakában az alacsony gabonaárak mellett kimondottan előnyösnek mutatkozott a részes aratás.⁷ A McCormick aratógépek így csak 1850-től terjednek, de még 1871-ben is csak 1761 aratógép dolgozott Magyarországon. Ellenben a kapitalizálódást megelőzve 1850 és 1870 között elterjedtek a boronák, a fogasok, a különböző hengerek és a lókapák, amelyek sok indulatot keltenek az uradalmakban a kapás munkaerő kiszorítása miatt.

A korábbi évszázadokban, különösen a 15. század utolsó évtizedeiben a földesúri birtokkezelésben nagy lépésekkel haladt előre az írásbeli ügyvitel. Listára vették, leltározták a gazdasági eszközöket.⁸ Ez az az időszak, amikor a kaszás aratás a sarlós aratás rovására elterjed, sőt az 1514. évi XVIII. tc. előírta, hogy akár kaszáltak, akár sarlóval arattak, a tizedet és a kilencedet ki kellett adni.⁹ Ekkor és később is a gyarapodó majorságföldek munkáltatása részben a saját munkaeszközöket használó jobbágyok robotoltatásával történt. De a jobbágyok mellett földesúri béresek, cselédek is dolgoztak a gazdaságban, akiket többnyire valamilyen majorsági felszereléssel együtt említettek.¹⁰ Ezért a majorsági termelés még ugyanolyan volt, mint a jobbágyparaszti, csak méreteiben volt nagyobb. A birtokosok is hagyományosan gazdálkodtak, őseiktől örökölt felszereléssel, minden újítás nélkül még a 18. század első felében is, mint azt például Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor írta emlékirataiban.¹¹ A legnagyobb szakirodalma a 19. század közepén az ekének volt. Új típusok jelentek meg. A mélyszántás, mélyművelés előnyeiről írtak, bár az ország véleménye megoszlott ebben a kérdésben is, mert Erdélyben például még az volt a kérdés 1869-ben, hogy a fa- vagy a vaseke jobb-e? Az ország nyugati megyéiben pedig a Vidats-ekék, Gubicz-ekék, Gyarmathi-féle váltóekék, a Bereczky-féle váltóekék, a Yull-eké és irodalmi ajánlása terjedt. Mindezek ellenére a magyarországi mezőgazdaság technikai fejlődése fáziskésésben és elmaradásban volt Európa nyugati feléhez képest a 18. század végétől 1945-ig.¹²

Az eszköz kutatás tudományos színvonalában és a publikációk számában csökkenés állt be a második világháborúig, utána azonban ismét öröndetesen megindult a munkaeszköz-kutatás, akár a gyűjtői útmutatók segítségével is¹³ a demokratikus

⁶ Vö. *Tagányi Zoltán*: Paraszttársadalom és industrializáció. Ethnographia, 1971. LXXXII. 321–342; *Lenin V. I.*: A modern földművelés kapitalista rendszere. 1910. 326–330. (Lenin Összes Művei 19.)

⁷ *Vörös Antal*: A magyar mezőgazdaság a kapitalista átalakulás útján (1849–1890). In: A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1849–1949). 1979. 56.

⁸ *Szabó István*: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Bp. 1975. 55.

⁹ Uo. 27.

¹⁰ *Pach Zsigmond Pál*: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században. Bp. 1963. 154–155.

¹¹ *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor* emlékiratai. Sajtó alá rendezte Gyulai Farkas. Kolozsvár. 1941. 162–182.

¹² *Gunst Péter*: A magyar mezőgazdaság technikai fejlődése és annak akadályai (a XVIII. század végétől 1945-ig) Agrártörténeti Szemle, 1975/1–2. 42–53.

¹³ Vö. *Juhász Antal*: A parasztság tárgyi ellátottsága. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged. 1974/75. I. 105–167.; a kérdőíves útmutatáshoz vö. *K. Kovács László*: Hogyan gyűjtjük a népi gazdálkodás tárgyait. Bp. 1953; *Végh József–Hofer Tamás-Balogh István*: A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse I–III. Bp. 1962., 1964., 1966., *Barna Gábor*: Gyűjtési útmutató a paraszti kisiparok kutatásához. In: Honismeret 1982/5.; *Ujváriné Kerékgyártó Adrienne*: Útmutató paraszti kézművesség, háziipar, népi kismesterség ismertetéséhez. Kézirat, Néprajzi Múzeum; *Szarvas Zsuzsa*: Gyűjtési útmutató eszközleltárak készítéséhez, tárggyegyüttesek feldolgozásához.

rendszerváltozásig.¹⁴ A megnyíló szabadtéri, valamint a vidéki kis falumúzeumok a meglévő gyűjteménytári eszközök felülvizsgálatát, esetleg újabb gyűjtést serkentettek. Ebbe a sorba tartozik, hogy egyre több, az egykori paraszti technikát bemutató múzeum, illetve kiállítás nyílt, ahol a gazdasági-életmódbeli innovációkat, a helyi speciális fejlődés táji és országos eszközeit is bemutatták. Jankó János,¹⁵ Gönczi Ferenc, Ébner Sándor, Györffy István, Bátty Zsigmond¹⁶, Viski Károly, és a második világháború utáni muzeológus nemzedék munkaeszköz-történeti kutatásai azonban máig példaértékűek.¹⁷ Balassa Iván¹⁸ és a múzeumi „tanítványainak” nevei kiemelkednek ebből a névsorból, akik behatóan foglalkoztak a mezőgazdasági munkaeszközök vizsgálatával.¹⁹ Konkrét vizsgálódásuk éppen a Munkaeszköz-történeti Archívumban végzett munkájuk és kutatásuk eredménye. Sorra nyíltak belföldön is traktor- és gépfejlődés-történeti gyűjtemények, például Kétegyháza, Gödöllőn, Mezőkövesden a Hajdú-Ráfi gyűjtemény, illetve Dél-Burgenlandban, St. Michael községben a traktor- és gépmúzeum.

A Munkaeszköz-történeti Archívum elsősorban a mezőgazdasági termelők múltja iránt érdeklődő közönség széles körei számára hasznos. Az archívumbeli kutatható anyag szinte napjainkig dokumentálja a magyar mezőgazdaság eszköz-készletét, ugyanakkor belföldön és külföldön egyaránt elismert agrárkultúra- és agrártörténeti közművelődési, tudományos adatbázis. E legjelentősebb mezőgazdasági múzeumi, országos gyűjtemény rendszerezett, kutatási segédlettel ellátott adat- és képhalmazát, mint az agrárélet-élelmiszertermelés alapvető, szerteágazó képi, adattári közgyűjteményét elsősorban a Magyarország története szempontjából meghatározó területek kérdéseivel foglalkozó tudományágak (történettudomány, néprajz, agrártörténet, régészet, művészettörténet, nyelvészet, muzeológia-kiállításrendezés, technikátörténet, a közművelődés, agrártudomány, kertészettu-

¹⁴ A rendszerváltoztatás utáni visszaesés oka az ideológiai okokból korábban kevésbé kutatott és publikált területek, pl. határon túli magyarok, vallásosság, egyházak stb. gyors előtérbe kerülése volt más kutatási témák, tudományterületek kárára.

¹⁵ Jankó János (ifj.): A magyar halászat eredete. Bp. 1900.

¹⁶ Bátty Zsigmond: Útmutató néprajzi múzeumok szervezéséhez. Bp. 1906, Aratósarlók a Néprajzi Múzeumban Néprajzi Értesítő. 1926. 18.; Újabb adatok aratósarlóinkhoz. Néprajzi Értesítő. 1927. 19.

¹⁷ A teljesség igénye nélkül: Takács Lajos: Egy új szalmakötél-készítő eszköz (verecseny). Néprajzi Értesítő 1954. XXXVI. 7–24.; Takács Lajos: Hanftörő. Néprajzi Értesítő 1962. XLIV. 315–321.; Takács Lajos: Ültetőfák Magyarországon. Ethnographia 1963. LXXIV. 350–373.; Takács Lajos: Kaszasarlók Magyarországon. Ethnographia, 1967/a. LXXVIII. 1–21.; Takács Lajos: Ág- és vesszővágók a Tisza menti ártereken. Néprajzi Értesítő 1967/b. XLIX 186–216. , Takács Lajos: Kaszaszerű vágóeszközeink történetéhez I–II. Néprajzi Értesítő 1968–1969. L. 35–49., LI. 37–56.; Takács Lajos: A kötőőbot Magyarországon. Ethnographia, 1969. LXXX. 1–21.; Takács Lajos: Ásóbotok, ásók, kapák. Néprajzi Értesítő 1974. LVI. 121–130.; Gaál Károly: Zum bäuerlichen Gerätebestand im 19. und 20. Jahrhundert. Wien, (1969) , Fél Edit-Hofer Tamás: A parasztember szerszámai. Ethnographia 1961. LXXII. 487–535., ill. Geräte der Átányer Bauern. Kopenhagen – Bp. 1974.; Szolnoky Lajos: Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás. Bp. 1972.; Ikvai Nándor: Néprajzi adatok a debreceni vaseszköz-lelethez. Debreceni Múzeum Évkönyve. 1960–1961. Debrecen. 1962.; Ikvai Nándor: A ceglédi vaseszköz-lelet. In: Studia Comitatus 1. Szentendre 1972.

¹⁸ Balassa Iván: A néprajzi múzeum favilagyűjteménye. In: A Néprajzi Múzeum Füzetek 13. 1950. Szerk. Szendrey Ákos.; Balassa Iván: A munkaeszköz-kutatás elvi és módszertani kérdései. Ethnographia, 1979. XC (1979/1) 1–14.; Balassa Iván: Internationales Sekretariat für die Erforschung der Geschichte der Bodenbaugeräte. Ethnologia Europaea. 1982/83. XIII/1. 97–103.; Balassa Iván: Az éke és a szántás Magyarországon. Bp. 1973.

¹⁹ Selmezi-Kovács Attila: Handgeräte für Garbenbinden und die Einbringung des Getreides in Ungarn. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1971–1972. 267–276.; Selmezi-Kovács Attila: Mezőgazdasági eszközkapcsolatok: Marokszedő kámpó és kévekötfő. Ethnographia, 1977. LXXXVIII. 270–301.; Selmezi-Kovács Attila: Kézimalmok (Történeti rétegek – technikai regresszió) Ethnographia, 1981. XCII (1981/2–3), Selmezi-Kovács Attila: Die Trogmühle im Karpathenbecken. In: Ethnographica et Folkloristica Carpathica 2. Debrecen, 1981. 33–47.; Kézimalmok Kelet-Magyarországon. In: Tanulmányok Szatmár-néprajzhoz. Debrecen, 1984. 217–233., Kézimalmok a Kárpát-medencében. Tipológiai vizsgálat. In: Népi kultúra – népi társadalom XIV. Bp. 1987. 159–214.; Querns. Historical Layers-Technical Regression. In: Ethnologia Europaea XX. Lingby, 1990. 35–46.; Selmezi-Kovács Attila: A népi eszköz-kultúra történeti rétegei. Kézimalmok a Kárpát-medencében. (Doktori értekezés tézisei) 1994.; Csoma Zsigmond: Szőlészeti munka-eszköz-váltás Somlón. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1975–1977. 213–231.; Csoma Zsigmond:

domány, kerttervezés és kertművészet, archaeobotanika, archaeozoologia, történeti ökológia, mérésstudomány) képviselői, illetve a kutatók mellett egyetemi hallgatók, grafikusok, formatervezők, más művészetek képviselői és tanárai, valamint szaklapok, és a História, a Rubicon stb. képes magazinok tanulmányozták és használják anyagát.

A Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívuma ma a magyar történet, különösen a mezőgazdaság-történeti kérdések megválaszolásában, és a magyar, illetve az európai agrártermelés, agráréletmód múltjának, hagyományainak vizsgálata területén az egyik legjelentősebb európai képi közgyűjteményi dokumentációs anyag. Nem véletlen, hogy Balassa Iván Herder-díja átadásakor (1980 tavaszán) az őt és munkásságát méltató köszöntőben az általa alapított Munkaeszköz-történeti Archívumbeli tevékenységét külön kiemelték. Sőt, a Svéd Gusztáv Adolf Akadémia és a Dán Királyi Akadémia is tagjai közé választotta munkaeszköz-kutatásaiért és a Mezőgazdasági Munkaeszköz-történeti Archívum, mint európai jelentőségű múzeumi gyűjtemény létrehozásáért. Az Archívum rendszere teljes mértékben illeszkedett a Balassa Iván és Wellmann Imre agrártörténész által kidolgozott múzeumi szakmutató rendszerhez, ami a későbbi számítógépes feldolgozást tette lehetővé, illetve könnyítette meg. Még az alapító, Balassa Iván életében (1917–2002) 1996-ban elkészült az első 5000 tételes számítógépes feldolgozás és internetes szolgáltatás (Csoma Zsigmond, Pál Edith és Górász Péter pályadíjas munkájaként) az NIIF pályázati segítségével. Ezzel a Mezőgazdasági Múzeum első ízben, de egyben a magyar nagy múzeumok között is az elsők közt tudta szolgáltatni a Nemzeti Múzeum „Origo” szervergépén keresztül a mezőgazdasági munkaeszközök, az eszközökkel végzett munkafolyamatok történeti képeit, a történeti korok technológiáját, a leíró kartonok adatait a nagyvilág számára. Mindez a 20. század végén nagy szakmai elismerést és ismertséget jelentett a Mezőgazdasági Múzeum

Borászati munkaeszköztalálás Somlón. In: A Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1978–1980. 39–67. , *Csoma Zsigmond*: 1981. A munkaeszköz-kutatás és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívuma. In: Agrármuzeológiai Füzetek II. Bp. 42–70., *Csoma Zsigmond*: Képes metszőlók Magyarországon. Az eszközváltás hatása a tökművelésre és metszési módokra. Ethnographia, 1983/1. 51–66.; *Csoma Zsigmond*: Somlói borpincék a XVIII–XX. században. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 16. Veszprém, 1986. 343–356.; *Csoma Zsigmond*: A metszőlók megjelenése Magyarországon és nyugat-európai előzményei. In: Kertészeti Egyetem Közleményei, Bp. 1984. 321–326., *Csoma Zsigmond*: A szőlészeti és borászati technológia fejlődése Dunántúlon a 17. sz. végétől a 19. sz. végéig. Kandidátusi disszertáció. 1987.; *Csoma Zsigmond*: A Munkaeszköz-történeti Archívum és a Georgikon Majormúzeum évfordulója. In: Arator. Dolgozatok Balassa Iván tiszteletére. 1987. 15–19.; *Csoma Zsigmond*: Az archaikus faépítkezés emlékei a nyugat-magyarországi szőlőhegyeken. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1988–1989. 361–402.; *Csoma Zsigmond*: A hagyományos gazdálkodási kép és az etnikai azonosságtudat a Kárpát-medencében (18–19. sz.) In: Nemzetiség – Identitás. Békéscsaba – Debrecen. 1991. 97–107.; *Csoma Zsigmond*: Etnikai és mentalitásbeli sajátosságok a dunántúli németek szőlő- és borkészítésében a XVII–XX. században. (Gazdasági integráció egy művelési ágon belül). In: A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Szerk. Halász Péter. Bp. 1996. 277–287.; *Csoma Zsigmond*: Uradalmi és jobbágyparaszti szőlő-borkészítés Somlón (17–20. század közepéig). Termelés-történeti-történeti ökológiai tájmonográfia. Debrecen. 1993. 260.; *Csoma Zsigmond*: Szőlészeti, borászati hagyományok, a megújulás és a közösség kötelékében (Kapcsolatok, hatások, konfliktusok a Dunántúl és Európa között a 17. század végétől a 20. század elejéig). 1994–1995. 487., *Csoma Zsigmond*: Eine Innovationserscheinung im Weinbau in der Österreichisch–Ungarischen Monarchie und ihre Beziehungen zu Süddeutschland: am Beispiel der Krems-Rebschere. In: Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára. Szerk. Csoma Zsigmond. és Gráfik Imre. Szombathely, 1997.; *Csoma Zsigmond*: Kertészet és polgárosodás. Az európai szőlészeti-borászati-kertészeti ismeretek oktatása, szaktanácsadása a Georgikonban és a Keszthelyi Uradalomban, a 18. sz. végétől a 19. sz. közepéig. Agrártörténeti – agrártudomány-történeti tanulmány. Bp. 1997. 366.; *Csoma Zsigmond*: Messerschmiede in Oberwart. In: Forscher-Gestalter-Vermittler. Festschrift Gerald Schlag. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) Band 105. Eisenstadt, 2001. 43–55.; *Müller Róbert* kandidátusi disszertációja a régészeti vaseszköz-leletekről, amit a Munkaeszköz-történeti Archívumban gyűjtött, revidált, valamint *R. Müller*: Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn. (Beiträge zur Entwicklung der Agrotechnik des mittelalterlichen Ungarns) Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 27/1975. 59–102.

Munkaeszköz-történeti Archívumának, a magyar agráriumnak, a digitalizált múzeumi nyilvántartásnak, és az alapító Balassa Ivánnak, valamint az Archívum akkori munkatársainak, Csoma Zsigmondnak és Pál Edithnek.

The Tool-historical Archive at the Museum of Hungarian Agriculture and its scientific importance in the research

ZSIGMOND CSOMA

The Tool-historical Archive of the Agricultural Museum was founded by Iván Balassa (1917-2002) who was an agrarian-historian, museum specialist and ethnographer as well as the deputy-manager of the Museum of Hungarian Agriculture. This is the best-known and scientifically most elaborated museum public collection which has served as a topic for several articles and studies, and by using the material of which a lot of exhibitions and scientific studies were written. The aim of its establishment was to create a collection which serves both scientific research and the tasks of public education.

Thus in the Tool-historical Archive two large collection sections were distinguished, the description cards and photos of agricultural tools preserved in Hungarian museums (both ethnographical and archaeological objects) as well as the collection of iconographies from the earliest depictions to our time.

The subject matter of the Tool-historical Archive embraces the whole area of the agricultural tools in a thematic and professional division from the archaeological times to these days. The research is supported by subject register, geographical and iconographical collection author- and subject index. The research service is bilingual, Hungarian and German, but an English- and Russian-speaking guide and a Hungarian-German-speaking subject register are also available. The number of the inventoried items to be researched (description cards marked with photo film negative numbers on them) is 106,000 pieces. The collecting process being similarly considerable was stopped because of today's financial and collection-enriching problems which unfortunately hindered the enrichment of the collection.

In Hungary the regular collection and research of tools – even if sometimes for the sake of its decoration – was started by János Xántus as a member of an eastern Asian market research expedition in the years 1869-1870, later he continued the process of collecting the objects on behalf of József Eötvös. It was also János Xántus who collected the first larger ethnographical material by means of Flóris Rómer in 1873 for the Vienna World Exhibition. Later exhibitions (the national one in 1885 and the millenary one in 1896) motivated the further collection work, the end-result of which was Ottó Hermann's tool-collection. The millenary exhibition of 1896 was an important possibility for the introduction of the national-ethnic minorities of the country, especially for the agrarian entrepreneurs of the Monarchy who published the picture advertisement, innovative depiction of several tools in their catalogue, so they could call the attention to their participation and economic significance.

The scientific standard of tool-research and the number of publications were decreased until WW2, since then, however, the tool-research was begun again by means of collection guides which lasted until the democratic transformation.

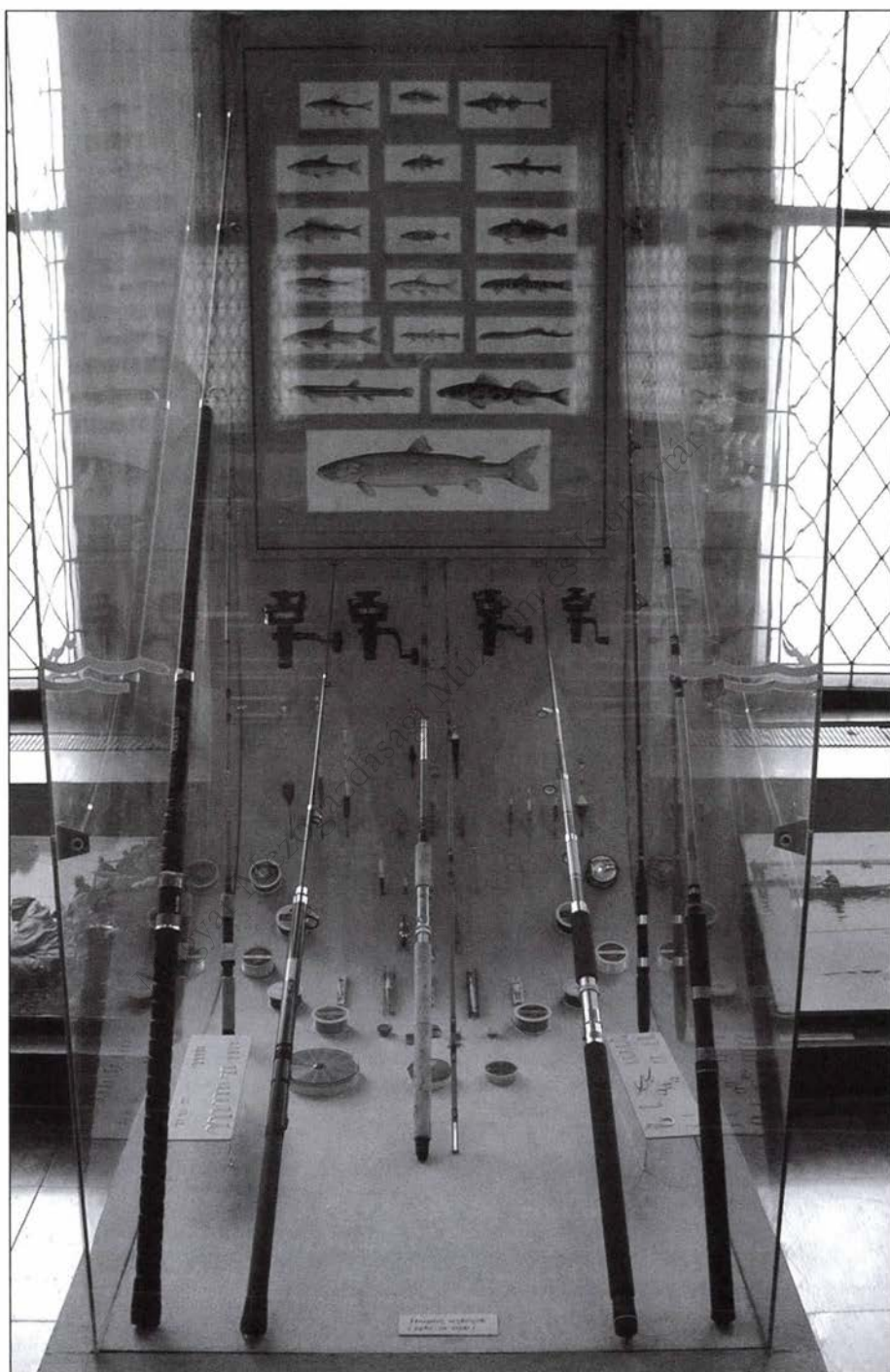
The new open-air and provincial village museums encouraged both the revision of the existent tools in the collections and further collecting work. More and more museums and exhibitions presenting the former peasant technique were opened where the economic-lifestyle innovations, the regional and country tools of the local special development were exhibited, as well.

The Tool-historical Archive is useful especially for the wide circles of the collectivity being interested in the past of farmers. The toolbar of the Hungarian agriculture is documented in the archive material to be researched almost to our days. At the same time it is a database of science, public education and agrarian-culture and agrarian-history both in Hungary and abroad.

Nowadays concerning the answer to the questions of Hungarian history, especially agricultural history the Tool-historical Archive at the Museum of Hungarian Agriculture is one of the most significant image public collection materials in the field of researching the Hungarian and European continental agrarian production, the past and traditions of agrarian lifestyle. It is no accident that Iván Balassa's work in the Tool-historical Archive was highlighted and his life-work was appreciated when the Herder Prize was awarded to him (in spring 1980). For this reason he was invited among the members of the Swedish Royal Gustav Adolf's Academy and the Royal Danish Academy. The system of the Archive in full measure assimilated itself to the professional classification index system elaborated by Iván Balassa and the agrarian historian Imre Wellmann which made possible and easier computer elaboration. The computer elaboration and internet service of the first 5000 items were finished already in 1996 when the founder Iván Balassa (1917-2002) was still living (elaboration done by Zsigmond Csoma - Edith Pál - Péter Górász) by means of 'NIIF' (National Information Infrastructure Development Institute)-tender. Thus this was the first time that the historical pictures of agricultural tools and working processes accomplished with them, the technology of historical eras and the data of description cards could be mediated by the Museum of Hungarian Agriculture through the Origo server machine of the National Museum to the world, but this achievement is outstanding among the largest Hungarian museums, as well.

Az úgynevezett „Hausvater” szakirodalom legmagasabb színvonalát jelentő, elérő, a nemesi gazdálkodást leíró európai mintakönyv, Hohberg, W. H.: *Georgica Curiosa Aucta*, című, Nürnbergben megjelent könyve az uradalmi kertész eszközkészletét is bemutatta, leírta 1695-ben

Horgászati eszközök az 1985-ben megnyílt kiállításon

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Halászati Gyűjteménye

SZABÓ LÁSZLÓ – SZÉKELYHIDY IVÁN

A múzeumok egyik legfontosabb tevékenysége a gyűjtőkörébe tartozó tárgyak begyűjtése, megőrzése, feldolgozása, valamint a nagyközönségnek való bemutatása. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum alapítása óta végzi feladatát, és gyűjti a magyar mezőgazdaság és ezen belül a halászat múltját és jelenét reprezentáló tárgyakat. A múzeumi gyűjteménytárak bemutatását nem lehet elvonatkoztatni az egyes témakörökben rendezett kiállításoktól, így van ez a halászat esetében is. A gyűjtemény előtörténete a múzeum alapítása előtt kezdődött. A 19. század végén rendezett országos kiállításokon két, egymástól független halászati bemutató is szerepelt. Az egyik a népies halászatot bemutató tárlat, a másik a modern, a kor vívmányait szemléltető kiállítás volt. Mindkét kiállítás háttérében a korszak és a téma meghatározó szakembere állt. A történeti kiállítás rendezője Herman Ottó, míg a jelenkor halászatának bemutatóját Landgraf János készítette. E két kiállítás a későbbi múzeumi kiállításokon is külön szerepelt, egészen az 1930-as évek végéig.

Az 1885. évi Országos Kiállításon először került sor a népies magyar halászat bemutatására. A kiállítást a korszak egyik legkiemelkedőbb, számos területen is maradandót alkotó tudósa, Herman Ottó rendezte. A bemutatott halászati eszközök és szerszámok saját gyűjtéséből származtak, és alapját képezték a két évvel később megjelenő „Magyar halászat” című könyvének. E könyv teremtette meg a hazai tárgyi néprajtot. Megszabta a módszertani irányt, és közvetlen kutatásra indította Munkácsi Bernát összehasonlító nyelvészeti és Jankó János összehasonlító néprajzi kutatásait. A mocsárlecsapolások végső szakaszában felkereshette azokat a helyeket, ahol a halászat szinte ősi formákat megőrizve élt. Felismerve a tárgyi anyag pusztulásának veszélyét, nemcsak írásban és rajzban, de tárgyi anyaggyűjtéssel is felbecsülhetetlen értéket mentett meg az utókornak. 1896-ban, a millenniumi kiállítás történeti osztályán ismét bemutatásra került a hagyományos népies halászat Herman Ottó áldozatos munkájának eredményeként. A gyűjtött anyag a városligeti tavon, cölöpökre épített pavilonban került elhelyezésre. A hangulatos, stílusában is a halászatra utaló építményt a rendező közreműködésével Alpár Ignác tervezte. A kiállítás zárása után, csakúgy, mint az 1885. évi kiállítás alkalmával, a Nemzeti Múzeum (annak külön tárgyi néprajzi osztálya) kapta meg a kiállított tárgyakat.¹

A modernkori halászat az 1885. évi kiállításon még szerényen képviseltette magát. A mezőgazdasági csarnok egyik sarkában, 120 m² területen kapott lehetőséget bemutatkozásra. 1896-ban, a millenniumi kiállításon már egy különálló, 335 m²-es kiállítási pavilont kapott. A kiállítás megrendezésére Landgraf János országos

¹ Herman Ottó: Bevezetés az őshalászatához. In: Az 1896-iki ezredéves kiállítás történelmi fűcsoport hivatalos katalógusa. Bp. 1896.

halászati felügyelő, a minisztérium halászati osztályának vezetője, a *Halászat* című szakfolyóirat alapítója és szerkesztője, számos cikk és könyv szerzője kapott megbírást.² A kiállítók között szép számmal szerepeltek nagyobb tógazdaságok, például Podmaniczky Géza báró tógazdasága Nyír-Baktán, Eszterházy Miklós gróf tatai és tóvárosi uradalma, Karátsonyi Jenő gróf uradalma Temes-Topolyán, és Révay Gyula báró haltenyésztő telepe Kis-Selmeczen, továbbá a jelentősebb halásztársulatok, például a balatoni és a kassai. Külön kiállítási egységben mutatkozott be az Országos Halászati Felügyelőség. Az élő halak mellett a kiállítás látványos része volt a magyar halfauna gyűjteménye, a Lendl Adolf által készített, a halak anatómiai fejlődését ábrázoló preparátumok, valamint a Magyarországon honos halellenségek bemutatója.³

A millenniumi ünnepségsorozat zárása után a Történelmi Épületcsoportot, a nagyközönség által elnevezett Vajdahunyadvárat a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum kapta meg. A kiállításokba részint a millenniumi bemutató bővített anyaga, részint új tárgyak kerültek. Néhány évig ebben az ideiglenes kiállítási csarnokban működött a múzeum. Az ezredéves kiállítás halászati bemutatójának törzsanyaga adta a múzeum első halászati kiállítását és a gyűjtemény alapját. Az épület Bártfai-termében lettek kiállítva a hazai halak és halellenségek preparátumai, a teremhez kapcsolódó fülkékben pedig különböző hálók, varsák, szigonyok és lapátok.⁴ A lassan gyarapodó gyűjtemény és kiállítás még a 19. század végén kiegészült a tengeri halászat módjait bemutató modellekkel, a kaliforniai mesterséges haltenyésztés modelljével, valamint számos új fényképpel és térképpel. Az összesen 579 darab tárgyat számláló kiállítás a gótikus épület állagának romlása miatt 1899-ben a jáki kápolnában kapott új helyet. A halászati, vadászati és háziipari tárgyak kivételével a múzeum többi kiállítása Kerepesi út 72. sz. bérházába költözött.⁵

A 20. század első éveiben tovább bővült a halászati gyűjtemény. Miniszteri rendeletben bízták meg Landgraf Jánost a gyűjtemény gyarapításával. 1902–1903-ban összesen 6000 ezer korona értékben kapott lehetőséget múzeumi tárgyak elkészíttetésére és beszerzésére.⁶ Feldmann Gyula tanszerkészítő üzeme kapott megbízást a kiállításba kerülő halpreparátumok elkészítésére. 1903-ban kerültek a gyűjteménybe leltározásra kitömött halak 2800 korona értékben, és nedves preparátumok üvegekben 871 korona értékben.⁷ A gyorsan gyarapodó gyűjtemény állagának megóvása is fontos múzeumi feladat volt. A preparátumok karbantartására és a hiányzó példányok beszerzésére nagy figyelmet fordított a múzeum vezetése.⁸ A gyűjtemény szervezett gyarapítása mellett a múzeumok számára alapvetően fontos volt – és maradt – a felajánlott tárgyak megszerzése. Ilyen módon is sikerült értékes tárgyakkal kiegészíteni a halászati gyűjteményt. Borz András esztergomi halászmester ajánlott fel a múzeum számára egy kecsege hálót és két darab vizahorgot. A vizahorgok érdekessége, hogy a halászmester részletesen leírta, hogy nagyapja milyen módszerrel halászott ezekkel vizákra az esztergomi káptalan uradalmához

² Matlekovits Sándor: Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor. VI. kötet. Bp. 1897. 431.

³ Landgraf János: Halászat. In: Az 1896-iki ezredéves kiállítás általános katalógusa. Bp. 1896.

⁴ Előzetes tájékoztató a Gazdasági Múzeumban. Budapest, 1897.

⁵ A Magyar Kir. Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szak-katalógusa. Bp. 1899.

⁶ Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattár (a továbbiakban MMgMA) IX. 279/1902. ikt. sz. (I. sz.: IX 918/260)

⁷ MMgMA IX. 127/1903. ikt. sz. (I. sz.: IX 919/26)

⁸ MMgMA IX. 628/1906. ikt. sz. (I. sz.: IX 969/512)

tartozó Ebedi-tanyán. A vásárláskor 130 és 96 éves vágóhorgok, így különösen értékes forrásul szolgálnak a halásztörténet számára.⁹

1907-re elkészült régi helyén a már szilárd szerkezetű új múzeumépület. A millenniumi kiállításokhoz hasonlóan az új helyen ismét Herman Ottó kapott megbízást Darányi Ignác földművelésügyi minisztertől a hagyományos pásztoréletnek és halászatnak a múzeumból eddig hiányzó bemutatására. Mint a nemzeti tudományok elkötelezett hívének, magától értetődő volt a magyarság múltjához kapcsolódó életmód, saját kifejezésével élve az ősfoglalkozások közös bemutatása. Az épület negyedik termében kapott helyet az ősfoglalkozások osztálya. Herman Ottó negyedszerre összeállított gyűjteménye – az 1885. évi és az 1896. évi kiállítások anyagán kívül az 1900-ban megrendezett párizsi világkiállításon szereplő halászati eszközök és szerszámok is a Nemzeti Múzeumba kerültek – átfogó képet adott a nemzet két nagy ősfoglalkozásáról. Az ősfoglalkozások osztálya nyolc táblából és két csoportból állt. A rekesztő halászat magyar eszközei mellett bemutatásra kerültek a környező és távolabbi népek hasonló szerszámai is. Így találkozhattak a látogatók a finn, japán, sőt dél-amerikai vejszével és lapp hálókötőtűvel. A bemutatott halászszerszámok az ország minden jelentősebb, halászat szempontjából fontos vizét képviselték. Hálósúlyok, jégpatkók, buffogató, vásfentők, szigonyok a Balatonról, tapogatók, bécfa a Velencei tóról, vizahorgok, öregháló, marázsaháló, varsák a Dunáról, dobóhálók, turbók hálók, kuttyogatók, kecék a Tiszáról. Külön kiállítási egységben kerültek bemutatásra a csikászserszámok. Csikputtonyok, csikászbocskor, csikkasok, csíktökök, csikászbot, nádvágó, kaszúr és még számos eszköz Herman Ottónak az Ecsedi-lápon végzett gyűjtéséből származott. A kiállított tárgyakat számos festmény, rajz és fénykép egészítette ki. Koszkol Jenő balatoni őshalászokat, tengeri halászatot és az ezredéves kiállítás halászati pavilonját ábrázoló képe, valamint Vezényi Elemér kisebb szerszámrajzai tették érthetőbbé és látványosabbá a kiállítást. Az igen gazdag halászati és pásztoréletet bemutató anyag néhány tekintetben töredékes maradt, ezért „az osztály még lehető fejlesztése a jövő feladata” – írta a rendező a kiállítás ismertetőjében.¹⁰ A gyűjtemény tárgyai intézetben belüli átcsoportosítással is gyarapodtak. A halászati gyűjteményből 1907-ben még 65 tárgyat, elsősorban régebbi halászati eszközöket átsoroltak az ősfoglalkozások gyűjteményébe. 1909-ben 591 tárgyat számlált a gyűjtemény 2763 korona értékben, melynek körülbelül a fele volt halászati témájú.¹¹

A gyűjtemény újabb bővítésére egy tragikus esemény adott lehetőséget: a múzeum Herman Ottó halála után, 1915-ben vásárolta meg hagyatékát. A 290 tárgyból álló kollekciónak többsége tematikai szempontból a pásztorélethez kötődött, de néhány eszköz, például egy mintázott nádvágó kés, egy őskori csontkorcsolya a halászat témakörébe tartozott.¹² Az *Ősfoglalkozás* című kiállítás kisebb változtatásokkal és épületen belüli költözéssel, gyakorlatilag változatlan formában a második világháborúig volt megtekinthető.

A múzeum 1907-es megnyitása a halászati kiállítást és gyűjteményt is érintette. A kiállítást, miniszteri felkérésre, ismét Landgraf János rendezte.¹³ Az új kiállí-

⁹ MMgMA IX. 176, 178, 204, 230/1903. ikt. sz. (I. sz.: 919/148, 149, 156, 159)

¹⁰ Herman Ottó: *Az ősfoglalkozások magyarázó lajstroma*. Bp. 1908.

¹¹ MMgMA IX. *Ősfoglalkozások leltárkönyv* 1907., 1908., 1909.

¹² MMgMA IX. 194/1915. ikt. sz. (I. sz.: IX 1543/12).

¹³ MMgMA IX. 884/1907. ikt. sz., FM 3866/ein. IX/4. szám.

tás helyszínéül a gótikus épületrész fölépcsője körül, a földszinten lett kijelölve. Tematikus rendszerben bemutatta a hazai halfaunát, a halak anatómiáját, a természetes vizek és a tógazdaságok halászatának módjait és eszközeit. Részletesen ismertetésre kerültek a halászatot érintő törvények, halfajok védelme, tilalmi idők és tiltott fogási módok. Röviden szerepelt még a kiállításban a halkereskedelem, az élőhal-szállítás, és a hazai halászatot bemutató statisztikai táblázatok.¹⁴ Külön figyelmet érdemelt a fölépcső alatt berendezett kis halastó, melynek környezetében a halellenségeket mutatták be.¹⁵ Az 1907-es megnyitón a fent említett két kiállításon kívül lett volna még lehetőség a múzeumban halászat szemléltetésére. A kísérlet-ügyi csoport kiállításán belül a Magyar Királyi Halélettani Állomás kapott felkérést a bemutatkozásra, azonban az akkor csupán egyéves intézmény még nem tudott élni ezzel a lehetőséggel.¹⁶

A korabeli leltárkönyvek tanúsága szerint a gyűjtemény öt alegységből, a halak gyűjteménye három teljes sorozatból – egy kitömött preparátumokból, egy szeszen konzervált halakból, és egy tölgyfa talapzatokon elhelyezett papírmasé halakból – állt. Ezen kívül a ponty, pisztráng és a süllő fejlődését bemutató preparátumsorozatot, valamint halcsontvázakat tartalmazott ez a 355 darabból álló alegység. A haltenyésztés alegységben voltak a természetes haltáplálékok, egy rovargyűjtemény és számos tógazdaságról készült fotó és térkép. A halászati eszközök és tárgyak alegységben voltak a hálók, szálak, varsák, csáklók, szigonyok, szapolyok, ladikok és az összes többi halászszerszám. Külön alegységben tartották nyilván a halellenségek preparátumait. A különböző emlősök, madarak, hüllők és kételtűek egyszerű bemutatása mellett számos preparátum életszerű módon ábrázolta a madarakat (pl. kanalas gém zsákmánnyal, repülő rétisas, karmai között hallal). Az ötödik alegység 50 darab halászati témájú festményt, fényképet és térképet tartalmazott.¹⁷

A két világháború közötti időszakban csak néhány helyen történt változás a kiállításban és a gyűjteményben. A kiállítás kiegészült a halászati melléktermékek és ipari feldolgozásukat bemutató egységgel. A hátsó teremrész bal oldali keskeny falán mutatták be a balatoni gyöngyesszencia nyerését és feldolgozását. Erre a Balatonban tömegesen előforduló szélhajtó küsz és garda ezüsthéjű pikkelyei voltak a legalkalmasabbak. A pikkelyezett halakból készült hallisztet sertések, baromfik és pisztráng takarmányozására használták. A gyártási berendezéseket és folyamatokat fotókon mutatták be. A halak életmódjának, növekedésének, életkorának és vándorlásának tanulmányozására Magyarországon eddig alkalmazott haljelzések is a kiállításba kerültek. A mesterséges tó melletti boltívek könyöklőin pisztrángikra-költőház modellje, pisztrángikra-költőkészülék kétféle változata és halikrák szállítása-sára használt dobozok voltak láthatók.¹⁸

Az 1934-ben Budapesten tartott XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszus tiszteletére a Mezőgazdasági Múzeum kiállításait a kor szellemének megfelelően modernizálták és újrendezték. Ez a nagy tematikus kiállításokat (állattenyésztés, növénytermesztés) érintő megújulás gyakorlatilag változatlanul hagyta a halászati

¹⁴ Landgraf János: Mezőgazdasági Múzeum és a halászat. Halászat, 21. szám. 1907. július 1. 163–165.; A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. Budapest, 1907.

¹⁵ Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. Bp. 1913.

¹⁶ MMgMA IX. 571/1907. ikt. sz.

¹⁷ MMgMA IX. Halászat leltárkönyv 1907, 1908, 1909.

¹⁸ A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum tájékoztatója. Bp. 1926.; A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum rövid útmutatója. Bp. 1934.

- kiállítást. A gótikus épületben lévő erdészeti, halászati és vadászati osztály átrendezésére azért nem volt szükség, „mert természeténél fogva ez a gyűjteménycsoport, kellő megóvás és pótolgatás mellett kevésbé avulhat el, hiszen a halászat és vadászat, de sok tekintetben az erdőművelés is a legősibb foglalkozások közé tartoznak, annyira, hogy számos vonatkozásban máig is megőrizték primitív jellegüket” – írta az új kiállítások ismertetője.¹⁹

A második világháború súlyos veszteségeket okozott a Mezőgazdasági Múzeumnak. Az 1944-es fővárost ért szőnyegbombázások során két ízben is találat érte. Nemcsak az épület, hanem a kiállítások és a gyűjtemények is hatalmas károkat szenvedtek. Az ostrom során ért belövések, majd fosztogatások során az egykori feljegyzések szerint a halászati gyűjtemény tárgyainak 80 százaléka megsemmisült. A háború utáni bizonytalanság miatt további károk érték a gyűjteményeket. A fosztogatástól megóvott, a pincében és a padláson összezsúfolt tárgyak a kiürítést elrendelő utasítás miatt ládába csomagolva várták az elszállítást.²⁰

A háború utáni évek bizonytalansága után, az ötvenes évek elején az új kiállítások tervezésével egy időben elindult a gyűjtőmunka is. A Mezőgazdasági Múzeum felkérte a különböző gazdálkodó szervezeteket, intézményeket, hogy indítsanak mozgalmat a még meglévő agrármuzeális tárgyak és dokumentációk gyűjtésére.²¹ Az új, kiállítási segédanyagok és dermoplasztikák mellett elsősorban a megmaradt ősfoglalkozási és halászati gyűjtemény egyesített anyagára alapozva nyílt meg 1951-ben a hal- és nádgazdálkodási kiállítás. Ezt a kiállítást már történeti tematika szerint állították össze. Részletes bemutatásra került a folyami, a tavi és a mesterséges tavi halászat, valamint a vízi élővilág természetrajza. A történelem viharai ezt a kiállítást sem kímélték meg. Az 1956. októberi és novemberi események, a gótikus szárnyat ért találatok következtében a halászati kiállítás tönkrement, a gyűjteményi anyag nagy része pedig elpusztult.²²

A halászati gyűjtemény anyagának új tárgyakkal való bővítése és az új kiállítás rendezése Khin Antalnak, a Mezőgazdasági Múzeum tudományos munkatársának feladata lett. Személyében méltó utód került a nagy elődök kurátori posztjára. Eredeti hivatása tanár volt, több iskolában tanított, Léván a magyar nyelvű tanítóképző intézet igazgatójaként tevékenykedett. 1940-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Népművelési Bizottságánál dolgozott. Múzeumi tevékenységét még Somorján, 1928-ban kezdte, mikor eredményes szervezőmunkájának eredményeképpen megalakult a Csallóközi Múzeum, melyet 1939-ig vezetett. A Mezőgazdasági Múzeumban a népi halászattal foglalkozott. Számos gyűjtőúton vett részt, többek között a Velencei-, a Szelidi- és a Fertő-tónál. Az itt gyűjtött tárgyak ma is értékes darabjai a gyűjteménynek. Munkájáról számos közleménye jelent meg.²³

A szaporodó gyűjteményi anyagnak köszönhetően 1959-ben sikerült megnyitni egy vízimadár-bemutatóval bővült, helyreállított halászati kiállítást. „A most megnyílt halászati kiállítás – írja Khin Antal, – a magyar halászat egész történetét a

¹⁹ *Toborffy Géza*: A felújított Mezőgazdasági Múzeum. Kísérletügyi Közlemények. XLII. évf. 1939. 1–3. füzet 169.

²⁰ *Pintér János*: A múzeum kiállításai az alapítástól napjainkig. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd. Bp. 1986. 51.

²¹ Agrármuzeális tárgyak felajánlása. Mezőgazdasági Értesítő, 1955. február 16. 89–90.

²² *P. Erményi Magdolna*: A múzeum tárgygyűjtő tevékenysége. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd. Bp. 1986. 83.

²³ Többek között: A Szelidi-tó halászata. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei. 1964. 99–116.; A régi Csallóköz, mint halászhely. Uo. 1969–70., 257–266.; A Velencei-tó halászata. Mezőgazdasági Múzeum Füzetek 16. szám. Bp. 1960.

szemlélő elé tárja az ősidőktől napjainkig, a szerszám nélküli halásztattól egészen a gépesített, korszerű (motoros, elektromos) halászatig.” Az előző kiállításból hiányzó csikász is megjelent ősi szerszámaival. A népies horgászat darabjai közül kiemelkedett a nagy harcsák egyik fő fogóeszköze, a kutyfogató horog a kutyfogatóval. Diorámák szemléltették a Velencei-tó és a Balaton halászatát. A kiállítás egyik újjátása volt, a régi nedves preparátumok lecserélése. A mintegy hatvan darab, élethű halmulázt Molnár Zoltán festőművész és szobrász készítette el. Külön kiállítási egységben szerepeltek a nagyhírű magyar vizák kitömött példányai, a fogásukhoz használt eszközök és ezek ábrázolásai.²⁴

A vizákkal, illetve a vizák fogásával kapcsolatos tárgyak kiemelt darabjai a halászati gyűjteménynek. Ezért került kiállításba a 15. század elejéről származó margitszigeti vörös márvány halcímeres köemlék. A benne ábrázolt halat egyesek vizának vélték. A címer valószínűleg az Eresztvény-család egyik tagjáé lehetett. A család őse, Eresztvény Ferenc, Zsigmond király udvari szakácsa volt, aki a királytól 1414-ben kapott nemességet. Mint szakács, bizonyára kitűnően értett a halételek elkészítéséhez. Így szerepelhet a családi címerben hal. A nemes halak közül a királyi asztalra elsősorban viza került, így logikus feltételezés volt, hogy vizát ábrázol a sírkő. Ezt erősítette az a tény is, hogy a kő a Margitszigeten, a mai Vizafogónak nevezett pesti oldallal szemben került elő. A kövön látható halon nem lehet egyértelműen vizára utaló vonásokat felfedezni. A korabeli művészek nem törekedtek élethű ábrázolásra, így csak abban lehetünk biztosak, hogy valamilyen ragadozó hal szerepel rajta.²⁵

A halászati kiállítások elmaradhatatlan eleme volt a kezdetektől egy vagy több, múzeumi gyűjteményben szereplő impozáns méretű viza preparátuma. Kiállításban szerepeltetését mérete mellett ritkasága is indokolta. Az egykor nagy számban előforduló vizák szákmányul ejtése a 20. században már ritkaság számba ment a magyar Duna-szakaszon.²⁶ Az egyik legismertebb, legnagyobb sajtóvisszhangot kiváltó vizát 1955. január 31-én fogták Ercsinél. A hal 117 kg súlyú, és 263 cm hosszú volt. A viza fejét és a bőrét a Mezőgazdasági Múzeum kapta meg, ahol Sebeházi István és Káldi István preparátorok munkájának köszönhetően évekig szerepelt a halászati kiállításban. Akkoriban sajnos nem volt lehetőség jó minőségű, tartós preparátumot készíteni, ezért a viza állapota gyorsan romlott, múzeumi kiállításra alkalmatlanná vált. A jelenlegi kiállításban szereplő vizák is Káldi István preparátor munkáját dicsérik. A nagyobb 1962-ben, a kisebbet 1964-ben fogták paksi halászok.²⁷

A jelenlegi halászati gyűjtemény mintegy 15 százaléka második világháborút és az 1956-os forradalmat túlélő tárgy. A kisszerszámos és nagyszerszámos halászat hazánkban használt eszközeinek csaknem teljes gyűjteménye, a preparátumok és a hazai halakról készült gipsznegatívok döntő többsége az 50-es, 60-as években került a múzeumba. A gyűjtemény gyarapítása az 1960–1970-es években is folytatódott. A tógazdasági haltenyésztés eszközeinek és kisgépeinek beszerzése ekkor

²⁴ *Khin Antal*: Új halászati kiállítás a Mezőgazdasági Múzeumban. *Halászat*, 1959. VI. évf. 8. szám 147.

²⁵ *Khin Antal*: A pesti vizafogók és a mai Vizafogó utca neve. *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1962. 84–92.

²⁶ A vizák eltűnését a hazai vizekből több tényező okozta: az erős hajózás, a folyószabályozás és az intenzív aldunai halászat. 1970 óta, a Vaskapu I. erőmű üzembe helyezése után egyetlen vizát sikerült fogni, 1987. május 16-án, Paksnál. Lásd bővebben B. Z.: Az utolsó viza? *Élet és Tudomány*, 1987. 25. szám 789.; *Tóth János*: Vizafogás a Dunán. *Halászat*, 1987. szeptember–október. 5. szám. 139–141.

²⁷ Óriás viza – a magyar Dunán. *Halászat*, 1955. 2. szám. 25., *Khin Antal*: A magyar vizák története. *Mezőgazdasági Múzeum Füzetei*, 2. szám. Bp. 1957.

történt.²⁸ Jelentősebb tárggygyarodás az utóbbi időben az új halászati kiállítások építéséhez kötődött. A Tuli Györgyné szakkutató által rendezett és 1985-ben elkészült halászáttörténeti kiállítás alkalmával számos értékes tárggyal bővült a gyűjtemény.²⁹ A tatai Jávorka Sándor Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakiskola tanárainak és diákjainak köszönhetően a halászati eszközök teljes makett sorozatával rendelkezik a múzeum. Ekkor sikerült kiegészíteni a horgászati eszközök gyűjteményét is, amely így felöleli a hazai horgászat eszköztárát a 80-as évekig.

A 2002-ben megnyílt legújabb halászati kiállítás a tematikus jelleget megtartva, de a régebbi kiállításokban szereplő hangulatos, diorámában történő bemutatást is felhasználva ismerteti a hagyományos halászati eszközöket és a velük való halászati módokat.³⁰ A kiállítás alapvetően a már meglévő gyűjteményi anyagra épül, de néhány új tárgy is színesíti a kiállítást. A kiállításban látható a múzeum restaurátorműhelyében készült a százhalombattai Temperáltvizű Halszaporító és Kereskedelmi Kft-ben használt halkeltető berendezés makettje. A *Magyar horgász* című szaklapban közzétett felhívásnak köszönhetően pedig néhány muzeális értékű horgászszerszözzel bővült a gyűjtemény.

Fishing collection at the Museum of Hungarian Agriculture

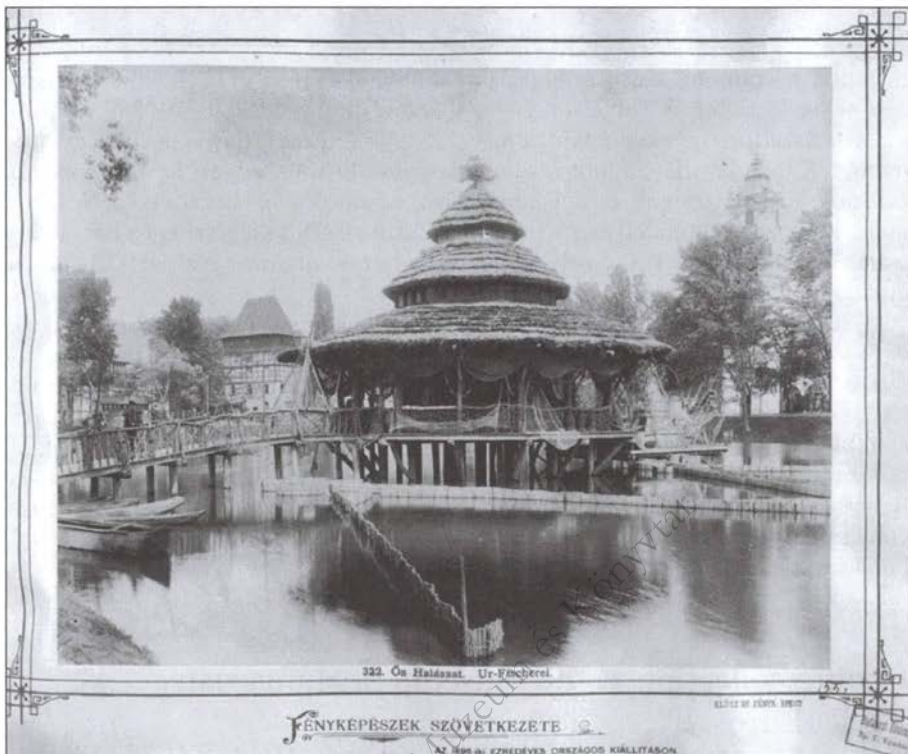
LÁSZLÓ SZABÓ – IVÁN SZÉKELYHIDY

The material remains of Hungarian fishing have been collected and displayed for the public by the Museum of Hungarian Agriculture since its foundation. The museum was in possession of two independent fishing collections and exhibitions in the course of the first 40 years from the time of its establishment. The one covered the tools of traditional, popular fishing, the other the modern fishing tools of the era. The founders of the collections were outstanding experts of the time; Otto Herman represented the earlier period, János Landgraf worked in later times. The object material of the collections was being enriched continuously and in changing degree up to WW2 from several sources. The exhibitions organized according to the taste and demands of the age represented the present and past of Hungarian fishing very well. The collection was seriously damaged by World War 2 and the revolution of 1956. It was possible to retrieve the almost destroyed collection until 1959 to an extent that the new permanent exhibition displaying the past and present of fishing could be created. The corpus of today's fishing material and exhibition of the museum also come from the 50's and 60's. The most valuable pieces of the collection, e.g. the marsh-dweller's tools or the imposing sturgeon preparations are spectacular elements of the present exhibition.

²⁸ P. Erményi Magdolna: A Múzeum tárggygyűjtő tevékenysége i. m. 97.

²⁹ Szabó Loránd: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 21.

³⁰ Szabó László: Új halászati kiállítás a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. Halászat, 2003. 1. szám. 19–23.

A Millenniumi Kiállítás népies halászatot bemutató pavilonja, 1896

A Millenniumi Kiállítás modern halászati kiállítása, 1896

Ősfoglalkozások kiállítása, 1907

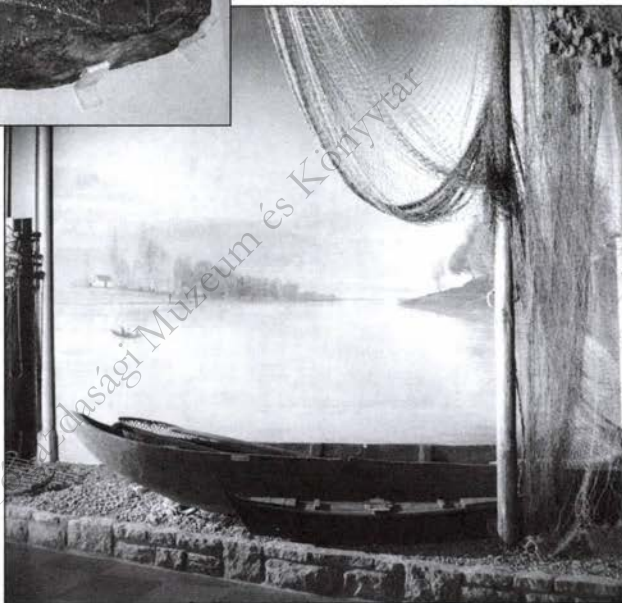
A halászati osztály kiállítása 1930-as évek

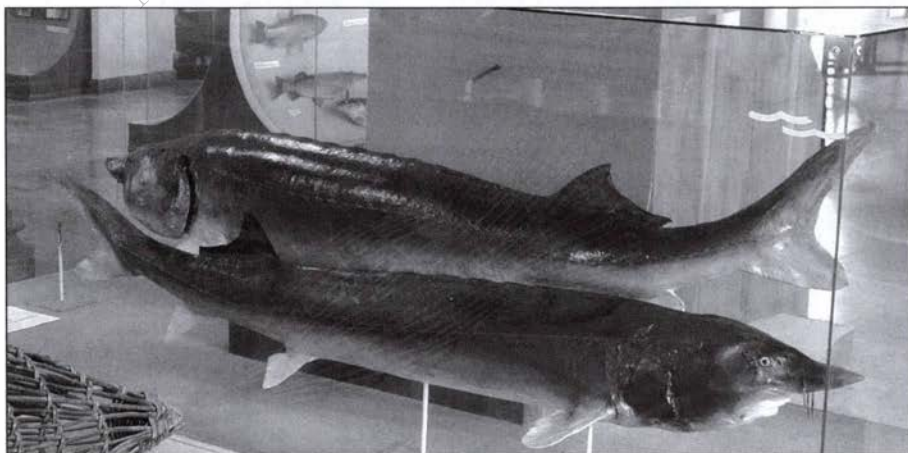
*A halászati gyűjtemény
1956 novembere után*

*A margitszigeti
halcímeres kő*

*Részlet
az 1959-ben megnyílt
halászati kiállításból*

Vízaparártumok az 1985-ben megnyílt kiállításon

Adatolt trófeák a Vadászati Gyűjteményben

BÁNYAI JÓZSEF

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Vadászati Gyűjteménye vadászpuskákból, felszerelésekből, preparátumokból és dermoplasztikákból, illetve a hazai nagyvad-fajok trófeáiból áll. A mintegy 1300 darab trófea közül 210 darab adatolt, múzeumi szempontból ezek a legértékesebbek. Adatoltnak nevezzük azokat az agancsokat, lapátokat, szarvakat és agyarakat, amelyeknek ismert az elejtője, az elejtés helye, és az elejtés ideje.

A fenti adatok hiányában a trófea csak dekorációs célt szolgál, muzeális értéke csekély. A meglévő trófeák jelentős része a második világháborút megelőző időszakban került a gyűjteménybe, ezért többségük beazonosítása reménytelen. Az adatokat regisztráló leltárnaplók kevés kivétellel elpusztultak, így az 1950-es évek elején lefolytatott általános, minden tárgyra kiterjedő leltározáskor a leírókartonok legtöbbször régi múzeumi tárgy (r. m. t.) megjelölés került. Jelen írás csak azokkal a trófeákkal foglalkozik, amelyeknek az adatai hitelt érdemlően bizonyíthatók.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeumot Darányi Ignác földművelési miniszter alapította 1896-ban, berendezésével Paikert Alajost, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) titkárát bízták meg. 1896. július 15-én és 16-án, Balás Árpádnak, az erdészet és a vadászat felelősének elnökletével ülést tartott az „alakulandó múzeum ügyében kiküldött bizottság”.¹

A múzeum alapításakor a vadászati tárgyak és trófeák begyűjtése nagy nehézségekbe ütközött. Ezért Paikert levelet írt Lenk Ödönnek Marienbadba, és a tudvalévően szép és nagyszámú trófeagyűjteményéből 10-15 darabot kért az erdészeti és vadászati kiállítás részére.² A kérésre nemleges válasz érkezett: Lenk megírta, hogy nem hajlandó megválni a trófeáitól. Tudatta viszont, hogy Egerváry Gyula országos vadászati felügyelő említett neki egy nagy agancsgyűjteményt, melyet tulajdonosa, Forgách Károly gróf az Országos Erdészeti Egyesületnek (OEE) ajánlott fel.³

1897. szeptember 12-én a mezőgazdasági múzeum megnyitásával egy időben az ezredéves kiállítás történelmi csoportjának – a „Vajdahunyadvárnak” – a gótikus épületében bemutatták a látogatóknak az ország első állandó vadászati kiállítását.

Paikert hamarosan ráébredt a vadászat fontosságára és levelet írt Darányi miniszternek. Kérte, hogy a mezőgazdasággal összefüggő rokonszakok gyűjteményeinek – így a vadászatnak is – méltó elhelyezést kell biztosítani, majd így folytatta: „A mezőgazdasági termények a dolog természeténél fogva nem eléggé dekoratív hatásúak, és mint ilyenek, a laikus közönséget nem is eléggé érdeklik, szükséges

¹ Jegyzőkönyv. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattár (A továbbiakban: MMgMA) IX. 867/9.

² MMgMA IX. 868/400.

³ MMgMA IX. 868/404.

tehát, hogy oly tárgyakról is történjék gondoskodás, amelyek vonzóvá, érdekessé teszik a múzeumot. Ilyenek elsősorban a vadászati troféák, ezek sohasem tévesztik el hatásukat, és mindenkit egyaránt érdekelnek.” Végezetül kérte a miniszter segítségét a Forgách-féle trófeák múzeum részére történő megszerzésében.⁴

1904. június 11-én az Országos Erdészeti Egyesület (OEE) értesítette a múzeumot a gróf Forgách Károly-féle agancsok átadásáról, és tételesen leírta az átadni kívánt trófeákat. Ezek a következők voltak: muflonszarv 184 darab (1 darab fejjel), szarvasagancs 256 darab, dámlapát 408 darab, őzagancs 1401 darab, összesen: 2249 darab.⁵

1907-ben Saárossy-Kapeller Ferenc igazgató levelet írt régi barátjának, Fónagy Józsefnek, a kiváló vadásznak és vadászati szakírónak, és trófeákat kért tőle, mivel, mint írta, azt szeretné, „ha a vadászati rész minden tekintetben kiváló lenne”. Fónagy válaszlevelében többek között 160 darab őzagancsot, valamint egy jó szarvasagancsot ajánlott fel a vadászati kiállítás részére.⁶

1909 augusztusában Szeniczey Ödöntől 2 darab rendkívül szép és erős szarvasagancsot vásárolt a múzeum, 400 korona értékben.⁷ 1913-ban Széchenyi Béla gróf 50 darab kapitális szarvasagancsot ajándékozott a múzeum Vadászati Gyűjteményének. Ezek egy részét később állványra szerelve kiállították a reneszánsz épület aulájának emeleti részén. Sajnos, a teljes gyűjteményből mindössze négyet sikerült hitelt érdemlően beazonosítani, a többi a nagyszámú „dekorációs” trófeák számát növeli, elhanyagolható értékkel. Az 1917. évi gyarapodás legnagyobb részét a Jankovich-Bésán Gyula öreglaki (Somogy megye) földbirtokos által ajándékba felajánlott trófeagyűjtemény képezte: szarvasagancsok, őzagancsok, dámlapátok és zergekampók, összesen 1359 darab. Nem tudjuk, hogy a gyűjtemény egyes darabjai adatoltak voltak-e vagy sem, mivel egyetlen darabot sem sikerült beazonosítani.⁸

A múzeum legrégebbi adatolt trófeája 1920-ban került a gyűjteménybe. Özveggy Saáry Péterné (Wekerle-telep) egy páratlan, 16 ágú kapitális szarvasagancsot ajánlott megvételre. A szarvasbikát 1828-ban Zala megyében, a dobosi erdő részben ismeretlen vadász ejtette el. A múzeum 1200 koronáért vásárolta meg, ami abban az időben igen jelentős összegnek számított. A trófea az 1937. évi berlini nemzetközi vadászati kiállításon aranyérmet kapott.⁹

1936 májusában Simó Károly (Arad) 2 darab őzagancsot küldött a múzeumnak. Az egyik 506 gramm, a másik 428 gramm. Szakleltári értéküket Nadler Herbert 200, illetve 100 pengőben állapította meg. Októberben újabb 3 darab őzagancs érkezett Simótól, melyek még mindig igen jók voltak. Ezeket a trófeákat az 1910., az 1911. és az 1914. évi országos agancskiállításokon ezüst és bronzéremmel díjazták.¹⁰

Az érdemi gyűjtőmunka csak az 1950-es évek elejétől kezdődött újra, az új kiállítások előkészítésével egy időben. A vadászat esetében Orbán László erdőmérnök, szakkutató (később osztályvezető) kapta feladatául a kiállítási, gyűjtési és nyilvántartási munkákat. 1954-ben 9 darab szarvasagancsot kapott a múzeum, de az elejtő

⁴ MMgMA IX. 867/175.

⁵ MMgMA IX. 920/291.

⁶ MMgMA IX. sz. n. R.M.A. (1907)

⁷ MMgMA IX. 971/426.

⁸ MMgMA IX. 391/1918.

⁹ MMgMA IX. 470/1938.

¹⁰ MMgMA IX. 243/936.

vagy elejtők nevét nem ismerjük. Az azonos típusú trófeaalátétek és a rajtuk lévő feliratok azonban azonos tulajdonosra utalnak.

Az Országos Erdészeti Főigazgatóság (OEF) 1956-ban több aranyérmes, adatolt szarvasagancsot ajándékozott a múzeumnak. Ezeket a trófeákat több nemzetközi és hazai vadászati kiállításon is bemutatták (1954: Düsseldorf, 1956: Budapest, 1967: Novi Sad). 1967-től a MÉM Erdészeti Hivatal folytatta a kapitális, aranyérmes trófeák ajándékozását.

1964-től kezdve egyre több vadász – Apró Antal, Tömpe István, Ortutay Gyula, Ivády Gábor, Cseterki Lajos, Rimler Károly, Nagy Gyula, Nagy Imre, Kádár János, Antos Zoltán, Földes László, Losonczi Pál, Fehér Lajos és még sokan mások – maga ajánlotta fel trófeagyűjteményének legszebb darabjait. Eszterházy Mórincné és Szy Gézané férjeik hagyatékából adtak trófeákat.

1965-ben múzeumi nyilvántartásba került az első magyar világrekord őzagancs. Az őzbakot Cseterki Imre ejtette el 1965. július 29-én Martonvásáron. A trófeabírálat után a trófea 240.34 pontot kapott, ezzel abszolút világrekord lett. Később az 1967-es Novi Sad-i nemzetközi vadászati kiállításon a nemzetközi zsűri 228.68 CIC-pontra értékelte, ezzel 1983-ig – tizennyolc éven keresztül – vezette az őzek világranglistáját. Néhány hónap múlva októberben egy dámlapát világrekordot is kapott a múzeum. Fehér Lajos volt a szerencsés vadász.

1968. szeptember 9-én Gamáson (Somogy megye) egy osztrák vadász kiváló agancsot viselő szarvasbikát zsákmányolt. Október 24-én a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tanácstermében találkoztak a nemzetközi zsűri tagjai. A kiváló trófea az értékelés, bírálat után 251.16 CIC-pontot kapott, ezzel új szarvasagancs-világrekord született. A trófeát azonnal nemzeti értékkel nyilvánították. Mátrai Gábor egy aranyérmes muflonszarvat adott a múzeumnak, Csathó Kálmán özvegye pedig férje hagyatékából szarvasagancsot, őzagancsot és vadkanagyart. 1969-ben az Országos Trófeabíráló Bizottság javaslatára a múzeumba került a második magyar világrekord dámlapát. Ugyanebben az évben több magyar politikus ajándékozott aranyérmes szarvasagancsokat. 1970-ben a múzeum megkapta a második világrekord szarvasagancsot. A következő évben Losonczi Pál különböző hazai nagyvadfajok 30 darab trófeáját ajándékozta az intézménynek.

A következő három évtizedben a taglalt gyűjtemény gyarapodása csak a védett, nemzeti értéket képviselő trófeákra korlátozódott, emiatt ennek az időszaknak a gyarapodásra vonatkozó részletezését mellőzzük.

1972 és 2003 között 7 darab aranyérmes szarvasagancs, köztük három világrekord került védett nemzeti értéként a Vadászati Gyűjteménybe. Dámlapátból 5 darab aranyérmes, közülük 4 világrekord. Őzagancsból 10 darab aranyérmes, ebből 2 magyar rekord. Muflonszarvból 2 darab, mindkettő magyar rekord. Vadkanagyarból 4 darab, ebből 3 aranyérmes, egyikük világrekord. Az egyéni ajándékozás szinte teljesen megszűnt.

A múzeum alapítása óta a legnagyobb adatolt agancsgyűjteményt gróf Forgách Károly ajándékozta a Vadászati Gyűjtemény részére. A 3438 darab trófea történetét részben vagy egészen több publikáció is feldolgozta, közkincsé tette.¹¹ A

¹¹ A témával kapcsolatban lásd még *Bányai József*: Különleges csigák. Mufloncsigák a gróf Forgách Károly-féle ghymeszi telepítéshöz. *Venatus*, 1990. 2. sz. 4–5. Adatok a gróf Forgách Károly-féle Ghymeszi uradalomban folytatott vadgazdálkodáshoz és vadászathoz, különös tekintettel híres agancsgyűjteményére. In: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1990–1991. 193–215. Gróf Forgách Károly agancsgyűjteménye az Országos Erdészeti Egyesület Szakmúzeumában. OEE Erdészettörténeti Szakosztály Közleményei, 1990. 20. sz. 7–15.

Jankovich-Bésán Gyula-féle 1359 darab agancsról nincs értékelhető leírás. Gyűjteményének adatolt vagy adatolatlan voltára semmiféle adatot sem sikerült találni, hollétét homály fedi.

1. táblázat. Adatolt trófeák a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Vadászati Gyűjteményében

	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
1.	szarvasagancs	Erdődy György gróf	Renka (Ung megye)	1988. IX. 21.	bronzérmes
2.	szarvasagancs	Dénes Géza	Szirova (Ung megye)	1893. IX. 28.	aranyérmes
3.	szarvasagancs	Dénes Géza	Szirova (Ung megye)	1892. IX. 25.	bronzérmes
4.	szarvasagancs		Bellye (Baranya megye)	1900. IX. 1.	ezüstérmes
5.	szarvasagancs	Draskovich Iván gróf	Virovitica (Verőce megye)	1933. IX. 16.	aranyérmes
6.	szarvasagancs	Draskovich Iván gróf	Slatina (Verőce megye)	1918. IX. 15.	aranyérmes
7.	szarvasagancs	Hohenlohe, Ochringer Krisztin Kraft	Bellye (Baranya megye)	1906. IX. 18.	aranyérmes
8.	szarvasagancs	Albrecht főherceg	Karapanca (Baranya megye)	1923. IX. 11.	aranyérmes
9.	szarvasagancs		Dobos (Zala megye)	1828.	aranyérmes
10.	szarvasagancs	Pintshof László	Gyergyánliget (Máramaros megye)	1918. IX. 25.	aranyérmes
11.	szarvasagancs	Habsburg Frigyes főherceg	Karapanca (Baranya megye)	1901. VIII. 22	aranyérmes
12.	szarvasagancs	Habsburg Izabella főhercegnő	Karapanca (Baranya megye)	1911. IX. 23.	aranyérmes
13.	szarvasagancs	Frigyes főherceg	Karapanca (Baranya megye)	1905. IX. 16.	aranyérmes
14.	szarvasagancs	Wilczek J. gróf	Vitrova (Ung megye)	1887. IX. 28.	ezüstérmes
15.	szarvasagancs	Tömöry Arthur	Berki (Jabai erdő)	1910. IX. 17.	rendel
16.	szarvasagancs	Festetich Tasziló gróf	Berzemce (Somogy megye)	1893.	ezüstérmes
17.	szarvasagancs	Draskovich Iván gróf	Sellye (Baranya megye)	1841. IX. 9.	vadaskerti aranyérmes
18.	szarvasagancs	Draskovich Iván gróf	Sellye (Baranya megye)	1911. IX. 18.	vadaskerti aranyérmes
19.	szarvasagancs	Draskovich Iván gróf	Sellye (Baranya megye)	1909. IX. 15.	vadaskerti aranyérmes
20.	szarvasagancs	Festetich Tasziló gróf	Tarany	1881. IX. 19.	
21.	szarvasagancs	Festetich Tasziló gróf	Szente (Somogy megye)	1881. IX. 30.	
22.	szarvasagancs	Horváth Márton	Gemenc	1951. IX. 6.	aranyérmes
23.	szarvasagancs	Német János	Körcsönye	1952. IX. 4.	aranyérmes
24.	szarvasagancs	Kifut János	Galgamácsa (Pest megye)	1955.	aranyérmes
25.	szarvasagancs	Rutich Sándor	Galatnak (Baranya megye)	1942. IX. 29.	aranyérmes

	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
26.	szarvasagancs	Horváth Márton	Gemenc	1951. IX. 7.	aranyérmes
27.	szarvasagancs	Kádár János	Tamási (Tolna megye)	1957.	aranyérmes
28.	szarvasagancs	Tömpe István	Bakóca	1955. IX. 16.	aranyérmes
29.	szarvasagancs	Máriássy Imre	Márkusfalva	1803.	
30.	szarvasagancs		Mesztegyő	1962. X.	rendellenes
31.	szarvasagancs	Kovássy Kálmán		1905. X.	rendellenes
32.	szarvasagancs	Nagy János	Ugod (Veszprém megye)	1963.	rendellenes
33.	szarvasagancs	Apró Antal	Sellye (Baranya megye)	1959. IX. 9.	aranyérmes
34.	szarvasagancs	Goldfinger János	Bak-Pölöske (Zala megye)	1960.	aranyérmes
35.	szarvasagancs	Ortutay Gyula	Ugod (Veszprém megye)	1959.	aranyérmes
36.	szarvasagancs	Tömpe István	Gemenc	1958. IX.	aranyérmes
37.	szarvasagancs	Ivány Gábor	Rakottypatak (Erdély)	1943.	aranyérmes
38.	szarvasagancs	Gömbös Gyula	Rominten (Németország)	1935. IX. 27.	aranyérmes
39.	szarvasagancs	Felsőőri Nagy Gyula	Máttra (Heves megye)		ezüstérmes
40.	szarvasagancs	Eszterházy Móric gróf	Csákvár (Fejér megye)	1934. IX. 16.	ezüstérmes
41.	szarvasagancs	Eszterházy Mátyás gróf	Csákvár (Fejér megye)	1939. IX. 22.	bronzérmes
42.	szarvasagancs	Eszterházy Marcell gróf	Mindszenti pagony	1939. IX. 9.	bronzérmes
43.	szarvasagancs	Eszterházy Móric gróf	Mindszenti pagony	1927. IX.	
44.	szarvasagancs	Eszterházy Móric gróf	Mindszenti pagony	1906. IX. 12.	
45.	szarvasagancs	Ohlig, Fritz	Szentegát	1963. IX. 18.	aranyérmes
46.	szarvasagancs	Ohlig, Fritz	Béda	1965. X. 25.	aranyérmes
47.	szarvasagancs	Szy Géza	Zajda (Zala megye)	1928. IX.	
48.	szarvasagancs	Szy Géza	Zajda (Zala megye)	1929. IX.	
49.	szarvasagancs	Szy Géza	Zajda (Zala megye)	1930. IX.	
50.	szarvasagancs	Szy Géza	Lenti-Sárdipusztá (Zala megye)	1931. IX.	
51.	szarvasagancs	Kádár János	Gemenc	1967.	
52.	szarvasagancs	Kádár János	Budajenő (Pest megye)	1965. IX. 18.	
53.	szarvasagancs	Németh Károly	Gemenc	1965. IX.	
54.	szarvasagancs	Berzenits Sándor	Berzence (Somogy megye)	1966.	aranyérmes
55.	szarvasagancs	Sashegyi Antal	Sasrét (Baranya megye)	1966. IX. 17.	aranyérmes
56.	szarvasagancs	Auloch, Hans	Lábod (Somogy megye)	1967. IX. 8.	aranyérmes
57.	szarvasagancs	Kádár János	Gemenc	1967. IX. 12.	aranyérmes

	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
58.	szarvasagancs	Frigyesi József	Vérteskéthely (Komárom megye)	1943. IX. 16.	bronzérmes
59.	szarvasagancs	Frigyesi József	Vérteskéthely (Komárom megye)	1942. IX. 20.	bronzérmes
60.	szarvasagancs	Antos Zoltán	Gödöllő (Pest megye)	1968.	rendellenes
61.	szarvasagancs	Tömpe István	Gyulaj (Tolna megye)	1968.	bronzérmes
62.	szarvasagancs	Németh Károly	Gemenc	1968.	bronzérmes
63.	szarvasagancs	Földes László	Gemenc	1968.	bronzérmes
64.	szarvasagancs	Németh Károly	Gemenc	1968.	ezüstérmes
65.	szarvasagancs	Losonczy Pál	Telki (Pest megye)	1968.	ezüstérmes
66.	szarvasagancs	Tömpe István	Gyulaj (Tolna megye)	1968.	aranyérmes
67.	szarvasagancs	Losonczy Pál	Telki (Pest megye)	1968.	aranyérmes
68.	szarvasagancs	Fehér Lajos	Lenes (Tolna megye)	1968.	aranyérmes
69.	szarvasagancs	Frei, Josef	Véménd (Baranya megye)	1968.	aranyérmes
70.	szarvasagancs	Schausberger, Joachim	Gamás (Somogy megye)	1968. IX. 9.	világrekord
71.	szarvasagancs	Papp János	Gemenc	1968. IX. 6.	aranyérmes
72.	szarvasagancs	Kádár János	Gemenc	1969. IX. 19.	aranyérmes
73.	szarvasagancs	Kádár János	Gemenc	1969. IX. 19.	aranyérmes
74.	szarvasagancs	Fock Jenő	Gemenc	1969. IX. 9.	aranyérmes
75.	szarvasagancs	Losonczy Pál	Segešd (Somogy megye)	1965. IX. 27.	
76.	szarvasagancs	Losonczy Pál	Kaszópuszta (Somogy megye)	1968. IX. 1.	ezüstérmes
77.	szarvasagancs	Losonczy Pál	Gemenc	1967. IX. 21.	aranyérmes
78.	szarvasagancs	Losonczy Pál	Kaszópuszta (Somogy megye)	1967. IX. 24.	aranyérmes
79.	szarvasagancs	Schuster, Marion	Lenti (Zala megye)	1970. IX. 14.	világrekord
80.	szarvasagancs	Wewalka, Hans	Márki (Zala megye)	1971. IX. 15.	aranyérmes
81.	szarvasagancs	Rieger, Paul	Lenti (Zala megye)	197	világrekord
82.	szarvasagancs	Szabó Zoltán	Gemenc	1971. IX. 17.	aranyérmes
83.	szarvasagancs	Szabó Zoltán	Gemenc	1968.	aranyérmes
84.	szarvasagancs	Petznik, Werner	Pusztakovácsi (Somogy megye)	1981. IX. 18.	világrekord
85.	szarvasagancs	Bleier József	Karapancsa	1986. IX. 3.	világrekord
86.	szarvasagancs	Heisig, Theodor	Lábod-Nagysallér (Somogy megye)	2001. IX. 12.	aranyérmes

	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
1.	dámlapát	Ráthonyi Zoltán	Gyulaj	1920. XI. 5.	aranyérmes
2.	dámlapát	Ráthonyi Zoltán	Gyulaj	1927. XI. 12.	aranyérmes
3.	dámlapát	Forgách Károly gróf	Welcsicz	1872.	
4.	dámlapát	Rákosi Mátyás	Gyulaj	1953.	aranyérmes
5.	dámlapát	Tömpe István	Gyulavári	1952. X. 24.	aranyérmes
6.	dámlapát	Kádár János	Gyarmatpuszta	1957.	aranyérmes
7.	dámlapát	Fock Jenő	Gyulaj	1959. XI.	aranyérmes
8.	dámlapát	Kádár János	Gyulaj	1959. XI.	ezüstérmes
9.	dámlapát	Szy Géza	Gyulaj	1928. X.	
10.	dámlapát	Keller Ádám	Kocsola (Tolna megye)	1966. XI. 4.	aranyérmes
11.	dámlapát	Kádár János	Gyulaj	1965. X.	
12.	dámlapát	Kádár János	Gyulaj	1965. X.	aranyérmes
13.	dámlapát	Kádár János	Gyulaj	1965. X.	ezüstérmes
14.	dámlapát	Kádár János	Gyulaj	1965. X.	
15.	dámlapát	Németh Károly	Gyulaj	1964. X. 20.	ezüstérmes
16.	dámlapát	Németh Károly	Gyulaj	1964. X. 20.	ezüstérmes
17.	dámlapát	Nezvál Ferenc	Gyulaj	1966. X. 5.	aranyérmes
18.	dámlapát	Németh Károly	Gyulaj	1966. X. 16.	aranyérmes
19.	dámlapát	Tömpe István	Gyulaj	1966. X. 14.	ezüstérmes
20.	dámlapát	Tömpe István	Gyulaj	1960. X. 2.	aranyérmes
21.	dámlapát	Fehér Lajos	Gyulaj	1965. X. 19.	világrekord
22.	dámlapát	Fehér Lajos	Gyulaj	1969. X. 11.	világrekord
23.	dámlapát	Losonczy Pál	Gyulaj	1968. X. 8.	
24.	dámlapát	Tolnai Ferenc	Gyulaj	1970. X. 25.	világrekord
25.	dámlapát	Kádár János	Gyulaj	1972. X. 21.	világrekord
26.	dámlapát	Szabó Zoltán	Gyulaj		aranyérmes
27.	dámlapát	Rimler Pál	Gyulaj	1923.	világrekord
28.	dámlapát	Korz, Roland	Guthi erdő	1991. X.23.	világrekord
29.	dámlapát	Spitzer, Karl Heinz	Nyíradony-Guthpuszta	2002. X.14.	világrekord
	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
1.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Pipadomb	1916. VIII. 6.	
2.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Degez	1915. VIII. 9.	
3.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Berki	1912. VII. 15.	
4.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Pipadomb	1916. VI. 8.	
5.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Berki	1911. VI. 26.	
6.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő	1916. VIII. 3.	
7.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Berki	1915. X. 24.	
8.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Berki	1914. IX. 25.	
9.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Berki	1916. VII. 4.	
10.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Degezhát	1913. VIII. 2.	
11.	őzagancs	Tömöry Arthur	Jabai erdő-Berki	1912. VI. 19.	
12.	őzagancs	Tömöry Arthur	Pótharaszt	1907. VII. 14.	
13.	őzagancs	Tömöry Arthur	Pótharaszt	1910. IV. 17.	
14.	őzagancs	Tömöry Arthur	Pótharaszt	1909. VIII. 8.	
15.	őzagancs	Török Béla	Boldogkőváraltja	1960.	
16.	őzagancs	Csathó Kálmán	Zebegény-Kútvölgy	1939. VII. 30.	

	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
17.	őzagancs	Csathó Kálmán	Zebegény-Nagymaros	1932. VIII. 8.	
18.	őzagancs	Dréher Antal	Martonvásár (Fejér megye)	1925. V. 25.	aranyérmes
19.	őzagancs	Wewalka, Hans	Endrőd (Békés megye)	1965. V. 7.	nemzeti érték, aranyérmes
20.	őzagancs	Bakonyi István	Gyoma (Békés megye)	1964. V. 17.	aranyérmes
21.	őzagancs	Cseterki Lajos	Martonvásár (Fejér megye)	1965. VII. 29.	világrekord
22.	őzagancs	Merganc Sándor	Marcali	1965. V. 9.	rendellenes
23.	őzagancs	Szabó Jenő	Bósárkány (Győr-Sopron megye)	1966. VII. 29.	
24.	őzagancs	During, Max	Szőreg (Csongrád megye)	1967. V. 8.	nemzeti érték, aranyérmes
25.	őzagancs	Rochlitz Béla	Feketesár (Zala megye)		
26.	őzagancs	Rochlitz Béla	Feketecser (Zala megye)	1938. VII. 30.	
27.	őzagancs	Rochlitz Béla	Vörs (Somogy megye)	1937. V. 20.	
28.	őzagancs	Rochlitz Béla	Kincsesfa (Zala megye)	1938. VII. 10.	
29.	őzagancs	Rochlitz Béla	Vizeserdő (Zala megye)	1930. VII. 29.	
30.	őzagancs	Rochlitz Béla	Balatonyörök	1938. VII. 30.	
31.	őzagancs	Wágner Adolf	Tápé-Vetyehát (Csongrád megye)	1939. V. 16.	aranyérmes
32.	őzagancs	Tribull, Ernst	Szajol (Békés megye)	1969. IV. 30.	nemzeti érték, aranyérmes
33.	őzagancs	Fehér Aladár	Margita erdő (Hajdu megye)	1935. V. 2.	rendellenes
34.	őzagancs	Vlaszaty Ödön	Bélapátfalva (Heves megye)	1936. VIII. 11.	rendellenes
35.	őzagancs	Vlaszaty Ödön	Bélapátfalva (Heves megye)	1939. VIII. 16.	rendellenes
36.	őzagancs	Vlaszaty Ödön	Bélapátfalva (Heves megye)	1935. V. 10.	rendellenes
37.	őzagancs	Vlaszaty Ödön	Nagyvisnyó (Heves megye)	1939. IX. 1.	rendellenes
38.	őzagancs	Vlaszaty Ödön	Bátor (Heves megye)	1941. VII.27.	rendellenes
39.	őzagancs	Vlaszaty Ödön	Bélapátfalva (Heves megye)	1939. V.16.	rendellenes
40.	őzagancs	Papp Ferenc	Komádi (Hajdu-Bihar megye)	1969. VIII. 30.	aranyérmes
41.	őzagancs	Madarassy Gyula	Gortva pusztá (Gömör megye)	1885. IX. 30.	rendellenes
42.	őzagancs	Losonczi Pál	Lajtahanság (Győr-Sopron megye)	1968. IV. 20.	
43.	őzagancs	Losonczi Pál	Lajtahanság (Győr-Sopron megye)	1968. IV. 20.	
44.	őzagancs	Losonczi Pál	Bábolna (Komárom megye)	1969.	

	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
45.	őzagancs	Losonczi Pál	Sarkad-Remete (Békés megye)	1966. VIII. 8.	
46.	őzagancs	Losonczi Pál	Sarkad (Békés megye)	1966. VIII. 8.	
47.	őzagancs	Losonczi Pál	Bábolna (Komárom megye)	1969.	
48.	őzagancs	Losonczi Pál	Bábolna (Komárom megye)	1969.	
49.	őzagancs	Losonczi Pál	Bábolna (Komárom megye)	1969.	
50.	őzagancs	Losonczi Pál	Lábod (Somogy megye)	1970. V. 17.	
51.	őzagancs	Losonczi Pál	Bábolna (Komárom megye)	1969.	
52.	őzagancs	Losonczi Pál	Bábolna (Komárom megye)	1968.	
53.	őzagancs	Losonczi Pál	Bábolna (Komárom megye)	1968.	
54.	őzagancs	Szabó Zoltán	Gyulavári (Békés megye)	1956.	aranyérmes
55.	őzagancs	Riegel, Paul	Jászkisér	1975.	nemzeti érték, aranyérmes
56.	őzagancs	Bohlus, Helmuth	Zalaegerszeg (Zala megye)	1978. V. 6.	aranyérmes
57.	őzagancs	Bereczki Lajos	Jászkisér (Szolnok megye)	1978.	aranyérmes
58.	őzagancs	Rhédey Zoltán	Érpatak (Szabolcs megye)	1927. IX. 21.	aranyérmes
59.	őzagancs	Rhédey György	Hevesbátor (Heves megye)	1928. VI. 17.	ezüstérmes
60.	őzagancs	Rhédey György	Hevesbátor (Heves megye)	1933. IX. 18.	aranyérmes
61.	őzagancs	Jaqvies Bandi	Tiszaug	1999. IX. 7.	nemzeti érték, aranyérmes
62.	őzagancs	Busi Lajos	Árpádhalma	2000. IV. 16.	nemzeti érték, aranyérmes

	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
1.	muflonszarv	Izrael (Mátrai) Gábor	Mátra	1965.	aranyérmes
2.	muflonszarv	Rác Antal	Telki	1986.	magyar rekord
3.	muflonszarv	Lazace, Jean Cristophe	Bajna-Gyarmatpuszta	2004.	magyar rekord
	Trófea megnevezése	Elejtő neve	Elejtés helye	Elejtés ideje	Megjegyzés
1.	vadkanagyar	Andrássy Sándor gróf	Zajhegy	1926. VII. 23.	
2.	vadkanagyar	Inkey László	Hajagos	1910. I. 14.	
3.	vadkanagyar	Károlyi István gróf	Vadashegy	1929. XII. 2.	
4.	vadkanagyar	Pálffy László gróf	Kőkapu	1905. XII. 11.	
5.	vadkanagyar	Döry Hugó	Nagyoldal	1927. XI. 20.	
6.	vadkanagyar	Horthy Jenő	Kőkapu	1921. XII. 30.	
7.	vadkanagyar	Károlyi József gróf	Sarlótanya	1910. I. 23.	
8.	vadkanagyar	Lónyay Menyhért gróf	Füzér-Radvány	1912. XII. 13.	
9.	vadkanagyar	Károlyi István gróf	Füzér-Radvány	1929. XII. 30.	
10.	vadkanagyar	Döry Lajos	Radvány	1895. XII.	
11.	vadkanagyar	Sibrik Sándor	Kopladó	1923. I. 11.	
12.	vadkanagyar	Csathó Kálmán	Zebevény (Pest megye)	1939. VII. 29.	
13.	vadkanagyar	Losonczi Pál	Gyarmatpuszta	1968. XII. 30.	
14.	vadkanagyar	Losonczi Pál	Gyarmatpuszta	1968. XII. 30.	
15.	vadkanagyar	Rhédey György	Hevesbátor	1929. VI. 5.	bronzérmes
16.	vadkanagyar	Bán Csaba	Szin-Szelcepuszta	1995.	magyar rekord
17.	vadkanagyar	Weiser, Oswin	Telki	2000. XI. 5.	magyar rekord
18.	vadkanagyar	Botin, Javier	Telki-Budakeszi	2003. XI. 4.	világrekord

Attested trophies in the hunting collection of the museum

JÓZSEF BÁNYAI

The collection of the Museum of Hungarian Agriculture consists of shotguns, hunting instrument, preparations and dermoplastic pieces of art, as well several trophies of Hungarian big game species. 210 pieces out of the 1300 trophies are attested, these are the most valuable ones from the viewpoint of the museum. 'Attested' refers to deer antlers, fallow deer antlers, horns and tusks whose killer and the place and time of bagging are known.

The oldest attested trophy of the museum got into the collection in 1920. Mrs. Saáry offered a unique, capital deer-antler with 16 tines to the museum. The stag was bagged by an unknown hunter in the forest near Dobos in 1828.

The National Forestry Chief Administration gave several attested, gold-medal antlers to the museum as a present in 1956. These trophies were displayed at several international and national hunting exhibitions (Düsseldorf 1954; Budapest 1956,

Novi Sad 1967). From 1967 MÉM Forestry Office continued donating the capital gold-medal trophies.

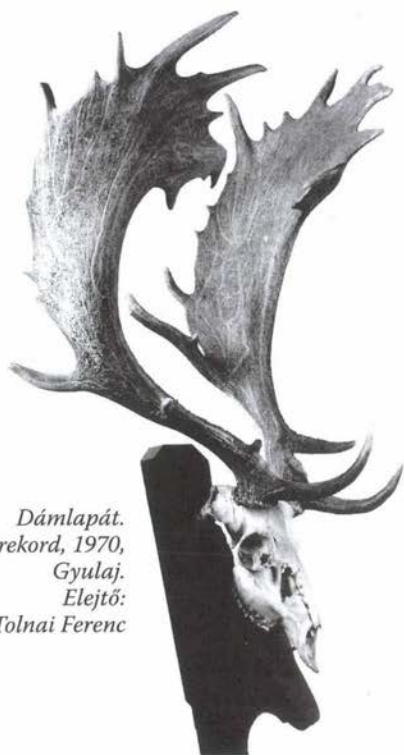
From 1964 more and more hunters offered the most beautiful pieces of their trophy collection to the museum: Antal Apró, István Tömpe, Dr Gyula Ortutay, Gábor Ivády, Lajos Cseterki, Károly Rimler, Gyula Nagy, Imre Nagy, János Kádár, Zoltán Antos, László Földes, Pál Losonci, Lajos Fehér and many other people.

In 1965 the first Hungarian world-record horn of roe-deer was recorded at the museum. The roebuck was shot by Imre Cseterki on 29th July 1965 in Martonvásár. 228.68 CIC scores were given to it by the international jury at the international hunting exhibition in Novi Sad, so it led the world ranking list of roe-deer for 18 years until 1983.

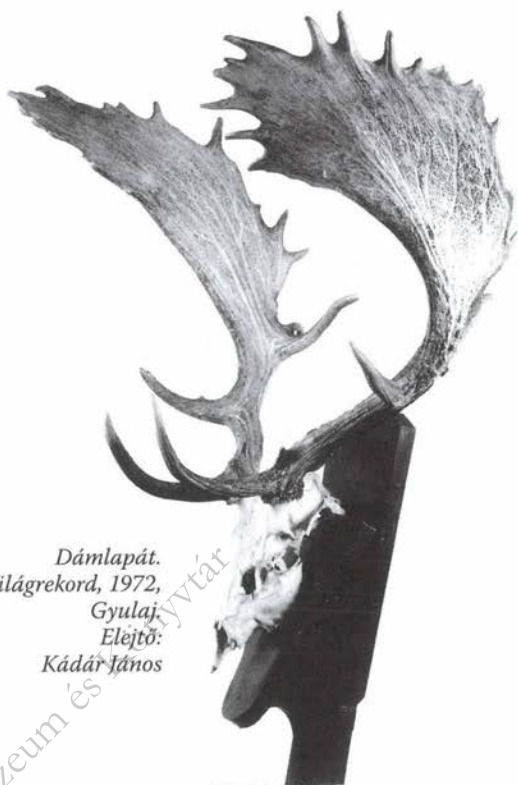
Between 1972 and 2003 seven gold-medal antlers, - three of them being a world record – got into the hunting collection as a protected national value. 5 pieces of the fallow deer antlers won a gold-medal, 4 of them are world records. 10 pieces of the horns of roe-deer won gold-medals, 2 of them are Hungarian records. There are two mouflon horns, both of them are Hungarian records. Finally 4 wild boar tusks should be mentioned, three of them won a gold-medal, one piece is a world record.

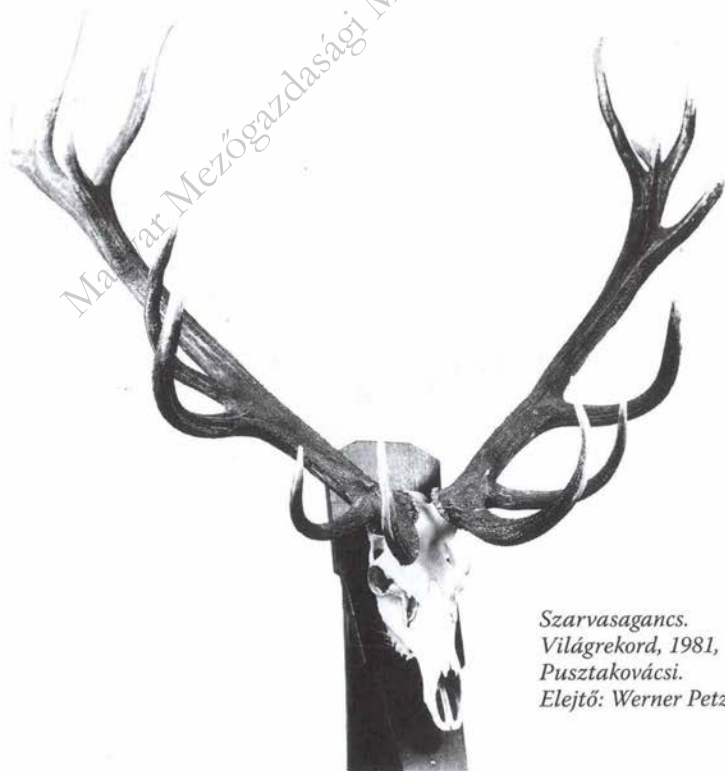
Szarvasagancs. Világrekord, 1970. Lenti. Elejtő: Marion Schuster

*Dámlapát.
Világrekord, 1970,
Gyulaj.
Elejtő:
Tolnai Ferenc*

*Dámlapát.
Világrekord, 1972,
Gyulaj.
Elejtő:
Kádár János*

*Szarvasagancs.
Világrekord, 1981,
Pusztakovácsi.
Elejtő: Werner Petznik*

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Régészeti Állatcsontgyűjteménye

KÖRÖSI ANDREA

I. A GYŰJTEMÉNY KIALAKULÁSA

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum önálló Állatcsontgyűjteménye 1964-ben jött létre.¹ A gyűjteményt Matolcsi János (1923–1983),² a múzeum akkori igazgatója (1957–1969), később tudományos munkatársa hozta létre, ezért a gyűjtemény leginkább Matolcsi-féle gyűjteményként ismert. Az önálló Állatcsontgyűjtemény létrehozásával egyidejűleg kialakították a gyűjtemény raktárhelyiségét is, amit csonttárnak neveztek el. Az évek során a csonttár és az Állatcsontgyűjtemény fogalma összemosódott, így a csonttár nemcsak a helyiséget, hanem magát a gyűjteményt is jelenti.

A gyűjtemény két önálló részből, egy régészeti és egy összehasonlító állatcsontgyűjteményből áll. A gyűjtemények ismertetésekor két korszakot kell megkülönböztetni: az első az önálló gyűjtemény megalakulása előtti, a második a gyűjtemény önállósulása, a csonttár kialakítása utáni időszakot foglalja magában.

1. Az önálló állatcsontgyűjtemény kialakítása előtti időszak (1896–1964)

A csonttár kialakítása előtti időszak a Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1896. évi megalapításától az önálló csonttár létrehozásáig tart, amelyet két részre: az 1896-tól 1950-ig, majd az 1951-től 1963-ig terjedő időszakokra lehet bontani.

a) 1896–1950

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 13.352/1896. számú határozatában rendelte el a Magyar Mezőgazdasági Múzeum létrehozását. A múzeum megvalósításához szükséges anyag kiválasztására és begyűjtésére egy bizottságot hoztak létre. A miniszter a fenti határozat értelmében felkérte a bizottságot, hogy az 1896. évi millenniumi kiállítás pavilonjaiból, kiállításaiából mezőgazdasági vonatkozású anyagokat válogasson ki, és tegyen javaslatot a beszerzésükre.³ A bizottság azt javasolta, hogy a magas rangú kiállítók díjtalanul adják át kiállított tárgyaikat. A kérésnek megfelelően a kiállítók többsége ajándékként adta át kiállítási anyagának kiválasztott darabjait, és csak néhányan kértek térítést. Így az 1896 és 1903 években az állatcsontgyűjteménybe került állatkoponyákat, szarvakat és végtagokat a millenáris kiállításon részt vevő szervezetek, intézetek ajándékozták a múzeumnak.

¹ Matolcsi János: Hét évtized a magyar agrárkultúra szolgálatában. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1965–1966. Bp. 1966. 15.

² Vörös István: Matolcsi János. In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok Bp. 2002. 590–592.

³ P. Erményi Magdolna: A múzeum tárggyűjtő tevékenysége. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Szerk. Szabó Loránd, Bp. 1986. 69.

A múzeum adattárában őrzött 1896 és 1943 közötti leltárkönyvek alapján a fenti időszakban 47 leltári tétel alatt 159 tárgy került a múzeum állatcsontgyűjteményébe (1. táblázat), ebből 1896-ban 15 állatkoponya (8 szarvasmarha, 5 juh és 2 kecske). Ezek a koponyák az 1896. évi millenáris kiállításon a Mezőgazdasági csarnokban kiállító Gazdasági Egyesületek Hunyad és Temes vármegyei anyagából, a Boszniai pavilonból, illetve Öfelsége József királyi herceg pavilonjából származnak. 1897-ben 32 szarv (10 szarvasmarha, 5 bivaly, 14 juh és 3 kecske), 8 koponya (5 juh, 2 kecske és 1 sertés), 9 végtagrész (3 szarvasmarha, 6 ló és 1 sertés), egy szimentáli bika csontváza, és 6 baromfi teljes csontváza került a múzeumba. A koponyák és szarvak szintén a fenti pavilonokból származnak, kivéve 4 darab szarvasmarha szarvat, melyeket Karsay Albert ajándékozott a múzeumnak. A baromficsontok a Baromfi Tenyésztő Egyesület, a ló- és szarvasmarhavégtagok, valamint a szimentáli bika csontváza az Állatorvosi Akadémia, illetve a Földművelésügyi Minisztérium ajándékai voltak. Ezek valószínűleg a kiállításban szemléltették a végtagtípusokat. A legjelentősebb és legkülönlegesebb ajándék 1897-ből egy 27 darabból álló lófej- és fogsorgyűjtemény, amely a báró Podmaniczky családtól származik. A gyűjtemény különböző korú lovak fogsorát tartalmazza. Első leltári száma 303., majd a Vajdahunyd szakleltárkönyvben a 124–131. l. eltári számokat kapta. Végül az átrendezett múzeumban 1908-ban az Állattenyésztés A–I./7. szakleltárkönyvben a 72–79. számokon szerepelt. A későbbi időszakban zajlott újabb leltározásokból kimaradtak, jelenleg nem fellelhetők. Ebből feltételezhető, hogy a tárgyak tönkrementek, vagy elpusztultak. Ugyanebben az évben a Földművelésügyi Minisztérium két lófogsor-sorozatot ajándékozott a múzeumnak. Az egyik egy 15 tételből álló, kifejtett egyedektől származó, különböző korú állkapcsokat bemutató sorozat. Leltári száma először 2137., majd átletárolták, és 1783., illetve 1775. leltári számokat kapta. A másik fogsorsorozat 17 tételből állt, és csikófogakat tartalmazott. Leltári száma először 2138., majd átletárolták, melynek során az 1984., majd az 1976. leltári számot kapta. Mindegyik sorozat megsemmisült.

1898 és 1908 között a leltárkönyv szerint csak néhány állatcsonttal gyarapodott a gyűjtemény. A valóságban feltehetően több, a szakgyűjteményhez kapcsolódó tárgy is bekerülhetett a múzeumba, de a leltárkönyvekben ennek nincs nyoma. Ebben az időben Herman Ottót bízták meg az *Ösfoglalkozások* című új kiállításhoz, valamint a halászati gyűjteményhez szükséges anyagok beszerzésével. Herman Ottó a budapesti Soroksári úti közvágóhídról gyűjtötte a magyar ökrök, tehenek, kecskék, kosok szarvait.⁴ Haberhauer Károly közvágóhídi felügyelő gyűjteményéből válogatott ki szarvakat: 1 ökörfej állkapoccsal és három méter hosszú szarvval (l. sz. 275.), 3 ökörfej (l. sz. 276.), 2 bivalyfej (l. sz. 277.), 2 tehénfej (l. sz. 278.), 2 kosfej (l. sz. 279.), 1 pár bikaszarv homlokcsonttal (l. sz. 280.), 2 pár ökörszarv homlokcsonttal (l. sz. 281.) és 2 pár kecskeszarv homlokcsonttal (l. sz. 282.) (2. kép). Ezeket a múzeum kiállításra megvásárolta. Haberhauer Károly a kért szarvakat 1905. november 8-án leszállította, 1905. december hó 28-án leszámllázta. Haberhauer egyik levelében tájékoztatja a múzeumot, hogy Herman Ottó kérésének megfelelően a koponyákat a „Szikla–Szilágyi féle Tanszerkészítő Intézetben” preparáltatta.⁵ A 712 koronáról szóló számlát azonban csak 1906. december 18-án utalványozták. A levelezésből kiderült az is, hogy a koponyákból 3 darab nem az *Ösfoglalkozások* kiállításba,

⁴ Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára (a továbbiakban: MMgMA) IX. l. sz. 946/54–57.

⁵ MMgMA IX. 946/57.

illetve gyűjteménybe került, hanem 1 darab az Állattenyésztési Osztályon, 2 darab pedig a 24. számú szobában lett elhelyezve.⁶ A későbbi állatcsontgyűjteménybe ebben az időszakban bekerült szarvasmarha-koponyákat, kecskeszarvat, és különböző csontvázakat a múzeum újbóli megnyitására rendelték meg Lendl Adolf és Cerva Frigyes preparátortól. Feltehető, hogy a kiállított tárgyak tönkrementek, és ezekkel a megrendelésekkel pótolták őket.

1913 és 1918 között a tanszerkészítő és preparátor Szikla Gábortól vásárolták meg a pótolni kívánt állatcsont-preparátumokat (különbéle madárcsontvázakat, végtagsontokat), és egy 16 darabból álló lófogsor-gyűjteményt. Ezt az együttest 1913-ban rendelték meg tőle, és az A-II./74. leltári szám alatt került az állattenyésztési szakleltárkönyvbe. Jelenleg ez sem fellelhető.

1918 és 1941 között állatcsonttal nem gyarapodott a szakgyűjtemény. 1941-ben a 41/147. leltári szám alatt egy 80 darabból álló loállkapocs-sorozat került a múzeumba, melynek származási helye, eredete ismeretlen, és az évek során elpusztult.

Ez alatt az idő alatt, 1903-ban került az első pleisztocén leletegyüttes a múzeumba, mégpedig a Tarczali-lelet, mely 12 darab mamutfogból, és 5 darab mamut végtagsontból állt. További sorsa ismeretlen.

A múzeum hatalmas, időközben áttekinthetetlené vált gyűjteményének rendezése és újraeltározása céljából 1936-ban selejtezést rendelték el,⁷ mely egészen 1940-ig tartott. Az akkori miniszter egyúttal hozzájárult ahhoz, hogy a feleslegessé vált, de még kifogástalan állapotú anyagot különböző oktatási intézményeknek, múzeumoknak ajándékozzák. Így 1941-ben a szakgyűjteményből 12 tétel került utólagosan beeltározásra és egyúttal leselejtezésre. Az adattári iratok alapján azonban ennél több állatcsontot ajándékoztak el szemléltetés és oktatás céljából,⁸ de leltári számaik nem visszavezethetők. 1940 októberében 15 állatcsontot (1 bivaly-, 1 ló-, 1 sertés-, 1 kecskekoponya, 8 alsó és felső loállkapocs, valamint 1 vadkacsa-, 1 lúd- és 1 pulykamellcsont) a ciszterci tanító rend budapesti Szent Imre Gimnáziumának 4 csontot (1 házilúd-váz, 2 kecskeszarv és 1 szarvasmarha-koponya) a ceglédi Kossuth Múzeumnak, és 83 csontot (1 örkoponya szarvval, szarvasmarha anatómiai részei címen 82 darab csont) a békéscsabai Magyar Királyi Állami Mezőgazdasági Szakközépiskolának térítés nélkül adtak át.⁹ A békéscsabai középiskolának még 4 darab örkör alsóállkapocsot is át akartak adni, de az iratokból nem derül ki, hogy ez végül megtörtént-e.

Az 1896 és 1950 között gyűjtött állatcsontokból főként a második világháború pusztítása miatt alig maradt meg néhány tárgy, de ezek további sorsa nem követhető. Vannak olyan 1953, de főként 1964 után beeltározott állatcsontok, melyeknél a régi múzeumi anyag (RMA) megjegyzés szerepel. Feltételezhető, hogy ezek egy része ebből az időszakból származik, de ennek írásos nyoma nincs.

b) 1951–1963

A második világháborút követően 1951-től a gyűjtés újrakezdődött. A tárgykörhöz kapcsolódó tárgyak nagy része az akkori felosztások szerint létrehozott, ún. Állattenyésztési gyűjteménybe került. 1951 és 1963 között 128 leltári tétel alatt

⁶ MMgMA IX. 946/54.

⁷ A miniszter 20.471/1936. IX. 2. számú leiratával rendelte el a selejtezést. P. *Erményi M.*: A múzeum tárgygyűjtő tevékenysége i. m. 80.

⁸ MMgMA IX. 1630/3., 397/1940.

⁹ MMgMA IX. 1630/3., 397/1940.

487 darab szakirányú tárgyat leltároztak be (2. táblázat). A gyűjteménybe került állatcsontok között sok a pleisztocén korú, és több származik régészeti lelőhelyről is. 1951-ben a barlangi medve két csontja került be, melyek az istállóskői és subalyuki barlangból származnak. 1953-ban több jelentős tétellel gyarapodott a gyűjtemény. Ekkor ajándékozta az Állatorvosi Főiskola Bonctani Tanszéke a Kincsem versenyló csontvázát a múzeumnak. Ugyancsak 1953-ban került a múzeumba a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Anatómiai Intézetében Hegyes Péter preparátor által elkészített, 22 darabból álló lófogsor, és a 21 darabból álló szarvasmarhafogcsúcs-gyűjtemény is. Ezek a fogsorminták bemutatják mindkét faj esetében az életkor növekedése során jelentkező fogváltások, majd fogkopások különböző stádiumait. A 22 darab lófogsor életkor szerinti listája: 2. hónap, 1. év, 2. év, 3. év, 4. év, 5. év, 6. év, 7. év, 8. év, 8,5. év, 9. év, 9,5. év, 10. év, 11-12. év, 13-14. év, 14. év, 14-15. év, 15-16. év, 16-17. év, 17-18. év, 18-20. év, 20-22. év. A 21 darab szarvasmarha állcsúcs életkor szerinti listája: 1. hónap, 4. hónap, 1. év, 1,5. év, 1,3/4. év, 2,2. év, 2,5. év, 2,7. év, 3. év, 3,5. év, 4. év, 4,5. év, 5-6. év, 6. év, 7-8. év, 8-9. év, 9-10. év, 10-12. év, 10-14. év, 14-16. év, 16-20. év. A különleges és értékes gyűjtemény jelenleg is megtalálható, a lófogsor leltári száma 53.1471.1–22., a szarvasmarháé 53.1700-1721.

1959-től elkezdődött a magyar szürke marha-koponyák gyűjtése is. Az ekkor bekerült koponyákat az *os frontale* részen keresztben lehasították, így a koponyából tulajdonképpen csak a fejl és a két sarvcsap maradt meg. Az 1963-ban kapott 29 koponyatető (l. sz. 63.302.1.–63.330.1.) a központi leltárkönyv bejegyzése szerint átvezetésre került az Állatcsontgyűjtemény szakleltárkönyvébe a 64.1.1.–8., 64.10.–12. és 64.25.–30. szám alá. Ez téves bejegyzés, mivel mind a 63.302.1.–63.330.1., mind a 64.1.1.–8., 64.10.–12., 64.25.–30.-as leltári számú koponyák jelenleg is megtalálhatók a gyűjteményben.

Az Állattenyésztési gyűjteményt az 1960-as évek elején felbontották több, szűkebb gyűjtőkörrel rendelkező gyűjteményre. Új gyűjtőköröket határoztak meg, és hozzájuk kapcsolódóan új gyűjteményeket hoztak létre. Az Állattenyésztési gyűjtemény anyagát az új gyűjtemények között osztották fel. Mivel sok tárgy több gyűjteményhez is köthető, ezért nem került minden kapcsolódó tétel az állatcsontgyűjteménybe, hanem más szakgyűjteménybe helyezték el, például a halcsontvázát a halászati gyűjteménybe leltározták be. Az 1951 és 1963 között gyűjtött tárgyak közül több szintén hiányzik a jelenlegi gyűjteményekből, mivel az anyagok egy része – többek között az 1956-os forradalom után – elveszett, vagy tönkrement, és így leselejtezésre került. Az ebben az időszakban gyűjtött tárgyak közül 30 darab tönkrement, a csonttárban ma 104 leltári tétel alatt 457 darab lelhető fel (2. táblázat).

2. A csonttár kialakítása utáni időszak 1964-től napjainkig

Az 1960-as évek elején a múzeum a tudomány fejlődését figyelembe véve módosította a múzeumi feladatokat, és korszerűsítette gyűjteményeit. A Földművelésügyi Minisztérium által 1962. június 15-re összehívott ankéton¹⁰ meghatározták a

¹⁰ Irányelvek a Magyar Mezőgazdasági Múzeum fejlesztéséről. Jegyzőkönyv a MMgM fejlesztése tárgyában 1962. 06. 15-én összehívott ankétról. Kézirat. A MMgM adattárának IX. 204. leltári tétele (a továbbiakban: Ankét, 1962.); *Matolcsi J.*: Hét évtized i. m. 8.; *Matolcsi János*: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum működésének 75 éve, 1896–1971. Bp. 1971. 16.

múzeum szerepének és új feladatkörének kiszélesítésére vonatkozó irányelveket, köztük azt, hogy „a múzeumnak gyűjtenie kell: (...) a hazánk állattenyésztésének fejlődését dokumentáló régészeti csontleleteket”.¹¹ A tudományos munka kiszélesítése és elmélyítése végett a múzeum még 1962-ben önálló agrártörténeti osztályt hívott létre, a muzeológusok állományát kiegészítette többek között régész szakemberekkel. Elkezdődött egyes agrártörténeti témák tervszerű kutatása és feldolgozása.¹² Ennek keretében a múzeum 1963-ban¹³ bekapcsolódott a régészeti ásatásokba, a háziállat-történeti vizsgálatokba, és megkezdte a régészeti állatcsontok gyűjtését. Az 1962. 06. 15-i ankéton előírták új gyűjteménytárak létrehozását úgy, hogy „a múzeum minden osztálya egy-egy önálló gyűjteménytári helyiséghez jusson. E célból a múzeum épületének padlásterzeit gyűjteménytárakká kell kiképezni, hogy ott a muzeológiai értékű tárgyak elhelyezése a kulturális követelményeknek megfelelően történjen.”¹⁴ Ennek eredményeként hozta létre Matolcsi János 1964-ben¹⁵ a csonttárat, mely a mai napig az ún. Francia torony mellett, a Gödöllői homlokzat feletti padlásterben található.

A fenti irányelveknek megfelelően innentől kezdve a gyűjtés két területen folyt. Egyrészt elkezdődött a régészeti feltárásokból származó állatcsontok gyűjtése és feldolgozása, másrészt ugyancsak ekkor, az 1960-as évek elején „az összehasonlító vizsgálatokhoz, statisztikai értékelésekhez szükséges recens állati csontok szisztematikus gyűjtése is. Az ekkor kialakított csonttár őrzi az egyes háziállatfajták, a kiemelkedő tenyészértékű egyedek, és a vadon élő állatok csontvázai, a biológiai és tenyésztési szempontból érdekesebb bőrök, és egyéb konzerválható állati részek (...) kerülnek megőrzésre”¹⁶.

A gyűjtemény ennek alapján két részre bontható: az összehasonlító és a régészeti állatcsontgyűjteményre. A továbbiakban a két részt külön mutatom be.

II. A GYŰJTEMÉNY JELENLEGI ÖSSZETÉTELE

A gyűjtemény összetétele a gyűjteménykezelők, a gyűjteményben illetve a múzeumban dolgozó muzeológusok érdeklődési körét, kutatási területét tükrözi. A gyűjtés Matolcsi János idejében volt a legintenzívebb, 1983-ban bekövetkezett halála után jelentősen visszaesett. A gyűjtemény gyarapodása 1973-ban (5532 darab) és 1974-ben (5314 darab) volt a legnagyobb. Kicsit kevesebb, de még mindig nagyon jelentős a gyarapodás 1965-ben (4743 darab) és 1972-ben (4331 darab). Ezekben az években a nagy darabszámhoz viszonylag kicsi leltári tételszám tartozik, ami azzal magyarázható, hogy egy-egy leltári tétel alá egész csontvázakat leltároztak be (3. táblázat). Erre az időszakra tehető az összehasonlító gyűjtemény kialakulása. 1983 és 1990 között a gyarapodás jelentősen visszaesett, míg 1991 és 1993 közötti években egyáltalán nincs leltári gyarapodás az állatcsontgyűjteményben. 1994 és 1998 között

¹¹ Ankét, 1962. 76. A mezőgazdaság szocialista átszervezéséből adódó időszakú múzeumi feladatok 2. pontja alatt szerepel.

Matolcsi János: Die aus der Sozialisierung der Landwirtschaft sich ergebenden musealen Aufgaben Neue Museumkunde Heft 1.

¹² Matolcsi J.: Hét évtized i. m. 8.; Matolcsi J.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 16.

¹³ Matolcsi J.: Hét évtized i. m. 8.; Matolcsi J.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 17.

¹⁴ Ankét 1962. 83. A gyűjteménygyarapodás bekezdés alatt szerepel.

¹⁵ Matolcsi J.: Hét évtized i. m. 139.

¹⁶ Matolcsi J.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum i. m. 35.; P. Erményi M.: A múzeum tárggyűjtő tevékenysége i. m. 89–90.

mérsékeltén gyarapszik a gyűjtemény, főként azonban csak a régészeti csontanyag. 1999-ben és 2000-ben ismét szünetel a leltározás. 2001 óta fokozatosan emelkedő, de kismértékű a gyűjtemény gyarapodása. A fenti ingadozások nagyban magyarázhatók azzal, hogy vannak olyan időszakok, amikor az állatcsontgyűjteménynek nincs kezelője, illetve új kezelője van.

A gyűjtemény jelenleg összehasonlító recens csontanyagból 1383 leltári tételt (36 899 darab), régészeti csontanyagból 11 002 leltári tételt (17 013 darab) (13. táblázat), és több zsák feldolgozásra váró régészeti állatcsontot tartalmaz.

1. Összehasonlító állatcsontgyűjtemény

A jelenkori csontanyag faj- és fajtagazdag. A gyűjteményben összesen 89 jelenkori állatfaj csontjai találhatók. Ebből 43 emlős, 33 madár, 1 hüllő és 12 halfaj különíthető el (4. táblázat).

Emlősök

Az emlőscsontok száma 1322 tétel alatt 32 301 darab csont, ebből 1321 leltári tétel (32 166 darab) emlősalatok csontjai, és 1 leltári tétel (135 darab) pedig egy régészeti feltárásból származó ember hiányos csontváza. Az emlőscsontok 80,7 százalékát (25 962 darab) a háziállatok csontjai teszik ki. A háziállatfajok száma 12 (házi bivaly, házi nyúl, juh, kecske, kutya, ló, macska, öszvér, sertés, szamár, szarvasmarha és teve).

Az 1960-as évektől folyó szisztematikus gyűjtés eredményeként egy-egy háziállatfajból nemcsak egy, hanem több fajta csontmaradványai is begyűjtésre kerültek (5. táblázat). A gyűjtők arra is figyeltek, hogy több egyed esetén az egyik egyed hím, a másik nőstény állat legyen. Házi emlősök közül 5 faj: a juh, a kutya, a ló, a sertés és a szarvasmarha, házi szárnyasok közül a házi tyúk és a házi lúd esetében különböző fajták kerültek megőrzésre. A házi emlősöknél a juhnak 5 fajtatiszta (aszániai, cikta, merinói, erdélyi és hortobágyi racka) és 1 kaukázusi –francia-magyar fésűs merinó keresztezett fajta, a sertésnek 7 (bakonyi, berkshire, cornwall, durok, kahib, magyar nagy fehér hússertés, mangalica) fajtáját gyűjtötték be, ami a nagy fajtaválaszték mellett kevésnek számít. Szintén kevés, 7 fajta (ahal-teke, arab, gidrán, hidegvérű, magyar félvér, nónius, póni) lócsontvázat tartalmaz a gyűjtemény. A szarvasmarha fajták közül 12 tiszta (ajser, borzderes, charole, jersey, kalmük, magyar szürke, magyar tarka, pinzgomi, szibirszkaja, szimentáli, ukrán szürke, vörös-lapály), és 5 keresztezett (magyar szürke x kosztromai, magyar tarka x vörös-lapály, magyar tarka x szimentáli, magyar tarka x jersey és borzderes x szimentáli) fajta csontvázat gyűjtötték be. Különösen gazdag a gyűjtemény a kutyák esetében, mivel 26 különböző kutyafajta csontvázával rendelkezik. A házi tyúk 4 (leghorn fehér, rhode island red, sussex és japántyúk), a házi lúd 2 (landesi és rajnai) fajtájának csontvázait találjuk meg a gyűjteményben.

Több híres tenyészállat csontja is megtalálható a gyűjteményben (6. táblázat). A tenyésztők, sokszor maguk a tulajdonosok kérték, hogy egy-egy tenyészállatuk csontjai a múzeumba kerüljenek. Jelenleg 52 egyed nevét ismerjük. Köztük legnagyobb számban a magyar szürke marhák szerepelnek. Négy híres tenyészbika csontváza található a gyűjteményben, melyek közül leghíresebb Budáé, amit 1965-ben vásárolt meg a múzeum a budapesti Soroksári úti marhavágóhídtól. Csordás, Morgó

és Tatár szintén híres tenyészbikák voltak, csontvázuk 1967 és 1970 között került a gyűjteménybe. A szürke marha tehének közül leghíresebb Csengős, aki 32 évet ért meg. Csontváza jelenleg – kölcsönzésben – a kaposvári Pannon Lovasakadémia és Mezőgazdasági Szakközépiskolában található. Leghíresebb a mind az 54 versenyét megnyerő „csodakanca”, a Kincsem, melynek felállított csontváza 1952-ben került a múzeum tulajdonába (2. kép). Itt található még két híres angol telivér mén (apja és fia), Imi és Imperiál¹⁷ csontváza is, melyeket 1974-ben és 1989-ben ajándékoztak a múzeumnak.

Madarak

A gyűjteményben 75 leltári tételben 34 madárfaj (3529 darab) csontja szerepel (5. táblázat). Közülük 4 faj (a házi galamb, házi tyúk, házi lúd és a házi kacsa) képviseli a háziszárnyasokat (arányuk 41,3 százalék, 1458 darab). A 30 vadmadárfaj között ragadozó, vízi és szárazföldi madarak egyaránt előfordulnak, a 2071 darab (58,7 százalék) madárcsont legnagyobb része vízimadár.

Hüllők

Az egyetlen hüllőcsont egy alligátor bal oldali alsó állkapcsa. Származási helye ismeretlen.

Halak

A 12 halfaj – amur, busa, csuka, dunai galóca, dévérkeszeg, fogas, fűrészhallal, harcsa, kárász, márna, ponty és viza – csontjai egy kivételével hazai vizeinkben előforduló, illetve korábban előfordult fajoktól származnak. A halcsontok mennyisége: 45 tétel alatt 1202 darab (5. táblázat). Ez ténylegesen több csontot jelent, mivel az apró hal-szállkák, pikkelyek és koponyacsontok nem kaptak külön leltári számot. Az említett kivételként egy tengeri halfaj, a fűrészhallal két állkapcsa található még a gyűjteményben. Ez a két állkapocs 2001-ben került elő, régi múzeumi anyagok selejtezése során. Leltári száma nem volt, származása ismeretlen. Fűrészfogainak száma és mérete alapján a *Pristis pectinata* Latham 1794 fajba sorolható.

2. Régészeti állatcsontgyűjtemény

A régészeti ásatásokból származó állatcsontok nagy részét Matolcsi János gyűjtötte. Elsősorban a népvándorlás és a kora középkor érdekelte, de foglalkozott más korszakok állatcsontanyagával is. Az általa feldolgozni kívánt anyagok általában a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményébe bekerültek. Feldolgozásuk, publikálásuk és leltározásuk a hatalmas mennyiség miatt sokszor elmaradt. Nemcsak Matolcsi János, hanem a később a csonttárban dolgozó archaeozoológusok is gyarapították a gyűjteményt: e csontok egy részének feldolgozása szintén elmaradt. Így jelenleg is nagy mennyiségű feldolgozatlan, leltározatlan anyag található

¹⁷ 26 versenyéből 21-et megnyert. Apja Imi, anyja Hurry.

a csonttárban. A múzeumban dolgozó régészek, Kralovánszky Alán,¹⁸ Nováki Gyula¹⁹ (Bakonyszentmihály-Zöröghegy, Nagybörzsöny,²⁰ Bölske Tiszaalpár), Pálóczi Horváth András²¹ (Szentkirály, Bács-Kiskun megye) és Molnár Erzsébet²² (Esztergom-Zsidód, Tiszaroff) ásatásaiból származó anyagok is a gyűjteménybe kerültek, függetlenül az ásatás körzetétől. A régészeti halcsontokat Takács István gyűjtötte és határozta meg.

A régészeti állatcsontgyűjteménybe 104 ásatási lelőhely anyaga került. Ebből 59 lelőhely anyagát már feldolgozták, illetve beletárolták (7. táblázat), 42 lelőhely anyaga még feldolgozatlan (8. táblázat). 1 lelőhely, Fenékpusztá anyagának egy része már feldolgozásra és leltározásra került, nagy része azonban feldolgozatlan.

A leltározott régészeti állatcsontanyag a neolitikumtól a legújabb korig terjed. Történelmi korok szerinti megoszlása nem egyenletes. Mind lelőhelyszám, mind mennyiségi szempontból legnagyobb részét a népvándorlás- és a középkor teszi ki. A lelőhelyek korok szerinti megoszlása: neolitikumból 4, rézkorból 2, bronzkorból 3, vaskorból 2 (szkíta 1, kelta 1), római korból 9 (Pannónia 6, barbarikum 3), a népvándorlás korából 1, avar korból 13, a honfoglalás korából 5, Árpád-korból 3, késő középkorból 12, török korból 1, és a legújabb korból is 1 lelőhely anyaga került beletárolásra (9. táblázat).

42 lelőhely anyaga vagy egyáltalán nem került feldolgozásra (8. táblázat), vagy feldolgozása elkezdődött, de Matolcsi János hirtelen halála miatt félbeszakadt. A feldolgozatlan régészeti állatcsontok mennyisége körülbelül megegyezik a leltározott anyagokéval. Ezek a lelőhelyek is különböző korszakokból (neolitikumtól a középkorig) származnak (10. táblázat).

A régészeti gyűjteményben találhatók pleisztocén korú állatcsontok is (88 darab), melyek zömét magánszemélyek ajándékozták a múzeumnak. Ezek pontos származási helye sokszor ismeretlen. Az állatcsontok az ország egész területéről származnak. Néhány tárgy koráról sincsenek pontos adataink. A pleisztocén korú tárgyak között gyapjas orrszaru, mamut, őstulok, barlangi medve, bölény, gímszarvas, jávorszarvas és rénszarvas csontjai szerepelnek (11. táblázat). Barlangi medve 5, bölény 3, gyapjas orrszaru 5, mamut 10, őstulok 8, gímszarvas 3, jávorszarvas 1 és rénszarvas 1 helyről került a gyűjteménybe (12. táblázat). A leltárkönyvben pleisztocén anyagként szerepel 1 kutyakoponya is, mint „ősi kutya” koponyája. A koponya feltehetően egy régészeti lelőhelyről származik, hasonlóan – az ugyancsak a pleisztocén anyagok között szereplő – szarvasmarha csontokéhoz, nem fosszilis leletek.

III. NYILVÁNTARTÁS

Az állatcsontgyűjtemény hagyományos leltárkönyvi nyilvántartása többnyire szakszerű, pontos és naprakész. A nyilvántartásban három időszakot: az 1896 és 1950 közötti, az 1951 és 1963 közötti, valamint az 1964 utáni időszakot kell megkülönböztetnünk.

¹⁸ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum dolgozója 1962–1964 között.

¹⁹ 1965-től 1986-ig a Magyar Mezőgazdasági Múzeum dolgozója.

²⁰ A Börzsöny két hegyén kisebb ásatásokat végeztek, ahol szántóföldnyomok után kutattak. A területéről állatcsontokat nem gyűjtöttek be, így nem gyarapították az állatcsontgyűjteményt. Nováki Gyula: Régi szántóföldek nyomai a Börzsönyben. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1975–1977. Bp. 1978. 55–78.

²¹ 1986-tól 2006-ig a Magyar Mezőgazdasági Múzeum dolgozója.

²² 1993-tól a Magyar Mezőgazdasági Múzeum dolgozója.

1896 és 1950 között

1986-tól kezdődően jelentős gyűjtés folyt. Ez alatt az időszak alatt még nem volt kialakult leltározási módszer, de a múzeumba került minden tárgyat bevezettek az ún. Vajdahunyd-szakleltárkönyvbe. Mivel a tárgyak mennyisége hamarosan hatalmasra duzzadt, szükségessé vált a csoportosításuk. Különböző szakleltárkönyveket hoztak létre, melyek többnyire a kiállítások témáihoz igazodtak: például Baromfitenyésztés (B.t.), Állattenyésztés (A-7.; A-I.; A/I-9., A/7.; A-II.b.; A-III.; A-III.b.; A-IV.b.; VI-7.; I-7.; I.-4.) Vadászat (C-III.b.) szakleltárkönyv. Ezekbe a leltárkönyvekbe nemcsak az újonnan beérkezett tárgyakat leltározták be, hanem – új leltári számmal – a korábbiakat is bevezették. Párhuzamosan több leltárkönyvbe is leltároztak, illetve időnként újra kezdték a leltározást, ezért ugyanaz a tárgy több leltári számot is kapott (1. táblázat).

1951 és 1963 között

1951 után egységesen egy központi leltárkönyvbe leltároztak. Az ebben az időszakban gyűjtött tárgyak leltári számai már véglegesek, és megfelelnek a jelenleg használatos hármas tagolású nyilvántartási számoknak. A második világháború után ismét elkezdődött a gyűjtés, valamint újraleltározták a gyűjtemények és kiállítások megmaradt anyagát. Ezeknek a tárgyaknak a származását azonban nem jegyzi fel, hanem „rég múzeumi anyag” bejegyzéssel jelölik. Ez azt jelenti, hogy a tárgy feltehetően 1896 és 1951 között került a múzeum tulajdonába, de a pontos beszerzési ideje ismeretlen, korábbi leltári számait pedig nem jelölték. Fentieket igazolják a Herman Ottó *Ősfoglalkozások* című kiállításáról készült régi fényképek is.²³ Ezekon több szarvasmarha-koponya is látható, melyeket Herman Ottó szerzett be. Ezek közül az egyiket biztosan lehetett azonosítani az 53.152.3. leltári számú koponyával, mely jelenleg a *Domesztikáció* című kiállításban látható.

1964-től napjainkig

1964-ben a csonttár külön leltárkönyvet kapott, melybe az azóta begyűjtött, és – új leltári számmal – az 1951 előtről megmaradt néhány korábbi állatcsont került beletárolásra. Sok leltári tételnél ezért itt is a „rég múzeumi anyag” bejegyzés szerepel. Ugyancsak 1964-ben kezdték el a leírókartonok készítését is. Részletes leírókartonok az 1960-as és 1970-es években készültek, sokszor fényképmelléklettel. Ebben az időszakban ezt tekintették az elsődleges adatbázisnak, ezért a leírókartonokon több adatot szerepeltettek. Ennek következtében a leírókarton és a leltárkönyv adatai néhol eltérnek egymástól. A fenti időszak előtti és utáni időkből származó leírókartonok már jóval kevesebb adatot tartalmaznak, és teljesen meg-egyeznek a leltárkönyvvel.

Az összehasonlító állatcsontgyűjtemény házi- és vadállatcsontjai anatómiai sorrendben kerültek nyilvántartásba: nyilvántartásuk hármas tagolású (év, fajnév, csontnév, például 65.2.1–96. = 1965.2. német juhászkutya, 1–96 darab részleges váza).

A leltárba vett régészeti állatcsontanyagról szintén pontos a nyilvántartás. A nyilvántartás hármas tagolású (év, fajnév, csontnév, például 85.114.1–17. =

²³ MMgMA Archív Fotók Gyűjteménye. Neg. szám: 9791., üvegneg. szám: 1912.

1985.114: szarvasmarha, 1–17 darab: vázrészek). Leírókartonok csak ritkán készültek, illetve többnyire kevés adat szerepel rajtuk. Az 1950–1970-es években különböző ásatásokról jelentős mennyiségű állatsont került a múzeumba, melynek egy része még feldolgozatlan. Ezekről az anyagokról korábban semmilyen nyilvántartás nem készült. 2004–2005-ben a teljes feldolgozatlan anyagot felmérték. Ennek alapján 59 feldolgozott (7. táblázat) és 42 feldolgozatlan lelőhely (8. táblázat) anyaga található a múzeum csonttárában.

A hagyományos leltárkönyvek mellett az 1990-es években számítógépes nyilvántartás is készült, de az adatbázis a számítógépek modernizálása során károsodott, és hozzáférhetetlenné vált. A teljes leltározott anyagot újra számítógépre kell vinni, egy új, ma is hozzáférhető, használható program felhasználásával. Nemcsak a recens csontokról, hanem minden régészeti csontról külön keresőkarton készült faj, kor és leltári szám szerinti csoportosításban.

A gyűjteményben a szekrények feliratai a recens anyagok esetén a faj nevét és leltári számát, a régészeti anyag esetén a lelőhely nevét, régészeti korát és leltári számát tartalmazzák.

Az összehasonlító gyűjteményben a fajok családonként egy-egy szekrényben találhatóak. A koponyák fajonként csoportosítva, külön szekrényekben, az egyed vázcsontjaitól elkülönítve kerültek elhelyezésre. Külön szekrényben találhatóak a madár és a halcsontok is.

A régészeti csontanyag lelőhelyenként, leltári szám szerinti növekvő sorrendben került elhelyezésre. Ez alapján a gyűjteményben könnyű eligazodni, ami a kutatást nagyon megkönnyíti.

IV. A GYŰJTEMÉNY ÁLLAPOTA ÉS SZAKIRODALMI FELDOLGOZOTTSÁGA

A recens csontok állapota jó, némely csontváz esetében a zsírtalanítás a csontváz begyűjtésekor elmaradt. Ezt folyamatosan pótolni kell, amilyen mértékben az anyagi lehetőségek módot adnak rá. A régészeti csontanyag egy részén repedések figyelhetők meg, melyek a hőingadozás következtében keletkeztek. A gyűjtemény helyéből adódóan ez csak klímaberendezéssel akadályozható meg.

1. Összehasonlító gyűjtemény

A gyűjtemény szakirodalmi feldolgozottsága részleges. A gyűjtemény rendszeresen szolgáltat adatokat különböző kutatásokhoz, előadásokhoz. Több kutató hivatkozik a gyűjteményből származó adatokra, és a gyűjtemény egyes részeit különböző publikációkban fel is használták. Az önálló feldolgozások száma azonban kevés. A gyűjtemény szinte teljes körűen feldolgozott és publikált része a magyar szürke marha-csontgyűjtemény. A legelső publikációk Matolcsi János nevéhez fűződnek, aki a szarvasmarha végtagscsontok méretarányainak,²⁴ élő súlyának²⁵ és marmagasságának²⁶ kiszámításához használta fel a különböző fajtájú szarvasmar-

²⁴ Matolcsi János: A szarvasmarha végtagscsontjainak méretarányai. Állattani Közlemények LIV. 1–4. szám, Bp. 1967. 81–88.

²⁵ Matolcsi János: Összefüggések a szarvasmarha élő súlya és lábközépcsontjainak súlya között. Állattani Közlemények, LVI. 1–4. Bp. 1969. 99–106.

²⁶ Matolcsi János: Historische Erforschung der Körpergröße des Rindes auf Grund von ungarischem Knochenmaterial, 1970. Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie, 87, 2, 89–137.

hák lábközépcsontjainak méreteit, az őstulok és a szarvasmarha metapodiumainak összehasonlító vizsgálatához pedig azok röntgenfelvételeit.²⁷ A fenti publikációkban közölt szorzók, a mai napig használatosak, és mint Matolcsi-féle index ismertek. Doktori disszertációját²⁸ Matolcsi János a szarvasmarha testalakulásának vizsgálatából írta 1966-ban²⁹, melyhez a magyar szürke marhán kívül más marhafajták csontméreteit, összesen 178 recens egyed adatait, és 1285 darab régészeti csonttöredék³⁰ méreteit használta fel.

A gyűjtemény 18 szürke marha-koponyájának felhasználásával készült Szöllőssy Gábor, Takács István és Ernst József publikációja,³¹ mely a különböző szarvállásokat nevezi meg és mutatja be fotók segítségével. Szintén a magyar szürke marha-koponyák szarvállását vizsgálta 2002-ben Pócz Dániel,³² mely témából tudományos diákköri dolgozatát „A magyar szürke szarvasmarha szarvalakulása” címmel írta. A gyűjtemény összes szürkemarha-koponyáinak értékelését és katalógusát³³ a 2004-ben megjelent „A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szürkemarha-csontgyűjteményének rövid bemutatása” című publikáció tartalmazza. A szürkemarha-koponyák kraniometriai adatait³⁴ közölte Kőrösi Andrea 2004-ben az ELTE-n írt „A magyar szürke marha kraniometriai jellemzése” című szakdolgozatában. A 90-es években néhány szürke marha gyűjteménybeli koponyáját lemérte Bartosiewicz László (ELTE Régészeti Tanszék) is. Ezek a méretek 1996 és 1998 között a NIIF program keretén belül az Archeocomp Egyesület archeozoológiai adatbázisában interneten keresztül voltak hozzáférhetők (T. Bíró Katalin a MNM Régészeti Osztályának munkatársának szíves szóbeli közlése).

A fenti publikációkon kívül Vörös István „A magyarországi subfossilis szarvaspopulációk archeozoológiai vizsgálata” című doktori disszertációjához³⁵ mérte és felhasználta a gyűjteményben található gímszarvascsontok méreteit is.

Matolcsi János 1970-ben közölte³⁶ a híres versenyló, Kincsem csontvázának leírását és méreteit, összehasonlítva két másik versenyló, Buccamer és The Sceeper csontozatával. Takács István a gyűjtemény recens lókoponyáin található elváltozásokat vizsgálta,³⁷ és hasonlította össze népvándorlás és honfoglalás kori lókoponyákkal. A recens állatcsontanyagok közül a kutyakoponyák néhány méretét mérte le, és használta fel Tassi Márta³⁸ 2002-ben, az ELTE Régészeti Tanszékén írt szakdolgozatában.

²⁷ Bökönyi Sándor – Kállai L. – Matolcsi János – Tarján R.: Összehasonlító vizsgálatok az őstulok és a szarvasmarha elülső lábközépcsontján. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, Bp. 1964. 3–24.

²⁸ „A szarvasmarha testalakulásának történeti vizsgálata a hazai subfossilis csontleletek alapján”. 1966.

²⁹ 1967-ben meg is jelent: Matolcsi János: A szarvasmarha testnagyságának változása a történelmi korszakokban Magyarország területén. Agrártörténeti Szemle, 1-2. Bp. 1967.

³⁰ Vörös István: Matolcsi i. m.

³¹ Szöllőssy Gábor – Takács István – Ernst József: Szarvalakulások. Bp. 1991.

³² Pócz Dániel: A magyar szürke szarvasmarha szarvalakulása. (Tudományos diákköri dolgozat.) Hódmezővásárhely, 2002.

³³ Kőrösi Andrea: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szürke marha-csontgyűjteménye. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 2001–2004. Bp. 2004. 273–320.; Kőrösi Andrea: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum szürke marha-csontgyűjteményének rövid bemutatása. In: Arany János Múzeum Közleményei, X. Az Alföld gazdálkodása. Állattenyésztés. Nagykovács, 2004. 239–248.

³⁴ Kőrösi Andrea: A magyar szürke marha kraniometriai jellemzése. Bp. 2004. Szakdolgozat.

³⁵ Vörös István: A magyarországi subfossilis szarvaspopulációk archeozoológiai vizsgálata. Doktori disszertáció. Debrecen, 1975.

³⁶ Matolcsi János: Híres versenylóvak csontozatának sajátosságai. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1969–1970. Bp. 1970. 193–236.

³⁷ Takács István: Lószerszám okozta elváltozások népvándorlás kori és honfoglalás kori lócsontvázakon. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1984/85-2. Szeged, 1991. 311–319.

³⁸ Tassi Márta: Kutyák a középkori Magyarországon. Bp. 2002. Szakdolgozat.

Takács István az 1970–1980-as években a harcsa csontozatát vizsgálta. Először szakdolgozatában,³⁹ majd két tanulmányban⁴⁰ ismertette a gyűjtemény harcsa-csontjait felhasználó vizsgálatának eredményeit.

2. Régészeti állatcsontgyűjtemény

Matolcsi János a bekerült nagy mennyiségű régészeti állatcsontanyagból több lelőhely anyagát is publikálta. A múzeum 1964-ben kapcsolódott be a régészeti feltárásokba. Az első évben 3 lelőhelyen folytattak feltárást. Az első ásatást a MNM-vel közösen végezték Fonyód-Bélatelepen. Az ásatást Kralovánszky Alán és Horváth Béla vezette. Az állatcsontanyag 1972-ben került leltározásra, de publikálása elmaradt. A második ásatás a Balatoni Múzeummal közös feltárás volt Gyenesdiáson. Az ásatás szintén 1964-ben kezdődött, vezetője Sági Károly és Kralovánszky Alán. A gyenesdiási avar kori⁴¹ anyagot Matolcsi János dolgozta fel.

1965-től Nováki Gyula Bakonyszentmihály-Zöröghegy kora bronzkori lelőhelyen végzett ásatásokat a Magyar Mezőgazdasági Múzeum önálló feltárása keretében. A lelőhely állatcsontanyagát 1986-ban leltározták be, de feldolgozása elmaradt.

Szintén Nováki Gyula vezetésével folytatott a múzeum ásatásokat Bölske középső bronzkori lelőhelyén 1965–1967 között. A telep állatcsontanyagát Matolcsi János kezdte el feldolgozni, nagy része azonban itt is feldolgozatlan és publikátlan maradt.

A Mezőgazdasági Múzeum más múzeummal közösen folytatott feltárást Tiszaalpáron. A bronzkori földvár 1978-ban elkezdett, Bóna István és Nováki Gyula által vezetett feltárásának állatcsontleleteit Matolcsi János kezdte el feldolgozni, majd Bökönyi Sándor vette át, és 1982-ben publikálta.⁴²

Matolcsi fogadta más múzeumok ásatásának anyagát is. Ezek az állatcsontok a múzeum csonttárában maradtak, de csak egy részüket leltározták be. Az 1960-as években a budai vár különböző területein folytak ásatások. Az állatcsontanyag egy része a Mezőgazdasági Múzeumba került. Ezek közül Matolcsi János a Kende utcai császárkori telep⁴³ és a domonkos kolostor⁴⁴ anyagát, valamint a királyi palota északi előudvarában Zolnay László által feltárt szoborleletek mellől előkerült állatcsontok egy részét⁴⁵ dolgozta fel, és publikálta is. A budai vár anyagának nagy része azonban feldolgozatlan maradt.

1964 és 1966 között Gazdapusztai Gyula vezetésével a Szegedi Egyetem folytatott ásatásokat a battonyai homokbányában. Az innen előkerült kora bronzkori

³⁹ Takács István: A harcsa (*Siluris glanis* L.) növekedése a csontozat alapján. 1979. Szarvas. Szakdolgozat.

⁴⁰ Takács István: A harcsa (*Siluris glanis* L.) csontozatának vizsgálata. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1984–1985. Bp. 1985. 45–77.; Takács István: Segédlet a szubfosszilis harcsák testnagyságának kiszámításához a fő vázalkotók méretei alapján. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1986–1987. Bp. 1987. 105–126.

⁴¹ Matolcsi János: Avar kori háziállatok maradványai Gyenesdiáson. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1967–1968. Bp. 1968. 85–124.

⁴² Bökönyi Sándor: Állatmaradványok a tiszaalpári bronzkori földvár ásatásaiból. (Animal remains from the excavations of the bronze age earthwork at Tiszaalpár.) *Cumania VII. Archaeologia Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményei*, Kecskemét, 1982. 119–132. és 269–270.

⁴³ Matolcsi János: A Bp. XI. Kende utca 8–10. szám alatt feltárt kora császárkori település állatcsontanyagának meghatározása. *Archeologiai Értesítő*, 103. Bp. 1976. 96–98.

⁴⁴ Matolcsi János: Mittelalterliche Tierknochen aus dem Dominikanerkloster von Buda. In: Gyürky Katalin H.: *Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. Fontes Archaeologici Hungaricae*, Bp. 1981. 204–252.

⁴⁵ Matolcsi János: A budai királyi palota északi előudvarában feltárt XIV–XV. századi állatcsontok. *Budapest régiségei XXIV. köt.* Bp. 1977. 179–198.

anyagot Matolcsi János 1968-ban közölte,⁴⁶ az állatsontok a csonttárba kerültek. 1973–1979 között folytatódtek az ásatások. Az ekkor előkerült anyagot Bartosiewicz László és Takács István közösen dolgozta fel. Publikációjukhoz⁴⁷ az 1964 és 1966 között előkerült anyagot újra megmérték.

Matolcsi János az 1970-es évek elején a fenékpusztai erőd anyagán kezdett el dolgozni. A római kori⁴⁸ és a badeni⁴⁹ kultúrához tartozó anyagból közölt is egy-egy egységet. Szintén Fenékpusztán, de későbbi régészeti korhoz tartozó rétegekből került elő egy kettős kutyatemetkezés,⁵⁰ melyről az *Élet és Tudomány*-ban számolt be, és egy honfoglalás/Árpád-kori rétegekből⁵¹ származó kutyacsontváz,⁵² amit kuvasz csontvázaként határozott meg. A fenékpusztai ásatás állatsontanyagának nagy része azonban még nem került feldolgozásra, és publikálása is elmaradt. Szintén az 1970-es évek első felében dolgozta fel Matolcsi János a Sarúd-Pócsőtölts állatsontanyagát,⁵³ mely az egri vármúzeumból került a gyűjteménybe. 1975–1980 között Matolcsi János a gyűjtemény több anyagát is publikálta: a sarvalyi középkori,⁵⁴ majd a Gellérthegy-Tabán⁵⁵ területén végzett leletmentő ásatás anyagát. Az 1971-ben Csongrád-Felgyőn László Gyula vezetésével (ELTE Régészeti Tanszék) egy honfoglalás/Árpád-kori települést tártak fel. A lelőhely állatsontanyagát 1980-ban a csonttár leltárkönyvébe bevezették. Matolcsi János az ott előkerült kutyakoponyákat⁵⁶ több kutyafajtaához sorolta.

A ő idejében, 1971-ben idekerült, de feldolgozatlan anyagok közül Takács István dolgozta fel a solymári avar kori temetőt.⁵⁷ Az 1980-as évek elején publikálta Gyöngyöshalász-Encspusztá halcsontleleteit.⁵⁸ Az algyői honfoglalás kori temető anyagát Takács István 1988-ban kezdte el feldolgozni. Az ásatási anyagból két tanulmányt írt: a lovak életkoráról,⁵⁹ valamint az elhalálozások ideje és az állat-mellékletek életkora közötti összefüggésekről.⁶⁰ Honfoglalás kori lókoponyákon

⁴⁶ Matolcsi János: Untersuchungen des Tierknochenmaterials des frühbronzezeitlichen Gräberfeld bei Battonya. A batonyai temető korabronzkori állatsontanyagának vizsgálata. Acta Antiqua et Archaeologica T. XII. Bp. 1968. 65–74.

⁴⁷ Bartosiewicz László – Takács István: Tierknochenfunde aus den früh- und mittelbronzezeitlichen Gräberfeldern von Battonya. In: J. József Szabó: Früh- und mittelbronzezeitliche Gräberfelder von Battonya. Inventaria Praehistorica Hungariae Magyar Nemzeti Múzeum. Bp. 1999. 165–174.

⁴⁸ Matolcsi János: Állattani következtetés Fenékpusztá V. századi pusztulásának közelebbi időpontjára. Bp., Archaeologiai Értesítő, 1974. 101. évf. 1. szám, 102–111.

⁴⁹ Matolcsi János: A badeni kultúra állatsontmaradványai Fenékpusztán. Kézirat. Bp. 52.

⁵⁰ Matolcsi János – Sági Károly: Rejtélyes kutyaleték Fenékpusztán. Élet és Tudomány, 1978. 4. szám. 117–119.

⁵¹ A rétegek kora hol honfoglalás, hol pedig Árpád-korként szerepel.

⁵² Matolcsi János: Állattartás őseink korában. Bp. 1982. 282–284.

⁵³ Matolcsi János: Sarúd-Pócsőtölts Árpád-kori állatsontleleteinek vizsgálata. Egeri Múzeum Évkönyve, 1975. XIII. évfolyam. Eger, 69–79.

⁵⁴ Matolcsi János: A bakonyi sertés XV–XVI. századi csontleletei Sarvalyon. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1975–1977. Bp. 1978. 331–356.

Matolcsi János: Tierknochenfunde von Sarvaly aus dem 15–16. Jahrhundert. In: Holl Imre – Parádi Nándor: Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Bp. 1982. 230–260.

⁵⁵ Matolcsi János: Die Tierknochenfunde von der Siedlung Gellérthegy-Tabán. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 31. Fasciculi (3–4). Bp. 1979. 287–291.

⁵⁶ Matolcsi J.: Állattartás i. m.

⁵⁷ Takács István: Untersuchung der Tierknochenfunde aus dem awarenzeitlichen Gräberfeld von Solymár. In: Török Gyula: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Solymár. Das awarische Corpus Beihefte I. (Avar corpus füzetek) Debrecen – Bp. 1994. 149–176.

⁵⁸ Takács István: Gyöngyöshalász-Encspusztá késő rézkori település halcsontleleteinek elemzése. Agria, XIX. 1982–83. Eger, 1983. 63–73.

⁵⁹ Takács István: Adatok a honfoglalás kori temetkezési szokásokhoz az algyői temető állatsontleleteinek vizsgálata alapján. Szeged. 1988. Kézirat, előadás anyaga.

⁶⁰ Takács István: Összefüggés-vizsgálat az állatok életkora, a sírok tájolása és az emberek elhalálozásának szezonálisitása között honfoglalás kori temetőben. Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, XXX–XXXII (1987–1989), Nyíregyháza, 1992. 375–383.

megfigyelhető elváltozásokról szóló tanulmányában⁶¹ is felhasználta az algyői és a fonyódi lelőhely anyagát.

Matolcsi János kezdte el, majd Bökönyi Sándor fejezte be a gyűjteményben található Szarvas–1. lelőhely, késő újkőkori telep⁶² állatcsontanyagának feldolgozását. Az 1954 és 1967 között feltárt pókaszepetki avar temető⁶³ feldolgozása is Matolcsi János és Bökönyi Sándor közös munkájának az eredménye. Az 1983–1990 között Vörs-Papkerten folytatott ásátások állatcsontanyagát Takács István kezdte el feldolgozni, majd Somhegyi Tamás és Bartosiewicz László fejezte be. A lelőhelyről több publikáció is megjelent,⁶⁴ de a leltározása elmaradt.

Jánosszállás-Katonaparton 1969-ben ásott Bálint Csanád (MTA Régészeti Intézet). A jánosszállási 23. gödör kutyacsontvázát 1979-ben a Mezőgazdasági Múzeum Állatcsontgyűjteményébe leltározták be, 1990-ben pedig Vörös István⁶⁵ a középkori Magyarország kutyaaázatok és kutyatemetkezéseket összefoglaló tanulmányában⁶⁶ publikálta. Ebben a tanulmányában felhasználta a csonttárban található több kutyakoponya adatait is: például Fenékpusztá Árpád-kori kutyacsontvázát, az Eperjes Ifjú Gárda Tsz lelőhelyen 1970-ben Bálint Csanád (MTA Régészeti Intézet) vezetésével feltárt 11. századi temetőből származó kutyacsontváz, és az 1965–1969 között Letkés-Téglaégető I. lelőhelyen talált kutyakoponyák adatait.

A Székkutas-kápolnadűlői avar temető anyaga a szegedi Móra Ferenc Múzeumból az 1970-es évek végén került a gyűjteménybe. Feldolgozására és publikációjára⁶⁷ több mint 20 év késéssel, 2004-ben került sor.

Több év kihagyása után 1987-ben a Magyar Mezőgazdasági Múzeum újra bekapcsolódott a régészeti feltárásokba. 1987-től 1990-ig Pálóczi Horváth András vezetésével Szentkirály (Lászlófalva) középkori falu területén folytattak feltárásokat. A korábbi ásátások⁶⁸ állatcsontanyaga is a csonttárba került. A szentkirályi ásátásokból származó állatcsontanyaggal többen is foglalkoztak. 1985 és 1994 között Takács

⁶¹ Takács I.: Lószerszám okozta elváltozások i. m. 311–319.

⁶² Bökönyi Sándor: Szarvas–1. lelőhely, egy késő újkőkori telepészlet állatmaradványainak archaeozoológiai vizsgálata. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1986–1987. Bp. 1987. 89–104.

⁶³ Bökönyi Sándor – Matolcsi János: The animal remains of the Avar cemetery at Pókaszepetk. In: Sós, Á. – Salamon, Á. – Szőke, B. M. (eds): Cemeteries of the Early Middle Age (6th–9th) at Pókaszepetk. Bp. 1994. 209–214.

⁶⁴ Bartosiewicz László – Takács István: Kutatások a vörs-papkerti temető csontanyagán. Konferencia a Kis-Balaton régészeti kutatásáról. Kaposvár, 1988. 19–21.

Takács István – Bartosiewicz László: Lócsontvázletek Vörs-Papkert avar kori lelőhelyről. In: Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXX–XXXI/2. Miskolc, 1993. 597–604.

Somhegyi Tamás: Teknősmaradványok avar kori sírokban. In: Altum Castrum IV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak IV. összefüvetele. A visegrádi Mátyás Király Múzeum füzetek 4. Visegrád, 1995. 90–91.

Takács István – Bartosiewicz László: Budakalász és Vörs avar kori lovas temetkezéseinek állattani összehasonlítása. In: Altum Castrum IV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak IV. összefüvetele. A visegrádi Mátyás Király Múzeum füzetek 4. Visegrád, 1995. 92–97.

Takács István – Somhegyi Tamás – Bartosiewicz László: Avar kori lovakról Vörs-Papkert B temető leletei alapján. In: Somogyi Múzeumok Közleményei, XI. 1995. Kaposvár, 1995. 183–188.

⁶⁵ Vörös István: Kutyaaázatok és kutyatemetkezések a középkori Magyarországon I. Folia Archaeologica XLI. Bp. 1990. 117–145.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Kőrösi Andrea: A székkutas-kápolnadűlői avar temető archaeozoológiai vizsgálata. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (FMÉ) – Studia Archaeologia, 11. (2005) Szeged, 2005. 229–276.

⁶⁸ A kutatásokat a Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatóságának támogatásával kezdték meg 1969-ben, majd 1971-től 1987-ig a Magyar Nemzeti Múzeum folytatta.

István,⁶⁹ 1995–1996-ban Somhegyi Tamás,⁷⁰ 2001-től Körösi Andrea,⁷¹ 2002-ben Nyerges Éva⁷² dolgozott a szentkirályi anyagon, de az állatcsontok nagy része még feldolgozatlan.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum legutóbbi ásatása Molnár Erzsébet régész vezetésével 1996-ban kezdődött Esztergom-Zsidód honfoglalás és Árpád-kori lelőhelyen. Az ásatás állatcsontleletei szintén a régészeti állatcsont-gyűjteménybe kerültek. A lelőhely 2003. évi ásatását megelőző feltárásaiból előkerült állatcsontanyagot Vörös István dolgozta fel.⁷³

Az utóbbi hat évben a gyűjtemény csak néhány ásatási anyaggal gyarapodott, melyek jelenleg feldolgozás alatt állnak. Ezek közül 2001-ben a Mosonszentmiklós-Gyepföldek lelőhely állatcsontanyagát publikálták.⁷⁴

A múzeum régészeti állatcsontgyűjteményének utolsó nagy gyarapodása 2006-ra tehető. Molnár Erzsébet tiszaroffi⁷⁵ ásatásának egyik jelenkori objektumának (990. gödör, S – 1156), 18–19. századi 168 darab rackajuh-csontváza szintén a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Állatcsontgyűjteményébe került.

V. A CSONTTÁR TUDOMÁNYOS MUNKATÁRSAI

Hankó Béla⁷⁶ nyugdíjasként az önálló csonttár létrehozása előtti időszakban 1954 és 1956 között háziállat-történeti kutatásokat folytatott a múzeumban, régi magyar gazdasági haszonállataink eredetét kutatta. Történeti, néprajzi leírásai mai napig értékesek, megállapításai részben kiegészítésre, illetve revideálásra szorultak. Matolcsi János 1957-ben került a múzeumba, ahol 1957-től 1969-ig volt főigazgató. Már ez alatt az idő alatt is végzett zoológiai és archaeozoológiai kutatásokat. 1969-ben lemondott igazgatói posztjáról, és 1983-ban bekövetkezett hirtelen haláláig tudományos főmunkatársként a régészeti állatcsontok feldolgozásával, a háziasítás és a háziállat-történet kérdéseivel foglalkozott.⁷⁷ Kutatásaival új, maradandó eredményeket ért el.

⁶⁹ Takács István: Szentkirály középkori falu kútjának biológiai leletei. In: Dr. Sztrinkó István (szerk.): Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1986. Kecskemét, 1987. 89–90.

Takács István: Collecting biological finds by water-sieving from the well of a mediaeval village. In: Járó M.-Költő László (eds.): Archaeometrical research in Hungary. National Centre of Museums. Bp. 1988. 275–282.

Takács István: Szentkirály középkori falu zoológiai leletei (4-4/a: ház – gödöről). In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1988–1989. Bp. 1990. 95–110.

Takács István: Cumanian animal keeping at a late medieval site in Central Hungary. In: Medieval Europe 1992. Rural Settlement. Eberg, A. – Mystum, H. (eds.) Vol. 8. York. 1992. 151–156.

Takács István: Cumanian animal keeping at Szentkirály, a 15th-16th century site in central Hungary. In: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1992–1994. Bp., 1994. 15–23.

⁷⁰ Somhegyi Tamás: Állattartás a középkori Szentkirályon. In: Élet egy középkori faluban. 25 év régészeti kutatása a 900 éves Szentkirályon. Kiállítás-vezető. 1996. Bp. 29–35.; Somhegyi Tamás: A húsfeldolgozás és -fogyasztás jelei a középkori Szentkirályon. In: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1995–1997. Bp. 1998. 9–20.

⁷¹ Körösi Andrea: Szentkirály (Bács-Kiskun megye) késő középkori falu 2. gödöröljének állatcsontleletei. In: Studia Caroliensia. A Károli Gáspár Református Egyetem folyóirata. Bp. 2006. 3–4. sz. 353–382.

⁷² Nyerges Éva: A szentkirályi kunok állattartása. ELTE Régészeti Tanszék, Bp. 2003. Szakdolgozat.

Kovácsné Nyerges Éva Ágnes – Bartosiewicz László: Szentkirály állattartása a középkori régészeti állattani adatok tükrében. In: Studia Caroliensia. A Károli Gáspár Református Egyetem folyóirata Bp. 2006. 3–4. sz. 331–352.

⁷³ Vörös István: Esztergom-Zsidód Árpád-kori falu állatcsontleletei. Kézirat.

⁷⁴ Körösi Andrea: A Mosonszentmiklós-Gyepföld dűlőben végzett ásatás állatcsontanyagának értékelése. In: Aszt Ágnes: Előzetes beszámoló a Mosonszentmiklós-Gyepföldek dűlő területén végzett régészeti kutatásokról. Arrabona, 39. Győr, 2001. 226–230.

⁷⁵ A tiszaroffi víztározó építését megelőző feltárás Tiszagyenda határában, Bússzerző 1. lelőhelyen, 2006–2007-ben folyik a MNM vezetésével.

⁷⁶ Körösi Andrea: Hankó Béla. In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok Bp. 2002. 590–592.

⁷⁷ Vörös I.: Matolcsi i. m.

Takács István⁷⁸ 1972-től dolgozott a gyűjteményben. 1979-től, a Szarvasi Mezőgazdasági Főiskola mérnöki diplomájának megszerzése után tudományos munkatársként bekapcsolódott az archaeozoológiai kutatásokba is, és több ásatás anyagát⁷⁹ feldolgozta. 1992-től megbízták igazgatóhelyettesi feladatok ellátásával is. Takács István érdeklődése először a halak csontozatának vizsgálatára⁸⁰ irányult. Egy összehasonlító halcsontgyűjtemény létrehozását, és a régészeti halleletek gyűjtését kezdte el. 1993-ban bekövetkezett tragikus halála miatt a gyűjtemény rendszerezése félbemaradt.

Matolcsi János halála után (1983) a csonttár szakmai felügyeletét Bökönyi Sándorra⁸¹ bízták, aki akkor az MTA Régészeti Intézetének igazgatója volt. Somhegyi Tamás 1992 és 1999 között tudományos munkatársként dolgozott a gyűjteményben. Főként külső anyagokkal foglalkozott, de elkezdte a szentkirályi ásatások anyagának meghatározását is.⁸² Kőrösi Andrea archaeozoológus 2001 óta dolgozik a gyűjteményben.

A csonttárban egészen az 1990-es évek közepéig titkárnő és adminisztrátor is segítette a tudományos munkát.

VI. A GYŰJTEMÉNY JÖVŐJE

Az állatcsontgyűjtemény kronológiai és faji teljessé tétele még sok feladattal jár. A régészeti állatcsontgyűjtemény majdnem minden történelmi korból jelentős mennyiségű anyagot tartalmaz. Az elkövetkező években a hiányzó régészeti korszakokhoz tartozó lelőhelyek begyűjtésével teljessé tehető a gyűjtemény.

Az összehasonlító állatcsontgyűjtemény jelenleg is rendkívül értékes és gazdag, de néhány területen hiányos, illetve fejlesztésre szorul. Az elkövetkező években a következő területeken kell gyűjteni:

1. A Kárpát-medencében élő állatfajok vázaival ki kell egészíteni a gyűjteményt. Az emlősök közül csak néhány faj hiányzik, de a madarak fajlistája rendkívül hiányos.

2. A Takács István által összegyűjtött halcsontok rendszerezésével kialakítható egy összehasonlító halgyűjtemény, melyet még néhány hiányzó fajjal kell kiegészíteni.

3. Fontosnak tartom a Magyarország területén előforduló gazdasági haszonállatok különböző fajtáiból egy hím és egy nőstény egyed teljes csontvázának begyűjtését, különös tekintettel a csak magyarországi elterjedésűekre. Ezt már Matolcsi János elkezdte, így több szarvasmarha- és juh fajta mindkét nembeli csontjai megtalálhatók a gyűjteményben.

4. Legfontosabb feladatnak tartom a magyar szürke marha és a hortobágyi racka 21. század eleji populációjából összegyűjteni egy megfelelő kollekciót, melyen – a gyűjteményben lévő 20. századi populációval összevetve – a fajtán belüli változások megfigyelhetők.

⁷⁸ Bartosiewicz László: Takács István. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1992–1994. Bp. 1994. 7–9.

⁷⁹ L. a 31., 57., 58., 59., 60., 64. és 69. lábjegyzet.

⁸⁰ L. a 39. és 40. lábjegyzet.

⁸¹ Bartosiewicz László: Bökönyi Sándor. Archaeologiai Értesítő. Vol. 121–122. 1994–1995. Bp. 192–199.

⁸² L. Somhegyi T.: Állattartás a középkori Szentkirályon i. m. és uő. A húsfeldolgozás és -fogyasztás jelei i. m.

1. táblázat: Az 1896 és 1953 között a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményébe került állatcsontok jegyzéke

	Tárgy megnevezése	Darab- szám	Értéke (forint/ pengő/ korona)	Ajándékozó/eladó neve, származási helye	Leltári száma	Meg- jegyzés
1896						
1.	Szarvasmarhaszarv (♂,♀)	6	24	Temes vármegye	L. sz.: 1790	
2.	Juhkoponya	5	10	Boszniai pavilon	L. sz.: 1775	
3.	Kecskekoponya	2	4	Boszniai pavilon	L. sz.: 1776	
4.	Ökörfej	2	10	Őfelsége József királyi herceg pavilonja	L. sz.: 252	
1897						
5.	Szarvasmarhaszarv (♂)	1	4	Hunyad vármegye	L. sz.: 110	
6.	Bivalyszarv	3	10	Hunyad és Temes vármegye	L. sz.: 1791	
7.	Bivalyszarv	2		Hunyad vármegye	L. sz.: 110	
8.	Házi kacsa (pekingi)	1	20	Országos Baromfitenyésztő Egyesület	L. sz.: 1575, majd 660.	Selejtezve: 1902. 12. 10.
9.	Házi lúd	1	20	Országos Baromfitenyésztő Egyesület	L. sz.: 1575, Bar. teny. 659.	
10.	Házi lúd csontváza (emdeni)	1	20	Országos Baromfitenyésztő Egyesület	L. sz.: 1575, majd 661	Selejtezve: 1902. 12. 10.
11.	Házi tyúk csontváza (bráchma kakas)	1	20	Országos Baromfitenyésztő Egyesület	L. sz.: 1757, Bar. teny. 662.	
12.	Házi tyúk csontváza (langshan kakas)	1		Országos Baromfitenyésztő Egyesület	L. sz.: 1575, Bar. teny. 658.	Selejtezve: 1902. 10. 08.
13.	Csikó fogminta-sorozat	17		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2138, majd 1784 és 76	
14.	Sertésláb váza	1		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2093, majd 1740 vagy 32	
15.	Fácán csontváza	1	20	Országos Baromfitenyésztő Egyesület	L. sz.: 1575, majd 657	Selejtezve: 1902. 10. 08.
16.	Juhkoponya	5	20	Boszniai pavilon	L. sz.: 837.	
17.	Juhszarv (magyar)	3	10	Temes vármegye	L. sz.: 1793.	
18.	Kecskekoponya szarvval	2	8	Boszniai pavilon	L. sz.: 838	
19.	Kecskeszarv	3	4	Temes és Hunyad vármegye	L. sz.: 110., 1794.	
20.	Kosszarv	7	10	Hunyad vármegye	L. sz.: 110.	
21.	Kosszarv (tokló)	4	12	Temes vármegye	L. sz.: 1792.	
22.	Lófogazati minta	15		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2137, majd 1783, és 1775.	

	Tárgy megnevezése	Darab- szám	Értéke (forint/ pengő/ korona)	Ajándékozó/eladó neve, származási helye	Leltári száma	Meg- jegyzés
23.	Lófej- és lófogsor- gyűjtemény	27	40	Bárány Podmaniczky család	L. sz.: 303, V. sz.: 124–131., majd A–I.–7., 72–79. (1908)	
24.	Lóláb váza	1		Állatorvosi Akadémia	L. sz.: 2092	
25.	Lólábvég váza	1		Állatorvosi Akadémia	L. sz.: 2088	
26.	Lóláb váza (csukló, mellő)	1		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2140, majd 1785 és 1777	
27.	Lóláb váza (csukló, hátsó)	1		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2142, majd 1786 és 1778	
28.	Lópata (mellő)	1		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2143, majd 1787, 1779	
29.	Lópata (hátsó)	1		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2144, majd 1788/80	
30.	Sertés koponya	3	18	Boszniai pavilon	L. sz.: 839.	
31.	Szarvasmarhaszarv	5	7	Hunyad vármegye	L. sz.: 110.	
32.	Szarvasmarhaszarv	4	6	Karsay Albert	L. sz.: 371, majd 290.	
33.	Szarvasmarha láb váza	1		Földművelésügyi Minisztérium	L. sz.: 2091, majd 1739 vagy 1931	
34.	Szarvasmarha lábvég (jobb, bal)	2		Állatorvosi Akadémia	L. sz.: 2094–2095	
35.	Szarvasmarha csontváza (szimentáli bika)	1	80	Állatorvosi Akadémia	L. sz.: 2383, 325. L. sz. V. sz. 2623, A–7.: 27.	
1898						
36.	Denevér csontváza	1	12	Lendl Adolf	L. sz.: 2630, majd 556.	Selejtezve: 1902. 10. 08.
37.	Hőrcsög csontváza	1	12	Lendl Adolf	L. sz.: 2629., majd 555.	Selejtezve: 1902. 10. 08.
38.	Házi tyúk csontváza (plymouth kákas)	1	10	Országos Baromfitenyésztő Egyesület	L. sz.: 656–662., majd 95–101, majd 1575.	
1899						
39.	Juh csontváza (cigája kos)	1		Állatorvosi Akadémia	L. sz.: 2674. A/7: 191, majd II–2693	
40.	Juh csontváza (racka)	1	5	Állatorvosi Akadémia	L. sz.: 2675, majd A/7: 192.	
1901						
41.	Szarvasmarha csontváza (szimentáli bika)	1	160		L. sz.: 263	
42.	Szarvasmarha (torzszü- lött úszóborjú)	1		Metternich P. hercegné	L. sz.: 2763	
1902						
43.	Ponty csontváza	1		Országos Haltenyésztők Egyesülete	L. sz.: 366	
1903						
44.	Házi kacsa (pekingi, kicsi nyakkal)	1			A/I–9, Bt. 663.	

	Tárgy megnevezése	Darab- szám	Értéke (forint/ pengő/ korona)	Ajándékozó/eladó neve, származási helye	Leltári száma	Meg- jegyzés
45.	Mamutfog	12		Tarczali lelet	L. sz.: 5879	
46.	Mamut forgócsont	3	12	Tarczali lelet	L. sz.: 5881	
47.	Mamut lábszárcsont	2		Tarczali lelet	L. sz.: 5880	
1905-1906						
48.	Ökörkoponya és szarv	1	200 kor.	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz.: 275	
49.	Ökör koponya és szarv	3	180 kor.	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz.: 276	
50.	Bivalykoponya és szarv	2	120 kor.	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz.: 277	
51.	Tehénkoponya és szarv	2	60 kor.	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz.: 278	
52.	Koskoponya	2	20 kor.	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz.: 279	
53.	Bikaszarv homlok- csonttal	1	40 kor.	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz.: 280, majd 369, majd: I-7. 561	
54.	Ökörszarv homlok- csonttal	2	80 kor.	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz. 281, majd 369, majd VI-7. 72	
55.	Kecskeszarv homlok- csonttal	2	12	Haberhauer Károly közvá- góhídi felügyelő	L. sz.: 282, majd 369, majd VI -7. 72	1940-ben továbbadva a Kossuth Múzeumnak.
56.	Földikutya csontváza	1	20	Cerva Frigyes preparátor	L. sz.: 305, majd 133, majd I-4. 94	
1908						
57.	Harcsa csontváza	1	80		L. sz.: 235	
1913						
58.	Lófogsor	16	104	Szikla Gábor	L. sz.: A-II. 74	
1915						
59.	Császármadár csontváza	1	42	Szikla Gábor	L. sz.: 214, majd A-II.-b 760	
60.	Erdei fülesbagoly	1	32	Szikla Gábor	L. sz.: C-III.b 753	
61.	Fenyőrigó csontváza	1	28	Szikla Gábor	L. sz.: 213, B-III. b. 759	
62.	Galambászhéja csontváza	1	36	Szikla Gábor	L. sz.: 55, majd C-III.b. 752	
63.	Kecskeszarv	1		Özv. Hermann Ottóné	A-IV-b. 66	
64.	Lólab csontváza	1	18	Szikla Gábor	L. sz.: 215, majd A-II-b. 87	
65.	Sertésláb csontváza	1	14	Szikla Gábor	L. sz.: 217, majd A-II-b. 89	
66.	Szarvasmarhaláb csont- váza	1	18	Szikla Gábor	L. sz.: 216, majd A-II-b. 88	
1916						
67.	Gyöngytyúk csontváza	1	45	Szikla Gábor	A-III. 378	
68.	Házi lúd csontváza	1	100	Szikla Gábor	A-III. 374	

	Tárgy megnevezése	Darab- szám	Értéke (forint/ pengő/ korona)	Ajándékozó/eladó neve, származási helye	Leltári száma	Meg- jegyzés
69.	Házi lúd csontváza (landesi vagy emdeni)	1	125	Szikla Gábor	A-III. 375	
70.	Házi tyúk csontváza (langshan kakas)	1	65	Szikla Gábor	A-III. 376	
71.	Házi tyúk csontváza (langshan tyúk)	1	45	Szikla Gábor	A-III.: 377.	
72.	Galamb (magyar óriás begyes)	1	30	Szikla Gábor	L. sz.: 110, majd A-III. 379	
73.	Házi kacs (pekingi)	1	75	Szikla Gábor	A-III. 380	
74.	Szirti sas csontváza	1	100	Szikla Gábor	L. sz.: 100, majd B-III-b. 772	
1917						
75.	Házi tyúk csontváza (bantán)	1	60	Szikla Gábor	A-II. 389	
76.	Kuvik csontváza	1	60	Szikla Gábor	C-III.b. 790	
77.	Házi kacs csontváza (pekingi)	1	110	Szikla Gábor	A-III-b. 390	
1918						
78.	Páva csontváza	1	225	Szikla Gábor	A-III. 392	
1941						
79.	Lóállkapocs	80	200		41/147	
80.	Bivalykoponya	1			88/1942.	A cisztercita tanító rend- nek térítés nélkül átadva 1940-ben.
81.	Disznókoponya	1			94/1942	
82.	Kecskekoponya szarvval	1			95/1942	
83.	Lóállkapocs	1			93/1942	
84.	Lókoponya	1			92/1942	
85.	Lúd mellcsont	1			90/1942	A tárgyak utólag beleltározva, együttel selejtezve.
86.	Pulyka mellcsont	1			91/1942	
87.	Vadkacs mellcsont (a leltárkönyvben tévesen vadmacska szerepel)	1			89/1942	
88.	Házi lúd csontváza (emdeni)	1			48/1942	Átadva a ceglédi Kossuth Múzeumnak.
89.	Kecskezarv	2			L. sz.: 282, majd 44/49	
90.	Szarvasmarha-koponya (magyar)	1			49/1942	

V. sz: Vajdahunyad szakleltárkönyv

Bar. teny.: Baromfitenyésztés szakleltárkönyv

Állattenyésztési szakleltárkönyvek:

A-7.; A-I.; A/I-9., A/7.; A-II-b.; A-III.; A-III.b.; A-IV.b.; VI-7.; I-7.; I.-4.

C-III.b: Vadászati szakleltárkönyv

B-III b:

A-7.: Állattenyésztés 7. szakleltárkönyv

A-I.: Állattenyésztés 1. szakleltárkönyve

A-II-b: Állattenyésztés 2. b. szakleltárkönyve

A-III: Állattenyésztés 3. szakleltárkönyve

C-III.b.:

B-III b: A/I-9, A/7.

2. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban 1951 és 1963 között gyűjtött állatsontok

	Leltári szám	Faj/fajta	Tárgy megnevezése	Tétel-szám	Darab-szám	Gyűjtés ideje	Származás helye	Beszerezés	Ára (Ft)	Megjegyzés
1.	51.253.1–2.	Barlangi medve	végtagcsont	1	2	1951	Istállóskő, Subalyuk	vétel	70	
2.	53.152.1.	Szarvasmarha	koponya	1	1					
3.	53.1468.1	Ló (Kincsem)	teljes váz	1	1	1952	Állatorvosi Főiskola Bonctana	ajándék		Új l. sz. 69.1.1–127.
4.	53.1469.1.–6.	Hipparion	végtagcsont	1	17		Polgárdi	vétel	200	
5.	53.1470.1–8.	Ló	végtagcsont	1	13	1953	Országos Történeti Múzeum (ma Nemzeti Múzeum)	ajándék		Szkita sírból
6.	53.1471.1–22.	Ló	állcsúcs fogakkal	1	22	1952	Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Anatómiai Intézete Hegyes Péter preparátor	ajándék		
7.	53.1653.–1659.	Hortobágyi racka	koponya	7	7					
8.	53.1680.1.	Szarvasmarha	koponya	1	1	1953	régi múzeumi anyag	vétel	200	
9.	53.1681.–1682.	Szarvasmarha	koponya	2	2			vétel	150	53.1682. elveszett
10.	53.1683.1.	Östulok	koponya	1	1	1952	Dunatétény	ajándék		
11.	53.1697.1.	Östulok	fogak	1	4	1951	Dunatétény	ajándék		
12.	53.1700.-1721.	Szarvasmarha	állcsúcs fogakkal	21	21	1952	Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Anatómiai Intézete Hegyes Péter preparátor	vétel	210	
13.	53.1722.-1727.	Szarvasmarha, bivaly	koponya	6	6			ajándék		Új l. sz.: 69.6.1-69.11.1.
14.	53.1728.	Bivaly	koponya	2	2			ajándék		
15.	53.1729.1.	Szarvasmarha	koponya	1	1					Tévesen bivalyként megnevezve
16.	53.1731.1.	Szarvasmarha	tülok	1	1		Herceghalmi Kísérleti Gazdaság	ajándék		elveszett
17.	53.1810.1.	Házi tyúk	teljes váz	1	139		Biotin Vállalat	ajándék		
18.	54.594.-597.1.	Szarvasmarha	tülok	4	4			ajándék		elveszett
19.	54.755.1.	Barlangi medve	fogak	1	4	1953	S. Szabó Ferenc	ajándék		
20.	54.756.1.	Mamut	fogak	1	1		Dunatétény	ajándék		
21.	56.28.1.	Szarvasmarha	tülok	1	1	1956	Bizományi Áruház	vétel	177	elveszett

	Leltári szám	Faj/fajta	Tárgy megnevezése	Tétel-szám	Darab-szám	Gyűjtés ideje	Származás helye	Beszerezés	Ára (Ft)	Megjegyzés
22.	56.52.1.	Ismeretlen	csontdarab	1	1	1956	Tiszalök, Horváth Tibor	vétel		elveszett
23.	57.4.1.	Mamut	Fog	1	1	1956	Szentendre, Virág Árpád	ajándék		
24.	57.50.1.	Ló	koponya	1	1	1957	Hegyes Péter preparátor	vétel	70	Újl. sz.: 80.650.
25.	57.80.1.	Teknős	páncél	1	1	1957	Katona Miklós, Budapest	vétel	500	elveszett
26.	59.98.1.	Sertés	állkapocs	1	1					elveszett
27.	59.99.1.	Juh	állkapocs	1	1					elveszett
28.	59.196.1.	Ló	koponya	1	1			vétel	50	
29.	59.197.1.	Szarvasmarha	tülok	1	1			ajándék		elveszett
30.	59.198.1.	Szarvasmarha	állkapocs	1	1			vétel	20	elveszett
31.	59.199.1.	Magyar tarka	állkapocs	1	1					elveszett
32.	59.200.1.	Borzderes	koponya	1	1			ajándék	100	elveszett
33.	59.201.1.	Szarvasmarha	koponya	1	1					elveszett
34.	59.202.1.	Magyar tarka	tülok	1	1			ajándék	10	elveszett
35.	59.203.1.	Magyar szürke	tülok	1	1			ajándék	300	elveszett
36.	59.204.-206.1.	Magyar szürke	koponya	3	3			ajándék	900	elveszett
37.	59.220.1.	Ló	végtagcsont	1	7					elveszett
38.	59.386.1.	Ponty	csontváz	1	1	1959				elveszett?
39.	60.29.1.	Mamut	állkapocs	1	1	1960	Tisza	ajándék	20	
40.	60.30.1.	Mamut	agyar	1	1	1960	Tisza	ajándék	100	
41.	60.31.1.	Mamut	csigolya	1	1	1960	Tisza	ajándék	20	
42.	60.32.1.	Böleny	koponya	1	1	1960	Tisza	ajándék	40	
43.	60.33.1.	Östulok	szarvcsap	1	1	1960	Tisza	ajándék	10	
44.	60.74.1.	Szarvasmarha	teljes váz	1	158	1960	Budapest, Marhavágóhíd	vétel	196.47	
45.	60.298-299.1.	Szibírszkaja	koponya	2	2	1960	Timirjazeni Egyetem Szovjetunió	ajándék	350	
46.	60.300.-303.1.	Kalmük	koponya	4	4		Timirjazeni Egyetem Szovjetunió	ajándék		
47.	60.344.1.	Szarvasmarha	tülok	1	1	1960	Fővárosi Gyöngyfonalgyár	ajándék	15	elveszett
48.	61.483.1	Östulok	koponya	1	1	1961	Kunmadaras, Marsalkó Károly	ajándék	200	

	Leltári szám	Faj/fajta	Tárgy megnevezése	Tétel- szám	Darab- szám	Gyűjtés ideje	Származás helye	Beszerzés	Ára (Ft)	Megjegyzés
49.	61.778.1.	Alligátor	állkapocs	1	1					
50.	62.514.1.	Mamut	fog	1	1	1962	Erzsébet-híd, építkezés	ajándék	10	
51.	62.883.1.	Szarvasmarha	tülok	1	2	1962	Juhász Béla, Budapest	ajándék	500	
52.	63.302.-330.1.	Szarvasmarha	koponya	29	29		régi múzeumi anyag	ajándék	744	
53.	L. sz. nélkül	Orrszarvú, vagy Proboscidea	fog	1	1	1943	Fenek			Száma: 13.43.
54.	L. sz. nélkül	Teve	állkapocs	1	1					Téves szám rajta: 78.1288.
55.	L. sz. nélkül	Orrszarvú	állkapocs	1	1					
56.	L. sz. nélkül	Bölény	koponya	1	1		Keszthelyi járás			
57.	L. sz. nélkül	Mamut	ulna	1	1		Keszthelyi járás			
58.	L. sz. nélkül	Mamut	fog	1	1	1986	Zádori Pérenc, Gádoros	ajándék		
		Összesen	Kapott	128	487					
			megelevó	104	457					

3. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum állatcsontgyűjteményének évenkénti gyarapodása 1951-től leltári tételek alapján

év	tételszám	darabszám
1951	2	2
1953	47	96
1954	6	9
1956	2	2
1957	3	3
1959	13	19
1960	13	13
1961	1	1
1962	2	3
1963	29	29
1964	149	613
1965	122	4743
1966	421	2631
1967	155	1544
1968	188	1572
1969	13	333
1970	79	489
1971	240	814
1972	481	4331
1973	66	5532
1974	96	5314
1975	461	2420
1976	1464	2341
1977	516	1599
1978	1361	2514
1979	269	2193
1980	1322	2376
1981	990	1443
1982	321	1059
1983	230	542
1984	17	1308
1985	175	895
1986	295	366
1987	16	202
1988	4	310
1989	5	160
1990	9	635
1991	0	0
1992	0	0
1993	0	0
1994	770	1419
1995	527	527
1996	700	700
1997	221	221
1998	355	355
1999	0	0
2000	0	0
2001	1	106
2002	4	143
2003	2	2
2004	15	141
2005	6	395
2006	233	500
összesen	12 417	52 870

4. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum összehasonlító állatcsontgyűjteményének fajösszetétele

Emlősök – Mammalia										
	Magyar név	teljes váz		koponya/ állkapocs		vázrészek		összesen		
		Egyed	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db	
1.	Házi bivaly	2	325	10	16	(1)	2	12	343	
2.	Házi macska	9	1038	1	2			10	1040	
3.	Házi nyúl	187	2767 ¹	232	464			419	3231	
4.	Juh	12	1564	41	71	3 (+12)	296	56	1931	
5.	Kecske	4	464	3(+1)	8	1	44	8	516	
6.	Kutya	44	7019	30	48			74	7067	
7.	Ló	16 ²	2313 ²	10	35	2	83	27	2431	
8.	Öszvér	1	159					1	159	
9.	Sertés (Házi sertés)	9	1526	26	51	6	499	41	2076	
10.	Szamár	7	905					7	905	
11.	Szarvasmarha	43	5654	167	300	137	307	347	6261	
12.	Teve			2	2			2	2	
Házi emlősök:								1004	25962	
13.	Antilop			2	2			2	2	
14.	Barlangi medve			1	4	2	10	3	14	
15.	Barna medve	3	498	1	2			4	500	
16.	Borz	2	206	1	1			3	207	
17.	Börlény (eu- rópai)	1	163					1	163	
18.	Csincsilla (nagy)	6	82	5	10	(5)	63	11	155	
19.	Dámszarvas	4	507					4	507	
20.	Farkas	4	612	12	13	1	2	17	627	
21.	Földikutya			1	1			1	1	
22.	Gímszarvas	4	547	63	112			67	659	
23.	Görény			4	5	1	17	5	22	
24.	Gyapjas jak					1	93	1	93	
25.	Hermelin			3	6			3	6	
26.	Hiúz			1	1			1	1	
27.	Hód			1	1			1	1	
28.	Mezei nyúl	1	97	2 (+1)	6	1	43	4	146	
29.	Mezei görény			2	4			2	4	
30.	Mókus			3	6			3	6	
31.	Muflon	1	97	4	8			5	105	
32.	Nutria			1	2			1	2	
33.	Nyest	2	214	5	10	2	101	9	325	
34.	Oroszlán					1	160	1	160	

Emlősök – Mammalia										
	Magyar név	Latin név	teljes váz		koponya/ állkapocs		vázrészek		összesen	
			Egyed	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db
37.	Pézsmapocok		3	139					3	139
38.	Róka (Vörös)		5	557	16	29			21	586
39.	Üregi nyúl		5	75	7	14	2	45	14	134
40.	Vaddisznó		2	322	43	74			45	396
41.	Vadmacska		2	199					2	199
42.	Vidra		1	102	2	3	1	73	4	178
43.	Zebu				2	4			2	4
Vad emlősök:									317	6204
44.	Ember		1	135					1	135
Emlősök összesen:									1322	32 301
Madarak – Aves										
1.	Galamb	Columba nivalis L.					2	48	2	48
2.	Házi kacsa	Anas			1	2			1	2
3.	Házi lúd	Anser domesticus L.	14	987					14	987
4.	Házi tyúk	Gallus domesticus L.	10	421					10	1458
Házi szárnyasok									27	1458
5.	Barátréce	Aythya ferina L.					1	40	1	40
6.	Barna rétihéja	Circus aeruginosus L.	2	147					2	147
7.	Bölgébika	Botaurus stellaris L.					1	34	1	34
8.	Bütykös ásolúd	Tadorna tadorna L.					1	23	1	23
9.	Bütykös hattyú	Cygnus olor L.	2	204					2	204
10.	Csörgő réce	Anas crecca L.					1	22	1	22
11.	Dankasirály	Larus ridibundus L.	1	70					1	70
12.	Egerész ölyv	Buteo buteo L.					4	117	4	117
13.	Erdei szalonka	Scolopax rusticola L.					4	106	4	106
14.	Fácán	Phasianus colchicus L.	1	65			2	44	3	109
15.	Fehérgólya	Ciconia nigra L.	1	75			1	34	2	109
16.	Károkatonka	Phalacrocorax carbo L.					1	37	1	37
17.	Kis kócsag	Egretta garzetta L.					1	22	1	22
18.	Koronás daru	Grus grus L.					1	53	1	53
19.	Macskabagoly	Strix aluco L.					1	26	1	26
20.	Nagy kócsag	Casmerodius minutus L.	1	74					1	74
21.	Nyári lúd	Anser anser L.	1	78					1	78

Madarak – Aves ³										
	Magyar név	Latin név	teljes váz		koponya/ állkapocs		vázrészec		összesen	
			Egyed	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db
24.	Réti sas	Haliaetus albicilla L.	1	36					1	36
25.	Rózsás flammingó	Phonicopterus ruber L.	1	48					1	48
26.	Szárcsa	Fulica atra L.	3	123					3	123
27.	Szarka	Pica pica L.			1	2			1	2
28.	Szürke gém	Ardea cinerea L.	1	62					1	62
29.	Tőkés réce	Anas platyrhynchos L.	2	88	(1)	2	1	12	3	102
30.	Túzok	Otis tarda L.	1	118			1	56	2	174
31.	Vércse (vörös)	Falco tinnunculus L.			1	2			1	2
32.	Vetési varjú	Corvus frugilegus L.	1	42	1	2			2	44
33.	Vörösgém	Ardea purpurea L.	2	65					2	65
34.	Vörösnakú lúd	Branta Rucicollis Pallas	1	46					1	46
Vadmadarak									48	2071
Madarak összesen									75	3529
Hüllők – Reptilia										
1	Alligátor				1	1			1	1
Hüllők összesen									1	1
Halak – Pisces										
1.	Amur						1	10	1	10
2.	Busa				1	27			1	27
3.	Csuka		1	89	1	18			2	107
4.	Dunai galóca				1	32			1	32
5.	Dévékeszeg						1	9	1	9
6.	Fogas		1	74					1	74
7.	Fűrészhal				1	2			1	2
8.	Harcsa		24	448					24	448
9.	Kárász						9	180	9	180
10.	Márna (rózsás)		1	164					1	164
11.	Ponty		1	70	1	14			2	84
12.	Viza		1	65					1	65
Halak összesen									45	1202
Mind összesen:									1383	36 899

5. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum összehasonlító állatcsontgyűjteménye juh-, kutya-, ló-, sertés- és szarvasmarhacsontjainak fajtankénti megoszlása

	Fajnév	Fajta megnevezése	Teljes váz ¹		Koponya/ állkapocs ²		Vázrészek ³		Összesen	
			Egyed	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db
1.	Házi tyúk – Gallus domesticus L.	Leghorn fehér	2	87					2	87
2.		Rhode Island red	2	83					2	83
3.		Sussex	2	95					2	95
4.		Japántyúk	1	18					1	18
5.		Ismeretlen	3	138					3	138
		Összesen:	10	421					10	421
1.	Házi lúd – Anser domesticus L.	Landesi	5	305					5	305
2.		Rajnai	5	306					5	306
3.		Ismeretlen	4	376					4	376
		Összesen:	14	987					14	987
1.	Juh – Ovis aries L.	Aszkánai	1	102					1	102
2.		Cikta	1	167			3	248	4	415
3.		Erdélyi racka	1	160					1	160
4.		Hortobágyi racka	6	791	29	53		48	35	892
5.		Merinói	1	119	10	14			11	133
6.		Kaukázusi x francia x magyar fésűs merinói	1	112					1	112
7.		Ismeretlen	1	113	2	4			3	117
		Összesen	12	1564	41	71	3	296	56	1931
1.	Kutya – Canis familiaris L.	Airdaile terrier	2	332					2	332
2.		Afgán agár	2	332					2	332
3.		Angol agár	1	174					1	174
4.		Angol kopó	1	172					1	172
5.		Angol szetter	1	177					1	177
6.		Bernáthegyi	2	358					2	358
7.		Boxer	2	317	1	2			3	319
8.		Dán dog	4	720					4	720
9.		Foxi	2	301					2	301
10.		Gordon szetter	1	171					1	171
11.		Ír szetter	1	159					1	159
12.		Japán palotapincsi	1	96					1	96
13.		Komondor	2	352					2	352
14.		Kuvasz	1	165					1	165
15.		Latrer	1	90					1	90
16.		Magyar agár	2	343					2	343
17.		Magyar vizsla	2	342					2	342
18.		Német juhász	3	435	9	18			12	453
19.		Német vizsla	1	166					1	166
20.		Puli	4	588					4	588
21.		Skót juhász	2	319					2	319
22.		Skye-terrier	1	175					1	175
23.		Snauzer	1	164					1	164
24.		Spitz	1	90					1	90

	Fajnév	Fajta megnevezése	Teljes váz ¹		Koponya/ állkapocs ²		Vázrészek ³		Összesen	
			Egyed	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db	Leltári tétel	Db
25.	Kutya – Canis familiaris L.	Törpe uszkár	1	136					1	136
26.		Whippet	1	174					1	174
27.		Ismeretlen	1	171	19	29			20	201
		Összesen:	44	7019	29	49			74	7067
1.	Ló – Equus caballus L.	Ahal-teke	1	146					1	146
2.		Arab	2	157	1	2			2	159
3.		Gidrán	1	156					1	156
4.		Magyar félvér	1	160					1	160
5.		Nónius	3	419					3	419
6.		Póni	2	299					2	299
7.		Hidegvérű			2	3			2	3
8.		Ismeretlen	6	976	7	30 ⁴	2	83	15	1088
		Összesen:	16	2313	10	35	2	83	27	2431
1.	Sertés (Házi sertés) – Sus domesticus Erxl.	Bakonyi			1	2			1	2
2.		Berkshire			1	2			1	2
3.		Cornwall			2	4	1	57	3	61
4.		Duroc	1	97					1	97
5.		Kahib	2	473					2	473
6.		Magyar nagy fehér hússertés	3	473	9	18	1	77	13	568
7.		Mangalica	1	224	11	21	4	365	16	610
8.		Ismeretlen	2	259	2	4			4	263
		Összesen:	9	1526	26	51	6	499	41	2076
1.	Szarvas- marha – Bos taurus L	Ajser	1	160					1	160
2.		Borzderes	2	236	5	9	7	22	14	267
3.		Borzderes x szimentáli					1	2	1	2
4.		Charole			1	2	2	4	3	6
5.		Jersey	1	138					1	138
6.		Kalmük			4	4			4	4
7.		Magyar szürke	31	3760	118	197	55	124	204	4081
8.		Magyar szürke x kosztromai	1	226	3	6	22	49	26	281
9.		Magyar tarka	2	260	12	23	46	85	48	357
10.		Magyar tarka x szimentáli						6	12	12
11.		Magyar tarka x Jersey						5	10	10
12.		Magyar tarka x vörös lapály			2	4	2	4	4	8
13.		Pinzgomi			2	3			2	3
14.		Szibirszkaja			2	2			2	2
15.		Szimentali	2	390			1	2	3	392
16.		Vörös lapály	1	161					1	161
17.		Ukrán szürke			1	2		2	1	4
18.		Red – Holstein			1	2			1	2
19.		Ismeretlen	2	323	16	46 ⁴	1	2	19	371
		Összesen:	43	5654	167	300	137	307	347	6261

¹ A teljes vázak esetében a leltározás során az aprócsontok sokszor egy leltári szám alá kerültek, ezért különböznek egymástól az egy - egy vázhoz tartozó csontdarabszámok

² Ebben az oszlopban nemcsak a teljes koponyák, hanem az állkapcsok és a szarvcsapok is szerepelnek.

³ A koponya mellett sokszor végtagsontok is beletárolásra kerültek ugyanazon leltári tétel alá. Ilyen esetben a koponyánál szerepel csak a tételszám, a végtagsontoknál csak a darabszám szerepel.

⁴ Az Állatorvosi Egyetemről kapott állcsúcsgyűjtemények egy tétel alatt szerepelnek, de ez ló esetében 22, szarvasmarha esetében 21 darab csontot jelent. A tételhez tartozó darabszám ezért jelentősen megemelkedett.

6. táblázat:

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum állatsontgyűjteménye: névvel rendelkező egyedek listája

	Név	Fajta	Nem	Kor (év)	Származási hely	Ajándékozó/eladó neve	Beszermzés ideje	Ára (forint)	Leltári szám
Juh									
	Adria	Aszkániai	h	10	Mezőhegyes	Mezőhegyesi Állami Gazdaság	1966. 02.		66.4.1-102.
Kutya									
	Ábrahámhegyi Ali	Tacskó	n		Keszthely	Ifj. Sági Károly, Keszthely	1977. 05.	ajándék	77.20.1-171.
	Epona Castra Bonensis	Afgán agár	n	6		Szentes Ferenc	1974. 02.	ajándék	74.7.1-180.
	Legény	Magyar agár	h			Batta Árpádné	1973. 11.	ajándék	73.44.1-167.
	Pajtás	Magyar puli	h	14	1956-ban MMGM megvásárolta	Hortobágyi Állami Gazdaság	1966. 05.	saját	66.5.1-89.
	Szusza	Magyar agár	n			Batta Árpádné	1974. 01.	ajándék	74.1.1-176.
Ló									
	Birgut	Ahal-teke	h	18	Szalkszentmárton	Ernst József	1985	ajándék	85.7.1-146.
	Favory XXI.	Lipicai	h	23	Szilvásvár	Állami Gazdaság, Szilvásvár	1973. 09.	ajándék	73.33.1-158.
	Imi	Arab	h	20	Somogysárd	Kiripolszki József, Tápiószecső	1974. 03.	ajándék	74.14.1-160.
	Imperiál	Arab	h			Bábolnai Mezőgazdasági Kombinát	1989	ajándék	89.5.1-155.
	Kincsem	Arab	n	13	Kisbér	Állatorvosi Főiskola	1952	ajándék	69.1.1-127.
	Kozák	Nónius	h	15	Hortobágy i Állami Gazdaság	Debrecen Város		1010,00	70.65.1-111.
	Magdi	Shetland póni	n	19	Fővárosi Állatkert	Fővárosi Állatkert	1973. 03.	ajándék	73.1.1-156.
	Nina	Nónius	n		Mezőhegyes	Mezőhegyesi Mezőgazdasági Kombinát, Ernst József	1988	ajándék	88.3.1-155.
	Siglavý Bagdady	Arab	h	20	Bábolnai Mg. Kombinát	Harsányi Pál	1985	ajándék	85.10.1-156.
	Skipper	Arab	h	26	Rádházi Ügetőmén	Lótenyésztési Igazgatóság	1965. 02.	ajándék	65.40.1-216.
Őszvér									
	Cinke	Lóoszvér	n	6	Hegyi Állami Gazdaság Algyői Telepe	Marhavágóhid, Budapest	1966. 03.	370,15	66.3.1-159.
Sertés									
	Fecske	Magyar fehér	n	8	Jászládány, Petőfi TSZ.	Szolnoki Sertésvágóhid	1966. 10.	486,00	66.150.1-147.
	118. Kedves	Berkshire	n	4	Szabadkigyós	Szabadkigyós Tangazdaság	1962. 07.		65.41.1-2.
	Kicsi	Cornwall (három lábú)	n	1	Bajai Lenin Tsz.	Bajai Lenin Tsz.	1960	ajándék	65.102.1-57.

	Név	Fajta	Nem	Kor (év)	Származási hely	Ajándékozó/eladó neve	Beszerzés ideje	Ára (forint)	Leltári szám
	88. Sándor	Cornwall	h	4	Dávod	Rákóczi Tsz. Dávod	1962. 06.		65.43.1-2.
	1030 Sunyi	Cornwall	h	7	Hidpuszta	Állami Gazdaság Hidpuszta	1962. 06.		65.42.1-2.
	Szeles	Mangalica	n	11	Pácin	Dimitrov Tsz., Pácin	1962. 04.		65.51.1-2.
	13. Vadas	Magyar fehér	n	7	Felsőmocsolád Ady TSZ.	Somogy megyei Húsipari Vállalat	1962. 07.	228,98	65.101.1-77.
Szarvasmarha									
	427 Adó	Magyar szürke	n	16	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1967.	ajándék	67.15.1-2.
	Álmos	Magyar szürke	n	10	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.18.1-4.
	Álmos	Magyar szürke	n	15	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.10.1-2.
	Arany	Magyar szürke	n	6	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	284,80	65.22.1-209.
	Árva	Magyar szürke	n	5	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.07.1-4.
	Bokros	Magyar szürke	ö	16	Tiszaigari Mezőgazdasági KFT	Tiszaigari Mezőgazdasági Kft.	1994. 01.	ajándék	94.4.1-119.
	750. Borzas	Magyar tarka	n	8	Pátyi Állami Gazdaság	Kiripolszki József, Tápíószecső	1973. 12.	500	73.65.1-174
	Buda	Magyar szürke	h	12	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid Budapest	1965.	280,81	65.6.1-164.
	82. Cukor	Magyar tarka	n	13	Csoborpusztai állami Gazdaság	Pécsi Vágóhid			65.28.1-2.
	Csalfa	Magyar szürke	n	18	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.08.1-2.
	Csengős	Magyar szürke	n	32	Városföldi Állami Gazdaság Bugacpusztai Kerülete	Városföldi Állami Gazdaság Bugacpusztai Kerülete	2004. 03.	ajándék	94.2.1-112.
	Csengős	Magyar szürke	n	20	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.06.1-2.
	Csibi	Magyar szürke	n	10	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.08.1-4.
	Csordás	Magyar szürke	h	12	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1966. 12.	csere	70.64.1-2.
	Dani	Jersey	h	12	Mezőberény Bikamegőrző telep	Békéscsaba Vágóhid	1964.	194	65.5.1-138.
	Dani	Magyar szürke x ukrán szürke	n	3	Hortobágyi Állami gazdaság	Hortobágyi Állami Gazdaság			65.17.1-4.
	Dehogy	Magyar szürke	n	7	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.11.1-4.
	300 Dóra	Magyar szürke	n	14,5	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1973.	505,20	73.18.1-179.
	Éva	Magyar szürke	n	10	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.09.1-4.
	Gabi	Vörös-lapály	h		Mesterséges Megtermékenyítő Állomás	Kiripolszki József, Tápíószecső	1974. 03.	500	74.15.1-161.
	446 Grock	Szimentáli	h	15	Debrecen	Mesterséges Megtermékenyítő Állomás	1965. 07.	485	65.37.1-197.
	Gyenge	Magyar szürke	n		Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.10.1-4.
	Hámor	Magyar szürke	n		Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.16.1-4.

	Név	Fajta	Nem	Kor (év)	Származási hely	Ajándékozó/eladó neve	Beszerezés ideje	Ára (forint)	Leltári szám
	Hideg	Magyar szürke	n		Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.15.1-4.
	Ibolya	Magyar szürke	n	18	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.05.1-2.
	Izabella	Magyar szürke	n	10	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.14.1-4.
	Jäger	Magyar szürke	n	5	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.02.1-2.
	2877. Márton	Red-Holstein	h	14	Mesterséges Megtermékenyítő Állomás	Mesterséges Megtermékenyítő Állomás	1981.	ajándék	81.6.1-2.
	Meggyes	Magyar szürke	n	7	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	787,35	65.24.1-163.
	36. Morgó	Magyar szürke	h	10	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1970. 07.	292,10	71.12.1-166.
	1491. Planet	Szimentáli	h		Mezőhegyes	Mezőhegyesi Állami Gazdaság			65.35.1-193.
	Rezeda	Magyar szürke	n	19	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.07.1-2.
	Rezes	Magyar szürke	ő	16	Tiszaigari Mezőgazdasági KFT	Tiszaigari Mezőgazdasági Kft.	2004. 01.	ajándék	94.3.1-129.
	Szajkó	Magyar szürke	n	12	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.13.1-4.
	Szárcsa	Magyar szürke	n	10	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	38,81	65.12.1-4.
	Szeles	Magyar szürke	n	18	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	Ajándék	2004.09.1-2.
	Szemes	Magyar szürke	n	9	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	284,80	65.21.1-196.
	Táltos	Magyar szürke	n	18	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.03.1-2.
	Táncos	Magyar szürke	n	15	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1963. 02.	802,30	65.23.1-195.
	Tatár	Magyar szürke	h	9	Hortobágyi Állami Gazdaság	Marhavágóhid, Budapest	1967. 05.	462,56	67.16.1-159.
	Vajas	Magyar szürke	n	18	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.01.1-2.
	Vihar	Magyar szürke	n	17	Kiskunsági Nemzeti Park	Soproni Marhavágó Kft	2004. 01.	ajándék	2004.04.1-2.

7. táblázat:

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum régészeti állatcsontgyűjteményének lelőhely szerinti megoszlása

	Lelelőhely	Régészeti kor	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető	Leltári szám
1.	Apátfalva – Várház	Avar	Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely	1971	Nagy Katalin	87.1.1.-15.1.
2.	Bakonyszentkirály – Zöröghegy	Bronzkor (korai)	MMgM	1965	Nováki Gyula	86.200.1-294.1.
3.	Battonya – Homokbánya	Bronzkor (korai)	Szegedi Egyetem	1965–1966	Gazdapusztai Gyula	68.1.1.-33.1.
4.	Bóly	Avar	Janus Pannonius Múzeum, Pécs	1960–1961	Papp László	73.5.1.-14.1.
5.	Budai vár – Domonkos kolostor	Középkor (13–17. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1966–1970	Hall Imréné	75.270.1.-426.1.
6.	Budai vár – Királyi Palota É-i előudvara	Középkor (14–15. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1973–1974	Zolnay László	76.341.1-1285.1 78.41.1.-274.1. 78.400.1.-635.1.
7.	Budapest – Gellért fürdő	Neolit, szarmata	Budapesti Történeti Múzeum	1975	Pethő Mária	78.4.1.-40.1.
8.	Budapest, Corvin tér	Középkor (13–16. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1979	Bertalan Vilmosné	80.135.1.-140.1.
9.	Budapest, Kende utca	Kelta	Budapesti Történeti Múzeum	1972	Pethő Mária	75.1.1.-87.1.
10.	Budapest, Klarissza Kolostor, Óbuda	Római – 18. sz.	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné	80.1.1.-84.1.
11.	Budapest, Lajos utca (Óbuda)	Középkor (13–18. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné	78.279.1.-399.1. 80.125.1.-134.1.
12.	Budapest, Névtelen utca	Középkor (10–15. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné	80.85.1.-124.1.
13.	Budatétény	Római	Budapesti Történeti Múzeum	1976–1977	Szirmai Krisztina	81.400.1.-836.1.
14.	Cegléd – Gerje (1. ház)	Ismeretlen		1974. 08.		75.455.1.-456.1.
15.	Csolnok	Avar	Szovjet–magyar közös ásatás	1975	Erdélyi István	77.8.1.-14.1.
16.	Csongrád – Felgyő	Honfoglalás kora	ELTE Régészeti Tanszék	1961–1977	László Gyula	80.651.1-1312.1
17.	Déaványa – több lelőhelyről	Neolit, bronzkor	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1959–1964		64.38.1.-74.1. 64.139.1.-141.1. 64.144.1-149.1.
18.	Dömös	Középkor (14–15. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1977	Gerevich László	81.837.1.-990.1.
19.	Előszállástelek	Avar	Szovjet–magyar közös ásatás	1962	Erdélyi István	77.14.1.-18.1.
20.	Eperjes – Ifjú Gárda Tsz.	Árpád-kor	MTA Régészeti Intézet	1970	Bálint Csanád	76.1293.1-34.
21.	Felgyő – Gedahalom	Legújabb kor (19–20. sz)	ELTE	1970	László Gyula	71.8.1.-10.1.
22.	Fenekpuszta	Rézkor (badeni kultúra) római, népvándorlás kora	MTA Régészeti Intézet, Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Erdélyi István, Tyitov V. Sz. Barkóczi László, Sági Károly	81.8.1.-399.1. 71.13.1.-240.1. 76.1302.1-1465. 77.23.1.-516.1. 78.807.1-1361.1 82.1.1.-283.1. 2002.1.

	Lelőhely	Régészeti kor	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető	Leltári szám
23.	Fészerlakpuszta	Avar	MTA Régészeti Intézet	1978–1982	Szimanova Eugenia	82.284.1.-288.1.
24.	Fonyód – Bélatelep	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	MMgM és MNM közös ásatása	1964	Kralovánszky Alán, Horváth Béla	72.1.1.-26.1.
25.	Gádos	Ismeretlen	MTA Régészeti Intézet	1976–1979	Bálint Csanád	78.275.1.-278.1.
26.	Gerendás – Vízvári-tanya	Honfoglalás kora	MTA Régészeti Intézet	1970	Bakay Kornél	72.34.1.-46.
27.	Gyenesdiás	Avar kor	Balatonai Múzeum, Keszthely és az MMgM közös ásatása	1964	Kralovánszky Alán, Sági Károly	68.1.1.-164.1. 82.290.1.-321.1.
28.	Gyoma Telek – Kőrösérpart	Bronzkor	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1964		64.142.1.-143.1.
29.	Gyöngyöshalász – Encspuszta	Rézkor	Egri Vármúzeum	1981	Szabó J. József	83.1.1.-16.1.
30.	Gyula – Törökzug	Középkor (13–16. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1978	Jankovich Dénes	83.21.1.-170.1.
31.	Hódmezővásárhely – Gorzsa - Cukorgyár	Neolit (késői)	Szegedi Egyetem	1963	Gazdapusztai Gyula	66.155.1.-421.1. 67.18.1.-137.1. 70.2.1.-63.1.
32.	Hunyad – Csárdavölgy, Hanyecz-tanya	Avar	MTA Régészeti Intézet	1977	Szőke Béla	85.11.1.-175.1. 86.1.1.-199.1.
33.	Jánosszállás – Katonapart	Árpád-kor	MTA Régészeti Intézet	1969	Bálint Csanád	79.249.1.-250.1.
34.	Kaposvár – Cserihegy	Avar	Pusztai Róbert	1955		64.122.1.-131.1.
35.	Káptalantóti	Avar	MTA Régészeti Intézet	1971	Bakay Kornél	72.35.1.-41.1.
36.	Keszthely, Halászcserda	(9. gödör) Honfoglalás kora		1965		80.649.1.
37.	Kiskundorozsma – Vöröshomok	Szarmata	MTA Régészeti Intézet	1959	Bálint Alajos Bálint Csanád ltk-ban	79.242.1.-247.1.
38.	Kunhegyes – Jajhalom	Középkor (10–13. sz.)	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1962		64.85.1.-113.1.
39.	Márfa, Döglút-Perehegy	Avar			Kiss Attila	82.289.1.
40.	Maroslelle	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1966	Bálint Csanád	79.248.1.
41.	Mongólia (Najmaa-tolgoj)	Ismeretlen	MTA Régészeti Intézet	1974	Erdélyi Károly	76.1287.1-1290.
42.	Mosonszentmiklós – Gyepföldek	Szarmata, Árpád-kor	Győr-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága	2000–2001	Aszt Ágnes	2006.-193.1– 233.1
43.	Sarud – Pócsöltés	Árpád-kor (12. sz.)	Egri Vármúzeum	1973	Szabó János Győző	75.94.1.-146.1.
44.	Solymár	Avar	Magyar Nemzeti Múzeum	1971	Török Gyula	72.43.1.-44.1. 83.175.1.-230.1.

	Lelőhely	Régészeti kor	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető	
45.	Sümeg – Sarvaly	Középkor (15–16. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1969–1974	Holl Imre, Parádi N.	76.4.1.-339.1.
46.	Szabadkígyós – Pálliget	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1968	Bálint Csanád	79.251.1.-252.1.
47.	Szarvas – 1.	Neolit (Tiszai kultúra)	MTA Régészeti Intézet	1976	Makkay János	78.638.1.-806.1.
48.	Szarvas, Várarok	Törökkor	Tessedik Sámuel Múzeum, Szarvas		Juhász Irén	90.8.1.-9.1.
49.	Szeghalom – Pakacpart falu	Középkor (13–14. sz.)	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1961		64.75.1-84.1.
50.	Székkutas – Kápolnadűlő	Avar kor	Móra Ferenc Múzeum, Szeged	1965–1987	B. Nagy Katalin	2006.-193.1–162.1
51.	Szentes – Beloianisz utca	Római vagy szarmata	Szentesi Múzeum			64.33.1.
52.	Szentes – Vekerzug	Szkíta	Magyar Nemzeti Múzeum	1953		53.1470.1-8.
53.	Szentkirály (Lászlófalva)	Középkor (14–17. sz.)	Magyar Nemzeti Múzeum, MMgM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András	94.6.1.-591.1. 94.594.1.-770.1. 95.1.1.-527.1. 96.1.1.-710.1. 97.1.1.-221.1. 98.1.1.-356.1.
54.	Szolnok	Középkor (16–17. sz.)	Damjanich Múzeum Szolnok	1966	Selmeczi László ?	66.154.1.
55.	Szőreg – Homokbánya	Avar	MTA Régészeti Intézet	1970	Bálint Csanád	76.1291.1-1292. 79.253.1.-265.1.
56.	Tokod – Erzsébet akna	Római (2–4. sz.)	MMgM	1963	Kralovánszky Alán	65.58.1.-100.1.
57.	Vörs – Papkert B.	Avar	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár		Költő László	Leltározatlan
58.	Zalalövő	Római	ELTE Régészeti Tanszék	1973–1976	Mócsy András, Redő Ferenc	75.147.1.-269.1. 80.141.1.-647.1.
59.	Zamárdi – Réti földek	Avar	Somogy Megyei Múzeumok	1972	Bakay Kornél	72.42.1.-43.1.

8. táblázat:

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum feldolgozatlan, illetve leltározatlan régészeti állatsontanyagának lelőhelyenkénti megoszlása

	Lelőhely	Régészeti kor	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető
1.	Bátaszék – Cikádor	középkor	Wosinszky Mór Megyei Múzeum	1994–1995	Valter Ilona – Gaál Attila
2.	Biatorbágy – Budapest	avar	Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre	1995	Tettamanti Sarolta, Maróti Éva,
3.	Bölcske – Vörösgyír	bronzkor	Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest	1965–1967	Nováki Gyula
4.	Budapest– Káposztásmegyer (II/A)	szarmata	Budapesti Történeti Múzeum	1986	Nagy Margit
5.	Csongrád - Bokros – Jováki part	középkor	Móra Ferenc Múzeum, Szeged	1979	H. Simon Katalin
6.	Dunapataj – Szenttamás-domb	középkor	Katona József Múzeum, Kecskemét	1999-2002	V. Székely György
7.	Dusnok – Izsák puszta (S-9.)	szarmata	Katona József Múzeum, Kecskemét	1995	Szekeres László, Pintér László
8.	Dusnok – Vajsfok	bronzkor, Árpád-kor	Katona József Múzeum, Kecskemét	2001	Somogyvári Ágnes
9.	Fajsz – S-9.	szarmata	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	1995	Pintér László
10.	Fenekpuszta	badeni, avar, római	MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Erdélyi István, Barkóczi László, Sági Károly
11.	Fonyód – Magyar Bálint Ált. Isk.	honfoglalás kora	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1988	Költő László
12.	Harta – Freifelt	bronzkor, avar, Árpád-kor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002–2003	Kustár Rozália
13.	Harta – Gátórház	neolit, Árpád-kor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002–2003	Kustár Rozália, Lantos Andrea
14.	Harta – Külső tuskófield	vonaldíszes, szarmata, Árpád-kor	Katona József Múzeum, Kecskemét	2003	Somogyvári Ágnes
15.	Harta – Szarkási-tó	szarmata	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002	Wicker Erika
16.	Harta – Szülei lyuk	szarmata	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
17.	Harta – Weierhívil	szarmata, bronzkor, Árpád-kor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Kustár Rozália
18.	Hódmezővásárhely – Kopáncs, Técsi-tanya	honfoglalás kora	Szeged, Tudományegyetem	1965	Gazdapusztai Gyula
19.	Homokmégy – Székes	szarmata, Árpád-kor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	1999	Gallina Zsolt
20.	Ipolytölgyes – Szentmárton-dűlő	Árpád-kor	MTA	1969–1971	Bakay Kornél
21.	Kakucs – Balladomb	bronzkor	Arany János Múzeum, Nagykőrös	1992–1993	Kulcsár Gabriella
22.	Kalocsa – Belvárosi Iskola	kelta, szarmata, Árpád-kor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
23.	Kalocsa – Ipari park	őskor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Wicker Erika, Kustár Rozália
24.	Kalocsa – Kőégetőpuszta	őskor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003–2004	Nagy Dániel
25.	Kalocsa – Szentháromságtér	Árpád-kor, középkor	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel

	Lelőhely	Régészeti kor	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető
26.	Kereki – Homokbánya	avar	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1987	Költő László
27.	Letkés – Tégláégető I. (Ipolytölgyes)	honfoglalás kora, Árpád-kor	Börzsöny Múzeum, Szob	1965–1969	Bakay Kornél
28.	Mencshely – Murvagödrök	neolitikus	Bakony Múzeum, Veszprém (ma Laczkó Dezső Múzeum)	1987	Regenye Judit
29.	Nagykörös – Száraz-dűlő	avar	Arany János Múzeum, Nagykörös	1984	Simon László
30.	Nagymágocs – Pap-tanya	szarmata	Móra Ferenc Múzeum, Szeged	1983–1989	Vörös Gabriella
31.	Nyékládháza – III. sz. kavicsbánya	népándorlás kora, Árpád-kor	Herman Ottó Múzeum, Miskolc	1984–1986	Lovász Emese
32.	Örménykút	avar	Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba	1976	Garam Éva?
33.	Ötvöskőnyi – Várkastély	középkor	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1970–1974	Magyar Kálmán
34.	Segesd – Balogföld	középkor	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1987–1988	Magyar Kálmán
35.	Somogyvár – Kapuvárhegy	középkor	Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága	1974	Bakay Kornél
36.	Szekszárd – Palánk	középkor	Béri Balog Ádám Múzeum, Szekszárd	1979	Gaál Attila
37.	Szekszárd – S–9/V. lh	avar	Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd	1995	Ódor János
38.	Szob – Homok-dűlő	avar	MTA	1968	Bakay Kornél
39.	Szob – Kiserdő	honfoglalás kora	MTA	1965–1967	Bakay Kornél
40.	Vác – 44. lh.	avar	Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre	1995	Simon László
41.	Vásárosnamény – Gergelyiugornya	ismeretlen			
42.	Zók-Várhegy	Rézkor, bronzkor	Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs	1977	Ecsedy István

9. táblázat:

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum régészeti állatcsontgyűjteményének korok szerinti megoszlása

	Régészeti kor	Lelőhely	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető	Leltári szám
1.	Neolit, szarmata	Budapest – Gellértfürdő	Budapesti Történeti Múzeum	1975	Pethő Mária	78.4.1.-40.1.
2.	Neolit, bronzkor	Dévaványa – több lelőhely	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1959–1964		64.38.1.-74.1. 64.138.1.-141.1. 64.144.1.-149.1.
3.	Neolit (késői)	Hódmezővásárhely – Gorzsa – Cukorgyár	Szegedi Egyetem	1963	Gazdapusztai Gyula	66.155.1.-421.1. 67.18.1.-137.1. 70.2.1.-63.1.
4.	Neolit (tiszai kultúra)	Szarvas – 1.	MTA Régészeti Intézet	1976	Makkay János	78.638.1.-806.1.
5.	Rézkor (badeni kultúra)	Fenekpuszta	MTA Régészeti Intézet	1976–1979	Erdélyi István, Tytov, V. Sz.	81.8.1.-399.1.
6.	Rézkor	Gyöngyöshalász – Encspuszta	Egri Vármúzeum	1981	Szabó J. József	83.1.1.-16.1.
7.	Bronzkor (korai)	Bakonyszentkirály – Zöröghegy	MMgM	1965	Nováki Gyula	86.200.1-294.1.
8.	Bronzkor (korai)	Battonya – Homokbánya	Szegedi Egyetem	1965–1966	Gazdapusztai Gyula	68.1.1.-33.1.
9.	Bronzkor	Gyoma Telek – Kőrösérpart	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1964		64.142.1.-143.1.
10.	Szkíta	Szentes–Vekerzug	MNM	1953		53.1470.1-8.
11.	Római	Budatétény	Budapesti Történeti Múzeum	1976–1977	Szirmai Krisztina	81.400.1.-836.1.
12.	Római	Fenekpuszta	Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczi László, Sági Károly	71.13.1.-240.1. 76.1302.1-1465. 77.23.1.-516.1. 78.807.1-1361.1 82.1.1.-283.1. 2002.1.
13.	Római (2–4. sz.)	Tokod – Erzsébet-akna	MMgM	1963	Kralovánszky Alán	65.58.1.-100.1.
14.	Római	Zalalövő	ELTE Régészeti Tanszék	1975–1976	Mócsy András, Redő Ferenc	75.147.1.-269.1. 80.141.1.-647.1.
15.	Római, középkor (16–18. sz.)	Budapest, Klarissa Kolostor Óbuda	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné	80.1.1.-84.1.
16.	Római vagy szarmata	Szentes, Beloianisz utca	Szentesi Múzeum	1964	Pethő Mária	64.33.1.
17.	Szarmata, neolit	Budapest – Gellért fürdő	Budapesti Történeti Múzeum	1975	Pethő Mária	78.4.1.-40.1.
18.	Szarmata	Kiskundorozsma – Vöröshomok	MTA Régészeti Intézet	1959	Bálint Aajos, Bálint Csanád	79.242.1.-247.1.
19.	Szarmata, Árpád-kor	Mosonszentmiklós – Gyepföldek	Győr-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága	2000–2001	Aszt Ágnes	2006.193.1-233.1.

	Régészeti kor	Lelőhely	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető	Leltári szám
20.	Népvándorlás kora	Fenekpuszta	Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczi László, Sági Károly	71.13.1.-240.1. 76.1302.1-1465. 77.23.1.-516.1. 78.807.1-1361.1 82.1.1.-283.1. 2002.1.1.
21.	Kelta	Budapest, Kende utca	Budapesti Történeti Múzeum	1972	Pethő Mária	75.1.1.-87.1.
22.	Avar	Apátfalva – Vámház	Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely	1971	Nagy Katalin	87.1.1.-15.1.
23.	Avar	Bóly	Janus Pannonius Múzeum, Pécs	1960–1961	Papp László	73.5.1.-14.1.
24.	Avar	Csolnok	Szovjet–magyar közös ásatás	1975	Erdélyi István	77.8.1.-14.1.
25.	Avar	Előszállástelek	Szovjet–magyar közös ásatás	1962	Erdélyi István	77.15.1.-18.1.
26.	Avar	Fészerlakpuszta	MTA Régészeti Intézet	1978–1982	Szimanova Eugenia	82.284.1.-288.1.
27.	Avar	Gyenesdiás	Balatoni Múzeum Keszthely és MMgM közös ásatása	1964	Kralovánszky Alán, Sági Károly	68.1.1.-164.1. 82.290.1.-321.1.
28.	Avar	Hunyad – Csárdavölgy, Hanyecz-tanya	MTA Régészeti Intézet	1977	Szőke Béla	85.11.1.-175.1. 86.1.1.-199.1.
29.	Avar	Káptalantóti	MTA Régészeti Intézet	1971	Bakay Kornél	72.35.1.-41.1.
30.	Avar	Kaposvár – Cserihegy		1955	Pusztai Róbert	64.122.1.-131.1.
31.	Avar	Márfa, Döggút – Perehegy			Kiss Attila	82.289.1.
32.	Avar	Solymár	MNM	1971	Török Gyula	72.43.1.-44.1. 83.175.1.-230.1.
33.	Avar	Székkutas – Kápolnadűlő	Móra Ferenc Múzeum Szeged	1965–1987	B. Nagy Katalin	2006.1.1.-192.1
34.	Avar	Szőreg – Homokbánya	MTA Régészeti Intézet	1970	Bálint Csanád	76.1291.1-1292. 79.253.1.-265.1.
35.	Avar	Vörs – Papkert B.	Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum		Költő László	Leltározatlan
36.	Avar	Zamárdi – Réti földek	Somogy Megyei Múzeumok	1972	Bakay Kornél	72.42.1.-43.1.
37.	Honfoglalás kora	Csongrád – Felgyő	ELTE Régészeti tanszék	1961–1977	László Gyula	80.651.1-1312.1
38.	Honfoglalás kora	Keszthely, Halászcseréda		1965		80.649.1.
39.	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	Fonyód – Bétalep	MMgM és MNM közös ásatása	1964	Kralovánszky Alán, Horváth Béla	72.1.1.-26.1.
40.	Honfoglalás kora	Gerendás- Vízvári-tanya	MTA Régészeti Intézet	1970	Bakay Kornél	72.34.1-46.
41.	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	Maroslelle	MTA Régészeti Intézet	1966	Bálint Csanád	79.248.1.

	Régészeti kor	Lelőhely	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető	Leltári szám
42.	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	Szabadkígyós – Pálliget	MTA Régészeti Intézet	1968	Bálint Csanád	79.251.1.-252.1.
43.	Árpád-kor	Eperjes – Ifjú Gárda Tsz.	MTA	1970	Bálint Csanád	76.1293.1.
44.	Árpád-kor	Jánosszállás–Katonapart	MTA Régészeti Intézet	1969	Bálint Csanád	79.249.1.-250.1.
45.	Árpád-kor, szarmata	Mosonszentmiklós – Gyepföldek	Győr-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága	2000–2001	Aszt Ágnes	2006.1.
46.	Árpád-kor (12. sz.)	Sarúd-Pócsöltés	Egri Vármúzeum	1973	Szabó János Győző	75.94.1.-146.1.
47.	Középkor (13–16. sz.)	Budapest, Covin tér	Budapesti Történeti Múzeum	1979	Bertalan Vilmosné	80.135.1.-140.1.
48.	Középkor (13–17. sz.)	Budai vár – Domonkos kolostor	Budapesti Történeti Múzeum	1966–1970	Holl Imréné	75.270.1.-426.1.
49.	Középkor (13–18. sz.)	Budapest, Lajos utca (Óbuda)	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné	78.279.1.-399.1. 80.125.1.-134.1.
50.	Középkor (10–15. sz.)	Budapest, Névtelen utca	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné	80.85.1.-124.1.
51.	Középkor (14–15. sz.)	Budai vár – Királyi Palota északi előudvara	Budapesti Történeti Múzeum	1973–1974	Zolnay László	76.341.1.-1285.1 78.41.1.-274.1. 78.400.1.-635.1.
52.	Középkor (14–15. sz.)	Dömös	MTA Régészeti Intézet	1977	Gerevich László	81.837.1.-990.1.
53.	Középkor (13–16. sz.)	Gyula – Törökzug	MTA Régészeti Intézet	1978	Jankovich Dénes	83.21.1.-170.1.
54.	Középkor (10–13. sz.)	Kunhegyes – Jajhalom	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1962		64.85.1.-113.1.
55.	Középkor (15–16. sz.)	Sümeg–Sarvaly	MTA Régészeti Intézet	1969–1974	Holl Imre, Parádi N.	76.4.1.-339.1.
56.	Középkor (13–14. sz.)	Szeghalom – Pakacsart falu	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1961		64.75.1.-84.1.
57.	Középkor (14–17. sz.)	Szentkirály (Lászlófalva)	MNM, MMGM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András	94.6.1.-591.1. 94.594.1.-770.1. 95.1.1.-527.1. 96.1.1.-710.1. 97.1.1.-221.1. 98.1.1.-356.1.
59.	Középkor (16–18.), római	Budapest, Klarissza Kolostor Óbuda	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné	80.1.1.-84.1.
60.	Középkor (16–17. sz.)	Szolnok	Damjanich Múzeum Szolnok, Khin Antal	1960		66.154.1.
61.	Török kor	Szarvas–Várakok	Tessedik Sámuel Múzeum, Szarvas		Juhász Irén	90.8.1.-9.1.
62.	Legújabb kor (19–20. sz.)	Felgyő – Gedahalom	ELTE	1970	László Gyula	71.8.1.-10.1.
63.	Ismeretlen	Cegléd – Gerje (1. ház)		1974		75.455.1.-456.1.
64.	Ismeretlen	Gádos	MTA Régészeti Intézet	1976–1979	Bálint Csanád	78.275.1.-278.1.
65.	Ismeretlen	Mongólia, Najmaa-tolgoj	MTA Régészeti Intézet	1974	Erdélyi Károly	76.1287.1-1290.

10. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum feldolgozatlan, illetve leltározatlan régészeti állatcsontanyagának lelőhelyenkénti megoszlása

	Régészeti kor	Lelelőhely	Ásató Intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető
1.	Őskor?	Kalocsa – Ipari park	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Wicker Erika, Kustár Rozália
2.	Árpád-kor, bronzkor	Dusnok – Vajsfok	Katona József Múzeum, Kecskemét	2001	Somogyvári Ágnes
3.	Árpád-kor, bronzkor, avar	Harta – Freifelt	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002–2003	Kustár Rozália
4.	Árpád-kor, neolitikus	Harta – Gátórház	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002–2003	Kustár Rozália, Lantos Andrea
5.	Árpád-kor, neolit, szarmata	Harta – Külső tuskófield	Katona József Múzeum, Kecskemét	2003	Somogyvári Ágnes
6.	Árpád-kor, bronzkor, szarmata	Harta – Weierhivl	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Kustár Rozália
7.	Árpád-kor, szarmata	Homokmégy – Székes	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	1999	Gallina Zsolt
8.	Árpád-kor	Letkés-Tégláégető I. (Ipolytölgyes – Szentmárton-dűlő)	MTA	1969–1971	Bakay Kornél
9.	Árpád-kor, kelta, szarmata,	Kalocsa – Belvárosi Iskola	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
10.	Árpád-kor, középkor	Kalocsa – Szentháromságtér	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
11.	Árpád-kor, Népvándorlás kora	Nyékkládháza – III. sz. kavicsbánya	Herman Ottó Múzeum, Miskolc	1984–1986	Lovász Emese
12.	Avar	Biatorbágy – Budapest	Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre	1995	Tettamanti Sarolta, Maróti Éva,
13.	Avar, badeni, római	Fenekpuszta	MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Erdélyi István, Barkóczi László, Sági Károly
14.	Avar, bronzkor, Árpád-kor,	Harta – Freifelt	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002–2003	Kustár Rozália
15.	Avar	Kereki – Homokbánya	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1987	Költő László
16.	Avar	Nagykörös – Szárazdűlő	Arany János Múzeum, Nagykörös	1984	Simon László
17.	Avar	Örménykút	Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba	1976	Garam Éva
18.	Avar	Szekszárd – S–9/V. lh	Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd	1995	Ódor János
19.	Avar	Szob – Homokdűlő	MTA	1968	Bakay Kornél
20.	Avar	Vác – 44. lh.	Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre	1995	Simon László
21.	Badeni, avar, római	Fenekpuszta	MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Erdélyi István, Barkóczi László, Sági Károly
22.	Bronzkor	Bölcske – Vörösgyír	Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest	1965–1967	Nováki Gyula
23.	Bronzkor, avar, Árpád-kor,	Harta – Freifelt	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002–2003	Kustár Rozália
24.	Bronzkor, szarmata, Árpád-kor	Harta – Weierhivl	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Kustár Rozália
25.	Bronzkor, Árpád-kor	Dusnok – Vajsfok	Katona József Múzeum, Kecskemét	2001	Somogyvári Ágnes
26.	Bronzkor	Kakucs – Balladomb	Arany János Múzeum, Nagykörös	1992–1993	Kulcsár Gabriella
27.	Bronzkor, rézkor,	Zók Várhegy	Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs	1977	Ecsey István
28.	Honfoglalás kora	Fonyód – Magyar Bálint Ált. Isk.	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1988	Költő László

	Régészeti kor	Lelőhely	Ásató Intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető
29.	Honfoglalás kora	Hódmezővásárhely – Kopáncs, Técsi-tanya	Szegedi Egyetem	1965	Gazdapusztai Gyula
30.	Honfoglalás kora	Szob – Kiserdő	MTA	1965–1967	Bakay Kornél
31.	Kelta, szarmata, Árpád-kor	Kalocsa – Belvárosi Iskola	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
32.	Középkor	Bátaszék – Cikádor	Wosinszky Mór Megyei Múzeum	1994–1995	Valter Ilona – Gaál Attila
33.	Középkor	Csongrád – Bokros – Jováki part	Móra Ferenc Múzeum, Szeged	1979	H. Simon Katalin
34.	Középkor	Dunapataj – Szenttamás-domb	Katona József Múzeum, Kecskemét	1999–2002	V. Székely György
35.	Középkor, Árpád-kor	Kalocsa – Szentháromságtér	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
36.	Középkor	Ötvöskőnyi – Várkastély	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1970–1974	Magyar Kálmán
37.	Középkor	Segesd – Balogföld	Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár	1987–1988	Magyar Kálmán
38.	Középkor	Somogyvár – Kapuvárhegy	Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága	1974	Bakay Kornél
39.	Középkor	Szekszárd – Palánk	Béri Balog Ádám Múzeum, Szekszárd	1979	Gaál Attila
40.	Neolit, Árpád-kor	Harta – Gátórház	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002–2003	Kustár Rozália, Lantos Andrea
41.	Neolit, szarmata, Árpád-kor,	Harta – Külső tuskóföld	Katona József Múzeum, Kecskemét	2003	Somogyvári Ágnes
42.	Neolit	Mencshely – Murvagödörök	Bakony Múzeum, Veszprém (ma Laczkó Dezső Múzeum)	1987	Regenye Judit
43.	Népvándorlás kora, Árpád-kor	Nyékkládháza – III. sz. kavicsbánya	Herman Ottó Múzeum, Miskolc	1984–1986	Lovász Emese
44.	Őskor	Kalocsa – Kőégetőpuszta	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003–2004	Nagy Dániel
45.	Rézkor, bronzkor	Zók_Várhegy	Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs	1977	Ecsedy István
46.	Római, badeni, avar,	Fenekpuszta	MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Erdélyi István, Barkóczi László, Sági Károly
47.	Szarmata	Budapest– Káposztásmegyer (II/A)	Budapesti Történeti Múzeum	1986	Nagy Margit
48.	Szarmata	Dusnok – Izsák puszta (S-9.)	Katona József Múzeum, Kecskemét	1995	Szekeres László, Pintér László
49.	Szarmata	Fajsz – S-9.	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	1995	Pintér László
50.	Szarmata, neolit, Árpád-kor	Harta – Külső tuskóföld	Katona József Múzeum, Kecskemét	2003	Somogyvári Ágnes
51.	Szarmata	Harta – Szarkási-tó	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2002	Wicker Erika
52.	Szarmata	Harta – Szülei-lyuk	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
53.	Szarmata, Árpád-kor	Homokmégy – Székes	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	1999	Gallina Zsolt
54.	Szarmata, bronzkor, Árpád-kor	Harta – Weierhivl	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Kustár Rozália
55.	Vonaldíszes, szarmata, Árpád-kor	Harta – Külső tuskóföld	Katona József Múzeum, Kecskemét	2003	Somogyvári Ágnes
56.	Szarmata, kelta, Árpád-kor	Kalocsa – Belvárosi Iskola	Viski Károly Múzeum, Kalocsa	2003	Nagy Dániel
57.	Szarmata	Nagymágocs – Pap-tanya	Móra Ferenc Múzeum, Szeged	1983–1989	Vörös Gabriella
58.	Avar	Örménykút	Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba	1976	Garam Éva
59.	Ismeretlen	Vásárosnamény – Gergelyugornya			

11. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum pleisztocén és ismeretlen korú leltározott tárgyainak fajok szerinti jegyzéke

	Fajnév	Tárgy megnevezése	Lelőhely	Darab- szám	Gyűjtés éve	Ajándékozó neve	Leltári szám
1.	Barlangi medve	fogak	Budapest	4	1953	S. Szabó Ferenc	54.755.1.-4.
2.	Barlangi medve	koponya	Szeleta-barlang	1	1967	Fodor György	67.10.1.
3.	Barlangi medve	állkapocs		1			L. sz. nélkül
4.	Barlangi medve	vázrészecskék	Baradla-barlang	8	1975	Fodor György	75.460.1-8.
5.	Barlangi medve	végtagcsont	Istállóskői barlang	1			51.253.1-2.
6.	Bövény	koponya	Keszthely	1			L. sz. nélkül
7.	Bövény	koponya	Szolnok, Tisza	1	1960	Szolnoki Damjanich Múzeum, Khin Antal	60.32.1.
8.	Bövény	végtagcsontok	Kaposszerdahely, Téglagyár	9		Kovács Dénes	64.132.1.-136.1.
9.	Gyapjas orrszárvú	állkapocs	Lajosmizse, Sóderkotrás	1		Erzsike néni	L. sz. nélkül
10.	Gyapjas orrszárvú	fogak	Csurgó, Téglagyár	2		Halmi Emil, Csurgó	64.116.1.
11.	Gyapjas orrszárvú	fog	Fenek?	1	1943		13.43. régi ltsz.
12.	Gyapjas orrszárvú	fogak	Szentgáloskér	4	1950	Kovács János, Szentgáloskér	64.117.1.-120.1.
13.	Gyapjas orrszárvú	végtagcsont		1		Kunsági Lajos	64.121.1.
14.	Mamut	agyar, állkapocs, csigolya	Szolnok, Tisza	3	1960	Szolnoki Damjanich Múzeum, Khin Antal	60.29.1.-31.1.
15.	Mamut	fog	Budapest, Duna-meder	1	1962	Erzsébet-híd építés	62.514.1.
16.	Mamut	fog	Dunatétény, Duna-meder	1		Dunakotró Vállalat	54.756.1.
17.	Mamut	fog	Gádoros	1	1986	Zádori Ferenc	L. sz. nélkül
18.	Mamut	fog	Hatvan	1	1970	Szekely József, Kartak	86.295.1.
19.	Mamut	fog	Lengyeltóti	1	1958	Szekér István Lengyeltóti	64.115.1.
20.	Mamut	fog	Tisza	1	1956	Horváth Tibor	54.756.1.
21.	Mamut	fog	Kaposvár	1			64.123.1
22.	Mamut	végtagcsont (ulna)	Keszthely	1			L. sz. nélkül
23.	Mamut	végtagcsont		1			64.127.1.
24.	Östulok	fogak	Dunatétény, Duna-meder	4	1951	Sóderkitermelő Vállalat	53.1697.1.-4.
25.	Östulok	koponya	Dunatétény, Duna-meder	1	1952	Sóderkitermelő Vállalat	53.1683.1.
26.	Östulok	agykoponya	Kaposvár?	1			64.131.1

	Fajnév	Tárgy megnevezése	Lelőhely	Darab-szám	Gyűjtés éve	Ajándékozó neve	Leltári szám
27.	Őstulok	koponya	Kunmadaras	1	1961	Marsalkó Károly	61.483.1
28.	Őstulok	szarvcsap	Szolnok, Tisza	1	1960	Szolnoki Damjanich Múzeum, Khin Antal	60.33.1.
29.	Őstulok	szarvcsap	Kaposvár	2	1962		64.124.1.-125.1.
30.	Őstulok	végtagcsontok	Nagyatád, Pálmajori téglagyár	1	1954	Suri Imre, Nagyatád	64.114.1.
31.	Őstulok	koponya, vázrészek	Szabadszállás	5/25	1965	Tőzegkitermelő Vállalat	71.1.1-71.5.1.
32.	Gímszarvas	koponya	Kaposvár	1			64.122.1.
33.	Gímszarvas	koponya		1			64.126.1.
34.	Gímszarvas	csigolya	Szabadszállás	1	1965	Tőzegkitermelő Vállalat	71.7.1.
35.	Jávorszarvas	állkapocs		1			L. sz. nélkül
36.	Rénszarvas	metatarsus		1			L. sz. nélkül
37.	Kutya ¹	koponya	Tiszafüred	1	1967	Fodor György	67.11.1.
38.	Szarvasmarha ¹	szarvcsap	Szabadszállás	7	1965	Tőzegkitermelő Vállalat	71.6.1.
39.	Szarvasmarha ¹	koponya, végtagcsont		3			64.128.1.-130.1

¹ A leltárkönyvben tévesen pleisztocénkorúként szerepelnek, feltehetően régészeti lelőhelyről származnak.

12. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum pleisztocén és ismeretlen korú leltározott tárgyainak lelőhely szerinti jegyzéke

	Lelőhely	Fajnév	Tárgy megnevezése	Darab-szám	Gyűjtés éve	Ajándékozó neve	Leltári szám
1.	Baradla-barlang	Barlangi medve	vázrészek	8	1975	Fodor György	75.460.1-8.
2.	Budapest	Barlangi medve	fogak	4	1953	S. Szabó Ferenc	54.755.1.-4.
3	Budapest, Duna-meder	Mamut	fog	1	1962	Erzsébet-híd építés	62.514.1.
4.	Csurgó, Téglagyár	Gyapjas orrszarvú	fogak	2		Halmai Emil, Csurgó	64.116.1.
5.	Dunatétény, Duna-meder	Mamut	fog	1		Dunakotró Vállalat	54.756.1.
6.	Dunatétény, Duna-meder	Őstulok	fogak	4	1951	Sóderkitermelő Vállalat	53.1697.1.-4.
7.	Dunatétény, Duna-meder	Őstulok	koponya	1	1952	Sóderkitermelő Vállalat	53.1683.1.
8.	Fenek?	Gyapjas orrszarvú	fog	1	1943		13.43. régi l. sz.
9.	Gádoros	Mamut	fog	1	1986	Zádori Ferenc	L. sz. nélkül
10.	Hatvan	Mamut	fog	1	1970	Székely József, Kartak	86.295.1.
11.	Istállóskői barlang	Barlangi medve	végtagcsont	1			51.253.1-2.

12.	Kaposvár	Östulok	szarvcsap	2			64.124.1.-125.1.
	Kaposvár	Gímszarvas	koponya	1			64.122.1.
	Kaposvár	Mamut	fog	1			64.123.1.
	Kaposvár ?	Östulok	agykoponya	1			64.131.1.
13.	Kaposszerdahely	Bölény	végtagcsontok	9		Kovács Dénes	64.132.1.-136.1.
14.	Keszthely	Bölény	koponya	1			L. sz. nélkül
	Keszthely	Mamut	végtagcsont	1			L. sz. nélkül
15.	Kunmadaras	Östulok	koponya	1	1961	Marsalkó Károly	61.483.1
16.	Lajosmizse, sóderkotrás	gyapjas orrszarvú	állkapocs	1		Erzsike néni	L. sz. nélkül
16.	Lengyeltóti	Mamut	fog	1	1958	Szekér István, Lengyeltóti	64.115.1.
17.	Nagyatád, Pálmajori téglagyár	Östulok	végtagcsontok	1	1954	Suri Imre, Nagyatád	64.114.1.
18.	Szabadszállás	Östulok	Koponya, vázrész	5	1965	Tőzegkitermelő Vállalat	71.1.1.-5.1.
	Szabadszállás	Gímszarvas	csigolya	1	1965	Tőzegkitermelő Vállalat	71.6.1.
	Szabadszállás	szarvasmarha ¹	szarvcsap	1	1965	Tőzegkitermelő Vállalat	71.7.1.
19.	Szeleta-barlang	Barlangi medve	koponya	1	1967	Fodor György	67.10.1.
20.	Szentgálóskér	Gyapjas orrszarvú	fogak	4	1950	Kovács János, Szentgálóskér	64.117.1.-120.1.
21.	Tisza	Bölény	koponya	1	1960		60.32.1.
	Tisza	Mamut	agyar, állkapocs, csigolya	3	1960		60.29.1.-31.1.
	Tisza	Östulok	szarvcsap	1	1960		60.33.1.
22.	Tiszafüred	Kutya ¹	koponya	1	1967	Fodor György	67.11.1.
23.	Tiszalók	Mamut	fog	1	1956	Horváth Tibor	54.756.1.
24.	Ismeretlen	Gyapjas orrszarvú	végtagcsont	1		Kunsági Lajos	64.121.1.
	Ismeretlen	Szarvasmarha ¹	koponya, végtagcsont	3			64.128.1.-130.1
	Ismeretlen	Barlangi medve	állkapocs	1			L. sz. nélkül
	Ismeretlen	Gímszarvas	koponya	1			64.126.1.
	Ismeretlen	Mamut	végtagcsont	1			64.127.1.
	Ismeretlen	Jávorszarvas	állkapocs	1			L. sz. nélkül
	Ismeretlen	Jávorszarvas	metatarsus	1			L. sz. nélkül

¹ A leltárkönyvben tévesen pleisztocénkorúként szerepelnek, feltehetően régészeti lelőhelyről származnak.

13. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum régészeti állatcsontanyaga leltári szám szerinti sorrendben

Leltári szám	Lelőhely	Régészeti kor	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető
53.1470.1-8.	Szentes – Vekerzug	Szkíta	Magyar Nemzeti Múzeum	1953	
64.114.	Nagyatád, Pálmajori téglagyár	Középkor (10–13. sz.)	Felszíni gyűjtés, Suri Imre	1954	
64.122.-131.	Kaposvár – Cserihegy (12-sír)	Avar		1955	Pusztai R.
64.138.-141.	Déaványa – Simasziget, Tálagyi ájtjáró (63. lh.)	Neolit	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1962	
64.142.-143.	Gyoma Telek – Kőrösérpart	Bronzkor	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1964	
64.144.-149.	Déaványa – Simasziget, Tálagyi ájtjáró (63. lh.)	Neolit	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1962	
64.33.	Szentes	Római vagy szarmata	Szentesi Múzeum		
64.38.-74.	Déaványa – Simasziget, Tálagyi ájtjáró (63. lh.)	Neolit	Felszíni gyűjtés, Bereczki Imre	1962	
64.75.-84.	Szeghalom – Pakacpart falu	Középkor (13–14. sz.)	Felszíni gyűjtés Bereczki Imre	1961	
64.85.-113.	Kunhegyes – Jajhalom	Középkor (10–13. sz.)	Felszíni gyűjtés Bereczki Imre	1962	
65.58.-100.	Tokod – Erzsébet-akna	Római (2–4. sz.)	MMgM	1963	Kralovánszky Alán
66.154.	Szolnok	Középkor (16–17. sz.)	Damjanich Múzeum, Szolnok	1966	
66.155.-421.	Hódmezővásárhely – Gorzsa – Cukorgyár	Neolit (késői)	Szegedi Egyetem	1963	Gazdapusztai Gyula
67.11.	Tiszafüred	Ismeretlen	Fodor György magángyűjtő	1967	
67.18.-137.	Hódmezővásárhely – Gorzsa – Cukorgyár	Neolit (késői)	Szegedi Egyetem	1963	Gazdapusztai Gyula
68.1.-164.	Gyenesdiás	Avar	Balatoni Múzeum, Keszthely	1964	Kralovánszky Alán, Sági Károly
68.1.-33.	Battonya – Homokbánya	Bronzkor (korai)	Szegedi Egyetem	1964–1966	Gazdapusztai Gyula
70.2.-63	Hódmezővásárhely – Gorzsa – Cukorgyár	Neolit (késői)	Szegedi Egyetem	1963	Gazdapusztai Gyula
71.13-240.	Fenekpuszta	Népvándorlás kora	Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczi László, Sági Károly
71.8.-10.	Gedahalom – Felgyő	Legújabb kor (19–20. sz.)	ELTE	1970	László Gyula
72.1.-26.	Fonyód – Bélitelep	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	MMgM és MNM közös ásatása	1964	Kralovánszky Alán, Horváth Béla
72.35.-41.	Káptalantóti	Avar	MTA Régészeti Intézet	1971	Bakay Kornél
72.42.-43.	Zamárdi – Réti földek	Avar	Somogy Megyei Múzeumok, Kaposvár	1972	Bakay Kornél
72.43.-44.	Solymár	Avar	Magyar Nemzeti Múzeum	1971	Török Gyula
73.5.-14.	Bóly	Avar	Janus Pannonius Múzeum, Pécs		Papp László
75.1.-87.	Budapest, Kende utca	Kelta	Budapesti Történeti Múzeum	1972	Pethő Mária

75.147.-269.	Zalalövő	Római	ELTE Régészeti Tanszék	1973–1976	Mócsy András
75.270.-426.	Budai vár – Domonkos kolostor	Középkor (13–17. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1966–1970	Hall Imréné
75.455.-456.	Cegléd – Gerje	Ismeretlen		1975	
75.94.-146.	Sarud – Pócsőtölés	Árpád-kor (12. sz.)	Egri Vármúzeum		Szabó János Győző
76.1287.-1290.	Mongólia	Ismeretlen	MTA Régészeti Intézet	1974	Erdélyi Károly
76.1291.-1292.	Szőreg – Homokbánya	Avar	MTA Régészeti Intézet	1970	Bálint Csanád
76.1293.	Eperjes – Ifjú Gárda Tsz.	Árpád-kor	MTA	1970	Bálint Csanád
76.1302.-1465.	Fenekpuszta	Népvándorlás kora	Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczi László, Sági Károly
76.341.-1285.	Budai vár – Királyi Palota	Középkor (14–15. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1973–1974	Zolnay László
76.4.-339.	Sümeg – Sarvaly	Középkor (15–16. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1969–1974	Holl Imre, Parádi N.
77.23.-516.	Fenekpuszta	Népvándorlás kora	Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczi László, Sági Károly
77.8.-18.	Csolnok – Előszállástelek	Avar (temető)	Szovjet–magyar közös ásatás	1962–1975	Erdélyi István
78.275.-278.	Gádos	Ismeretlen	MTA Régészeti Intézet	1976–1979	Bálint Csanád
78.279.-399.	Budapest, Lajos utca (Óbuda)	Középkor (13–18. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné
78.4.-40.	Budapest – Gellértfürdő	Neolit vagy szarmata	Budapesti Történeti Múzeum	1975	Pethő Mária
78.400.-635.	Budai vár – Királyi Palota	Középkor (14–15. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1973–1974	Zolnay László
78.41.-274.	Budai vár – Királyi Palota	Középkor (14–15. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1973–1974	Zolnay László
78.638.-806.	Szarvas – 1.	Neolit (tiszai kultúra)	MTA Régészeti Intézet		Makkay János
78.807.-1361.	Fenekpuszta	Népvándorlás kora	Balatoni Múzeum MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczi László, Sági Károly
79.242.-247.	Kiskundorozsma – Vöröshomok	Szarmata	MTA Régészeti Intézet		Bálint Alajos
79.248.	Maroslelle	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1966	Bálint Csanád
79.249.-250.	Jánosszállás – Katonapart	Árpád-kor	MTA Régészeti Intézet	1969	Bálint Csanád
79.251.-252.	Szabadkigyós – Pälliget	Honfoglalás kora (10–11. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1968	Bálint Csanád
79.253.-265.	Szőreg – Homokbánya	Avar	MTA Régészeti Intézet	1970	Bálint Csanád
80.1.-84.	Budapest, Klarissza Kolostor Óbuda	Római , középkor (16– 18. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1979	Bertalan Vilmosné
80.125.-134.	Budapest, Lajos utca (Óbuda)	Középkor (13–18. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné
80.135.-140.	Budapest, Corvin tér (Óbuda)	Középkor (13–16. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1979	Bertalan Vilmosné
80.141.-647.	Zalalövő	Római	ELTE Régészeti Tanszék	1973–1976	Mócsy András
80.649.	Keszthely, Halászcserda	Honfoglalás kora			
80.651.-1312.	Csongrád – Felgyő	Honfoglalás kora	ELTE Régészeti tanszék	1971	László Gyula
80.85.-124.	Budapest, Névtelen utca (Óbuda)	Középkor (10–15. sz.)	Budapesti Történeti Múzeum	1977	Bertalan Vilmosné
81.400.-836.	Budatétény	Római	Budapesti Történeti Múzeum	1976–1977	Szirmai Krisztina
81.8.-399.	Fenekpuszta	Rézkor (badeni kultúra)	MTA Régészeti Intézet	1976–1979	Erdélyi István, Tyitov V. Sz.

Leltári szám	Lelőhely	Régészeti kor	Ásató intézmény	Ásatás ideje	Ásatásvezető
81.837.-990.	Dömös	Középkor (14–15. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1977	Gerevich László
82.1.-283.	Fenekpuszta	Népvándorlás kora	Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczy László, Sági Károly
82.284.-288.	Fészerlakpuszta	Avar	MTA Régészeti Intézet	1978–1982	Szimanova Eugenia
82.289.	Márfa, Dögműt – Perehegy	Avar			
82.290.-321.	Gyenesdiás	Avar	Balatoni Múzeum, Keszthely	1964	Kralovanszky Alán, Sági Károly
83.1.-16.	Gyöngyöshalász – Encspuszta	Rézkor	Egri Vármúzeum	1981	Szabó J. József
83.175.-230.	Solymár	Avar	Magyar Nemzeti Múzeum	1971	Török Gyula
83.21.-170.	Gyula – Törökzug	Középkor (13–16. sz.)	MTA Régészeti Intézet	1978	Jankovich Dénes
85.11.-175.	Hunyad – Csárdavölgy, Hanyecz-tanya	Avar	MTA Régészeti Intézet	1977	Szöke Béla
86.1.-199.	Hunyad – Csárdavölgy, Hanyecz-tanya	Avar	MTA Régészeti Intézet	1977	Szöke Béla
86.200.-294.	Bakonyszentkirály – Zöröghegy	Bronzkor (korai)	MMGM	1968	Nováki Gyula
87.1-15.	Apátfalva – Várház	Avar	Törnyai János Múzeum, Hódmezővásárhely	1971	Nagy Katalin
90.8.-9.	Szarvas Várak	Törökkor	Tessedik Sámuel Múzeum, Szarvas		Juhász Irén
94.594.-770.	Szentkirály (Lászlófalva)	Középkor	MNM, MMGM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András
94.6.-591.	Szentkirály (Lászlófalva)	Középkor	MNM, MMGM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András
95.1.-527.	Szentkirály (Lászlófalva)	Középkor	MNM, MMGM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András
96.1.-710.	Szentkirály (Lászlófalva)	Középkor	MNM, MMGM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András
97.1.-221.	Szentkirály (Lászlófalva)	Középkor	MNM, MMGM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András
98.1.-356.	Szentkirály (Lászlófalva)	Középkor	MNM, MMGM, Kecskeméti Múzeum	1969–1974	Pálóczi Horváth András
2002.1.	Fenekpuszta	Népvándorlaskor	Balatoni Múzeum, MTA Régészeti Intézet	1959–1979	Barkóczy László, Sági Károly
2006.1.	Mosonszentmiklós – Gyepföldek	Szarmata, Árpád-kor	Győr-Sopron megyei Múzeumok Igazgatósága	2000–2001	Aszt Ágnes
2006.1.	Székkutas – Kápolna-dűlő	Avar (temető)	Móra Ferenc Múzeum, Szeged	1965–1987	B. Nagy Katalin

The animal-bone collection at the Museum of Hungarian Agriculture

ANDREA KÖRÖSI

The independent animal-bone collection at the Museum of Hungarian Agriculture was established in 1964 by the director of that time, János Matolcsi therefore the collection is well-known as Matolcsi-collection. However, the collecting work concerning animal bones began earlier. At first mostly skulls and horns were gathered which came from the Millenary Exhibition of 1896. Only few animal bones were preserved for the posterity from the time period between 1896 and 1950 because of the devastation during WW2. They are called 'old museum material' in the inventory. After WW2 the collecting work started again in 1951. Most objects belonging to the subject matter were put into the so called Animal-breeding Collection. Some objects collected between 1951 and 1963 were lost during the years and the revolution of 1956 or they deteriorated. In the early 1960's the tasks were modified and the collections were modernized by the museum by considering scientific development. The Animal-breeding Collection was dissolved and its material was distributed among the new collections. From that time the collecting work was continued in two fields. On one hand they began to collect and elaborate the animal bones coming from archaeological excavations and the Museum got connected with the archaeological explorations. On the other hand they started to collect the bones of still existent animal species systematically which were necessary for comparative examinations and statistical evaluations, as well. On the basis of this the collection can be divided into two parts: the comparative and the archaeological animal-bone collections.

The collection contains 1,383 stock items (36,899 pieces) of bone material still existent animal species, 10,769 stock items (16,513 pieces) of archaeological bone material and several sacks of archaeological animal bones awaiting elaboration.

In the comparative animal-bone collection the bones of 89 contemporary animal species can be found. 43 of these are mammals, 33 of them are birds, there is one reptile and 12 fish species. The number of the mammal bones is 32,301 bones belonging to 1,322 items, 80.7% of which (25,962 pieces) is represented by domestic animals. The number of the domestic animal species is 12: buffalo, rabbit, sheep, goat, dog, horse, cat, mule, pig, ass, cattle and camel. In the case of 5 domestic mammals (sheep, dog, horse, pig and cattle) and 2 domestic fowls (hen and goose) the bones of various species have been preserved. The skeleton of several famous brood animals can be found in the collection. The most famous of them is the „wonder mare” called Kincsem which won all of her 54 races. 34 bird species belong to the collection, too. 4 species of them (pigeon, hen, goose and duck) represent the domestic fowls. There are 30 wild bird species with predatory, water- and terrestrial birds. Our 11 fish species used to live or are still living in lakes and rivers of Hungary. They are the grass carp, bighead carp, pike, Danube trout, bream, pike-perch, European wels, barbel, carp and sturgeon. Two jaws of one sea-fish species, the saw-fish can be also found in the collection.

Most of the animal bones coming from archaeological excavations were collected by János Matolcsi. The material of 104 excavation sites was put into the archaeological animal bone collection. 63 of these sites have already been

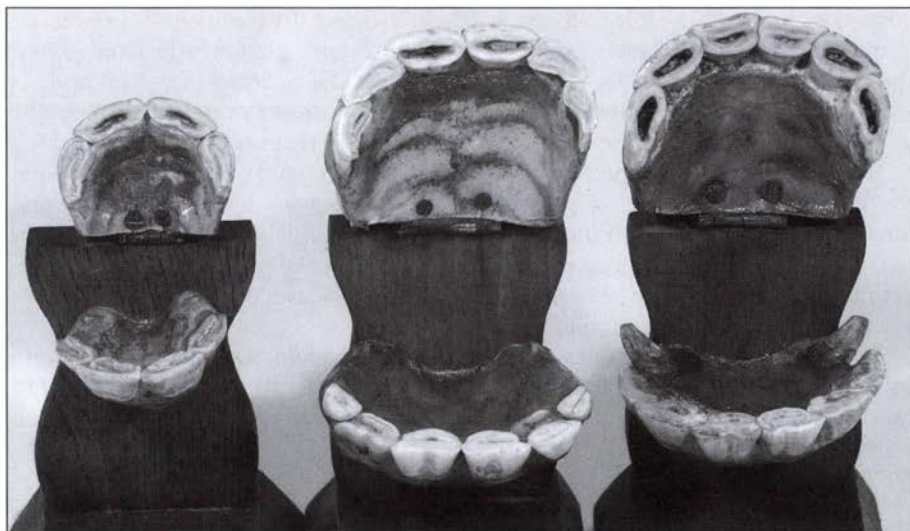
elaborated, the material of 42 sites are still unprocessed. The material of 4 sites from the Neolithic Age, 2 from the Copper Age, 4 from the Bronze Age, 2 from the Iron Age, 9 from the Roman Age, 1 from the Migration Period, 13 from the Avar Age, 5 from the time of the Hungarian settlement in the Carpathian basin, 3 from the Arpadian Age, 12 from the late Middle Ages, 1 from the time of the Turkish rule, and 1 from the Modern Age were taken into inventory.

In the archaeological collection there are 90 animal bones from the Pleistocene Age, among them various bones of the wool-bearing rhinoceros, the mammoth, the aurochs, the cave-bear, the bison, the red deer, the elk and the reindeer should be mentioned.

The animal-bone collection got a separate book of inventory in 1964. Detailed description cards have been kept since 1951. The traditional inventory records are mostly professional, precise and up-to-date. The special literature of the collection has been partially elaborated. The collection is researched by consultants on a regular basis and it often furnishes data to different researches, lectures.

Fogkopásokat bemutató lófogsúcs-gyűjtemény

A Képzőművészeti Gyűjtemény története

SZÖLLÖSY GÁBOR

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum alapításakor szinte minden tárgyat a kiállításokban helyeztek el. A mai értelemben vett, raktár jellegű gyűjtemények lényegében nem voltak. Az épületben sem voltak ilyen célra helyiségek kialakítva. A múzeum szervezeti beosztása az osztály = kiállítás elvet követte,¹ ennek következtében a képzőművészeti alkotások a szakmai, tematikai besorolásuknak megfelelően különböző osztályokhoz tartoztak.

A gyűjteménytárak mai szervezeti beosztása és elhelyezése 1960–1966 között alakult ki. Az 1970-es években a teljes belső felújítás miatt a gyűjtemények többször költöztek. A szobortár 1980-ban került a mai helyére, a reneszánsz épület földszinti folyosóján kialakított szekrényekbe. A képtár 1980-tól 2000-ig a reneszánsz épület földszint I/5. számú helyiségében volt elhelyezve. 2000-ben került a jelenlegi helyére, a reneszánsz épület I/13. termének külön erre a célra kialakított galériájára.

A második világháború pusztításai miatt a muzeális tárgyakat újra kellett leltározni. Ez a munka 1950-ben indult meg, de leltározási szempontból még jó ideig nem kezelték külön a képzőművészeti alkotásokat. 1964 előtt a szobrokat a modellekkel, makettekkel, mulázsokkal közös leltárkönyvben, a festményeket, grafikákat pedig a fényképekkel közös leltárkönyvben tartották nyilván. A Képzőművészeti Gyűjtemény tárgyainak leltározására csak 1965-ben fektettek fel önálló leltárkönyvet.

Bár a múzeum szervezeti felépítése miatt hosszú ideig nem volt önálló képzőművészeti gyűjtemény, ennek ellenére a mai gyűjtemény alapjait már a múzeum meg-alapításakor lerakták az alapítók azzal, hogy ifj. Vastagh Györgynek az Ezredéves Országos Kiállításra készült gipsz állatszobrai a múzeum tulajdonába kerültek.²

Jelentős gyarapodást eredményezett, hogy az 1900-ban, Párizsban, a világkiállításon kiállított anyag csaknem teljes egészében a múzeumba került. Ennek talán legértékesebb darabjai ifj. Vastagh György szobrai voltak.³ A múzeum szoborgyűjteményének gerincét ma is ezek a szobrok alkotják.

Ifj. Vastagh György (1868–1946) 1887-ben az Országos Minta Rajztanodában kezdte művészeti tanulmányait Zala Györgynél. 1888-tól 1891-ig Münchenben, 1894-ben Párizsban tanult. 1931–1932-ben Egyiptomban dolgozott az ottani mezőgazdasági múzeum számára. Műveiből 1934-ben gyűjteményes kiállítást rendezett a Műcsarnok. Millenniumi Nagy Éremmel, és Corvin-koszorúval tüntették ki. Művészetét agrártörténeti szempontból különösen értékesé teszi az a körülmény, hogy szobrainak döntő többsége egy-egy konkrét állatról készült portré értékű alko-

¹ S. Szabó Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum 1896–1956. Bp. 1956. 53. és 61.

² Uo. 47–48.

³ Uo. 58.

tás. Felbecsülhetetlen tenyésztéstörténeti jelentőséggel bír, hogy háromdimenziós, színhelyes ábrázolással rendelkezünk például a nóniusz fajtavonal alapító törzsménjeiről, a 19–20. század fordulójának legkiválóbb babilnai arab törzsménjeiről, vagy a mezőhegyesi ménesbirtok *Hunyadi* nevű magyar szürke törzsbikájáról, és még hosszasan sorolhatnánk a kiválóbbnál kiválóbb tenyészállatok szobrait. Ezek az állatportrék művészi értékükön túl elsődrendű fajtatörténeti dokumentumok is. Segítségükkel nyomon követhető az egyes fajták kialakulása, formálódása, a legfontosabb törzsmének tenyészhatása, a tenyészcél változása, és a divatirányzatok esetleges érvényesülése is. Gyűjteményünkben a művésznek több mint 180 darab festett gipsz állatszobrárt őrizzük, ez azonban valamivel kevesebb egyedet jelent, mert a gipszszobrok sérülékenysége miatt jó néhány szoborból két példány készült. Az első világháború előtt és alatt további, nagy jelentőségű alkotásai kerültek a múzeum gyűjteményébe: 1913-ban a sárga lovakkal fogatolt négyes fogat szobra, melynek lovaiból egy-egy másodpéldányt is őrzünk, 1914-ben a *Négyökrös szántás* című szoborcsoport, amelynek ökreiből szintén van egy másodpéldány-sorozat. 1917-ben 15 különböző vadászkutyát ábrázoló szoborsorozata került a múzeum tulajdonába.⁴

Nagyszámú, és agrártörténeti, valamint néprajzi szempontból egyaránt kiemelkedő jelentőségű alkotásokkal gazdagodott a gyűjtemény 1906–1907-ben az Ősfoglalkozások Osztály megalakításának eredményeként.

Az *Ősfoglalkozások* című, 1907-ben megnyitott kiállításához a kiállítást rendező Herman Ottó Koszkol Jenőt (1868–1935), Matskássy Gyulát (1891–?),⁵ valamint Vezényi Elemért (1879–1967) kérte fel az illusztrációk elkészítésére.⁶ Az ekkor készült több mint 70 tusrajzot és akvarellt ma is a gyűjtemény megbecsült darabjai közt tartjuk számon.

A második világháború után az „ősfoglalkozások” nagy, átfogó témáját több kisebb tematikai egységre bontva dolgozta fel a múzeum. A *Pásztorélet* néven megújult kiállításához 1952–1953-ban ismét Vezényi Elemér készített akvarelleket, több esetben újra feldolgozva az 1907-ben készült alkotásai témáját. Néha a kép kompozícióján sem változtatott. (Koszkol Jenő 1935-ben meghalt, Matskássy pedig 1927-től Berlinben élt.)

Gyűjteményünk két, ma is a legreprezentatívabbak közé számító darabját, Vastagh Géza *Párbaj*, és Juszko Béla *A ciframénes itatása vihar előtt* című képét 1908-ban vásárolta meg a múzeum.⁷ Később mindkét művésznek több kitűnő alkotása került a múzeum tulajdonába.

Vastagh Géza (1866–1919) Münchenben folytatta művészeti tanulmányait. Kiállításain főként állatképekkel jelentkezett. 1895-ben állami nagy aranyérmert kapott. Hagyatéki kiállítását 1920-ban rendezte meg a Műcsarnok. Gyűjteményünkben mintegy 30 alkotása található, melyek legnagyobb része különböző baromfiakat ábrázoló akvarell, illetve grafika. A képek 1913-ban készültek, és 1917–1918-ban kerültek a múzeum tulajdonába⁸ a baromfitenyészési kiállítás

⁴ P. Erményi Magdolna: A múzeum tárggyűjtő tevékenysége In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve Szerk. Szabó Loránd. Bp. 1986. 69–103.

⁵ Matskássy Gyula itt nem részletezett életrajzi adataiért Marosi Eszter művészettörténésznek, a Magyar Színháztörténeti Intézet és Múzeum munkatársának tartozom köszönettel.

⁶ Vörös Éva: Herman Ottó tevékenysége a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeumban. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1995–1997. 421–50. 421; Fejős Zoltán: Az ősfoglalkozások képei – Herman Ottó és a magyar őstörténet ábrázolása In: Ház és Ember 15 (2002) 185–204.

⁷ S. Szabó F.: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m. 67.

⁸ P. Erményi M.: A múzeum tárggyűjtő tevékenysége i. m. 77.

illusztrációjaként. A *Pekingi tojó gyakori hibákkal*, és a *Pekingi gácsér gyakori hibákkal* című grafikái az alkalmazott művészet legjellemzőbb példái közé tartoznak. Vastagh Géza két, magyar szürke bikákat ábrázoló, nagyméretű olajfestménye mellett mind művészeti, mind tenyésztéstörténeti szempontból kiemelkedő értékű műve a *Misi, merino precoce kos* című, ugyancsak 1913-ban készült olajfestmény.

Juszkó Béla (1877–1969) tanulmányait a budapesti rajztanárképzőben végezte, azután külföldön, főképp a Balkánon utazgatva festett a népeletet ábrázoló képeket és állatképeket. Hosszabb időt töltött Kecskeméten. A múzeum gyűjteményében mintegy 20 alkotását őrizzük. Különleges néprajzi értékkel bír a hortobágyi és bugaci pásztorokat ábrázoló olajfestmény-sorozata, mely az 1900-as évek elején készült. A *Hajóvontatás lovakkal* című, 1904-ben készült nagyméretű olajfestményét 1984-ben vásárolta meg a múzeum a Bizományi Áruház Vállalatától.

Székely Bertalannak (1835–1910), a romantikát és az akadémizmust elegyítő magyar történelmi festészet legnagyobb képviselőjének hagyatékából 1911-ben megvásárolt a múzeum 3 darab nagy méretű freskóvázlatot, melyeknek témája a négy évszak.⁹

Julius von Blaas (1845–1922) művei közül a múzeum birtokában lévő 33 olajfestményének nagy része 1954 és 1957 közt leltározott „régí múzeumi anyag”. Feltehetőleg a 19–20. század fordulóján kerültek a múzeum birtokába. Blaas bécsi akadémiai tanár és udvari arcképfestő, korának talán leghíresebb ló- és lovasképfestője volt. A magyar királyi állami méneselek jeles törzsménjeiről és kancáiról az 1870–1880-as években készült képei fontos, máshonnan be nem szerezhető adatokat szolgáltatnak a magyar lófajták korai tenyésztéstörténetének megismeréséhez. 1983-ban, az Országos Lótenyésztési Felügyelőség megszűnésekor, további 5 darab Julius Blaas-kép került a múzeum tulajdonába.

A korszak másik két, ugyancsak nagyon népszerű lófestőjétől, Emil Adamtól (1843–1924) mindössze 7, fiától, Richard Benno Adamtól (1873–1937) pedig csak 3 darab kép van múzeumunk gyűjteményében. Ezek közül azonban kettőnek különös tenyésztéstörténeti jelentősége van. Emil Adam 1905-ben készült olajfestménye azt a Krúdy Gyula által az irodalomban is halhatatlanná tett *Patience* nevű angol telivér kancát, kiváló versenylovat ábrázolja, akinek az unokája, *Pázmán*, és dédunokája, *Naplopó* is kiváló versenyló volt. Richard B. Adamtól pedig a *Kincsem* dédunokájáról, az 1903-as bécsi derbi győzteséről, *Beregvölgyről* festett igen szép portrét őrizzük gyűjteményünkben.

A múzeum 1904 és 1907 közt az új épületben megnyitandó vadászati kiállításához 117 darab Ridinger-metszetet, illetve rézkarcot vásárolt.¹⁰

Johan Elias Ridinger (1698–1767) német festő, grafikus, rézmetsző, a német és az egyetemes vadászati témájú festészet egyik legnagyobb és legtermékenyebb művelője volt. Tizennégy évesen az ulmi Resch-féle festőiskola növendéke volt, majd Itáliában folytatta tanulmányait. Később Metternich gróf regensburgi udvarába ment, ahol 3 éven át az állatokat, a lovaglást és a vadászatot tanulmányozta. Állatábrázolásai a természeti környezettel összhangban készültek. Mintegy 400 metszete és 1300 rézkarca maradt az utókorra, melyek ma is nagy népszerűségnek örvendenek. Munkáinak vadásztörténeti jelentősége igen nagy, és művészi értékük sem elhanyagolható.

⁹ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattár IX. 182/1911

¹⁰ P. Erményi M.: A múzeum tárggyűjtő tevékenysége i. m. 73.

A későbbi beszerzésekkel kiegészülve ma több mint 180 vadászati témájú Ridinger-metszet illetve rézkarc található gyűjteményünkben, egy részük a meg-lévők másodpéldánya. Minden darab „régí múzeumi anyag” megjegyzéssel van leltárba véve, beszerzésük tehát 1945 előtt történt.

Az Első Bécsi Nemzetközi Vadászati Kiállítás (1910) magyar kiállítási anyagából került a múzeumba Veress Zoltán *Rege a csodaszarvasról* című, 5 darab nagyméretű temperafestményből álló sorozata.¹¹

Gyűjteményünkben a két világháború közt keletkezett művek száma csekély. Ezeknek is jelentős része 1945 után került a múzeum birtokába. Közülük kiemelkednek Konrád Ignác (1894–1969) olajfestményei, melyek a korszak kiváló versenylóvait *Sirocco*, *Naplopó*, illetve *Duce* angol telivér méneket, valamint egy-egy nevezetes pesti lóverseny befutóját ábrázolják.

Konrád Ignác Budapesten az Iparművészeti Iskolában tanult. Tízennyolc évesen Drezdában a nemzetközi kiállításon rajzaival első díjat nyert. Ugyanebben az évben átmént a Művészeti Akadémiára, hogy festészetet tanuljon Ferenczy Károlytól, aki később eltanácsolta az akadémiáról. Ralph Beaver Strassburger, a híres és dúsgazdag versenylótenyésztő felfigyelt Konrád Ignác Alagon készített rajzaira, és meghívta párizsi otthonába. Strassburger kizárólagos szerződéssel foglalkoztatta, s a városban egy szép műtermet bérelt számára. 1948-tól haláláig Párizsban élt és alkotott. Lóképei mellett jelentősek a történelmi témájú képei és portréi is.

Említés érdemel még Franz Reichmann (1868–?) *Ricsay angol telivér mén és Adams tréner* című olajfestménye 1924-ből, továbbá Garay Ákos (1866–1952) négy pasztellképe 1926-ból, amelyek ugyanazt a díjlovast ábrázolják ugyanazon a szürke lovon különböző feladatok végrehajtása közben. (A sorozat ötödik darabját 1998-ban vásároltuk meg).

Garay Ákos, akit nemcsak festőként és grafikusként, de etnográfusként is számon tartunk, 1882-től a budapesti Mintarajztanodában, majd Pécsen Irinyi Sándornál, később, 1884–1887-ben Münchenben Raupp és Hackl iskolájában tanult. A *Borsszem Jankó* karikaturistájaként dolgozott, és számos más fővárosi lapnak is rajzolt. A népelet témaköréből készült festményei és rajzai forrásértékűek. Nagybátyja, Garay János *Az obsitos* című költeményéhez készült illusztrációit s egyben munkáinak leggazdagabb gyűjteményét a szekszárdi Wosinszky Mór Múzeum őrzi. 1901–1909-ben a Nemzeti Szalonban, 1916-ban a Könyves Kálmán cégnél, 1920-ban, pedig az Ernst Múzeumban rendezett műveiből kiállítást. Emlékkiállítása 1953-ban volt Szekszárdon.

Csapody Verának (1890–1985), a hazai botanikai szakirodalom legnépszerűbb illusztrátorának növényeket ábrázoló akvarelljei (13 darab) 1930-ban készültek. 1924 és 1926 közt készült Márton Ferenc (1884–1940) mezőgazdaságunk nagy alakjait ábrázoló 15 darabos olajfestmény-sorozata.

A művészettörténetben és a műkereskedelemben nem tartozik a kiemelt jelentőségű művészek közé Rainerné Isvánffy Gabriella (1875–1964), a Magyar Mezőgazdasági Múzeum számára azonban igen fontos alkotó. A vázlatai, és a rajtuk olvasható precíz agrárszakmai megjegyzések fontos tenyésztéstörténeti adatokat szolgáltatnak a két világháború közt a baromfitenyésztésben kíváncsúnak tartott típusokról. Gyűjteményünkben őrzött festményei és vázlatai közül a datáltak az

¹¹ Uo. 76.

1940-es évek elején készültek. A különböző sertésfajták egy-egy tipikus kan, illetve koca egyedét ábrázoló, 6 darabból álló olajfestmény-sorozata feltehetően múzeumi megrendelésre készült, még a háború előtt. További négy olajképét, és hat akvarelljét 1967-ben vásárolta meg a múzeum, mintegy 130 darab vázlatával együtt.

Gyűjteményünk egyik igen jelentős alkotója Benyovszky István (1898–1969), akinek több mint 100 darab képét őrizzük. Benyovszky Révész Imre tanítványa volt a budapesti Képzőművészeti Főiskolán 1916 és 1922 között, majd a kecskeméti művésztelepen folytatta tanulmányait. 1924-től szerepelt kiállításokon. Az 1920–1930-as években az USA-ban, majd Párizsban és Zürichben volt tanulmányúton, ahol tárlatokat is rendezett. Jelentős volt illusztrátori tevékenysége is: többek között Györffy István *A szilaj pásztorok* című könyvének illusztrációit készítette. Gyűjteményünkben található képeinek legnagyobb része múzeumi megrendelésre készült 1953-ban, illetve 1956-ban a pásztorélet, valamint a lótenyésztési kiállítás-hoz. A magyar kocsi típusokat és fogatolási módokat bemutató akvarellsorozata mind néprajzi, mind lovas kultúrtörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű.

A második világháború idején a múzeum épületét több bombatalálat érte, ami a gyűjtemények anyagában is súlyos veszteségeket okozott. 1945 után az épületet több intézmény is meg akarta szerezni. A Tudományos Intézetek Munkaközösségének a múzeum felszámolásáról hozott határozata nyomán megkezdődött a berendezések, és muzeális tárgyak szétosztása más intézmények közt. A munkatársak egy részét is áthelyezték más intézményekbe. 1950-ben előkészületek történtek a múzeum átköltöztetésére az óbudai Schmidt-kastélyba.¹²

A múzeum helyzetének rendeződése után, az 1950-es évek elején megkezdődött a muzeális anyag újraleltározása. A képzőművészeti anyag döntő többségét 1951 és 1956 között leltározták újra. Ezekben az években kezdődött el az a céltudatos gyűjteményfejlesztő munka, amelynek részeként az 1950-es évek közepétől az Országos Mezőgazdasági Kiállításon díjnyertes – elsősorban nagydíjas – tenyészállatokról Vastagh László (1902–1972) – folytatva az apja, ifj. Vastagh György által teremtett hagyományt – 1/4 méretű festett gipszszobrokat készített. Így került a múzeum gyűjteményébe többek közt az 1950-es évek kiállításainak sztárja, a *Buda* nevű magyar szürke bika szobra, vagy a *Debrecen város Kozák* nevű nóniusz mén – a későbbi *Nonius D. V.* törzsmén – szobra. Ezzel egyidejűleg szobrok készültek a keresztezési céllal importált szarvasmarha fajták (kosztromai, jersey, dán vörös, charolais, angus, hereford stb.) egy-egy bika és tehén egyedéről is. A sorozat utolsó darabjai a szarvasmarha-tenyésztés szakosítását elrendelő 1972. és 1974. évi kormányhatározathoz kapcsolódnak.¹³ Ez utóbbiak Takács Ödön munkái.

Az 1960-as évek elején készült el a magyar mezőgazdaság nagy alakjait ábrázoló mellszobor-sorozat, amelynek bronzba öntött példányai a Vajdahunyadvár barokk épülete mellett, a parkban láthatók.¹⁴ Az alkotóik – Vastagh László, Takács Ödön, Csúcs Ferenc (1905–1999) és Jobbágy László – a korszak jó nevű szobrászai voltak.

Az 1970-es évek végén került a múzeum tulajdonába Emil Volkens (1831–1905) 26 darabból álló metszetsorozata, amely az európai lófajtáknak a 19. század második felében tenyésztett típusait ábrázolja, köztük néhány olyan parlagi típust, amely azóta teljesen kihalt. Ugyancsak az 1970-es években sikerült a gyűjtemény számá-

¹² S. Szabó F.: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum i. m. 100–101.

¹³ Az 1025/1972 (VII. 30) és az 1043/1974 (VII. 18) számú minisztertanácsi határozatok.

¹⁴ P. Erdényi M.: A múzeum tárggyűjtő tevékenysége i. m. 92.

ra megszerezni a korszak néhány nagynevű festőjének, köztük Csáki Maronyák Józsefnek (1910–2002), Kurucz D. Istvánnak (1914–1996), Luzsicza Lajosnak (1920–), Hézső Ferencnek (1938–), Kokas Ignácnak (1926–) egy-két alkotását. Nem kerülhetett el a gyűjtemény a „szocialista realizmus” szellemében készült alkotások begyűjtését sem. Jóllehet e művek művészettörténeti szempontból nem tartoznak a legkiválóbbak közé, kortörténeti dokumentumértékük mégis jelentős, mert művészi eszközökkel örökítik meg a korszak gyorsan változó mezőgazdasági termelésének egy-egy elemét, mozzanatát. Köztük nem egy olyat, ami a további fejlődés kiindulópontja volt, illetve amit azóta elrettentő példaként tanítanak az egyetemeken. Mindezek mellett az „eszmei mondanivaló” háttérében megjelenik a korszak vidéki hétköznapi élete, az átalakuló falu is.

Az 1980-as évek második felétől a gyűjtemény gyarapodása lelassult. Évente átlagosan 10-20 alkotás került be a gyűjteménybe. Közülük említést érdemel Csengery István (1887–1946) nyolc képből álló, lóverseny-, illetve lovassport témájú akvarellsorozata. Ugyancsak az 1980-as években került a gyűjteménybe Benyovszky Istvánnak a spanyol lovasiskola gyakorlatait bemutató, illetve magyar történelmi személyiségeket (Petőfi, Dózsa, Rákóczi és mások) lovon ábrázoló akvarellsorozata. Az 1990-es években vásároltuk meg Ambrus Baláznak (1974–) a jószaói hucul ménésben készült 13 darabos lóportré-sorozatát, 2000-ben pedig az erdélyi magyar néprajzi szakirodalom nagy klasszikusának, Kós Károlynak (1919–1996) több mint 160 darab könyvillusztrációját.

A képzőművészeti gyűjteménynek egy sajátos különálló, ma már nem gyarapodó része a mintegy négyezer darabból álló szőlő és bor témájú exlibris-gyűjtemény. A gyűjtemény törzsanyagát Lippóczy Norbert (1902–1996), egy régi, híres tokaj-hegyaljai bortermelő és borkereskedő család leszármazottja ajándékozta a múzeumnak 1969-ben.

History of the art collection

GÁBOR SZÖLLÖSY

When the Museum of Hungarian Agriculture was founded, the art objects were classified thematically. After WW2 the museum pieces were taken an inventory of again but the art objects were not treated separately until 1965.

The bases of the collection were the plaster animal statues made by György Vastagh Jr. for the millenary exhibition which was passed into the property of the museum at the time of its foundation. The pith of the statue collection is made up of by these more than 180 statues. The collection was enriched with important works of art made for the exhibition titled „Ancient jobs” in 1907. Honoured pieces of the collection are over 70 tint-drawings and aquarelles by Jenő Koszkol (1868–1935), Gyula Matskássy (1891–?) and Elemér Vezényi (1879–1967).

Two spectacular paintings of our collection, ‘Duel’ by Géza Vastagh and ‘Watering of the embroidered stud’ by Béla Juszkó were bought by the museum in 1908. Later several works of both artists went over into the property of the museum.

Paintings made by Julius von Blaas (1845–1922) in the 1870’s and 80’s depicting noted horses of the Hungarian state stud-farm furnish important data to the breeding-history of the Hungarian horse species.

The museum bought 117 engravings and copperplates by Ridinger between 1904 and 1907 whose hunting-historical importance and artistic value are high.

In our collection there are only few works made between the two world wars. Oil paintings by Ignác Konrád (1894—1969) could be highlighted which depict the outstanding race horses of the era. István Benyovszky (1898—1969) is a significant artist of our collection; over 100 paintings made by him have been preserved. His aquarelle series presenting the Hungarian carriage types and horse-teaming ways is significant.

After WW2 a purposeful developing work started, in the frame of which painted plaster statues on a scale of $\frac{1}{4}$ were made by László Vastagh (1902—1972) which depict prize-winning breeding animals participating in the National Agricultural Exhibition. A bust series depicting the great ones of our agriculture was created by László Vastagh, Ödön Takács, Ferenc Csúcs and László Jobbágy in the early 1960's which can be seen next to the Baroque wing of Vajdahunyad Castle. In the 1970's some works by the famous painters of the period, József Csáki Maronyák (1910—2002), István Kurucz D. (1914—1996), Lajos Luzsicza (1920—) and Ignác Kokas (1926—) could be obtained.

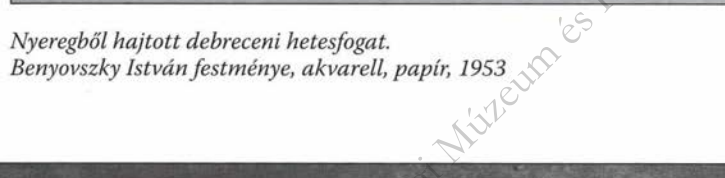
From the second half of the 1980's the enrichment of the collection slowed down. In average 10 to 20 works of art enriched the collection year by year. The ex-libris collection including 4,000 pieces in the topic of grape and wine is a separate part of the art collection which is not enriched nowadays. The corpus of the collection was donated to the museum by Norbert Lippóczy (1902—1996) in 1969.

*Több mint százötven éve az egyik legkedveltebb vadászkutyafajta, a pointer (angol vizsla).
Ifj. Vastagh György szobra,
festett gipsz, $\frac{1}{4}$ életnagyság, 1910*

*„Pekingi tojó gyakori hibákkal.”
Az alkalmazott képzőművészet egyik szép példája
a múzeum gyűjteményéből.
Vastagh Géza grafikája ceruzarajz, papír, 1913*

Párbaj. A múzeum Képzőművészeti Gyűjteményének egyik legkiemelkedőbb darabja. Vastagh Géza festménye, olaj, vászon, 1897

Patience. Emil Adam festménye, olaj, vászon, 1905

*Bivalytehén Somogyból.
A Herman Ottó által
rendezett
„Ösfoglalkozások” című
kiállításhoz készült
ábrázolás.
Koszkol Jenő grafikája,
tusrajz, papír, 1907*

*Vastagh László
egy magyar tarka tehén
szobrát mintázza,
1950-es évek*

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

Felelős kiadó: Fehér György
a Magyar Mezőgazdasági Múzeum
főigazgatója

Könyvterv, nyomdai előkészítés:
Line Design Stúdió

Nyomta és kötötte:
Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető:
György Géza vezérigazgató

ISSN 0521-4238

